

GELU NEAMȚU

Momente zbuciumate
din lupta românilor pentru
realizarea Dacoromâniei

1848-1918

Argonaut

GELU NEAMȚU

**MOMENTE ZBUCIUMATE DIN LUPTA ROMÂNILOR
PENTRU REALIZAREA DACOROMÂNIEI**

1848 – 1918

Gelu Neamțu

**MOMENTE ZBUCIUMATE DIN LUPTA
ROMÂNILOR PENTRU REALIZAREA
DACOROMÂNIEI
1848 – 1918**

ARGONAUT

2005

Seria:

Documente - Istorie - Mărturii

Coordonator: prof.univ.dr. Nicolae Bocșan

**Carte apărută cu sprijinul financiar al
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU CERCETARE
ȘTIINȚIFICĂ**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

NEAMȚU, GELU

**Momente zbuciumate din lupta românilor pentru
realizarea Dacoromâniei 1848 – 1918/ Gelu Neamțu. –
Cluj-Napoca : Argonaut, 2005- ; 21 cm**

ISBN 973-7710-63-0

94(498) "1848/1918"(093)

© Argonaut 2005

Editura Argonaut, Cluj-Napoca

Tel./Fax: 0264-425626; 0740-139984

e-mail: editura_argonaut@yahoo.com

Consilier editorial atestat: Emil POP

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

ARGUMENT

De-a lungul istoriei noastre moderne s-a cristalizat o ideologie care avea drept scop unirea politică a tuturor românilor într-un singur stat. Nimic mai firesc, nimic mai legitim.

Istoria are logica ei și după un pas urmează un alt pas pregătit de acumulările anterioare. Așa, după revoluția din 1848 a urmat unirea din 1859 și apoi independența României la 1877. Am zice că este o triadă clasică. Din ea lipsește însă Transilvania. Lipsește doar ca fapt politic împlinit, deoarece „*ideea*” exista, iar în jurul ei a și luat naștere o *mișcare* numită *dacoromână* de teama căreia au tremurat decenii de-a rândul oprimatorii românilor care intuiau perfect că de ceea ce le era frică nu vor scăpa. Unirea tuturor românilor trebuia să se realizeze într-o formă sau alta. Realizarea Dacoromâniei era o chestiune de timp. Însă fără sacrificii și fără o luptă susținută a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, Dacoromânia nu s-ar fi putut realiza, rămânând un pium deziderium.

Din această mișcare națională „*neoficială*” sau „*subterană*” am ales momente mai semnificative.

Unitatea culturală era platforma cea mai largă și mai puternică a acestui ideal și la împlinirea lui, Academia Română a avut un cuvânt greu de spus. Pentru el au luptat personalități emblematice cum au fost fruntașii pașoptiști, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Roman, Ioachim C. Drăgescu, Gh. Secășanu și mai ales societatea „*Carpați*” care a organizat pe scară mare o activitate iredentistă de tip italian.

Mișcarea și-a încheiat menirea odată cu proclamarea Unirii celei mari de la 1 Decembrie 1918.

Cercetările cele mai ample asupra idealului dacoromân le-a făcut mai întâi Nicolae Iorga, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Al. Lapedatu și Cornelia Bodea. Bibliografia problemei înregistrează apoi o sumedenie de alte contribuții.

După 1989 cercetarea mișcării dacoromâne a fost împinsă într-un con de umbră. Cea mai importantă lucrare care a apărut de atunci și până azi a fost cartea Aureliei Florescu, *Dacoromânia. Idealul național al tuturor românilor în Revoluția de la 1848*, Editura Oltenia, Craiova, 1992.

Cercetările mele pe această temă vin să completeze unele aspecte ale respectivelor investigații. O sursă arhivistică importantă a lucrării noastre a fost „*Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*” de la Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, care conține în special acte secrete.

Documentele pe baza cărora am scris sunt de necontestat, interpretarea lor am făcut-o logic și potrivit principiilor profesiei.

Acum când lupta de idei a devenit atât de acerbă în sânul istoriografiei românești, această carte ar putea contribui și ea la clarificarea unor puncte de vedere controversate.

În fine, cartea de față poate stârni interesul nu numai al specialiștilor, ci și al studenților, profesorilor, ba chiar al unui cerc mai larg al iubitorilor de istorie care nu au dispărut cu totul după 1989.

De un lucru suntem siguri – tematica a fost și a rămas incitantă.

I.

IDEEA DACOROMÂNIEI SIMBOL AL LUPTEI PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA

Ca o lumină deșteptătoare de conștiințe, de pe Câmpul Libertății de la Blaj, a țâșnit la 1848 strigătul mulțimii imense: „Noi vrem să ne unim cu țara!”

Departe de a se estompa, ecoul acestui deziderat profund și grav, a dăinuit în istorie șapte decenii până s-a împlinit, trecând apoi ca moștenire de aur în memoria istoriografiei noastre spre a reaminti generațiilor de azi și de mâine că dorințele drepte ale unui popor se împlinesc mai devreme sau mai târziu, în ciuda oricăror vicisitudini ale istoriei. A scrie despre ideea Dacoromâniei și formele sub care a circulat ea la 1848-49 în Transilvania, presupune întinse și complexe cercetări, în urma cărora apar și vor mai apărea, neîndoielnic, numeroase date și opinii noi.

În cele ce urmează ne-am propus să punctăm doar câteva aspecte care vor ajuta, sperăm, la lărgirea perspectivei viitoarelor cercetări. Importanța problemei abia dacă trebuie s-o menționăm. Ideea Dacoromâniei a fost o realitate istorică și a jucat un rol important în lupta națională de eliberare a românilor din Transilvania și în general, ideea a constituit o forță motrică în istoria poporului

* Publicat în: *Banatica*, V, Reșița, 1979.

nostru, fiind evident, o *idee revoluționară*. Cercetarea ei este un bun prilej de a sublinia aspirațiile de unitate ale greu încercatului nostru popor, precum și a elucida minuțios și cu obiectivitate căile pe care a trebuit să le străbată spre a ajunge la întruparea ideii mărețe, care la început a fost totuși numai un nobil deziderat și astfel a reda și acestui fapt istoric strălucirea adevărului.

Cele mai însemnate lucrări care analizează această temă sunt: *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. V, de Silviu Dragomir, publicat în 1946 și *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849*, de Cornelia Bodea, apărută în 1967. Desigur, în afara celor aici menționate mai sunt și alte lucrări care abordează mai mult sau mai puțin tangențial problema în discuție. Așa cum am mai spus-o în articolul de față ne vom îndrepta atenția doar asupra câtorva puncte, și anume:

1. Existența ideii Dacoromâniei în Transilvania înainte de revoluție.
2. „Fantoma Dacoromâniei” și autoritățile austro-maghiare.
3. Revirimentul autohton și releele de înprospătare ale ideii.
4. De ce nu se înscrie ideea deschis în programul revoluționar.
5. Dacoromânia reacție firească în fața uniunii forțate cu Ungaria și a panslavismului.
6. Lupta pentru o Românie austriacă.
7. Ideea cuprinde „inteligenta” sau și poporul?
8. Recunoașterea legitimității Dacoromâniei - în timpul revoluției și mai târziu.

Pentru a înțelege mai bine consistența și mutațiile pe care le-a înregistrat fenomenul istoric al Dacoromâniei la 1848-1849, de la

bun început trebuie să amintim că nu acum, în timpul revoluției s-a născut această idee. Ea era mult mai veche și Nicolae Bălcescu îi indică pe corifeii școlii ardelenе, a fi „cei dintâi apostoli ai românismului”.

„Cine nu cunoaște”, se întrebă el „numele glorioase ale lui Șincai, Petru Maior, Samuil Clain, Paul Iorgovici, George Lazăr, care prin școli, prin cultivarea binelui și a istoriei puseră stâlpii de temelie ai naționalității române și propagă ideea unității sale”¹. Vom mai adăuga faptul că în deceniul premergător revoluției, legătura între Transilvania și Principate o fac valurile succesive de dascăli: Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Ioan Maiorescu, Florian Aron, A.T. Laurian, Nicolae Bălășescu, Cristian Romanul, Axente Sever, Vasile Maiorescu, Elisei Armatu și mulți alții. La fel nu trebuie să neglijăm rolul *Gazetei de Transilvania* și a *Foaiei pentru minte, inimă și literatură*, în jurul cărora G. Barițiu a adunat cele mai bune condeie de pe ambele versante ale Carpaților. Ideea unității naționale era așadar, într-un proces de *continuă întărire, de creștere*, pe care l-am putea numi și de acumulări cantitative.

Impetuosul proces subteran nu va scăpa atenției nobilimii maghiare din Transilvania. Cu mult înainte de evenimentele de la 1848, Széchenyi și Wesselényi se înfiorau și numai la gândul unui posibil imperiu daco-român. Pentru cine voia să le vadă însă, tendințele istoriei erau limpezi la cea mai simplă analiză a situației geografice, etnice și demografice. Confirmări cu privire la posibilitatea

¹ S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, V, Cluj, 1946, p. 305.

înfăptuirii ideii unui stat daco-român se găseau și în observațiile unor străini ce cutreieraseră Transilvania, ca de exemplu la De Gerando care a și scris despre aceasta în 1845 la Paris².

Este semnificativ credem, faptul că în primăvara anului 1848, înainte de orice știre despre vreo mișcare dacoromânistă în Transilvania, opresorii austro-maghiari încep să se neliniștească și sunt primii care prevăd declanșarea ei în contextul și în perspectiva evenimentelor revoluționare. Sfârșitul lunii martie înregistrează o febrilă mișcare de informații și dispoziții de la generalul Puchner înspre guvernatorul Teleki, de la guvernator înspre cancelarul Jósika, și de la feldmareșalul Zanini înspre ministerul de externe austriac. Toate, dar absolut toate exprimă, includ, explică, îngrijorarea față de tendințele daco-românești din Principate care vor găsi la populația majoritară a românilor din Transilvania și Banat un teren propice. Ca un leitmotiv, urmarea acestor informații sunt dispozițiile: luați măsuri, supravegheați, întăriți paza la frontieră, arestați, interogați...etc. Ce alte cuvinte ar putea exprima mai bine teama de această *idee*? Și cât de clar intuia aristocrația maghiară și ofițerimea austriacă adevărul că *ideea devine o forță mai periculoasă decât baionetele și tunurile atunci când cuprinde mulțimile*.

Dar să lăsăm angostele opresorilor față de „*fantoma dacoromâniei*”, cum mai era numită în epocă tocmai pentru a exprima frica față de ea și să vedem ce se întâmpla concret în Transilvania și Banat cu această idee. Ceea ce atestă cercetările,

² *Ibidem*, p. 301.

este că avem de-a face cu un incontestabil reviriment al ideii care s-a realizat după opinia noastră pe trei căi.

Prima cale este cea *autohtonă*, de care nu s-a prea vorbit până acum, și constă în propagarea ideii de către localnici. Dintre documentele, care confirmă această cale cităm scrisoarea administratorului moșiei baronului Apor Lázár, Gazda József, care scria din Nadăș la 14 mai 1848: „Strădania românilor este de a se uni cu Țara Românească și a-și alege un rege românesc. Ideea este propagată de studentul Alexandru Pop [Al. Papiu Ilarian - n.ns.G.N.], care se străduiește să-și *câștige* adepți în rândurile națiunii românești”³.

Cea de *a doua cale* de propagare a ideii Dacoromâniei se realizează prin dascălii ardeleni și bănățeni întorși din Principate. Dintre cei mai activi menționăm pe C. Roman, A. T. Laurian, I. Maiorescu și într-o perioadă E. Murgu. Dăm aci un pasaj, socotim concludent în acest sens, dintr-o scrisoare a lui C. Roman către A. G. Golescu, din 26 iunie 1848: „Trebuie să ne luăm seama, că de nu va lucra tot românul în interes comun, suntem pierduți, că toate elementele s-au conjurat în contra noastră, și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze, așa italienii, germanii, așa slovaci. Apoi noi, de ce să nu o facem aceasta, acum când ni s-a arătat epoca? Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac?”, iar în încheiere, entuziastul revoluționar spunea: „și mai repetez încă odată că deviza noastră să fie formarea Daciei”⁴.

³ *Ibidem*, III, p. 363.

⁴ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, II, București, 1902, p. 136-139.

Cea de-a *treia cale* o constituie răspândirea ideii prin refugiații și persoanele oficiale din Moldova și Țara Românească (mulți dintre ei considerați „emisari”) dintre care unii au luat parte și la Adunarea din 3/15 mai de la Blaj: C. Balș, Sion, Nicolae Ionescu apoi A. Russo, A. G. Golescu, Dim. Brătianu și mulți alții. Iată ce scria din Cluj guvernatorul Teleki József la 12 mai 1848 despre unii dintre aceștia (despre care avem mai multe documente ce confirmă că au fost urmăriți pas de pas): „Din informațiile pe care le-am primit oficial am luat la cunoștință că la Brașov au sosit nu demult câțiva tineri boieri suspecti [de dacoromânism - n.ns. G.N.] din Țara Românească și Moldova. Ei au avut convorbiri secrete cu locuitorii și preoții de acolo. Apoi au plecat prin Sibiu la Blaj, pentru a participa la Adunarea de acolo”⁵.

Dintre oficiali, A. G. Golescu ajuns la Viena și cunoscând bine situația din Transilvania, insistă pe lângă Bălcescu la 19 iulie 1848: „Bălcescule, a sosit timpul ca să organizăm o frăție secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile României și să aibă câțiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în București, unde este și mai multă libertate de acțiune”⁶.

Între *autohtonii* ce propagau ideea Dacoromâniei trebuie să-l menționăm și pe sasul Daniel Roth, care în broșura sa: *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Osterreichs Krone*, apărută în mai 1848, făcea profetia că ideea despre o împărăție dacoromână nu este o himeră, și că ea se va împlini peste puțin timp⁷.

⁵ *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, III, București, 1982, p. 238, 461-462.

⁶ *Documente 1848...*, II, p. 616.

⁷ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 181-186.

Dacă știrile despre această vastă activitate, pentru realizarea Dacoromâniei, când ascunse, când fățișe sunt atât de numeroase, de ce oare realizarea acestei idei nu este înscrisă în mod deschis în programele revoluționare?

Explicația este ușor de găsit în opoziția celor trei mari puteri vecine față de un ideal național a cărui înfăptuire ar fi lovit în politica de dominație a respectivelor imperii. Nu poate fi neglijată, în cazul Transilvaniei, nici duritatea regimului feudal. Se știe, și Barițiu o spunea răspicat că în cazul în care autoritățile ar fi putut dovedi cu acte și scrisori că intelectualii autohtoni susțin ideea Dacoromâniei, atunci - „toată inteligența română din Ardeal ar duce-o pe eșafod în numai trei zile”⁸.

În Țara Românească au fost totuși încercări de a oficializa acest deziderat. Astfel, I. Ghica, îi cere lui N. Bălcescu în iunie 1848, să proclame că românii vor unitate națională, fără însă a se despărți de statele de care depindeau, adică de Turcia, Austria⁹ și Rusia. Era o încercare nerealistă din punct de vedere politic, așa încât propunerea lui I. Ghica nu a fost adoptată și aplicată. Și cu toate că îndreptățita aspirație nu a fost înscrisă în program, ideea unității tuturor românilor într-o Dacoromânie, a continuat să se afirme cu tărie. De unde oare atâta vigoare? De unde își trăgea seva această idee și ce a făcut-o să fie atât de vie, la 1848-1849?

Dincolo de tendința firească determinată de limba și obiceiurile comune și a altor caracteristici definitorii ale unei națiuni, ce tocmai atunci se manifesta cu pregnanță, subliniem și faptul, mai puțin

⁸ S. Dragomir, *op. cit.*, V, p. 322.

⁹ *Anul 1848...*, II, p. 193.

analizat în istoriografia noastră din acest unghi de vedere, și anume, că *ideea Dacoromâniei* a constituit și o reacție firească a românilor față de amenințarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pertractată de aristocrația maghiară fără consultarea poporului român și contra voinței sale. În același timp, pentru bucovineni, moldoveni și munteni ideea Dacoromâniei mai însemna și reacția față de pericolul panslavismului ce amenința să le transforme provinciile în gubernii.

Diplomația țaristă și-a dat perfect de bine seama încotro se îndreptau evenimentele, motiv pentru care Nesselrode, informa pe față Turcia și Austria că românii „ar voi să restatornicească un regat Daco-Român din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia”, ceea ce ar da un exemplu rău statelor învecinate, și ar pricinui căderea Turciei¹⁰. În ascuns, Rusia oferea însă românilor un regat al României până la Tisa, „sub protecțiunea sa și sub un vice-rege rus; dar scopul îi este - afirmă I. Maiorescu în scrisoarea sa din 9 septembrie 1848 către A. G. Golescu - ca să ne apuce - continuă acesta - și să se împreune apoi cu croații, ca să vină la Marea Adriatică. Dacă Franția nu va lucra în înțelegere cu Anglia, noi nu facem nimic. Austria nu ne va ajuta; iar Germania nu ne poate ajuta, până nu se va constitui puterea centrală”¹¹.

Drept răspuns la obstacolele ridicate de puternicii vecini, se intensifică planurile pentru o Românie unită sub un prinț austriac și sub protecția Germaniei, pentru care activează I. Maiorescu la Frankfurt. Pe linia acelorași tendințe, familia Hurmuzachi din fruntea

¹⁰ *Ibidem*, IV, p. 336.

¹¹ *Ibidem*, IV, p. 277.

Bucovinei, colaborează strâns cu G. Baritiu și A. Șaguna, pentru a-i uni măcar pe românii din granițele imperiului austriac. Baritiu, Șaguna și Mocioni vedeau în această unire și piedica majoră în încercarea vreunei alte uniuni a Transilvaniei cu Ungaria. Dar lupta pentru o *Românie austriacă* era izvorâtă și din conștiința neputinței temporare de înfăptuire a Dacoromâniei mari. Unirea românilor din granițele imperiului austriac era o formă tranzitorie și provizorie până la Marea Unire, așa cum Unirea din 1859 a fost formula ce ducea logic spre unirea tuturor românilor.

Despre România unită sub sceptru austriac, vom menționa un document cu totul nou și anume raportul politic nr. 3 al lui Richthofen, din Iași, trimis la 22 iunie 1848, lui von Armin ministrul afacerilor externe de la Berlin, în care se vorbește despre influența *românilor din Transilvania*, asupra celor din Principate. Iată ce se spune în cuprinsul acestuia:

„O naționalitate ajunsă astfel la o anumită poziție compactă în mod normal nu se va asimila cu o naționalitate străină, cea maghiară, ci cu atât mai mult va căuta să atragă spre ea naționalitățile de același neam din țările vecine, cari în Moldova și Valahia, precum și Basarabia și Bucovina, cuprind o populație neamestecată de vre-o 7 milioane de oameni”. Această linie a reieșit deja la Adunarea de la Blaj. Acum țările de aici sunt inundate de manifeste cari sunt întocmite în sensul uniunii românești într-un singur stat sub un principe german (în cele mai multe cazuri se indică casa imperială austriacă). În Transilvania și Bucovina există comitete speciale în acest scop, la Cernăuți s-a format un ziar care în programul lui exprimă deschis

acest scop. Foarte mulți emisari se află în Principate și găsesc urechi binevoitoare pentru tendințele lor”¹².

O chestiune nu lipsită de importanță care a suscitat discuții, este dacă ideea Dacoromâniei a cuprins doar cercurile culte, pe intelectuali, ori și poporul.

Dacă s-ar fi limitat la pătura subțire a intelectualității, fără îndoială mișcarea ar fi devenit izolată, fără o audiență largă. Dovezile sunt însă în favoarea răspândirii ideii și oricine-și va putea da seama că este vorba de o mișcare întinsă, generalizată. În sprijinul amploarei pe care a luat-o mișcarea aducem doar câteva mărturii mai semnificative. Astfel, profesorul sas Șt. Ludwig Roth, la 25 mai scria: „Ideea unui imperiu român a cuprins mii de inimi”¹³. B. Arcescu, îi scria lui N. Bălcescu în 20 iulie 1848, din Sibiu: „Tot ce ne silim aici este să insuflăm fratelui român țăran adevărata idee de ceea ce poate să-l ducă la fericire și care este numai încorporarea lor, cu frații lor, și cari după cum îi văd sunt plini de dorință și cel mai mic signal i-ar înfoca”¹⁴, și în fine, Ion Ionescu de la Brad - scria și el în iarna anului 1848-1849: „Ideea de a se uni toți românii, am găsit-o foarte răspândită chiar între popor”¹⁵.

¹² Zentrales Staatsarchiv. Dienststelle Merseburg, A.A.2.4.1.-Abt. 1 Nr. 7293. Bl.79-82. Documentul a fost citat și analizat de Grigore Ploeșteanu, în *Corespondențe diplomatice inedite privind tendințele de unitate națională a românilor în epoca revoluției de la 1848*, în *Vatra*, nr. 6 din 20 iunie 1978, p. 9. Documentul integral ne-a fost pus la dispoziție de cercetătoarea șt. pr. Hilda Mureșan, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹³ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834-1849*. București, 1967, p. 136.

¹⁴ S. Dragomir, *op. cit.*, V, p. 306-307.

¹⁵ C. Căzănișteanu, Dan Berindei și a., *Revoluția română din 1848*, București, 1969, p. 313.

Aceste mărturii ne scutesc, credem, de orice alte comentarii. Am vrea acum să relevăm pe scurt și un fapt trecut neremarcant de cronicarii acestei idei, și anume, că în războiul civil care a sfâșiat atât de crud pământul românesc al Transilvaniei unul din tribunii lui Avram Iancu, Ioan (Nemeș) Nobili, fiind arestat în noiembrie 1848, pe când încerca să restabilească prefectura Zarandului, mărturisește la interogatoriu că urmărea să „înarmeze populația română în vederea reînvierii imperiului Daco-Român”¹⁶. Iată cum această măreață idee era prezentă și în conștiința tribunilor lui Iancu!

Din cele scrise până acum, precum și dintr-o serie de alte documente, reiese că opresorii înțelegeau prea bine dreptatea cauzei românești, dar, bazându-se pe forță, continuau să o refuze cu cinism. Astfel, generalul L. Wohlgemuth spunea că dacă poporul român se simte în stare a realiza Dacoromânia va fi lăudat de toată lumea, dar pentru aceasta i-ar trebui „200.000 de ostași bine instruiți cu artileria adecvată și o constelație politică favorabilă”¹⁷. Iar ministrul Schmerling cerea de la Maiorescu, oficial, numai planul unirii Moldovei cu Țara Românească dar confidențial, pe sub mână, îl cerea și pe acela al unui regat ce ar urma să-i cuprindă pe toți românii¹⁸. Iar când oficialitățile le refuzau românilor recunoașterea drepturilor lor și chiar a *numelui* lor de *român*, aceasta o făceau tot

¹⁶ L. Maior, *Organizarea administrativă a Munților Apuseni ca „Țară Românească” de către Avram Iancu (1848-1849)*, în *Studia Universitatis Babeș Bolyai*, Ser. Historia, fasc. 2, Cluj, 1972, p. 42.

¹⁷ G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 581.

¹⁸ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, V, p. 243.

de teama *Dacoromâniei*. Iată în acest sens ce scria comisarul regal *Wesselényi Miklós*, la 13 iunie 1848, ministrului de interne al Ungariei, Szemere Bertalan: „Recunoașterea diplomatică a numelui de *român* este de asemenea o problemă gingașă deoarece denumirea de *dacoromân* nu mai este un simplu nume ci titlul și firma năzuințelor unei comunități politice. Drept consecință, admiterea și sancționarea ei prin lege, acceptarea acestei comunități și a curentului pe care-l reprezintă, ar însemna aproape a recunoaște națiunea unită a valahilor de aici cu cei din Valahia și din Moldova”¹⁹. Dar fie că înțelegeau sau nu această mare idee politică, cum spunea Baritiu, „adversarii pot să stea și în cap, că o Dacoromânie tot există, și va exista întotdeauna, iar aceea este Dacoromânia reprezentată și oareșcum încarnată în unitatea limbei și literaturii române”²⁰.

Din cele expuse se impun câteva concluzii de ordin general, și anume: *Ideea Dacoromâniei* a jucat un rol extrem de important în timpul revoluției chiar dacă nu a fost exprimată deschis în Programul acesteia.

Reactivarea intensă a ideii s-a făcut atât de către autohtoni, cât și de către refugiații politici, ori de către persoane oficiale din Moldova și Țara Românească, dar în primul rând, de foștii dascăli ardeleni reînțorși din Principate.

Manifestarea planurilor dacoromânești, a fost fără îndoială și o reacție firească atât în fața primejdiei uniunii Transilvaniei cu Ungaria, cât și a panslavismului.

¹⁹ *Documente 1848...*, IV, p. 429-430.

²⁰ G. Baritiu, *op. cit.*, II, p. 583.

Ideea unirii - așa cum s-a văzut - a cuprins indiscutabil, nu numai intelectualitatea, ci și poporul. Ea continua să rămână totuși o idee proscrisă de marile puteri și nu putea fi propagată deschis nici de către cele mai îndrăznețe programe politice. În Transilvania mai ales, susținătorii acestei idei erau pasibili de cele mai aspre pedepse.

Proiectele de a crea o Românie sub sceptru austriac ori tutelă germană, erau neviabile, iar lupta pentru unirea românilor din cadrul granițelor imperiului austriac care s-ar fi vrut o soluție provizorie și tranzitorie spre Marea Unire, a eșuat.

Legitimitatea ideii a fost recunoscută uneori, (bineînțeles cu cinism) și de adversari, dar firește, respinsă. Cu toate acestea, rolul mobilizator al ideii Dacoromâniei în revoluția de la 1848-49, și mai târziu, a fost imens, datorită forței morale pe care o conținea și a rapidității cu care s-a răspândit cuprinzând masele largi.

Ea a rămas far călăuzitor spre unitatea națională. Iar toți aceia care știau ceva despre progres și dezvoltarea istorică - după cum spunea vizionarul Bălcescu - își puteau da seama că revoluția ce avea să vină „nu se va mărgini a fi numai democratică și socială, ci urmând tendințele spre unitate din Europa, și mai ales la români, ea se va face în vederea unității naționale”²¹.

Din numeroasele probleme ridicate de viața acestei mărețe idei naționale reiese, credem cu prisosință, faptul istoric de necontestat, că ideea Dacoromâniei a fost în timpul revoluției de la 1848-49, atât o aspirație cât și un *simbol* al luptei pentru unitate, luptă ce va fi încununată de succes odată cu înfăptuirea statului unitar român, rezultat al eforturilor imense ale tuturor românilor.

²¹ N. Bălcescu, *Fragmente din lucrurile și oamenii din 1848*, în *Concordia*, III, nr. 86, din 13/25 oct. 1863, p. 371-373.

II. ASPIRAȚII DACOROMÂNE REFLECTATE ÎN DOCUMENTELE UNEI ANCHETE DIN MUNȚII APUSENI LA 1848*

Activitatea politică intensă de pe cele două versante ale Carpaților în favoarea întemeierii unui stat „dacoromân” unitar în timpul revoluției de la 1848-1849 a fost de nenumărate ori în atenția istoriografiei noastre. Interesul pentru acest aspect este legitim, având în vedere că a constituit una din aspirațiile cele mai ardente ale întregii suflări românești.

Documentele ce atestă acest ideal sunt în general cunoscute, așa încât apariția oricărei alte noi dovezi în acest sens reprezintă un fapt ce merită pe drept cuvânt întreaga luare aminte a istoricilor interesați de problemă.

Iată deci motivul pentru care ne-am îndreptat atenția asupra anchetei din Munții Apuseni condusă de consilierul gubernial Kozma Pál. Deosebit de importante și complexe, necunoscute în întregime până acum, o parte din lucrările ei reflectă existența unor date reale ce pun în evidență fără putință de tăgadă aspirația românilor din Transilvania la unitate națională și statală cu cei din Moldova și Țara Românească.

Ancheta a fost ordonată de Guberniul Transilvaniei la 9 iunie 1848 și comisia își începe lucrările în 13 iunie la Zlatna, funcționând până în 20 iulie, când își încheie procesul verbal la Abrud. În afară

* Publicat în: *Studia Universitatea Babeș-Bolyai, Historia*, XXXIII, 1, 1988.

de Kozma Pál, la conducerea cercetărilor comisiei de anchetă mai luau parte și Nemegyei János director și consilier montanistic și Némethy János, secretar gubernial, susținut la început de o armată de 200 de soldați, pentru ca pe parcurs numărul acestora să crească la 500.

Comisia s-a deplasat la Zlatna, Abrud, Câmpeni, Baia de Arieș și în alte localități interogând 297 de martori privind tulburările din Munții Apuseni. Numărul lor ar fi fost însă cu mult mai mare dacă toți cei chemați ar fi răspuns la citație. Comisia avea drepturi depline și acționa de fapt ca un tribunal militar de campanie. În ultimă analiză ea avea rolul de a intensifica teroarea în munți pentru a contracara și anihila organizarea politică și militară a românilor după adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 care a luat un mare avânt.

Din caracterul obiectiv al unor mărturii depuse atât de români cât și de maghiari se pot desprinde concluzii de cea mai mare importanță pentru cercetarea noastră.

Nu exagerăm cu nimic dacă afirmăm că procesul verbal al anchetei și documentele anexe, constituie un izvor de primă mână pentru a dezvălui substratul mișcărilor din Munții Apuseni ca și fenomenul înstrăinării românilor de cercurile conducătoare maghiare; datele sale fiind prețioase chiar și pentru o cercetare sociologică, datorită largului spectru social din care fac parte numeroșii martori.

Pentru exactitate notăm că acest valoros material cu numeroasele sale valențe informative a fost semnalat de istoricul budapestan Trócsányi Zsolt¹.

¹ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története, 1790-1848*, [Istoricul țărănimii din Transilvania, 1790-1848], Budapesta, 1956, p. 350-359.

Asupra cauzelor care au determinat Guvernul Transilvaniei să ordone această severă și minuțioasă cercetare sunt două păreri. Astfel, Silviu Dragomir², pe baza memoriului lui Simion Balint³, consideră că investigațiile au început datorită evenimentelor de la sfârșitul lunii mai 1848, când în ziua de târg de la Abrud, garda cetățenească maghiară a primit 120 de arme. S-a băut mult, iscându-se o încăierare în care au fost rănite 8 persoane. A doua zi moșii au intervenit la preotul Simion Balint să facă un memoriu către guvernul în care să ceară o anchetă urgentă a nefastului incident. Cealaltă părere este a lui I. Sterca-Șuluțiu, care susține că la o săptămână de la adunarea de la Blaj, cam pe 24 mai 1848, răstălmăcind însuflețirea poporului întors de la marea adunare, magistratul din Abrud raporta guvernului că: „fantasia poporului valah este peste măsură agitată; poporul a devenit mândru și încăpățânat; e neapărată trebuință de armată...”⁴. În 4 iunie același magistrat trimite o ștafetă la guvernul cerând insistent o armată deoarece au fost confiscate la poșta din localitate două scrisori ale lui Buteanu. Una dintre ele era adresată lui S. Balint pentru Avram Iancu din care reieșea, potrivit denunțului magistratului, că Buteanu își continua „agitațiile” în Sibiu, iar cea de-a doua epistolă era adresată de același, către Nicolae Boer, având însă un caracter personal. Teama de propria acțiune abuzivă se pare că era suportul principal, căci magistratul sublinia că: „Dacă va afla Balint despre confiscarea epistolelor, ușor se poate întâmpla ca în vreo câteva ore să răscoale poporul”⁵.

² Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, V, Cluj, 1946, p. 271-272.

³ Biblioteca Academiei Române, București, Ms. Rom. 1060, f. 322 și urm.

⁴ I. Sterca Șuluțiu, *Avram Iancu. Biografie*, în *Transilvania*, XXVIII, 1897, p. 87-88.

⁵ *Ibidem*, p. 88.

Documentele din dosarul de anchetă explică însă ordinul de acțiune în felul următor: din memoriul consiliului din Abrud înaintat la 7 iunie 1848 la Guberniu, reieșea că în respectivul oraș și în localitățile învecinate se vădesc astfel de manifestări care atestă „existența unor instigări în sânul poporului român”. Deoarece existau, considera și guberniul, condiții ca acestea să se transforme în mișcări și chiar în „revolte sângeroase” organul suprem al Transilvaniei se hotărăște să întreprindă „măsuri serioase”⁶. Cei trei conducători ai anchetei numiți de guberniu, vor trebui să cerceteze circumstanțele în care s-au produs „instigările” și să raporteze de urgență opiniile și concluziile, contelui Teleki József, guvernatorul Transilvaniei.

Din capul locului, comisia este avertizată că „instigatorul permanent al poporului român” e preotul greco-catolic din Roșia-Montană, Simion Balint.

Scrisorile confiscate de care vorbea I. Sterca Șuluțiu au contribuit și ele într-adevăr la trimiterea comisiei de cercetare, deoarece sunt pomenite în procesul verbal, fiind încredințate comisiei „ca argument” cu care să se justifice cererea de aducere a unei armate de secuți în scopul „apărării orașului împotriva eventualelor răscoale”. Este însă locul să corectăm afirmația făcută de I. Sterca Șuluțiu despre cele două scrisori. Una dintre ele, arată procesul verbal al comisiei, era iscălită de „I. B.” ceea ce însemna Ioan Buteanu, adresată lui Nicolae Boeriu, în care acesta este îndemnat la folosirea forței morale și fizice, la unitate și vigilență în scopul apărării ființei naționale a românilor.

⁶ Original, Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, Fond, G. P., nr. 9012/1848. Fototeca Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, foto: 27.708-28.198. Traducere de Egyed Acațiu și Bodor Marghioala, cărora le mulțumesc și pe această cale.

A doua scrisoare adresată lui S. Balint era semnată „B” și autorul era Alexandru Baternai din Sibiu (deci nu era tot a lui Buteanu cum afirmase I. Sterca Șuluțiu). Acesta îl înștiința pe susnumitul preot că a fost ales membru și arhivar al Comitetului permanent din Sibiu, chemându-l la colaborare strânsă și la preparative de apărare deoarece cu timpul, se afirma în epistolă, lucrurile vor putea ajunge la o luptă deschisă, iar atunci, desigur, românii vor trebui să fie gata pregătiți.

La motivele pentru care a fost trimisă comisia de anchetă în Munții Apuseni se mai adaugă și conținutul alarmant al celor două rapoarte redactate de judele nobiliar Bisztrai József în care se relatează că unii locuitori din Bistra au comis infracțiuni privind folosirea pădurilor și că Avram Iancu sosind la 6 iunie în munți, a amenințat că „sângele celor de la Mihaiț nu va rămâne nerăzbunat”. Celălalt raport, al aceluiași Bisztrai era datat din 9 iunie, chiar în ziua în care se ordona ancheta și relatează despre cuvântarea lui Avram Iancu de la târgul din Câmpeni, în care-i îndemna hotărât pe români să se înarmeze, procurându-și lănci, coase și fiare de plug.

Cu maximum de operativitate membrii comisiei desemnați de guvernul român au sosit la Zlatna în ziua de 13 iunie și încep în aceeași zi cercetările.

În fața comisiei compare pădurarul domenal din Câmpeni, Lerchenfeld Károly care le aduce la cunoștință că la Bistra țărani vor să ocupe întreaga proprietate camerală, că la Vidra, la îndemnul lui Iancu s-au săvârșit numeroase contravenții privind pădurile⁷.

⁷ S. Dragomir, *op. cit.*, II, p. 13-14, Cf. *Idem, Avram Iancu*, București, 1965, p. 60.

Paznicii nu mai vor să vegheze pădurile pentru că își tem viața, deci și administrarea lor s-a sistat. Ca urmare a situației relatate, fără a mai aștepta armata, comisia se deplasează în 15 iunie 1848 la Abrud, unde după ce reușește să-l aducă în fața comisiei pe principalul anchetat, pe Simion Balint, își începe cu exces de zel audierea celor aproape 300 de martori.

Răspunsurile și opiniile consemnate de comisie sunt deosebit de importante pentru pulsul, atmosfera și starea lucrurilor din Munții Apuseni, după adunarea de la Blaj, în vara anului 1848.

Principala constatare este aceea a organizării românilor pentru a face față presiunilor administrației maghiare și agresivității nobilimii care după desființarea iobăgiei nu și-a schimbat și mentalitatea feudală.

Românii ajung, constată comisia, la conștiința că sunt puternici, că sunt o națiune ale cărei drepturi trebuie respectate, și mai ales că a venit „vremea lor” după lunga robie.

Procesul verbal al comisiei Kozma este în final un document al deșteptării naționale a românilor din Munții Apuseni și așa stând lucrurile, nu puteau să lipsească din mărturii nici declarații, denunțuri și acuzații privind marea aspirație la unitate națională.

În cele ce urmează, adunând la un loc cu minuție din sutele de mărturii doar datele ce reflectă această „vină” cum o socotea comisia, le supunem atenției istoriografiei noastre pentru a consemna că și pe aceste meleaguri aspirația unirii exista realmente, era autentică.

Fie că aspirația era exprimată de un fruntaș luminat ca Simion Balint, fie că era rostită de un simplu țăran în vreo formă mai neobișnuită, valoarea afirmării acestui ideal este incontestabilă și îmbogățește datele cunoscute până azi, dovedind totodată și cât de adânc a pătruns acest ideal în conștiința poporului român.

Să începem cu adoptarea culorilor naționale. Încă de la adunarea de la Blaj, românii ca semn al noii lor poziții de popor ajuns la o conștiință națională, au adoptat culori specifice, separate de ale maghiarilor și germanilor: roșu, alb, albastru. Faptul a produs momente de tensiune în dieta de la Cluj, românii fiind acuzați că ar fi arborat steaguri muscălești sau după alții, sârbești. Lucrul a fost lămurit de G. Barițiu⁸.

Culorile, spune el, au fost alese în grabă de S. Bărnuțiu la Sibiu, înaintea adunării de la Blaj, fără a mai consulta documentația adecvată, principalul fiind ca neapărat culorile românești să se deosebească de cele maghiare. Interesant pentru situația din Munții Apuseni este faptul că și aici culorile arborate la Blaj își fac rapid apariția și demn de luat în considerare, nu în mod izolat. Fapt ce va duce inevitabil la creșterea încordării între români și autoritățile maghiare. Iată ce declară în acest sens învățătorul din Abrud, Nicolae Begnescu, un tânăr de 24 de ani, ce a jucat un rol important în mișcările din regiune: „Iritarea maghiarilor față de români a crescut după ce românii s-au reîntors de la adunarea de la Blaj cu cocarde de culoare roșu-alb-albastru, pe care le-au purtat și pe aici”⁹.

⁸ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, II, Sibiu, 1890, p. 139-140. Vezi și Aurelia Bunea, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din 1848-1849*, în *Anuarul Inst. de Ist., Cluj*, 1969, XII, p. 37-52.

⁹ *Ancheta Kozma din Munții Apuseni*, coord. Gelu Neamțu, Ioan Bolovan, CST, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998, p. 18 (martorul 13).

Același lucru este confirmat și de avocatul din Abrud, Lengyel Sámuel: „Agitația a crescut după întoarcerea lor [a delegaților - n. ns. G.N.] de la Blaj, când cu drapelul muscălești, românești și sârbești au atras poporul neștiutor de partea lor” și l-au „ațâțat” împotriva dregătoriei acestui oraș¹⁰. Despre Begnescu spune că el însuși a purtat acele culori. Declarația rămâne totuși confuză deoarece culorile purtate de români nu erau cunoscute de mai demult, astfel încât autoritățile făceau tot soiul de speculații asupra lor ceea ce le și convenea, având în vedere că etichetându-le de „muscălești” adică rusești, așa cum arăta și Barițiu, aveau un pretext în plus pentru a-și intensifica prigoana asupra românilor.

Culorile deosebite ale românilor, cum am spus, nu apăreau izolat, ci asistăm la adoptarea lor în masă. Astfel, demn de relevat darul unui negustor constând din 300 de cocarde alb-albastru pentru 300 de copii din Câmpeni. Faptul este relatat de avocatul Fiizi Mihály din Abrud¹¹. Același Fiizi relatează cu lux de amănunte și împrejurările adoptării de către moși a acestor culori. Momentul a avut loc nu mult după adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, cu ocazia unei adunări din Abrud, cu numeroși participanți din Câmpeni și Bucium. După adunare, declara Fiizi, „din dispoziția dascălilor Begnescu și Nemeș, preoțimea, la fel și fetele și-au pus culorile românești pe căciulile lor de blană de oaie și în păr”¹².

¹⁰ *Ibidem*, p. 54 (martorul 34).

¹¹ *Ibidem*, p. 58 (martorul 35).

¹² *Ibidem*, p. 57.

Era într-adevăr un eveniment fără precedent în Transilvania ca românii să poarte cu mândrie alte culori decât cele ale stăpânilor. Avocatul abrudean face cercetări pe cont propriu vrând să afle neapărat de unde pornește valul de separare față de culorile administrației maghiare și-l întreabă direct pe Ioan Buteanu „cu ce scop i-a pus pe oameni să poarte culorile albastru și alb”. El răspunde evaziv, amintind că adunarea românilor din Cluj ar fi hotărât acest lucru. Deși nu trădează scopul, lucrurile erau destul de clare deoarece unul din cei ce ascultau convorbirea care avea loc în cancelaria avocațială, Toth Györgyi, l-a „somat” pe Buteanu să renunțe la o astfel de atitudine, când „prin uniune - susține acesta - românilor li s-ar împlini toate dorințele”¹³. Buteanu nu se lasă intimidat și respinge cu promptitudine aserțiunea.

Steagul românesc de atunci roșu, alb, albastru, reiese din ancheta comisiei, a mai fluturat și pe turnul bisericii ortodoxe din Roșia Montană, pus de preotul Ilie Cojocaru la ordinul lui Nicolae Gritta, precum și pe turnul celeilalte biserici din același oraș, pus de S. Balint, potrivit mărturiei lui Sebes Josef, consilier al orașului Abrud¹⁴.

Încheind problema privind adoptarea culorilor ca semn distinctiv și ca expresie a unității și solidarității naționale a românilor, comisia concluzionează că acesta a fost într-adevăr un fapt real și „grav” merit și el a submina uniunea.

¹³ *Ibidem*, p. 57-58.

¹⁴ *Ibidem*, p. 133-137 (martorul 138).

Un alt aspect al dorinței de unitate a românilor care a fost scos la iveală de cercetările comisiei Kozma era și acela al înlăturării „regelui maghiar” sau a celui german și instalarea pentru români a unui *rege român*. Este cât se poate de demnă de interes această idee care a circulat în epocă, deoarece regele era dorit atât pentru Transilvania cât și pentru cele trei provincii românești unite. Astfel, proprietarul de mină, Ürmösi Ferenc din Roșia Montană denunță comisiei că a auzit de la Gheorghe Cozma a lui Ștefan din Bucium că „în Ardeal trebuie să fie rege român”¹⁵.

Doi martori confirmă și ei această aspirație a românilor. Szuba Jovitza, tot proprietar de mină din Roșia Montană, chestionat la 3 iulie 1848, declară că în urmă cu 4 săptămâni, venind cu mama lui și cu alții la Abrud, s-au întâlnit pe drum cu un român pe nume Gheorghe a lui Ștefan, care printre multe alte vorbe le-a spus: „avem speranțe că nu peste mult timp Șaguna va fi regele nostru român”¹⁶. Martorul următor, mama tânărului Szuba, născută Vinkler, din Roșia Montană, confirmă spusele fiului ei¹⁷.

Tot în sprijinul dorinței de unitate a românilor se înscrie și dialogul dintre Nicolae Corcheș și Dumitru Moga controlorul regal domenal din Câmpeni, relatat comisiei de cel din urmă. În timpul convorbirii care a avut loc a doua zi de Paști, între cei doi, Nicolae Corcheș i-a comunicat hotărât martorului că „...italienii, francezii și românii din cele două țări românești, cu toții, sunt gata să-i ajute pe români, orice s-ar întâmpla. Asta o știe deoarece a fost la Sibiu cu tânărul Iancu și deține asigurări în această privință”¹⁸. Faptul nu

¹⁵ *Ibidem*, p. 60 (martorul 37).

¹⁶ *Ibidem*, p. 128 (martorul 129).

¹⁷ *Ibidem*, p. 128 (martorul 130).

¹⁸ *Ibidem*, p. 42-51 (martorul 32).

trece neobservat în noianul celorlalte sute de depozitii și este consemnat de comisie reținându-l ca prim cap de acuză; iată-l textual „Cu privire la Nicolae Corcheș din Câmpeni a) În a doua zi a sărbătorilor [Paști] i-a amăgit pe români că italienii, francezii și românii din cele două țări românești sunt gata să-i ajute pe românii de aici”¹⁹.

Regele român și ajutorul românilor din celelalte țări românești erau fără îndoială pentru comisia de anchetă dovezi eclatante ale tendințelor centrifugale ale românilor transilvăneni, fapt confirmat de concluziile anchetei. Între aceste circumstanțe „aggravante” se numără și o întâmplare cu totul neobișnuită, surprinzătoare și plină de semnificații. Iată despre ce este vorba. Chirurgul Sófalvi Josef din Abrud relatează comisiei cum în timpul adunării de la Blaj, românul Nicolae Gritta a fost la Abrud, „acasă la cârciumarul Ötves Márton și a cerut, în auzul său, de la muzicanții de acolo, să cânte cântecul regelui român, pentru că rege german nu mai există. Muzicanții au cântat Marsilieza franceză”²⁰. Trebuie să recunoaștem că este un fapt uimitor ca în mai 1848 în creierul Munților Apuseni să răsunе acordurile Marsiliezei franceze ca și cântec al „regelui român”! Faptul mai are un aspect, nu mai puțin important, acela de a servi ca o nouă și convingătoare dovadă că așa-zisul dinasticism al românilor nu constituia o credință intimă a fiecărui român, ci așa cum se știa demult, nu era adoptat decât datorită forței împrejurărilor. Se vede deci că atunci când se dădea frâu liber imboldurilor lăuntrice,

¹⁹ *Ibidem*, p. 235.

²⁰ *Ibidem*, p. 117 (martorul 116).

românul nu mai voia să știe nici de regele german nici de cel „maghiar”, ci se desfăta la auzul Marsiliezei franceze, iar nu peste mult, la auzul altei Marsilieze și mai aproape de sufletul său, aceea a lui Andrei Mureșanu, care în sclipirea sa de geniu lansează fierbintele apel: „Deșteaptă-te române...” ce a răsunat de-a lungul întregului război civil.

Întâmplarea de mai sus rămâne în procesul verbal al anchetei drept un caz de acuză grav pentru N. Gritta, aspru pedepsit de comisia de anchetă Kozma²¹.

În fine, poate cea mai sugestivă mărturie pentru ilustrarea existenței în atâtea forme a aspirațiilor dacoromâne este depoziția scrisă făcută sub prestare de jurământ, a reverendului romano-catolic din Abrud, Kézdialmási Kováts Josef, care întâlnindu-se cu Balint are o discuție asupra tulburărilor curente ale românilor. Acesta din urmă îi explica preotului maghiar că din moment ce românii „au auzit că este împărat neamț, că pe palatinul loțțitor regal numit recent îl consideră rege maghiar” este firesc ca ei să dorească „să fie și rege român”. Încercând să-l descoasă în continuare Kézdialmási îi adresează o întrebare mai delicată: „unde vor românii să-l instaleze pe regele dorit, și acesta până unde și-ar extinde imperiul”? La această întrebare foarte precisă Balint i-a răspuns deschis, fără să se eschiveze, că dorința românilor este: „să-i unească pe românii din Ardeal cu cei din Moldova și Țara Românească și vor să formeze un singur regat”²².

²¹ Vezi nota 6.

²² *Ancheta Kozma...*, p. 87-89 (martorul 79).

La punctul „p” al acuzațiilor aduse lui Simion Balint se pune ca „vină dovedită” tocmai această declarație a lui „despre întemeierea unui regat românesc”²³.

Nici Ioan Buteanu nu scapă a fi implicat în aspirațiile de unitate, deoarece potrivit declarației lui Dumitru Moga, atunci când s-au înființat gărzile românești, acesta a promis că „românii vor obține din Țara Românească formulele de comandă”²⁴ sau, după cum spunea avocatul Fiizi Mihály din Abrud, de Paști, Buteanu venind de la Sibiu le-a promis că le va aduce pentru garda cetățenească „semne de comandă din Țara Românească”²⁵.

Acestea au fost datele scoase la lumină de o parte a cercetărilor comisiei pentru a dovedi lipsa de „loialitate” a românilor transilvăneni, sau mai corect spus aspirațiile lor de unitate. Cum atestă și alte documente cunoscute din timpul adunării de la Blaj, ca și cele din vara și toamna anului 1848, precum și de mai târziu, dovezile despre aspirațiile dacoromâne sunt mult mai numeroase. Trebuie remarcat însă că ancheta de față a fost extinsă la cercurile modeste ale unor oameni simpli. Dar chiar și așa, aceste dovezi constituiau doar vârful icebergului.

Și celelalte direcții de cercetare ale comisiei sunt deosebit de interesante. Ele dovedesc rezistența la dispozițiile aparatului administrativ maghiar, începerea înlocuirii acestui aparat cu unul românesc, mișcări de reluare în posesie a fostelor pământuri răpite în decursul anilor de către nobilimea feudală maghiară, aspirațiile

²³ *Ibidem*, p. 232.

²⁴ *Ibidem*, p. 42-51 (martorul 32).

²⁵ *Ibidem*, p. 55-59 (martorul 35).

deschise la egalitate și independență națională. Toate aceste aspecte ale cercetărilor sunt și ele deosebit de importante însă ponderea lor este mult mai extinsă pentru a le putea cuprinde aici. Alături de evidențierea aspectului aspirațiilor de unitate națională ar mai trebui, pe scurt, să aducem câteva lămuriri cu privire la evenimentele legate de activitatea respectivei comisii și în special la relațiile ei cu Avram Iancu.

Cunoscând din alte surse aspirațiile lui Avram Iancu la întemeierea unui stat unificat, trebuie să atragem atenția că și din lucrările comisiei Kozma se vede că Iancu nu era străin nici acum de aceste aspirații.

Faptul reiese din momentul amintit deja anterior, descris de Dumitru Moga, când N. Corcheș declara că italienii, francezii și românii din Moldova și Țara Românească, orice s-ar întâmpla, îi vor ajuta pe românii din Transilvania. Atrage atenția la această declarație că N. Corcheș își asociază, ca suprem argument, pe Avram Iancu atunci când întărește: „Asta o știe deoarece a fost la Sibiu *cu tânărul Iancu și deține asigurări în această privință*” (sb. ns. - G.N.).

Dar Iancu mai apare odată implicat în aceste tendințe, bănuim însă că actul respectiv ar fi chiar opera comisiei. Este vorba de scrisoarea anonimă în care se dezvăluie un complot împotriva comisiei și în care se specifică în încheiere că „*Bărnăuțiu și Iancu vor fi regii*” românilor²⁶.

²⁶ *Ibidem*, p. 107 (Punctul 53).

Insistăm aci asupra relațiilor dintre Avram Iancu și comisia Kozma spre a profita de conexiune și în vederea unor alte lămuriri.

Din capul locului, Iancu refuză să compară în fața comisiei de anchetă, fiind judecat în contumacie de acest adevărat „tribunal ambulant”. Oricum, umbra prezenței sale în toate acțiunile românilor apasă greu asupra lucrărilor ei. Numele său apare neobișnuit de des deși S. Balint este principalul acuzat; și explicația nu poate fi decât una singură. Cu manevrele din Munții Apuseni, de la Gura Râurilor, pe care le-a organizat cu succes în chiar timpul lucrărilor comisiei de anchetă, el s-a impus definitiv ca un conducător neînfricat și necontestat nici de prieteni și nici de dușmani.

Deși Avram Iancu are o întâlnire cu comisia la 18 iunie 1848 când aceasta anunță ștergerea iobăgiei, nu se va prezenta totuși la anchetă. Refuzul său fiind motivat printr-o scrisoare adresată comisiei în care arată că principala cauză este aceea că numita comisie gubernială „folosește pe lângă dânsa forțe înarmate”²⁷ (scrisoare expedită din Vidra de Sus în 29 iunie 1848).

Poziția și-o precizează mai amplu într-o scrisoare către S. Bărnuțiu²⁸. Din cuprinsul celor două documente aflăm că primind o invitație curtenitoare din partea comisiei a fost gata să se prezinte în fața ei, afirmând că „am mers până la un loc”, dar se pare că a fost avertizat. Într-adevăr, el menționează în scrisoare că lucrările comisiei au interpretat incorect două mișcări ale românilor pentru autoapărare,

²⁷ S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, D. Károly, H. Mureșan și G. Neamțu, *Din activitatea lui Avram Iancu în primăvara anului 1848*, în *Anuarul Inst. de Ist. și Arh. Cluj*, XV, 1972, p. 463.

²⁸ Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, 1972, p. 65-70.

ceea ce nu putea ști decât dacă a fost încunoștințat de cineva. I. Sterca Șuluțiu susține că gestul l-ar fi făcut mama sa, care ar fi aflat intenția comisiei de a-l aresta pe Avram Iancu de la o „doamnă maghiară, soția spanului cameral Vida”²⁹. Ceea ce nu pare a fi exclus.

Avram Iancu îi mai scrie lui S. Bărnuțiu despre comisie următoarele: „scopul lor spre a-l putea înființa o chemat biraele și mai mulți oameni și le-o poruncit să mă prindă și am auzit că i-o și jurat”³⁰. Informația pe care a primit-o Iancu era cu adevărat foarte precisă (fie că filiera era sau nu cea menționată de I. Sterca Șuluțiu). Astăzi poate fi confirmată, întregind astfel supozițiile generale ale lui S. Dragomir³¹. Amănuntele sunt chiar surprinzătoare. Esența problemei constă în arestarea lui Todor Tioc din Câmpeni consemnată și de *Gazeta de Transilvania*³². Aceasta a avut loc în condiții dramatice, tocmai în seara în care a sosit acasă din deputăția națională a românilor la Innsbruk. Corespondentul din Abrud adaugă că nu i s-a lăsat nici măcar timp de „a-și îmbrățișa familia sa, cea mai de multe săptămâni însetată după un părinte așa dulce, dorit și carele spre mai mare batjocură să pusă pe lanț”. Brutalitatea arestării și a interogatorilor l-au silit în final (nu se poate ști cât de sincer a fost în acceptarea misiunii dată de comisie) să consimtă a fi unealtă a acesteia și să se angajeze să-l prindă pe Avram Iancu. (Fusese al 11-lea acuzat și făcut părtaș la plata cheltuielilor comisiei, în afară de

²⁹ I. Sterca Șuluțiu, *Avram Iancu. Biografie*, în *Transilvania*, XXVIII, 1897, p. 87-88.

³⁰ L. Maior, *op. cit.*, p. 65-70.

³¹ S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 64.

³² *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 65 din 9 aug. 1848, p. 270-271.

pedeapsa care trebuia să urmeze unei judecări penale.) Pentru a se elibera și a-și asuma o astfel de misiune trebuia neapărat să depună un jurământ în fața comisiei, așa încât ceea ce „auzise” Avram Iancu despre oamenii cărora li s-a „poruncit” să-l prindă era întru totul exact. Iată cum înregistrează procesul verbal al comisiei acest act perfid: „Todor Tioc din Câmpeni s-a învoit pe propria cheazășie cu condiția să-l găsească și să-l prindă pe tânărul Avram Iancu. Comisia dorind să se folosească de această ocazie l-a lăsat liber, promițându-i, că dacă îl găsește în decurs de trei săptămâni pe cel numit, se va strădui să-l scutească de orice pedeapsă. Deci dacă numitul Todor Tioc își îndeplinește misiunea, în acest caz comisia îl recomandă măritului guvernium pentru a fi iertat public”³³.

Activitatea comisiei guberniale, în afară de violența, constrângerea și coruperea martorilor mai poate fi acuzată și de un alt fapt incorect. Este așa-zisa gășire a unei scrisori anonime lipită pe geamul unei case din Abrud, de care am amintit că-l enumera și pe Iancu între regii românilor. Ea ar fi dezvăluit un „complot” împotriva comisiei³⁴. Avem toate motivele să bănuim că scrisoarea respectivă nu era altceva decât un fals grosolan, o *scrisoare ticluită*, o simplă anonimă cu un scop ușor de întrevăzut deoarece pe baza ei au fost luate măsuri deosebit de drastice.

S. Dragomir constată brutalitatea comisiei care arestează, maltratează, percepe amenzi aplică lovituri de bețe ca în cele mai

³³ *Ancheta Kozma...*, (Concluziile comisiei), p. 244.

³⁴ *Ibidem*, p. 107 (Punctul 53).

bune vremuri ale feudalismului³⁵, dar deoarece rezultatele cercetărilor până la 29 iunie 1848 când e „găsită” scrisoarea nu justifică luarea unor drastice măsuri generale, *trebuia găsit un pretext* ca românii să fie aduși la liniște într-o manieră mai dură și în proporție de masă. Este verosimil deci ca ideea fabricării unei astfel de scrisori „compromițătoare” pentru români să-i fi aparținut. În fond scrisoarea putea fi trimisă direct comisiei, sau date fiind împrejurările, chiar semnată, dar nu știm de ce era mai convenabil ca ea să fie „găsită”, poate tocmai pentru a se dobândi o detașare psihologică între scrisoare și comisie. Rezultatul a fost acela că anchetatorii au trimis guvernului un raport în care declarau sentențios: „Cazurile excepționale solicită măsuri excepționale”. Comisia procedează în consecință pe baza acestei anonime exact cum ar fi dorit. Este deci „constrânsă” să ia măsura abuzivă și discriminatorie de a confisca armele de la toți românii din aria ei de competență, *și numai de la români*. Iată cum e înregistrată hotărârea: „Toți cetățenii români din Abrud, Roșia Montană, Corna și din localitățile domeniilor din Abrud-sat și Baia de Arieș sunt somați fără deosebire să depună în 24 de ore orice fel de armă la sediul polițiilor respective, sau la autoritățile comitatense”³⁶.

Iată metodele cu care comisia gubernială voia să rezolve gravele probleme sociale și naționale din Transilvania în vara anului 1848.

Punctele de interes ale acestui voluminos și bogat dosar al revoluției de la 1848 din Transilvania sunt mult prea numeroase

³⁵ S. Dragomir, *Avram Iancu*, p. 62.

³⁶ *Ancheta Kozma...*, p. 108 (Punctul 53, alineatul 1).

pentru a ne fi putut opri asupra tuturor, credem însă că tema asupra căreia am stăruit este una dintre cele mai importante și interesante din întregul cuprins al lucrărilor comisiei. Atenția și scrupulozitatea cu care au fost înregistrate menționatele tendințe, ba chiar folosirea lor ca și capete de acuzare, atestă în plus o acută îngrijorare a stăpânirii în fața acestor stări de fapt. Am încercat cu această ocazie să clarificăm și problema colaterală a tentativei de prindere a lui Avram Iancu în vara anului 1848, precum și aceea a scrisorii anonime din 29 iunie 1848 de la Abrud.

În concluzie, putem spune că datele oferite de activitatea comisiei de anchetă, le considerăm deosebit de importante pentru istoriografia noastră și ele confirmă pe deplin existența unor manifestări și declarații în favoarea împlinirii idealului unității național-statale și la nivelul românilor din Munții Apuseni.

III.

MIHAIL KOGĂLNICEANU ȘI TRANSILVANIA*

Personalitate de prim rang, complexă și multilaterală, Mihail Kogălniceanu a urmărit, prin întreaga sa activitate de o consecvență și o prodigiozitate rar întâlnite, transformarea României dintr-un stat feudal într-un stat modern, situându-se astfel la loc de frunte în istoria patriei ca una dintre cele mai proeminente figuri ale secolului al XIX-lea.

Epoca de adânci prefaceri în care au evoluat concepțiile generoase ale lui Kogălniceanu a fost una dintre cele mai agitate și mai instabile din istoria României. Prezent în permanență în fruntea marilor evenimente, Kogălniceanu exprimă aspirațiile cele mai nobile ale poporului, slujind cu devotament cauza progresului. Om de stat și, în același timp, om de cultură, el se bucură în fața istoriografiei românești de privilegiul rar al aprecierii unanim pozitive. Geniul lui Kogălniceanu s-a consumat într-o neobosită luptă, în care se folosea cu egală măiestrie de arma cuvântului rostit, ca și de cea a condeiului, pentru înfăptuirea celor mai nobile idealuri naționale și umanitare: unitatea națională, desființarea iobăgiei, dezrobirea țăganilor, reforma agrară și alte numeroase reforme în domeniul administrativ, cultural și economic. Ca om de cultură și îndrumător al acesteia, a îmbrățișat cele mai diverse aspecte ale ei: publicistica, istoria, lingvistica, literatura și critica literară.

* Publicat în „*Studii*”, Revistă de Istorie, București, tomul 20, nr. 5, 1967.

Una dintre coordonatele principale ale activității sale, mai puțin studiată și deci mai puțin cunoscută, este lupta pentru desăvârșirea unității naționale. Sprijinind-o moral și material de-a lungul anilor, Kogălniceanu atinge cele mai înalte trepte ale înțelegerii fenomenului istoric, adăugând astfel noi străluciri cunoscutelor sale merite. La Kogălniceanu ideea de unitate națională deplină este legată organic de poziția sa față de problemele politice și culturale ale Transilvaniei, ocupând un loc nebănuit de întins în complexul activității sale. Chestiunea poate fi elucidată numai evaluând ponderea reală a legăturilor sale directe și indirecte cu Transilvania și dezvăluind aliniamentele reflectării personalității și activității sale în clocotul vieții politice și culturale a românilor din spațiul intracarpatic. Numai privite lucrurile sub acest unghi de vedere, se poate afirma că cel ce ocupă un loc de frunte între făuritorii primei Uniri a purtat în cuget desăvârșirea ei, prin *Unirea cea mare*, la care și-a adus contribuția nemijlocită, strădaniile sale alăturându-se la cele ale altor mii și milioane de patrioți, care nutreau, asemeni lui, visul unirii tuturor românilor într-un singur *stat*.

*Istoria gândirii sociale și filozofice în România*¹, în înfățișarea ideilor sale avansate, politice, sociale și culturale, face doar mențiunea generală că M. Kogălniceanu a avut un rol promotor în lupta de eliberare națională și a jucat un rol de frunte în unirea țărilor române, nereliefând însă prin nimic acel crez izvorât din concepția sa istorică.

¹ București, Edit. Academiei, 1964, p.194-197.

Chiar într-una din cele mai noi *Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*², lucrare meritorie altfel, acest aspect nu se bucură de o atenție deosebită.

Este adevărat că preocuparea lui M. Kogălniceanu pentru *unitate* a fost menționată și în trecut de istorici prestigioși ca N. Iorga, I. Lupaș ș.a.; aceasta însă s-a făcut doar enunțativ, fără a se stărui asupra legăturilor lui M. Kogălniceanu cu Transilvania. În această ordine de idei, N. Iorga menționa că „unirea tuturor românilor chiar și în aceeași formă politică, i se pare și lui [M. Kogălniceanu - *n. ns.*] un lucru firesc” și „el nu se simte moldovean, ci român, numai român încă de pe atunci”³.

De asemenea I. Lupaș, într-o conferință rostită la 21 mai 1935, arăta că „pe lângă ideea unității naționale, aceea a *continuității istorice* îl preocupa în egală măsură...”⁴.

Elemente documentare prețioase pentru clarificarea acestui aspect al activității și concepției lui M. Kogălniceanu ne oferă scrisorile publicate de D. Popovici⁵ și M. Popescu⁶, corespondența sa în general, discursurile parlamentare, scrierile sale, precum și presa vremii. Un însemnat moment, în care Kogălniceanu se declară la 1886 în favoarea militanților transilvăneni expulzați din România, este urmărit pe baza documentelor de către Al. Lapedatu⁷.

² Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu...*, București, Edit. Științifică, 1963.

³ Nicolae Iorga, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic, românul*, București, f.a., p.75.

⁴ Ion Lupaș, *Scriitor și făptuitor de istorie*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI, 1931-1935, Cluj, 1936, p. 523.

⁵ D. Popovici, *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, tom. IX, partea I, 1943, p. 125-143.

⁶ Mih. Popescu, *Frați din regat și școala română din Ardeal*, în „*Țara Bârsei*”, an. VIII, nr. 5, sept.-oct. 1936, p. 416-417.

⁷ Alex. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munte acum o jumătate de veac*, București, 1937.

Gh. Georgescu -Buzău într-un studiu mai nou face o privire amplă asupra patriotismului de care era animat Kogălniceanu⁸. În fine, Liviu Maior într-un articol dens, intitulat *Kogălniceanu și unitatea națională*⁹, oferă jaloane valoroase cercetării. Acesta este în linii generale tabloul bibliografic al principalelor lucrări referitoare în parte și la problemele ridicate de noi.

*

Urmărind geneza ideii de unitate națională a tuturor românilor la M. Kogălniceanu, trebuie să relevăm faptul că ea apare în concepția sa istorică în momentul în care se ridică de la ideea unei istorii *regionale* la aceea unei istorii *naționale*. Aceasta se petrece încă pe timpul când se afla la Berlin (1837) și își anunță lucrarea în revista *Magazin für die Literatur des Auslandes* sub titlul *Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie, des Etats indépendants des Transylvains et des Valaques transdanubiens*¹⁰. Deși nu și-a realizat în întregime proiectele sale cu privire la această operă istorică și sub acest titlu, intenția rămâne edificatoare. Documentarea pe care o întreprinde, cerând mereu din patrie scrieri ca cea a lui Petru Maior, *Despre începutul românilor în Dachia, Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* a lui D. Cantemir, *Cronica* lui Gh. Șincai, *Biblioteca românească* editată de Zaharia Carcalechi și altele, explică rădăcinile *luministe* ale ideii de unitate la Kogălniceanu și în parte formația sa ca istoric. *Istoria românilor,*

⁸ Gh. Georgescu-Buzău, *Patriotismul lui Mihail Kogălniceanu*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1964, nr. VI, p. 199-223.

⁹ „*Tribuna*”, Cluj, an X, nr. 26 din 30 iunie 1966, p. 6.

¹⁰ V. Ionescu, *op. cit.*, p. 28.

vol. I (Berlin), ilustrează simțul politic ascuțit al lui Kogălniceanu, care respinge proiectul unirii țărilor carpatice sub egida Austriei și „urmărește cu ochii visul, făcut de alte generații, al unei singure Dacii neatârnată”, afirmând că „regatul Daciei ar fi fost de o mare greutate în cumpăna Europei”¹¹. Până în septembrie 1837 când apare primul volum al lucrării sale, M. Kogălniceanu întâmpină numeroase greutăți, domnitorul M. Sturdza interzicându-i chiar tipărirea acestuia. Este interesant de reținut că pe la sfârșitul lui martie 1837, tânărul Kogălniceanu, decepționat că nu-și poate rosti liber gândul în Moldova, anunță surorilor sale intenția de a se stabili în *Transilvania*, unde, din timp în timp, ar putea auzi vocea compatrioților¹².

Evoluția ideii de unitate națională a tuturor românilor la M. Kogălniceanu se încheie cu afirmarea publică a acesteia într-o formulare fără rezerve și fără echivocuri în *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană*, rostit în 24 noiembrie 1843: „Eu privesc ca Patrie a mea - spune Kogălniceanu - toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca Istorie națională: istoria Moldaviei, Basarabiei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”¹³.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 47.

¹² M. Kogălniceanu, *Scrisori (1834-1849)*, publ. de Petre V. Haneș, București, 1913, p. 172-173, scrisoarea CXVIII; „Plus tard j'irai prendre en ferme quelque petite campagne, je tâcherai de m'acquérir une modique et honnête fortune, et alors je dirai adieu pour toujours à cette Moldavie, terre malheureuse, où la pensée n'est pas même libre de s'exprimer et j'irai m'enfermer dans quelques coin obscur de la Transylvanie, ou de tout autre pays de l'Autriche, où de temps en temps je pourrai entendre quelques voix compatriotes”.

¹³ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, Tom. I, *Scriseri istorice*, ediție critică adnotată cu o introducere și note de Andrei Țetea, București, 1946, p. 647-648.

La frații transilvăneni *Cuvântul* ajunge cu întârziere, dar tipărintu-l imediat ce-l primi, G. Barițiu și-l însușește în întregime arătând că el exprimă *convingerile* sale mai vechi: „Noi grăbim a-l retipări cu atât mai bucuroși, cu cât convingerea noastră tot mai mult se întemeie, că pentru noi *românii* fără istoria națională nu e mântuintă; convingere ce cu aceasta ne-o descoperim a treia și a treizecea oară”^{13bis}. Unitatea devine program politic mereu prezent în cuprinsul gazetelor conduse de M. Kogălniceanu, ce începuse încă cu „Dacia literară” să dea un nou impuls promovării *unității culturale* ca prim pas spre realizarea unității politice.

Ideea avea adeziunea entuziastă a cărturarilor transilvăneni: G. Barițiu, T. Cipariu, I. Vulcan, Al. Roman și alții. Ea va orienta activitatea puternicei asociații culturale transilvane *Astra* (1861) și va sta, în același timp, la temelia *Societății Academice Române*.

Chemarea lui Kogălniceanu formulată în *Introduție* la „Dacia literară”, „ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți”, a fost și ea înregistrată de îndată de G. Barițiu în „*Foaia pentru minte...*”¹⁴. Într-o notă de subsol, Barițiu motivează oarecum imposibilitatea de a „lua aminte la toți pașii ce îi fac provinciile vecine în literatură”, deoarece „greutăți deosebite avem cu adevărat”. Totodată denunță regimul injust aplicat de autoritățile austriece „foilor” și „cărților românești” care nu pot „trece din o țară în alta, cum trec cele în alte limbi scrise”.

^{13bis} „*Foaie pentru minte...*”, nr. 11 din 13 martie 1844, p. 81-85, nr. 12 din 20 martie, p. 89-93, și nr. 13 din 27 martie, p. 97-102.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 18 din 28 aprilie 1840, p. 142-144.

Din *Introducere* se mai desprinde și atenția pe care Kogălniceanu o acordă presei transilvane numind „Foaia inimii” [sic] a lui G. Barițiu printre „cele mai bune foi ce avem astăzi”. Luând în considerare greutatea românilor din Transilvania, explică de ce „*Dacia literară*” va deveni centrul de greutate în lupta pentru literatură și limbă românească.

M. Kogălniceanu începuse să devină cunoscut în Transilvania, intelectualii de aici se abonau la *Letopisețele Valahiei și Moldovei*¹⁵, Barițiu reproduce cu satisfacție actul care „așeza pe o temelie statornică teatrul românesc” pentru a se dezvolta și a trăi liber. Actul era semnat, alături de C. Negruzzi și V. Alecsandri, de M. Kogălniceanu¹⁶. O impresie deosebită produce asupra transilvănenilor biografia lui Șincai, scrisă de Kogălniceanu. G. Barițiu mărturisește cu sinceritate că citind-o, a simțit o mare bucurie. Făcând-o cunoscută și în Transilvania prin „*Foaie pentru minte...*” redactorul inserează: „Domnul meu, îți mulțumim pentru aceste daturi interesante din viața lui Șincai”¹⁷. Opera lui Kogălniceanu a avut un bun ecou de natură să stimuleze condeie. La redacția „Foi...” sosiră nu mai puțin de trei biografii ale lui Șincai, „două din Transilvania și una din părțile Orăzii-mari”¹⁸. Numele lui Kogălniceanu devine o permanentă în paginile foilor brașovene. Tot în „Foaie...” va apărea *Înainte cuvântare la fragmentele istorice, publicate în limba franceză de d. Mihail Kogălniceanu*, în românește de T. Iancu Vârnav¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 27 din 1 iulie 1840, p. 216.

¹⁶ „*Gazeta de Transilvania*”, nr. 32 din 4 august 1840, p. 128.

¹⁷ „*Foaie pentru minte...*”, nr. 12 din 23 martie 1841, p. 93-95.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 42 din 19 octombrie, p. 329-334, semnată „Ț/Cipariu/” și nr. 47 din 23 noiembrie 1841, p. 370-374.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 40 din 1 octombrie 1845, p. 317-320 și nr. 41 din 8 octombrie 1845, p. 325-328.

Din anul 1846 cunoaștem și prima scrisoare către G. Barițiu expediată de la Paris, prin care îi cere un „serviciu de interes național” destinat unor membri ai „Academiei” franceze, adică să-i trimită tot ce s-a „tipărit sau s-a scris despre monumente, mozaic, monede, mine vechi în Transilvania”, referitor la acestea și extrase „din jurnalul dumitale care are atâtea bogății în el”. Deși *știe* că G. Barițiu este foarte ocupat, totuși „pentru Transilvania nu pot, domnule, să mă adresez mai bine decât către dumneata...”²⁰. Rezultă, așadar, considerația de care se bucura Barițiu și gazeta sa în ochii lui Kogălniceanu și faptul că între ei existau legături mai vechi. Probabil, Kogălniceanu l-a cunoscut pe Barițiu în toamna lui 1845 când a plecat la Paris. De acolo i-a trimis lui I. Ghica „o scrisoare personală de la Brașov”²¹ neexpediată în cursul călătoriei.

Correspondența cu G. Barițiu este însă mai veche, deoarece într-o scrisoare către Aurel Mureșanu, se autointitulează „vechi colaborator al Gazetei Transilvaniei încă de pe la anii 1839”²². Aceasta nu însemna că doar *retipăririle* și le considera *colaborări*, suntem convinși că adeseori el făcea pentru Barițiu oficiul de corespondent, încadrându-se astfel în rețeaua „de corespondenți care-i vor trimite informații despre stările” din Moldova, Țara Românească și Bucovina²³. Dintre numeroasele corespondențe din Moldova ne-am oprit asupra uneia

²⁰ Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 196-197.

²¹ Augustin Z. N. Pop, *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, Editura Academiei, 1959, p. 51.

²² V. Haneș, *Mihail Kogălniceanu, Acte, scrieri din tineretă, discursuri*, București, 1908, p. 24.

²³ P. Teodor, *George Bariț și Principatele române până la 1848*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 80.

din martie 1845 care ni se pare mai probabil a fi scrisă de mâna lui Kogălniceanu. În ea se analizează starea școlilor de acolo²⁴. Comunicarea nu este făcută de corespondentul obișnuit. „Eu, nu ca corespondent ci ca simțitor interesului foei d-tale, îți împărtășesc următoarele...”. Astfel el răspunde unei dorințe mai vechi a lui G. Barițiu de „a avea vre-un fel de relație despre starea învățăturilor publice din Moldova”. Desigur, un simplu corespondent n-ar fi putut informa atât de precis despre școlile cele mai însemnate ale Moldovei și n-ar fi avut sens să amintească cu un aer de amicitie pe „literatorul nostru Negruți”. În fine, articolul are în loc de semnătură, un „e-n”, două litere prezente în numele Kogălniceanu. Subliniem că această manieră de a semna era obișnuită în publicistica vremii.

Pentru a-l face și mai cunoscut cititorilor săi, „*Gazeta de Transilvania*” zugrăvește *caracterul* curajosului Kogălniceanu ce într-o pledoarie a îndrăznit să facă rechizitoriul viciilor și putreziciunii unui regim care servea interese străine; din acest motiv a fost trimis să zacă 7 săptămâni în beciurile de la Râșca. Proscrisul se bucură de simpatia nemărginită a „Gazetei”, deoarece, „el au cunoscut căderile societății sale și s-au aruncat cu totul într-o carieră literară de unde lovea viciile și biciuia groasa nemoralitate a multora din compatrioții săi”, atrăgându-și astfel dușmăni și deci „era prea firește ca și Kogălniceanu să fie rău văzut de mulți vițioși, de pseudo-

²⁴ „*Gazeta de Transilvania*”, an. VIII, nr. 26 din 29 martie 1845, p. 102-103.

filozofi, pseudo-patrioți și strein-simțitori”²⁵. Soarta „proscrisului” a fost urmărită în continuare până la întoarcerea din exil, fapt care își găsește consemnarea plină de bucurie, la 22 ianuarie 1845, tot în „Gazetă”²⁶.

*

Până la 1848 foile brașovene publică în întregime sau fragmentar numeroase opere ale unor marcanti oameni de cultură moldoveni și munteni ca: Gh. Asachi, C. Negruzzi, G. Săulescu, I. Heliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, C. A. Rosetti, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, George Sion, Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu etc.²⁷.

Deși cu mari greutate în a lua aminte la pașii pe care îi făcea literatura în „Moldo-România”, Barițiu reuși totuși să concentreze cele mai bune condeie de „dincolo”. „Gazeta” și „Foaia” lucrau cu răbdare și tenacitate pentru a răspunde imperativului vremii: educarea politico-națională a mulțimilor, pregătirea acestora pentru o orânduire mai dreaptă. Acțiunea se desfășura în strânsă legătură cu publicațiile și cărțile ce reușeau să intre în Transilvania, prin cunoscuta „vamă a cucului”. Astfel, „în institutele de învățământ din Blaj se strecurau prin intermediul lui Barițiu și Cipariu cărți tipărite la București și Iași, reviste cu conținut național-patriotic”²⁸, prin care și „Arhiva românească” a lui Kogălniceanu care se bucura de

²⁵ *Ibidem*, an VII, nr. 91 din 13 noiembrie 1844, p. 364. Originalul corespondenței din 22 octombrie 1844 despre închiderea lui Kogălniceanu la mănăstirea Râșca. Cf. Bibl. Acad., ms. rom., nr. 878, f. 113.

²⁶ *Ibidem*, an VIII, nr. 7 din 22 ianuarie 1845, p. 26.

²⁷ V. Netea, *George Barițiu*, București, Edit. Științifică, 1966, p. 108-109.

²⁸ V. Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, Ed. Politică, 1966, p. 112.

o bună reputație în Transilvania. Așa, de pildă, Cipariu scrie lui Baritiu: „Aș dori să am „Arhiva” ce o lauzi și mult m-ai îndatora dacă ai binevoi să-mi mijlocești trimiterea unui exemplar pentru mine”²⁹.

Nu se poate vorbi de momentul 1848 fără a sublinia întrepătrunderea ideilor revoluționare rostite în adunarea de la Blaj din 3/15 mai, cu punctele-program ale lui Kogălniceanu, exprimate în *Dorințele partidei naționale în Moldova* apărută în august la Cernăuți, și care dezvolta de fapt „prințiipiile” refugiaților de la Brașov, având însă în față „proclamația de la Islaz și programul revoluționar de la Blaj”³⁰. Năzuințele pe care le nutreau oamenii de o parte și de alta a Carpaților duceau pe tot pământul românesc acel duh al vremii care l-a determinat pe N. Bălcescu să afirme că viitoarea revoluție va fi o revoluție națională. Kogălniceanu, atât de apropiat de concepția istorică a lui N. Bălcescu³¹, va fi conștient de acest lucru și va milita în toate ocaziile pentru obiectivele „revoluției naționale”.

„*Gazeta de Transilvania*” a însemnat și ea o etapă importantă în această luptă. Cunoscând atât de bine viața „Gazetei” și funcția ei de școală politică a românilor transilvăneni, precum și influența acesteia exercitată asupra vieții social-politice și poporului din Moldova și Muntenia (1848-1849), Kogălniceanu va fi istoricul autorizat să confirme acest lucru. O va face câțiva ani mai târziu în

²⁹ P. Teodor, *op. cit.*, p. 86.

³⁰ *Istoria României*, București, Edit. Academiei, 1964, vol. IV, p. 51-52.

³¹ Radu Pantazi, *Ideologia revoluției de la 1848 în țările române*, în *Curenți și orientări în istoria filozofiei românești*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 40.

polemica sa cu Iacob Mureșanu, în care va fixa locul și rolul „Gazetei” în felul următor: „au fost apărătorii cel mai înfocat al Principatelor, stimulatorul neobosit a naționalității lor, potrivnicul neîmpăcat a înrâurilor din afară și a abuzurilor din lăuntru care le împiedica propășirea. La Gazeta Transilvaniei alerga toți publiciștii români cari în patria lor nu putea găsi organ pentru a-și publica ideile. Gazeta Transilvaniei era pentru Principate *presa liberă, organul opiniei publice*. Gazeta lui Barițiu au făcut mult bine, au oprit mult rău și în tot chipul au exercitat o mare înrâurire în Iași și în București, atât asupra guvernelor cât și asupra poporului”³². Recunoașterea meritelor „Gazetei” nu l-a împiedicat pe Kogălniceanu ca după revoluție, cu spiritul de obiectivitate ce-l caracteriza, să supună pe noul ei redactor I. Mureșanu unei critici aspre în momentul unor manifestări de regres ale ziarului. Aceasta o face cu vervă, fără patimă, bine intenționat, în articolul *Jurnalismul românesc în 1855*, după care urmează răspunsul *D-lui Iacob Murășanu redactor răspunzător al Gazetei de Transilvania*³³. Circumstanțele atenuante ale lui I. Mureșanu erau însă cenzura de curând înăsprită, dar la urma urmelor nici G. Barițiu nu se putuse plânge de lipsa ei (fără control a fost un timp foarte scurt în decursul revoluției). Kogălniceanu îi spune fără înconjur că dorea să-i arate acum „ce trebuie să facă și pe ce cale are să urmeze în viitor”. În legătură cu această polemică semnalăm că fragmentul chirilic rezumat de *Catalogul corespondenței...* este greșit datat 1856 (polemica a avut

³² „România literară”, Iași, nr. 15 din 23 aprilie 1855, p. 185.

³³ *Ibidem*, nr. 14 din 16 aprilie 1855, p. 173-175.

loc în 1855) și apoi cu siguranță nu este adresat lui G. Barițiu, ci lui I. Mureșanu, redactorul de atunci al „Gazetei”. Important este faptul că deși critica pe care i-o face Kogălniceanu este necruțătoare, totuși îi propune un „schimb de corespondență”³⁴. Propovăduitorul unității de luptă a românilor va face totul pentru a păstra bunele relații cu Mureșenii. Dovadă este scrisoarea prin care Kogălniceanu felicită călduros „Gazeta” veterană a ziaristicii românești în care mărturisește că „nu o dată m-am întâlnit cu luptătorii Mureșeni” cu care a lucrat împreună³⁵. M. Kogălniceanu va fi printre primii care-și va exprima regretul la săvârșirea din viață a lui I. Mureșanu spunând în telegrama trimisă familiei din partea sa și a Academiei: „Toate simpatiile noastre îl acompaniază la ultimul său locaș”³⁶.

*

Pregătind Unirea Principatelor alături de tovarășii săi de idealuri, cunoscând doleanțele mulțimilor și bizuindu-se adesea pe forța lor, era firesc ca speranțele românilor transilvăneni să se îndrepte asupra evenimentelor și asupra marelui bărbat de stat. Erau urmărite cu atenție banchetele de la vila lui Kogălniceanu „la care toastele exprimau întrunirea simțimentelor pentru Unirea Principatelor”³⁷. Este admirat pentru lupta sa în favoarea țărănimii și felul în care s-a purtat la alegerea domnului Cuza. La rândul său, Kogălniceanu dând o înaltă apreciere sprijinului acordat de transilvăneni la înfăptuirea Unirii, afirma cu tărie că *Unirea a fost opera întregii*

³⁴ Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 78, doc. nr. 273.

³⁵ V. Haneș, *op. cit.*, p. 24-25.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 205 din 19 sept./1 oct. 1877.

³⁷ *Ibidem*, nr. 46 din 9 iunie 1856, p. 179.

națiuni române, înțelegând prin aceasta forțele progresiste atât din Moldova și Țara Românească cât și cele din Transilvania³⁸. După 1859, deși prins în problemele consolidării Unirii, veghează totuși în cadrul tratatelor cu emigrația maghiară ca interesele românilor din Transilvania să fie respectate.

„Gazeta” și toată intelectualitatea transilvană, la rândul ei, nu slăbeau observația asupra evenimentelor din „țară”. Se tipărea mai mult despre România; schimburile de idei se intensificau, urmând calea acumulărilor tăcute. Se reproduceau discursurile parlamentare sau se înregistrau momente ca acela când Kogălniceanu cere Camerei să se dea „ospitalitate polonilor cari scăpară din temniță și din spânzurători...”³⁹.

Legea rurală la care Kogălniceanu a avut un rol atât de însemnat și cu care s-a mândrit tot restul vieții, a fost primită în Transilvania cu o explozie de bucurie atât de mare încât citind presa vremii ai certitudinea că soarta țăranului de peste munți era privită ca făcând parte integrantă din obiectivele pentru care se lupta „dincoace”. G. Barițiu întâmpina astfel evenimentul: „Grăție Domnului! Că prin legea rurală și anumit prin art. X s-a șters de pe fruntea României inferătura cea și pentru noi aici rușinătoare”, și în fine: „Numai acum se poate dar zice că românii încă au un stat, în care pot sufla și resufla aerul libertății celei bine înțielese și al demnității umane”⁴⁰.

³⁸ Șt. Pașcu, *Însemnătatea Unirii Principatelor*, în „*Făclia*”, an. XXI, nr. 5974, p. 3.

³⁹ „*Gazeta Transilvaniei*”, an. XXVII, nr. 25 din 28 martie 1864, p. 99.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 71 din 14/2 septembrie 1864, p. 286.

Alt cărturar, Iosif Vulcan, dedica marelui eveniment versuri menite să demonstreze același entuziasm și apropiere de România:

„Străbună România, pământ de bărbăție,
Mormântul sfânt atâtor eroi încununați;
Iubită țărișoară: Salute astăzi ție!
Salute astăzi vouă, țărani eliberați!”⁴¹

Același Iosif Vulcan îi va face mai târziu în *Panteonul român* un admirabil portret lui M. Kogălniceanu prezentându-l ca un bărbat de talie europeană deoarece numele lui „este popular nu numai românilor...este un nume european”. Elogiind pe neobositul luptător pentru Unire și împrumutarea țăranilor, I. Vulcan încheie: „România are de a aștepta încă mult de la dânsul. Națiunile cari nasc astfel de fii trebuie să se mândrească de ele însăși și să spere în bunul lor destin”⁴².

La 1868 România își întărea armata. Această acțiune a suferit însă critici la Budapesta. În calitate de ministru, Kogălniceanu le va răspunde în Cameră, amintind de înțelegerea sa din 1860 față de revoluționarii maghiari pe care i-a protejat în ciuda presiunilor diplomatice ale Austriei și Rusiei: „... vecinii noștri unguri să nu ceară de la mine ca eu pentru frații noștri de același sânge, pentru românii de peste Carpați, să am mai puține simpatii decât acele ce în 1860 le-am avut pentru unguri”⁴³.

⁴¹ Iosif Vulcan, *Poesii*, Pesta, 1866, p. 116-118, cu titlul *Eliberarea țăranilor din România*.

⁴² *Idem*, *Panteonul Român*, tom. I, Pesta, 1869.

⁴³ Ședința Adunării Deputaților din 29 noiembrie 1868, în „*Monitorul, ziar oficial al României*”, nr. 214, 5/17 decembrie 1868, p. 1342.

Primăvara anului 1867 aduce pentru transilvăneni cătușele pactului dualist, *unio duarum nationum contra plures*, înțelegerea dominanților austriece cu dominanții maghiari. Tot atunci aduce însă și o mângâiere încurajatoare. În ședința din 14 martie a Camerei deputaților, M. Kogălniceanu își dezvoltă interpelarea asupra telegramei de felicitare trimisă de fostul prim-ministru Ion Ghica către Andrassy. Interpelarea a fost atât de sinceră încât l-a îngrijorat pe I. Brătianu care nu dorea un conflict cu Austria. Conținutul ei ridică problema românilor din Transilvania.

Neavenita felicitare către Andrassy - spune Kogălniceanu - a făcut ca „frații din Transilvania să fie foarte mâhniți”. El arată că toți s-au bucurat de succesele poporului maghiar, așa cum toți trebuie să se bucure „totdeauna pentru orice naționalitate care luptă și triumfă”, însă „crede că este în drept a cere ca guvernul țerei, să n-arate simpatie guvernului maghiar decât atunci când el va da dovezi că drepturile ce au dorit și au dobândit maghiarii de la Austria le va recunoaște și dânsul și le va aplica și la celelalte naționalități”. El subliniază că nu îndeamnă la o politică aventuristă, nici nu cere de la guvern să iasă din „rolul său de neutralitate, dar cere ca ungurii să se gândească că este o națiune română, că este aci o Românie sub principele Carol I; să se gândească că unde este o naționalitate ceea ce nu poate face guvernul, o poate face fiecare individ, fiecare cetățean român și că în secolul al XIX-lea nu se mai ucid naționalitățile”. Dă de înțeles guvernului maghiar că „se vor găsi români care vor face ceea ce au făcut sârbii pentru frații lor” [la 1848 sârbii din Ungaria au fost sprijiniți de cei din Serbia - *n. ns.*]. Propune

ca după ce Camera va lua act de caracterul privat al gestului în discuție, să se reînnoiască „simțământul României de înfrățire și connaționalitate pentru românii de peste Carpați”. I. Brătianu, mai moderat, se teme că M. Kogălniceanu „a zis cuvinte cărora li se va putea da o greșită interpretare”⁴⁴. Era un act de solidarizare care a mai înviorat inimile în Transilvania, cu atât mai mult cu cât „Românul” din 16 martie publica o adresă de felicitare pentru Ilie Măcelaru care a îndrăznit să înfrunte parlamentul de la Budapesta, vorbind în limba română.

„Românul”, care expunea atât de fidel ideile lui Kogălniceanu, era cotate în Transilvania ca un ziar de avangardă al aspirațiilor naționale. Îndemnând pe învățatul I. Micu Moldovan să colaboreze la acest ziar, Simion Mihali de la Craiova scrie: „Nu m-am înșelat când v-am fost spus cum că „Românul” e cel d-întâi jurnal românesc. Mai scrieți câte ceva întrînsul. Ar fi bene ca dv. să scrieți cât de des, la jurnalele de aici, ear noi la cele de acolo”⁴⁵. Un an mai târziu, în paginile „Românului” își va găsi locul *Extract din scrisoarea unui român din Transilvania*⁴⁶ atribuit lui G. Barițiu, în care se reafirmă acel adevăr zugrăvit aproape identic de Kogălniceanu în scrisoarea către Aurel Mureșanu. În extractul din scrisoare se spunea: „Fără România unită și liberă, fondată pe justiție și moralitate, nu poate fi vorba de națiune și naționalitate românească”, însă și „fără consolidarea

⁴⁴ „Românul”, an. XI, din 15 martie 1867, p. 213-214. Dezbaterile erau urmărite în Transilvania de „Gazetă”, an. XXX, nr. 23, din 3 aprilie/22 martie 1867, p. 92 și nr. 24 din 7 aprilie/26 martie 1867, p. 95-96.

⁴⁵ Arhiva istorică, Acad. Rom., Filiala Cluj, fond. I. Micu Moldovan, dosar M, doc. Nr. 4189. Astăzi în patrimoniul Arh. Naț. Dir. Județeană Cluj.

⁴⁶ „Românul”, an. XII, din 15 mai 1868, p. 408; cf. V. Chereșteșiu, C. Mureșan, G. Em. Marica, *George Bariț, Scrieri social-politice*, Edit. Politică, București, 1962, p. 202.

elementului românesc în Transilvania statul moldo-românesc e amenințat din această parte cu un pericol permanent și foarte mare”. Kogălniceanu exprima aceeași idee în modul următor: „știm că atunci când (dar aceasta nu va fi) naționalitatea română ar fi atinsă peste Carpați, nici noi românii de dincoace de Carpați nu vom avea propria noastră existență națională asigurată!”⁴⁷. Deși cronologic distanțate, ideile exprimate oferă totuși exemplul unei elocvente sincronizări a înțelegerii acestui adevăr politic, atât dincolo, cât și dincoace de Carpați.

Românii din Transilvania răspund la *dualism* printr-o și mai strânsă solidaritate cu frații lor din România. Un loc central în această acțiune îl ocupă membrii din Transilvania ai Societății literare (mai apoi Societatea Academică). Cu aceștia și cu ceilalți membri veniți din provinciile românești de sub stăpânire străină, va lega M. Kogălniceanu cele mai strânse relații. Existența acestora ne pune în fața unui aspect semnificativ din punct de vedere politic. Relațiile nu puteau fi clamate oficial la București, fără riscul unor încurcături diplomatice, iar în Transilvania se ascundeau sau se minimalizau de teama autorităților austro-ungare. Aspectul poate fi depistat din scrisorile confidentiale și din ceea ce se strecura în paginile jurnalelor.

Un astfel de exemplu este temerarul discurs de salut al lui Iosif Hodoș rostit cu ocazia primirii de către bucureșteni a membrilor Societății literare: „Vă salutăm cu iubire, frați liberi din România

⁴⁷ V. Haneș, *op. cit.*, p. 26.

liberă: suntem fericiți de a ne afla în mijlocul vostru unde cuvântul este liber. E frumoasă libertatea voastră. Nu vă o invidiem însă ci o dorim și pentru noi. O dorim și lucrăm și o sperăm”⁴⁸.

La aniversarea luptelor din Dealul Spirii de la 1848, ținută în septembrie 1867, au luat parte ca invitați din Transilvania Iosif Hodoș și Al. Roman. Gazetarul care relatează evenimentul și-a putut procura notițe asupra discursurilor acestora și a lui Hașdeu. Toastele rostite aici spun mult despre înfrățirea învățaților transilvăneni cu cei din România: Hodoș proclamă „în litere, în spirit suntem uniți”, iar Al. Roman se referă la istoria glorioasă a tuturor românilor. Bogdan Petriceicu Hașdeu dă expresie celor mai calde sentimente de unire când afirmă: „București sau Abrud, tot una, tot o țeară românească! ne ajunge a ști numai atâta că în același an, pompierii din București și zmeii lui Iancu de peste Carpați au apărât aceeași idee românească. Așa dară beau în onoarea pompierilor. Însă beau totodată în onoarea lui Iancu și a luptătorilor săi! Beau pentru independența românilor...”⁴⁹.

Relațiile lui Al. Roman, profesor la catedra de limbă și literatură română la Universitatea din Budapesta, publicist și deputat, cu M. Kogălniceanu devin tot mai apropiate. Astfel, în septembrie 1869 Al. Roman obține de la Kogălniceanu 30 de exemplare din toate cărțile școlare și din toate legile tipărite, pentru a le împărți în Transilvania, operațiune pe care i-o comunică lui I. Micu Moldovan. Din scrisoare reiese că i-a făcut cunoscută lui Kogălniceanu

⁴⁸ „Gazeta Transilvaniei”, an. XXX, nr. 61, din 18/6 august 1867, p. 244.

⁴⁹ „Românul”, din 17 septembrie 1867, p. 787-788.

propunerea sa de a începe „încă de acum îndată a ne unifica terminologia scolastică, apoi cea administrativă și judecătorească”⁵⁰. Ceea ce însemna pregătirea evidentă a unirii și, firește în cadrul acesteia, uniformizarea terminologiei în cele trei compartimente ale vieții sociale.

În incinta Academiei Române, G. Barițiu, Vincențiu Babeș, Al. Roman și Iosif Hodoș își precizau astfel poziția în fața lui M. Kogălniceanu: „întăriți-vă în unire și în cultură, dezvoltati-vă puterile; și când drapelul României va fi acoperit de glorie, va restatornici România în vechea ei mărire și putere, o! atunci ne vom mândri și noi de acel drapel, care este drapelul românesc și prin urmare și al nostru”⁵¹.

Ajuns la vârsta de 68 de ani, respectiv la 3 ani după moartea lui Kogălniceanu, Al. Roman mărturisea aceluiași I. M. Moldovan că printre personalitățile care cu mulți ani în urmă înțelegeau în mod deosebit situația românilor subjugati au fost „Rosetti, Brăteanu și Cogălniceanu”⁵².

*

Atitudinea lui Kogălniceanu față de românii din Transilvania continuă să fie și pe mai departe aceea de apărător al intereselor lor, dând dovadă că în viziunea sa era pătruns de lichidarea samavolnicilor fruntarii.

⁵⁰ Arhiva istorică, Acad. Rom., Filiala Cluj, fond. I. Micu Moldovan, corespondență, dosar R, scrisoarea lui Al. Roman către I. Micu Moldovan, București, 29 septembrie 1869.

⁵¹ M. Kogălniceanu, *Interpelețiunea privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886, p. 32.

⁵² Arhiva istorică, Acad. Rom., Filiala Cluj, fond. I. Micu Moldovan, scrisoarea lui Al. Roman către I. M. Moldovan, Pesta, 1 mai 1894 (st. n.).

Sub acest unghi al înțelegerii se înscriu acțiunile de ajutorare cu bani și cărți a școlilor românești din Transilvania, pentru a rezista astfel sălbaticii presiuni de desnaționalizare exercitate de „stăpânii luați din drum” ai monstruoșității istorice bicefale.

Acțiunea, fapta, venea așadar să împlinească cuvântul luminatului patriot, depășind simbolul afirmării platonice. Iată câteva exemple.

Încă din vara anului 1867 M. Kogălniceanu promite neînfriecatului luptător pentru drepturile naționale ale românilor transilvăni, Dr. Ioan Rațiu, ajutor bănesc pentru școala din Turda, ale cărei fonduri fuseseră tăiate de guvernul maghiar. Scrisorile lui I. Rațiu nu erau trimise direct lui Kogălniceanu ci „prin adresa vreunui amic sau cunoscut al său”⁵³.

Urmează ajutoare substanțiale. În vara anului 1869 avem confirmarea că I. Rațiu a primit „de la M[ihail] C[ogălniceanu] 150 nap[oleoni]” și, în fine, „nu de mult - continuă I. Rațiu informându-l pe G. Barițiu - mi-a trimis prin Ilarian 146 ½ sfanți”⁵⁴. Aceștia din urmă rezultau din „listele de colectă”, în număr de 33, pe care Kogălniceanu ca ministru de interne, printr-o circulară către prefecții României, le recomanda, făcând apel la patriotismul acestora și la „dorința de cultură a poporului român”. În fruntea listelor de subscripție stăteau Brăila, Tutova și Olt. Suma totală a fost de 4129,27 lei, care s-au primit pe bază de chitanță de către Papiu Ilarian, în două tranșe⁵⁵. I. Rațiu îl roagă pe G. Barițiu să treacă

⁵³ Keit Hitchins și Liviu Maior, *Ioan Rațiu and the Romanian national movement in Transylvania*, p. 160-161 (în manuscris).

⁵⁴ *Ibidem*, p. 170-171.

⁵⁵ Mih. Popescu, *op. cit.*, p. 416-417.

pe la Mihail Kogălniceanu pentru a-i mulțumi și pentru a-l ruga să aloce o sumă și pentru lefurile profesorilor⁵⁶. Cererile românilor din Transilvania pentru sprijin material din România sporesc cu repeziciune. Pentru a înființa noi școli la Turda, Rațiu solicită în 28 septembrie 1870 sprijinul și influența lui M. Kogălniceanu pentru a se vota în Camera legislativă a României o subvenție „anuale de 500 galbeni pentru școlile naționale românești din orașul Turda”, fapt care ar „asigura tot odată unei populațiuni de 120 mii suflete o dezvoltare națională”⁵⁷. Mai mult chiar, M. Kogălniceanu a susținut și organul de presă cu caracter politic, „*Federațiunea*” lui Al. Roman. Lui i se adresează și I. Vulcan, solicitând ajutor pentru „susținerea și prosperarea” foilor sale „*Familia*” și „*Gura satului*”⁵⁸. Kogălniceanu îi promisese lui Al. Roman încă în septembrie 1869 că-l va ajuta. Dat fiind faptul că Al. Roman a fost aruncat în închisoarea de la Vatz pentru publicarea unor articole considerate „instigatoare la revoltă”, iar mai apoi a fost condamnat la 6 luni temniță și colaboratorul său principal Ioan Poruțiu; soția lui Al. Roman, - nemaiputând face față greutăților financiare ale ziarului - îi scrie lui G. Barițiu la 21 ianuarie 1870 pentru a interveni pe lângă Kogălniceanu, în sensul promisiunii făcute. A sprijini un ziar politic într-o provincie românească pe umerii căreia apăsa greul jug al oprimării naționale era o acțiune riscantă și, firește, ar fi adus dificultăți din punct de vedere diplomatic dacă ea ar fi fost dezvăluită.

⁵⁶ K. Hitchins, L. Maior, *op. cit.*, p. 172.

⁵⁷ D. Popovici, *op. cit.*, p. 135.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 133-134.

Așa se și explică de ce acțiunea se tranșează prin intermediul unei terțe persoane, adică prin G. Barițiu. Nu cunoaștem răspunsul lui Kogălniceanu dat lui Barițiu, respectiv lui Al. Roman și I. Vulcan, însă cu siguranță acesta a fost pozitiv. Nu ne putem închipui că ilustrul bărbat de stat nu și-ar fi onorat promisiunea. În favoarea presupunerii noastre stă și precedentul cu privire la sprijin bănesc acordat școlilor din Turda, precum și faptul că „*Federațiunea*” a reușit să treacă peste greutatețile financiare cauzate de întemnițarea redactorilor.

Din păcate, scrisorile frunțașilor politici transilvăneni schimbate cu M. Kogălniceanu, în afară de cele câteva publicate de D. Popovici și alte câteva ale lui G. Barițiu, nu au fost depistate sau nu s-au păstrat. Din scrisoarea lui G. Barițiu din ianuarie 1870, reiese că exista o corespondență Babeș-Kogălniceanu încă din 1869. Noi dispunem de transcrierea unei scrisori a lui Kogălniceanu către Vincențiu Babeș, din 18/30 iulie 1882, care atestă și ea bunele relații dintre membrii transilvăneni ai Academiei și Kogălniceanu. Ele erau de așa natură, încât se puteau solicita servicii și dintr-o parte și din alta „în interesul *istoriei române*”⁵⁹. Pentru o mai bogată ilustrare documentară a relațiilor lui M. Kogălniceanu cu personalitățile politice și culturale din Transilvania, considerăm utilă publicarea în anexă a acestei scrisori⁶⁰.

⁵⁹ Transcrierea scrisorii ne-a fost pusă la dispoziție de către *dr. docent Mihail P. Dan*, căruia îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale. Menționăm că d-sa mai dispune și de un document cu semnătura autografă a lui M. Kogălniceanu prin care Vincențiu Babeș este invitat la sesiunea generală a Academiei din anul 1890. (Vincențiu Babeș, dosar VI, scrisoarea 45 și dosar III, doc. nr. 6).

⁶⁰ Cf. anexa.

Evoluând pe linia ajutorului moral și material al românilor din Transilvania, Kogălniceanu ajunge să sprijine direct materialicește o acțiune de politică internă privind Partidul Național Român. Este vorba de memoriul din 1882 scris de G. Barițiu și tipărit în 4 limbi. Documentul care atestă acest fapt a fost publicat de D. Popovici în lucrarea citată de noi. Faptul, însă, nu și-a aflat până acum cuvenita apreciere. Documentul este o listă de subscripție pe care stă scris de mână lui M. Kogălniceanu: „Ajutor pentru sprijinirea unei scrieri apărând cauza românească, fără personalitate [atacuri personale - *n. ns.*] sau polemică”. Pe verso stă scris: „Cu banii aceștia s-a plătit tipărirea memuarului românilor despre drepturile Transilvaniei. Kogălniceanu”⁶¹. Memoriul lui G. Barițiu, tipărit la Sibiu în limba română, maghiară, germană și franceză, a avut un ecou deosebit de favorabil în Europa. Astfel ziarul „*Le bien public de Paris*”, îndreptățind rezistența românilor la maghiarizarea forțată, ține să sublinieze că în lupta lor „românii nu vor fi singuri!”, sau ziarul italian din Roma „*La confederazione latina*” scria că „diplomația și opiniunea publică vor ști pătrunde în dreptatea atâtor aspirațiuni, sprijinind realizarea lor”⁶². La fel scriau și ziarele germane. Acest memoriu a constituit o etapă importantă în geneza cunoscutului memorandum de la 1892.

Conjugate cu aceste forme de ajutor erau și intervențiile sale în parlament în favoarea românilor din Transilvania⁶³.

⁶¹ D. Popovici, *op. cit.*, p. 142-143.

⁶² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, Sibiu, 1913, vol. VII, p. 70.

⁶³ M. Kogălniceanu, *Interpelețiunea...*, ș. c. I.

*

Războiul pentru independență al României va aduce pentru românii din Transilvania zorii unor mari speranțe. Adeziunea presei silvane la poziția României era desăvârșită. Mulți tineri au trecut Carpații pentru a se înrola în armata română. Transilvănenii se entuziasmau și binecuvântau bubuitul tunului care „a anunțat lumii întregi că există un stat la Dunăre care voește să fie liber și independent pentru totdeauna”⁶⁴.

Apreciind faptul că I. Brătianu și M. Kogălniceanu au încheiat o alianță cu Rusia, „*Gazeta Transilvaniei*” îi asigură pe cei ce luptau pentru independență: „Dorințele cele mai bune și fierbinți ale fraților voștri de dincoace de Carpați vă acompaniază” și le dorește ca „înaintea stindardelor voastre învingătoare să cadă vulturul prădalnic din tristele Balcanuri”; - „Să cânte libertatea pe maluri dunărene”⁶⁵.

Frica lui Andrassy de o răscoală a românilor din Transilvania este mai întemeiată ca oricând. Deputatul român Partenie Cosma arăta în parlamentul maghiar că „între românii din Ardeal se observă mișcăminte periculoase, cari ne aduc aminte de timpul lui Horea și Cloșca”...⁶⁶, iar „*Gazeta*” într-un articol fulminant arăta că guvernării de la Budapesta „se tem de agitațiuni naționale românești. Târziu s-au deșteptat. Agitațiunile noastre în Transilvania și Ungaria contra tiraniei nu datează de la principele Carol I, ele sunt seculare

⁶⁴ „*Gazeta Transilvaniei*”, an. XL, nr. 102 din 30 dec.v. 1877.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 51 din 15/3 iulie.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 57 din 5 august/24 iulie.

și își află expresiune însutită în adevăr în istoria țierei, în legile ei, în care Oláh natio e condamnată la sierbitute barbară”⁶⁷. Se declanșează o acțiune condusă de G. Barițiu, Iacob Mureșanu, Diamandi I. Manole, Hareta Stănescu, care este urmată de un val de colecte de bani, pansamente etc. pentru ostașii români. Acțiunea a fost interzisă de guvern, căci după cum spune Barițiu „se tem, ca pe urma colectelor au să meargă și români transilvani ca să ajute celor din România...”. Măsura este întâmpinată de români cu un protest violent. Se publică zguduitorul document *Apel la români!*, în care se amintește guvernanților austro-ungari că „simțămîntul umanității, iubirea și legătura de sânge nu se dizolvă decât odată cu viața!”. Colecta va fi totuși continuată de români ca persoane particulare, pe motivul că „dacă iubirea frățească ne face să implorăm de la cel de sus ca frații noștri din România să se întoarcă de pre câmpul de onoare încărcăți de izbândă și glorie, aceeași iubire ne impune a veni în ajutorul aceluia cari au căzut pentru gloria și viitorul neamului românesc”⁶⁸. Insistăm asupra episodului 1877 deoarece întrevăderea pe care Kogălniceanu a avut-o cu Andrassy în vara anului 1877, românii din Transilvania și-au pus serioase nădeji. Erau siguri că se va discuta și situația lor. Ministrul de externe Kogălniceanu atât personal cât și pe calea agenților diplomatici încerca să obțină o situație mai bună pentru românii transilvani. Dat fiind faptul că guvernul austro-ungar a adoptat o atitudine rezervată față de independența României, Kogălniceanu, sprijinind direct agitațiile din Transilvania, ar fi dăunat legăturilor cu acesta, ceea ce ar fi dus la deschiderea încă unui front, în Carpați.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 36 din 24/12 mai.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 45 din 24/12 iunie.

Cuvântul de ordine pe care-l va da ministrul de externe prin reprezentanții săi pentru Transilvania va fi exprimat în scrisoarea lui I. Bălăcianu către influentul fruntaș al românilor bănățeni și transilvăneni, Vincentiu Babeș, în care găsim expusă concentrat întreaga politică a României față de Transilvania în perioada respectivă. Iată ce spunea diplomatul român: „Și mie îmi este încă mult teamă de complicațiunile ce ar putea aduce patimele atâteate. De cei rău-voitori, sau de cei cu vedere scurtă. Pentru România, a cărei politică este și *trebuie să fie* de a liniști ori ce *temere în jurul ei* și de a inspira încredere puterilor ce dispun de soarta sa, ori ce perturbațiune în Transilvania ar fi o lovitură de moarte. Tot sper însă în patriotismul inteligent, în prudența și în răbdarea ce caracterisă pe românii din ori ce parte de loc. Politica guvernului ungur să va schimba, fiți sigur; în ceea ce mă privește, nu admit ca oameni de stat, demni de acest nume, să persevereze mult timp într-o cale rătăcită. Am văzut chiar ieri pe contele Andrassy; nu este posibil ca la Pesta să predomine orbirea, când la Viena ideile cele mai largi și simțirile cele mai liberale țin cârma”⁶⁹. Conducătorii românilor și presa din Transilvania, însușindu-și această linie de conduită care servea interesele României, amintea totuși, din când în când, contelui Andrassy că „nu trebuie să uite nici un moment că în această monarhie trăiesc milioane de români” și că România va avea relații bune cu Austro-Ungaria „numai atunci când va susține și protegea naționalitatea română înăuntru , atât cât și în afară”⁷⁰.

⁶⁹ În posesia dr. docent Mihail P. Dan (Vincentiu Babeș, dosar II, documentul nr. 45). I. Bălăcianu către V. Babeș, Viena, 13 iunie 1877.

⁷⁰ „Gazeta Transilvaniei”, an. XLI, nr. 14 din 19 februarie/3 martie 1878. Cf. și nr. 24 din 26 martie/7 aprilie 1878.

Eforturilor de conciliere contele Tisza le răspundea de pe băncile parlamentului, adresându-se reprezentanților poporului român care demascau opresiunea prin cuvinte ca acestea: „Dacă nu vă place aci la noi, duceți-vă la București, drumul vă este deschis!”⁷¹.

Fără a slăbi între timp legăturile cu Transilvania, M. Kogălniceanu va apărea la 1884 din nou în fruntea apărătorilor Transilvaniei, interogând guvernul „de ce nu avem unul [consul-*n. ns.*] în Sibiu, de ce nu avem unul în Brașov? Cari acești consuli să ne scrie despre cele ce se petrec acolo și să se ocupe să vadă necazurile, durerile și chinurile ce le suportă românii să vină să ne raporteze nouă despre toate aceste”⁷².

La începutul anului 1884 ziarul „*România liberă*” și-a deschis paginile pentru o serie de articole care aveau în centrul atenției *Transilvania*. Se atrăgea luarea aminte românilor din vechea țară că „bine sau rău, trebuie să știm tot ce privește unitatea subjugată a poporului românesc”. Ziarul exprima și crezul lui Kogălniceanu atunci când arăta că „garanția existenței și a prosperării statului nostru zace în existența și prosperitatea tuturor românilor de-a stânga Dunărei. Căderea și pieirea unora va provoca fatalmente pieirea celorlalți”⁷³.

În presa monarhiei Austro-Ungare începea să se agite tot mai mult problema refugiaților din Transilvania în România. Notele diplomatice curgeau spre București. Ministrul de externe Kalnoki

⁷¹ *Ibidem*, nr. 26 din 2/14 aprilie 1878.

⁷² „*România liberă*”, an. VIII, nr. 2235 din 22 decembrie 1884.

⁷³ *Ibidem*, nr. 1959 din 15 ianuarie 1884, cu titlul *Din Transilvania. Observațiuni și impresii*.

numind „agitatori” pe românii siliți de mizerie și teroare să-și părăsească familiile, îi acuza că „peste Carpați contribuie mult la larma și agitațiunea făcută de presă”⁷⁴

Acești „agitatori” cum îi numeau oficialitățile austro-ungare, făceau parte din toate categoriile sociale. Mulți dintre ei se duceau în România pentru a câștiga o pâine greu trudită, alții, tot atât de numeroși, plecau din pricina persecuțiilor politice. Este răscolitor și totodată simbolic cazul unui astfel de „agitator”, preotul din satul Corbu, comitatul Ciuc, care după cum raportează subprefectul respectivului comitat către Ministerul de Interne al Ungariei, „nu demult a trecut prin vama Tulgheș și îndată ce a pășit pe teritoriul român, s-a aruncat jos pe pământul patriei, izbucnind în hohote de plâns”⁷⁵.

Referindu-se și la discursurile lui Kogălniceanu, „România liberă” adresa un apel călduros tuturor românilor: „Ce mai așteptăm oare? Ideia unității naționale e proclamată ca singură mântuitoare chiar în sânul reprezentațiunii noastre de-un glas care nu obișnuiește să răsunе în pustiu; toată creșterea tinerimei e subordonată de acest glas acelei idei; celora care le trebuie și aicea o lozincă, nu le este nici aceasta îndeajuns?”⁷⁶.

„România liberă” apărând pe refugiații români le arată, lor și fraților lor rămași acasă, drumul către izbânda ideii de unitate națională, le deschide ochii arătând că sunt deșarte „speranțele

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 2195 din 3 noiembrie 1884.

⁷⁵ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 66.

⁷⁶ „România Liberă”, nr. 2000 din 4 martie 1884.

ce mai puneți în dinastia pentru care vărsați atâta sânge și care cu atâta suveranitate v-a traficată interesele și viitorul, în loc de a vă arăta recunoștință”⁷⁷.

Societatea „Carpații”, organizație a transilvănenilor ce se aflau în România, fondată în 1882, chema pe toți românii să realizeze cu o oră mai devreme idealul secular al unității naționale desăvârșite. În semn de protest față de noile măsuri de maghiarizare, *Comitetul de inițiativă al iredentei române*, la 18 august 1885, dă o proclamație prin care se adresează poporului din Transilvania: „Astăzi, când vi se decretă moartea, în vinele voastre sângele colonilor lui Traian curge mai iute, mai cu putere. În ulițele luminate ale Clujului, opinca moțului calcă mai greu, deși cu mai puțin zgomot decât cizma ungurească și căutarea lui limpede, senină, hotărâtă, spune negreșit, însutit mai mult decât privirea înpăinjinată de beție a magnatului maghiar. Pe acest Cluj și-l însemnează el astăzi în mintea sa, cu semne neșterse. Jucăria sa de o minută fi-va, când va voi!... Nu aveți arme. Așa e. Revoluția pe față nu vă este încă cu putință. S-au schimbat vremurile de la Horea încoace. O să le aveți însă și veți face-o”⁷⁸. În apărarea autorilor acestui manifest se ridică Mihail Kogălniceanu. El condamnă guvernul lui I. Brătianu care expulzează pe cei 6 români transilvăneni a căror activitate era considerată în mod arbitrar indezirabilă. Pentru aceștia, Kogălniceanu, deputat de Brăila, a rostit în parlament *Interpelațiunea privitoare la expulzarea românilor de*

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 2002 din 7 martie 1884.

⁷⁸ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 37-38.

peste Carpați, în ședința din 11 februarie 1886. Cuvintele sale sunt de un echilibru desăvârșit, de o limpezime impresionantă; ele reflectă pe lângă sentimentele sale și cunoașterea perfectă a situației românilor din Transilvania.

Apărând pe românii exilați, Kogălniceanu apăra însăși *ideea unității*. „A fost de seculi - spunea Kogălniceanu - o mișcare continuă de români între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune frățească n-a fost întreruptă. *Ideea română* pururea a însuflețit și pe acei ce veneau la noi, și pe cei ce mergeau la ei”⁷⁹.

În Transilvania, interpelarea se tipărește integral și are un puternic ecou, iar „Gazeta Transilvaniei” arată că „Kogălniceanu a venit tocmai în momentul suprem să lumineze opiniunea publică europeană asupra adevăratelor tendințe ale șovinismului ungresc”⁸⁰.

Cuvintele sale - spunea „Gazeta Transilvaniei” - „au produs cum se vede, neliniște în sânul magnaților... Vorbele d-lui Kogălniceanu - și-au zis magnații - pot produce «mare iritațiune» - între românii din Transilvania, de aceea trebuiesc dezavuate”⁸¹.

În camera magnaților din Budapesta, Hunfalvy ca răspuns la cuvintele lui Kogălniceanu interpelează el însuși pe ministrul-președinte Tisza în ședința din 8 martie, dar în cu totul alt sens. În loc să analizeze cu seriozitate situația românilor din Transilvania, îl

⁷⁹ M. Kogălniceanu, *Interpelețiunea...*, p. 31.

⁸⁰ „Gazeta Transilvaniei”, an XLIX, nr. 56 din 9 (21) martie 1886.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 46 din 26 februarie (10 martie) 1886.

acuză pe Kăgălniceanu că „asertiunile” sale vor „nutri ideea dacoromânismului”; această idee nu aparține doar istoriei, deoarece - spune Hunfalvy - „acele ferberi ale naționalităților, ale căror martori suntem, se nutresc exclusiv de ideea dacoromână”⁸².

Românii din Transilvania au continuat de-a lungul anilor să vadă în Kogălniceanu pe apărătorul lor, pe omul de stat cu vederi largi, capabil să înțeleagă mersul istoriei care ducea spre o Românie unită și cu adevărat modernă.

Ultimul act scris de adeziune la cauza românilor din Transilvania a fost salutul său călduros, cu ocazia semicentenarului „*Gazetei Transilvaniei*”, din care țâșnesc ca o jerbă de flăcări mărturisirea scopului urmărit în strânsă legătură cu conducătorii politici ai transilvănenilor, atunci când spune: „deși aflându-ne în țări politic despărțite, nu o dată am simpatizat și am lucrat împreună, căci și unii și alții am avut și am urmărit același scop, *apărarea și întărirea naționalității române, fie dincolo, fie dincoace de Carpați*”⁸³.

Ca un gest simbolic ne apare primirea cu puțin înaintea morții sale, la 1891, pe când era grav bolnav, înainte de a pleca la Paris pentru operație, a lui George Pop de Băsești, cunoscut fruntaș politic al Transilvaniei, căruia-i reafirmă crezul său „că numai solidaritatea poate scăpa neamul nostru; să fugă deci, de certuri și de dihonii, ca de ciumă”⁸⁴. Scrisoarea către „*Gazeta Transilvaniei*” a fost considerată de contemporani ca testamentul său politic lăsat

⁸² *Ibidem*, nr. 48 din 28 februarie (12 martie) 1886.

⁸³ V. Haneș, *op.cit.*, 25.

⁸⁴ Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 313.

transilvănenilor, alături de discursul rostit în Cameră la 5 decembrie 1890, în care gândindu-se la destinele României întregi, își îndreaptă atenția spre noua generație de luptători ce avea în față sarcina desăvârșirii unității naționale. Kogălniceanu le împărtășea acestora metoda învingerii greutăților: „Tinerii luptători trebuie să fie de *character*, să întreacă în dragoste de țară pe cei bătrâni și să ia exemplu pe marii noștri înaintași”⁸⁵.

Mesajul care se desprinde din cele două mărturii ale marelui patriot și om politic cuprinde în sine osteneala sa de o viață, în care cu fapta, cuvântul și condeiul a luptat pentru ideea de unitate națională a tuturor românilor, idee de care a fost animat, animând la rândul-i și pe alții până la capătul zilelor.

Contemporanii săi însuflețiți de aceleași simțăminte nobile au știut să-l înțeleagă și să-l prețuiască. La moartea sa, care a zguduit întreaga lume românească și a întristat multe țări europene, un corespondent din Iași scria „*Gazetei Transilvaniei*”: „Dacă a fost susținătorul *Unirii reale* a românilor de dincoace de Carpați, nu e mai puțin adevărat că a fost apărătorul *Unirii ideale* a tuturor fraților români”⁸⁶, iar redactorul Aurel Mureșanu, inspirat, stabilește poziția marelui om de stat în cadrul epocii de redeșteptare și regenerare națională astfel: „ca român înfocat a cuprins în inima sa soarta tuturor românilor, el a înțeles și necazurile noastre și știa să indice conaționalilor săi din țara liberă și independentă cărarea pe care trebuie să proceadă întru apărarea românismului”⁸⁷.

⁸⁵ „*Gazeta Transilvaniei*”, an LIV, nr. 144 din 30 iunie (12 iulie) 1891.

⁸⁶ *Ibidem*, nr. 147 din 4 (16) iulie 1891.

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 140 din 23 iunie/5 iulie 1891.

Putem spune pe drept cuvânt că firele care l-au legat pe Kogălniceanu de Transilvania, și asupra cărora am încercat să proiectăm lumina cercetării, se întâlnesc în unul și același țel, *unirea tuturor românilor*, Mihail Kogălniceanu a fost dintre aceia care au lucrat neobosit în sensul accelerării procesului implacabil, proces încheiat o dată pentru totdeauna la 1 Decembrie 1918, când dorința poporului exprimată în 1848 pe *Câmpul Libertății* de la Blaj, prin cuvintele „Vrem să ne unim cu Țara!” se *împlini*.

ANEXĂ

18/30 iuli[e]

1882

Iubite domn și coleg,

Iartă-mă că răspund așa de târziu la scrisoarea d-tale. Am fost și sunt bolnav de neputința [...].

Eu sper că peste două zile voi pleca la Paris spre a mă opera de peatră.

Toată lumea s-a și împrăștiat pe la băi (peste vară) și prin urmare deocamdată mi-a fost și-mi este cu neputință ca numai prin corespondență să ve poci aduna *informațiunile* ce mi-ați cerut în interesul *istoriei române*.

Eu voi fi, de voi scăpa teafăr, înapoi în septembrie. Atunci lumea noastră se va întoarce cu mine în București și prin urmare nu-mi va

* Deteriorat.

fi *greu*, și *ve promit*, a *ve aduna* în *întregimea* lor toate *informațiunile istorice*, ce-mi cereți. Puteți fi sigur de aceasta. Ertăți-me că nu intru în amănunțuni mai întinse; dar cred că în septembrie și D-voastră veți fi aici la Academie și atunce vom putea trata cestiunea mai pe larg.

Al d-voastre devotat servitor
Kogălniceanu

La Kuistenge am descoperit epigrafe interesante.

Vincentiu Babeș, pachetul VI, scrisoarea 45.

IV.

ALEXANDRU ROMAN MILITANT PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR (1848-1897)*

Cu rădăcini mai vechi și mai adânci în istoria noastră, *ideea unității poporului român* se manifestă în gândirea generației de la 1848-1849 cu o deosebită pregnanță, transformându-se treptat într-o adevărată idee-forță.

Însuși caracterul unitar al revoluției, *în tot cuprinsul provinciilor românești*, subliniat în ultimii ani de istoriografia noastră, a fost indubitabil, la acea dată, un factor favorizator și catalizator al ideii de unitate. Prezentă pe Câmpul Libertății de la Blaj, în consfăturile și planurile fruntașilor revoluționari munteni și moldoveni, această idee a constituit până la Unirea din 1859 și apoi până la Unirea cea mare, un crez și un scop evident, în strânsă legătură cu ideile sociale cele mai avansate ale timpului.

Printre fruntașii de mare prestigiu ai mișcării de eliberare națională a românilor din Imperiul habsburgic, călăuziți de această idee elevată, se numără și Alexandru Roman. Activitatea sa de aproape o jumătate de secol constituie un adevărat răboj al speranțelor și certitudinilor unei întregi generații care, pe lângă elanul redeșteptării naționale născut în focul revoluției, aducea și mesajul României Moderne.

* Publicat în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, XVI, 1973

Afirmarea, susținerea și propagarea idealului desăvârșirii unității naționale pe parcursul celor aproape 50 de ani, în cadrul diverselor sale domenii de activitate, precum și căile preconizate de Al. Roman pentru realizarea lui este ceea ce ne propunem să relevăm în cele ce urmează.

*

I. Începutul procesului de formare a conștiinței naționale a lui Al. Roman se situează în perioada educației pe care o primește în mediul familial, de la părinții săi, originari din Transilvania, aduși în Bihor de cunoscutul episcop cărturar Samuil Vulcan.

În școală, Al. Roman adeseori a fost apostrofat cu alocuțiunea „măi, Horea !” și în câteva rânduri memorialistice mărturisește că nu se rușina, deoarece avea de pe atunci intuiția că Horea a fost răzbunător al unui popor despuiat de toate drepturile și libertățile sale¹. Mai apoi, la „Academia de drepturi” din Oradea (1843-1844) el se află în rândul studenților care cereau permisiunea pentru înființarea unei „însoțiri literare”, cu scopul de a se perfecționa în limba maternă. Autoritățile care refuzară studenților români aprobarea solicitată, provocară o vie nemulțumire în rândurile acestora aducându-le și acuza că prin astfel de acțiuni vor să repete, epoca lui Horea².

La Viena, în colegiul de la St. Barbara (1845 - 1848)³, mediul efervescent și propice receptării celor mai îndrăznețe și avansate idei europene, Al. Roman, alături de colegii săi din Transilvania, Ungaria și Bucovina, și în contact cu studențimea altor națiuni din Imperiu, se pătrunde de spiritul vremii și odată cu diversele cunoștințe

¹ *Concordia*, III, nr. 55 din 7/19 iulie 1863, p. 220-221.

² *Ibidem*.

³ Biblioteca Academiei Române, *Arhiva Al. Roman*, I, Ms. 42.

pe care le asimilează în cadrul obiectelor de studiu își apropie ideile revoluționare. Menționăm că aici a fost coleg și cu Aron Pumnul⁴, de ortografia căruia se va ocupa imediat după revoluție⁵.

Izbuclnirea revoluției îl surprinde la Viena, unde rămâne de la 13 martie până în iunie 1848. Tinerii români părăsiră pe rând capitala Imperiului, pentru a se întoarce la locurile de baștină, mulți dintre ei cu gândul de a servi revoluția. Reacția acestora este similară cu a celor din Paris, care grăbeau spre Moldova și Țara Românească, cu aceleași intenții. În răstimpul celor câteva luni de răsturnări revoluționare, Al. Roman are ocazia să întâlnească și să cunoască ideile multor patrioți munteni și moldoveni ce treceau prin Viena, venind din „capitala lumii”, din „cuibul ideilor înalte”⁶, cum numea el Parisul. Influența acestora asupra sa a fost covârșitoare, cum va mărturisi 15 ani mai târziu. Încă de pe atunci, de la 1848, - cum spune el - a urmărit cu luare aminte toate fazele dezvoltării politice prin care a trecut România⁷.

Întors acasă, își schimbă numele, așa cum au făcut în timpul revoluției mulți tineri înrolați în mișcarea de eliberare națională. Astfel, din *Alexandru Pap* devine Alexandru Roman; la fel a procedat și fratele său, Iosif⁸.

⁴ *Ibidem*, Arh. Al. Roman, IV, Varia 1, f. nr.

⁵ Scrie „*Observațiuni*” asupra ortografiei lui Aron Pumnul în mai multe numere ale jurnalului Bucovina în cursul anului 1850. Informația provine din Ms. 42, Arh. Al Roman, B.A.R.

⁶ *Concordia*, III, nr. 15 din 21 februarie/5 martie 1863, p. 57.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Bibl. Municip. Oradea, Fondul documentar, V. 2001: Petru Dejeu, *Academia română în secolul al nouăsprezecelea și academicianul Alexandru Roman* (în manuscris). Cf. *Schematismus venerabilis cleri diocesis M. Varadiensis G.R.C. pro anno 1847*, M. Varadini, Typis Aloysii Tichy, p. 219: „In Caesarea Regio Convictu Viennensi Theologus in annum II, Papp Alexander”.

Luând contact direct cu revoluția maghiară și română, el îndeplinește serviciul de translator al scrisorilor lui Kossuth și lancu, pe lângă comandamentul brigăzii lui Simonffy, cu sediul la Criscior, lângă Beiuș⁹.

Cu această ocazie, Al. Roman a avut posibilitatea să cunoască direct tratativele de împăcare ale celor două tabere¹⁰. Bucurându-se de încrederea acestora, el milita și după revoluție pentru înțelegere. Nepot după mamă al deputatului I. Dragoș, al cărui sfârșit tragic este cunoscut, Al. Roman se situează în problema raporturilor dintre cele două națiuni pe aceeași poziție pe care se afla în acel timp o mare parte a intelectualității românești din Bihor, Maramureș și Banat¹¹. Deși rolul său în acțiunile de după tratative nu ne este cunoscut, avem totuși date precise că mai târziu știa amănunțit desfășurarea evenimentelor revoluționare din Bihor, deoarece informațiile asupra acestora din „Istoria” lui A. Papiu Ilarian sunt furnizate de el¹². Pe această cale Roman vine direct în contact și cu opera lui A. Papiu Ilarian „la care trăiește viu idealul daco-român”¹³.

⁹ *Federațiunea*, II, nr. 141 din 22/10 decembrie 1869, p. 571. Introducerea scrisă de Al. Roman la „*Austria și garanțiile existenței sale*” de dr. Adolf Fischof.

¹⁰ Aceasta este proveniența scrisorilor amintite, copiate de Al. Roman și publicate în *Federațiunea*, VII, supliment la nr. 3-4 din 12/24 ianuarie 1875, p. 11-14.

¹¹ Cf. Marica, G. Em., Hajós, I., Mare, C., *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 221-222.

¹² Pervain, I. și Chindriș, I., *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, vol. II, p. 304-306, Al. Roman către A. Papiu Ilarian, Oradea, 19 august 1851. Cf. și scrisoarea din 1 decembrie 1852: Al. Roman îi scrie că-i va trimite o „Reprivere scurtă” asupra luptelor în decursul „răscoalei din a.1848 -1849” privind părțile vestice ale Transilvaniei, alăturând și documente (p. 310-311).

¹³ Dan, M., Teodor, P. și Răduțiu, A., *Ideea de unitate a poporului român oglindită în istoriografie*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XI, 1968, p. 46.

Un act revoluționar de o importanță deosebită pentru acel timp pe care îl întreprinde Al. Roman, este introducerea limbii române în anul școlar 1848/49 la gimnaziul din Beiuș, „în contra ordinațiunii guvernului ungar”.

Actul i-a adus numeroase neplăceri, contribuind și el la înlăturarea sa din funcția de profesor.

Autoritățile vor consemna culpa lui Roman într-un „Testimoniu despre conduită”, în termeni care pentru noi nu-i fac decât o mare cinste. Ea consta în aceea că „arde de dragoste pentru limba română”¹⁴. Rămas fără post, pleacă din Beiuș la Oradea, unde propagă în rândul tineretului școlar ideea de a solicita autorităților înființarea unei catedre de limba și literatura română, ceea ce se va și realiza în ianuarie 1851¹⁵.

Oprindu-ne succint asupra rolului lui Al. Roman în revoluția din 1848 - 1849, necesită să subliniem faptul că, deși ancorat în idealurile revoluției, aducând o reală contribuție la deșteptarea națională, totuși personalitatea și activitatea sa nu s-au bucurat de vreo atenție nici în cadul unor lucrări cu caracter special.

Realitatea este însă - și documentele o confirmă întru totul - că prin tot ceea ce a întreprins, el se situează alături de G. Barițiu, M. Kogălniceanu, A. Papiu Ilarian, T. Cipariu ș.a. pe linia luptei pentru înfăptuirea perseverentă a programului revoluției și a realizării idealului unității.

¹⁴ Dinurseni, Ilie (Pseudonimul lui Miron Cristea), *Alexandru Roman 1826-1897. Material pentru biografia și activitatea lui*, Sibiu, 1897, p. 5-6.

¹⁵ B.A.R. *Arh. Al. Roman*, Ms. 42. Cf. *Familia*, II, nr. 11 din 15/27 aprilie 1866, p. 121-122.

La fel cu cei din generația sa, Al. Roman avea conștiința apartenenței sale la popor, cum reiese și din cele ce-i comunică lui A. Papiu Ilarian: „Poporul ne-a păstrat limba, e drept, pentru aceea îl și iubim din adâncul sufletului, cu atât mai vârtos că noi încă suntem din sânul lui”¹⁶.

*

II. Ca profesor la Oradea, de la 1851 până la sfârșitul anului școlar 1852/53 desfășoară o susținută activitate de luminare și deșteptare națională a tineretului¹⁷. Stăruie aici pentru înființarea *Societății de lectură a junimei române studinte la școalele Orădane*¹⁸ și după aprobarea ei, împreună cu colaboratorul său Iacob Brendușianu, Al. Roman plănuește alcătuirea unei culegeri de versuri ale autorilor români mai însemnați dintre 1838 și 1852. Este semnificativă selecționarea acestora, în așa fel încât să ofere cititorului o imagine unitară asupra literaturii, încadrând reprezentanți ai tuturor provinciilor românești: C. Bolliac, V. Cârlova, A. Donici, I. Eliade Rădulescu, G. Alexandrescu, C. A. Rosetti, G. Barițiu ș.a. În fruntea acestei adevărate mișcări culturale de după revoluție, aici în părțile apusene ale Transilvaniei, Al. Roman cere conaționaliilor să privească la viața literară de dincolo de Carpați: „Fie-ne exemplul confrății noastre din România”¹⁹.

¹⁶ Pervain, I. și Chindriș, I., *op. cit., loc. cit.* Scrisoarea din Oradea 19 august 1851.

¹⁷ Bolca, Vasile, „Lepturiști” din Oradea, în *Transilvania*, 1943, p. 906-926; 1944, p. 134-162.

¹⁸ Oncu, Nicolau, *Istoria Societății de lectură a junimei române studioase la academia de drepturi, și archigimnaziul din Oradea mare*, în *Fenice*, Oradea, 1867, p. 252.

¹⁹ Pârvan, V., *Pagini din trecut*, în *Luceafărul*, nr. 21 din 1903, p. 338-341.

Preocupările sale pentru perfecționarea limbii române primesc un nou impuls de la A. Papiu Ilarian aflat la universitatea din Padova care îl sfătuiește pe Al. Roman să studieze formele limbii vorbite de popor „din toate părțile românimii”²⁰. În cadrul acestor preocupări, constatând penuria de manuale școlare, pregătește unul de limbă și literatură română pentru clasa IV-a gimnazială, cerându-i episcopului Erdely chiar o comisie de cenzură a acestui manual; în pregătire avea și manuale pentru școlile populare²¹.

Activitatea sa pe tărâm profesoral și lingvistic ar putea părea drept ceva obișnuit pentru omul de cultură al timpului, dacă n-am avea în vedere condițiile grele în care s-a desfășurat această muncă de luminare a tineretului și de îmbogățire a limbii²². Al. Roman continuă șlefuirea limbii române ca redactor, traducător al legilor imperiale, la Buletinul guvernului, unde a fost numit în 1857. Totodată ocupă și funcția de translator la Locotenența imperială - regească din Buda, până la 1860 când este pus în disponibilitate și apoi aplicat

²⁰ Pervain, I. și Chindriș, I., *op. cit.*, vol. I. p. 158. Scrisoarea lui A. Papiu Ilarian către Al. Roman / XI. 1852.

²¹ Ceciu, Ana, *Din corespondența inedită a „lepturoșilor” orădeni*, în *Limbă și literatură*, București, XIX, 1968, p. 200 - 201. Scrisoarea lui Al. Roman către Vasile Erdely, Oradea Mare, 2 aprilie 1852.

²² Un contemporan scria despre perioada la care ne-am referit, următoarele: „De la 1850 până la 1860, chiar și la gimnaziile române, nu vedeai decât manuale în [limba] germană, ba chiar și propunerile știu sigur, se făceau în parte în aceasta...” „Mai adaug la aceste, că românilor din Austria în periodul de 10 ani de absolutism, li-a fost oprit orice comerț literar cu România, sub pericol de-a fi închiși, persecutați, notați și destituiți din postul ce l-ar fi ocupat. Mulți au fost puși la umbră chiar numai pentru că au fost suspicionați că ar primi câte o carte din România, sau pentru că s-au găsit la ei chiar și numai niște versurile, nu tipărite, fără manuscrite”. Radu Năsturel „Cum scriem astăzi?” în *Familia*, II, nr. 39 din 20 noiembrie / 2 decembrie 1866, p. 462.

la Locotenența regească a Ungariei în calitate de concepist până în 1863, când se înființează catedra de limbă și literatură la Universitatea din Budapesta, unde va ocupa locul de profesor (la început suplinitor).

În răstimpul de la 1857 la 1863 Al. Roman este un membru activ al coloniei românești din Budapesta, trimite corespondențe în România și colaborează intens la *Concordia*. De la București primea ziarul lui V. Boerescu, *Naționalul*²³ pe care îl dădea studenților români ce se întruneau la cafeneaua din strada *Korona Herczeg*, unde îl citeau, până când căpitanul orașului i-a oprit²⁴. Ideile răspândite de *Naționalul* constituiau un pericol pentru imperiul habsburgic, deoarece în națiune vedea unirea indivizilor de aceeași limbă, „spre a forma un corp strâns și omogen”²⁵. La acest jurnal își trimite Al. Roman corespondența sa în care-l informează pe redactor și opinia publică din România asupra entuziasmului stârnit la românii din Austria de alegerea lui Al. Ion Cuza și cum cărturarii și oamenii din popor închinau „să trăiască badea Ion” pentru ca străinii să nu înțeleagă acest simbol²⁶.

²³ O excelentă micromonografie a ziarului *Naționalul* și legăturile sale cu problemele Transilvaniei vezi la Gr. Chiriță, *Periodicul bucureștean „Naționalul” (1857- 1861) și problemele Transilvaniei*, în *Studii*, t. 25, nr. 1, 1972, p. 81 - 96.

²⁴ Dinurseni, I., *op.cit.*, p. 7. Autorul deține informațiile de la Al. Roman personal.

²⁵ *Naționalul*, I, nr. 1 din 5 decembrie 1857, p. 1.

²⁶ Chereșteșiu, V., Bodea C., Surdu, B., *Din istoria Transilvaniei*, 11, ed. II-a, 1963, p. 187 unde în nota nr. 2 se indică cota acestui document ca fiind nr. 1668, f. 332-333 v. B.A.R. Această dovadă eclatantă a entuziasmului ardelenilor pentru alegerea lui Cuza ca domn, document care a intrat în istoriografia noastră ca un argument major și mereu folosit, s-a strecurat în acest tratat cu o eroare regretabilă privind cota documentului, motiv pentru care, practic n-a putut fi verificat de cercetători până la această dată. Atragem atenția ca într-o nouă ediție a istoriei Transilvaniei să fie indicată sursa exactă a acestui prețios document. Adică B.A.R. fond Corespondență nr. inv. 24.208. Pentru prima dată acest document este folosit corect la Gr. Chiriță, *op.cit.*, p. 89

III. Odată cu *regimul liberal*, și românii din Imperiu trec la o viață politică mai activă, ceea ce aduce cu sine necesitatea unor organe de presă care să susțină lupta lor politică. Al. Roman care vedea și el folosul unui astfel de jurnal ia legătură cu fostul deputat român în dieta de la Pesta la 1848, Sigismund Pop, care făcuse deja demersurile pentru a i se aproba editarea unui jurnal politico-literar²⁷. Împrejurările i-au fost favorabile lui Al. Roman, căci S. Pop fiind numit căpitan al districtului *Cetății de piatră*, rămâne de fapt singurul și adevăratul redactor al ziarului *Concordia*. Împreună cu principalii colaboratori, Partenie Cosma, Iosif Vulcan și Ioachim Mureșan, Al. Roman face din *Concordia* un organ al luptei pentru unitate prin cultură, iar evenimentele din România devin un obiectiv central al preocupărilor lor.

Primirea ce i se face *Concordiei* dincolo de Carpați este în general bună. *Graiul României* ce apărea în limba franceză la București scrie că românii din Ungaria au o nevoie imperioasă de un astfel de jurnal care să-i împiedice să fie înghițiți de elemente străine²⁸. *Românul*, al cărui stindard era acela al românismului și al cărui vis era o Românie mare și unită, salută și el frățește apariția noii foi care susține națiunea română, cere unire și concordie de la toate naționalitățile care luptă pentru libertate precum și respect

²⁷ Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Române, Fondul Al. Sterca Șuluțiu, dosar 13, mapa 11, documentul nr. 10.662: Sigismund Pop către Al. Sterca Șuluțiu, Pesta, 19 iulie 1861 (copie). Azi în custodia A.N.D.J. Cluj.

²⁸ *Concordia*, I, nr. 3 din 10/22 august 1861, p. 12.

reciproc al acestora căci numai pe această cale se poate „ajunge la libertate și independență”, atrăgând atenția că dacă jurnalul ar merge pe o cale contrară, „adică anexarea românilor pe lângă Ungaria, n-ar fi deloc patriot român”²⁹. Mai rezervat o primește *Revista Carpaților* a lui G. Sion, care judecând după prospect, în care S. Pop vorbește de Pesta ca de un „centru”, face remarca „Românii nu gravitează la Pesta”³⁰, lucru dovedit de protestele unanime, precum și lupta mai recentă a deputaților români din dieta maghiară, care s-au pronunțat și ei împotriva uniunii Ardealului cu Ungaria.

Îngrijorarea *Revistei Carpaților* nu s-a justificat însă atâta vreme cât Al. Roman a fost în redacție, deoarece în tot acest timp România era privită ca „pământul făgăduinței”³¹.

De la începutul apariției sale *Concordia* ocupându-se de „țările străine” nu include în rândul acestora și „Principatele unite” pentru care exista o rubrică aparte³². Însă și denumirea de „Principatele unite” se folosește doar până în nr. 42, când *Concordia* se grăbește să adopte numele de „România” (ceea ce nu face nici *Gazeta Transilvaniei*, nici *Telegraful român*). La această adoptare a denumirii statului se mai adaugă din partea redacției că Unirea e „definitivă”, e așa precum o voiesc românii... „Faptul cel mare dară e împlinit, și nu prin străini, ci prin națiune, așa după cum trebuia să fie...”³³. Gestul redacției jurnalului românesc nu trece neobservat și un ziar

²⁹ *Românul*, V, nr. 245 din 2 septembrie 1861, p. 775.

³⁰ *Revista Carpaților*, II, nr.-ul din 1 august 1861, p. 192. „*Cronica lunară*” (redactată de G. Sion).

³¹ *Concordia*, I, nr. 17 din 28 septembrie/10 octombrie 1861, p. 66.

³² *Ibid.*, I, nr. 3 din 10/22 august 1861, p. 12.

³³ *Ibid.*, I, nr. 42 din 28 decembrie/9 ianuarie 1862, p. 172.

oficial din Cluj încearcă să denunțe guvernului această atitudine temerară și sfidătoare. Al. Roman răspunde denunțului: «dacă guvernul ar considera că acest nume nevinovat de „România” ar fi periculos pentru stat, și ne-ar oblega [obliga - n.n.] a-l schimba, ne-am supune fără îndoială, însă „acele țiere” și atunci încă ar avea numele „România” în inima noastră și sentimentele noastre nu ar fi mai puțin călduroase, căci acestea nu sufer[ă] nici o restrângere ...»³⁴.

Al. Roman, ca redactor și publicist, fie la *Concordia*, fie la *Federațiunea* mai târziu, și-a luat asupra-și o răspundere deosebită decurgând din ținta finală - unitatea: apărarea României de calomniile ziarelor străine. Că a fost o sarcină special arogată și că implica riscuri, reiese din corespondența sa și din paginile celor două ziare. Iată ce-i scrie lui Iacob Mureșan în legătură cu această atitudine: „Mai dăunăzi am înfruntat presa nemțească pentru continuele espeptorațiuni [insulte - n.n.] ale ei față de guvernul României ...”³⁵ ceea ce i-a adus în schimb un atac din partea ziarului oficial *Sürgöny*, atac inspirat de către guvernatorul Ungariei, contele Pálffy, îl informează în continuare Al. Roman.

Ca prim pas spre unitatea deplină, *Concordia* propaga consecvent unitatea dintre românii din imperiul habsburgic. Prin condeiul lui Al. Roman se explică limpede opiniei publice a românilor din Ungaria, că dacă „...interesele națiunii rom[âne] în Ardeal

³⁴ *Ibid.*, III, nr. 17 din 28 februarie /12 martie 1863, p. 65-66: „Pesta 4 martie c.n.”, semnat „Al. Roman”.

³⁵ Muzeul județean Brașov, *Arhiva Mureșenilor*, nr. 2995. Al. Roman către I. Mureșan, Pesta, 30 martie 1865. Deoarece scrisoarea poartă doar semnătura „Roman”, este greșit așezată între scrisorile fratelui său, Iosif Roman.

nu sunt asecurate, apoi ale noastre estor dincoace, devin iluzorii, soartea noastră e una și spiritul însuflețitor încă e unul și același, noi nu putem să uităm niciodată, că Transilvania, astă țară frumoasă, vatră de atâtea dureri nemeritate, a fost azil etern al naționalității române și leagănul renașterii noastre”³⁶.

Cu începere din 1863, Al. Roman preia formal redacția *Concordiei* și face totodată o declarație răspicată care va avea drept urmare împingerea jurnalului pe poziții naționale mai radicale; iată ce spune noul redactor: „Nici frica, nici interesele materiale nu mă vor abate de la calea apucată întru apărarea cauzei naționale față cu oricine, fiind rezolut a purta Redacțiunea numai cât o voi putea purta ca român”³⁷. În scurt timp se îmbunătățește simțitor situația culturală a românilor deoarece printr-un decret al ministrului poliției austriace se desființează interdicția de a primi cărți din România, eveniment salutat de noul redactor, deoarece s-a spart astfel „închisoarea ermetică a împărăției în contra molipsirii ce s-ar fi putut isca prin trecerea mai liberă a cărților românești între românii din Austria”³⁸. Cheamă forțele politice naționale și gazetele românești la unitate de conduită pentru: „ajungerea scopului celui înalt la care țintește națiunea”³⁹.

³⁶ *Concordia*, I, nr. 23 din 19/31 octombrie 1861, p. 89-90. Articolul e semnat cu pseudonimul său obișnuit: „*Catone Censoriu*”.

³⁷ *Ibid.*, III, nr. 2 din 6/18 ianuarie 1863, p. 5. Alte declarații în același spirit citate și în I. Lupaș, *Studii istorice*, Sibiu - Cluj, 1945 - 1946, p. 316 - 317. Greșit indicată la nota nr. 27. *Concordia* din 6/8 ianuarie (corect: 6/18 ianuarie).

³⁸ *Ibid.*, III, nr. 7 din 24 ianuarie/5 februarie 1863, p. 25.

³⁹ *Ibid.*, III, nr. 20 din 10/22 martie 1863, p. 79-80.

Al. Roman, la conducerea *Concordiei* sprijină recunoașterea diplomatică a României⁴⁰, pledează pentru politica de reforme a domnitorului Cuza⁴¹, protestează vehement împotriva intențiilor domnilor boieri care „au fost pururea lingușitorii străinilor, pururea sclavii tiranilor națiunii române”⁴² și care acum vor să aducă un principe străin și să jertfească țara intrigilor străine⁴³.

Urmărind atât de atent viața politică din România, Al. Roman este obiectiv și vedește discernământ în intervențiile sale; astfel deplânge unele măsuri îndreptate împotriva libertății presei, ca suspendarea *Românului*⁴⁴ și a *Buciumului*. Pe baza unei scrisori a lui A. Papiu Ilarian⁴⁵, Al. Roman scrie un editorial pentru a-și ridica glasul în apărarea principiilor democratice, a libertății și adevărului. El atrage atenția guvernului român, că presa adusă la servilism și „laudele cele neconținute” vor naște satira și guvernul nu va mai ști de face bine sau rău neavând nici un fel de opoziție „spre elucidarea lucrurilor, spre informare, clasificare, îndreptare”⁴⁶. Al. Roman consideră că “a sosit timpul descătușării presei”, căci acel guvern luminat care a dezrobit și a împrăștiat poporul, care a dat

⁴⁰ *Ibid.*, III, nr. 12 din 10/22 februarie 1863, p. 44; „...diplomația au înghițit bucătă de clisă (slănină - n.n.) încă și mai răncedă pentru gustul ei; va strânge din ochi, va încreți fruntea poate, dar va înghiți totuși”.

⁴¹ *Ibid.*, IV, nr. 37 din 7/19 mai 1864, p. 145: „Noi suntem pentru guvernul principelui Cuza pentru că vorește ridicarea și consolidarea României prin mulțumirea fiilor ei...”. Cf. nr. 40 din 17/29 mai 1864, p. 157 „Pe tron șade un domnitor liberal”.

⁴² *Ibid.*, III, nr. 25 din 28 martie/ 3 aprilie 1864, p. 99.

⁴³ *Ibid.*, IV, nr. 24 din 22 martie/ 3 aprilie 1864, p. 93 „Principi hăloși (făloși n.n.) sunt de prisos în Europa, dar voi fraților n-aveți numai o patrie și aceea nu e de vânzare”.

⁴⁴ *Ibid.*, IV, nr. 57 din 16/28 iulie 1864, p. 225.

⁴⁵ Pervain, I. și Chindriș, I., *op. cit.*, vol. I, p. 159 - 161. A. Papiu Ilarian către Al. Roman, București, 6 ianuarie 1865.

⁴⁶ *Concordia*, V, nr. 5 din 17/29 ianuarie 1865, p. 17.

atâtea dovezi de patriotism înalt, de intenții cu adevărat liberale, și de stăruință pentru înaintarea în civilizațiune, trebuie să se grăbească în restabilirea libertății presei, cu atât mai mult, cu cât *Buciumul* a sprijinit politica guvernului și mai ales pentru faptul că „se ocupă adese și de frații de dincoace”⁴⁷. Și neslăbind criticile principiale, Al. Roman continuă neabătut să se ocupe de problemele românești și să vegheze asupra aprecierilor care i se aduc României în presa germană și mai ales în cea maghiară. Cu vie satisfacție relevă la un moment dat, frumoasele cuvinte ale ziarului maghiar *Magyar Sajto* nr. 11 din luna mai 1864, asupra situației din România: „Fără îndoială încă nu sunt curmate intrigile antipatriotice, însă când odată ziua libertății a trezit poporul, el simte influența binefăcătoare, în zadar păsările nopții se vor năzui a o întuneca, căci nopțe totuși nu va fi. Poporul e cu guvernul, cine va cuteza dară a se opune?”⁴⁸.

În ultimă analiză, Al. Roman se situează pe poziția că ori care ar fi situația politică a românilor în imperiul habsburgic, fie că li se vor acorda drepturi politice, fie că asuprirea națională se va intensifica, și într-un caz și-n celălalt deznodământul va fi același. Principiul unității va învinge „Triumful lui e numai o chestiune de timp!”, deoarece acesta este o emanație a libertății și umanismului⁴⁹.

Una dintre preocupările sale cu caracter permanent în paginile ziarului său este dezbaterea deschisă a ideii dacoromânismului, fie sub forma răspunsurilor la învinuirile aduse de presa străină, fie prin consemnările asupra răspândirii acesteia în țară.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Citat în *Concordia*, IV, nr. 40 din 17/29 mai 1864, p. 157.

⁴⁹ *Ibid.*, V, nr. 104 din 30 decembrie/11 ianuarie 1865, p. 423.

Acuzațiile presei străine nu erau respinse numai decît prin negații hotărâte; dimpotrivă, redacția *Concordiei* dădea răspunsuri ambigue sau lăsa să se înțeleagă printre rînduri (arma din totdeauna a unei prese gătuite de cenzură), că în cazul nesatisfacerii revendicărilor naționale, bazați pe tendința centrifugă naturală a românilor din Austria, unitatea lor va fi pînă la urmă realizată.

Unui articol injurios publicat în nr. 18 din *Kolozsvári Közlöny*, i se răspunde că scopul publiciștilor care servesc oprimarea națională, era acela de a compromite politic pe români, căci ei „știu prea bine, că *pentru acum* (subl. n.), ne lipsesc cu totul mijloacele de a putea funda una daco-românie între marginile avute sub Traian, chiar și când am fi determinați tare și vîrtos pentru aceasta...”⁵⁰.

Concordia reproduce aprecierile lui *Morgen Post* din 19 aprilie 1863 în legătură cu influența României asupra românilor din afara granițelor ei (este evidentă tendința ziarului austriac de minimalizare). Unirea Țării Românești cu Moldova - scrie numitul jurnal – „n-a putut să rămână fără influență asupra românilor din Austria, și visurile și exaltațiunile românismului de București, se par a fi încurs ici colo asupra unor români din Transilvania”⁵¹. La fel este înregistrată și îngrijorarea ziarului *Hon* cu privire la nemulțumirea unor cercuri intelectuale românești asupra limitelor măsurilor luate în dieta de la Sibiu, și care ar avea drept scop de a „realiza dorința românilor transilvani de a crea o Românie dincoace de Carpați”⁵². Atenția cuvenită o primește și zvonul care circula la Timișoara asupra

⁵⁰ *Ibid.*, III, nr. 14 din 17 februarie/1 martie 1863, p. 53-54: „Romanitatea, naționalitatea și imperiul daco-roman”.

⁵¹ *Ibid.*, III, nr. 29 din 11/23 aprilie 1863, p. 115.

⁵² *Ibid.*, III, nr. 83 din 3/15 octombrie 1863, p. 359.

întemeierii Dacoromâniei, provocat de adunarea unor persoane din „Fabrica Timișoarei” (luau parte și sârbi) care toastează pentru „realizarea dorințelor naționale române”! și corespondentul adaugă că „o Daco-românie, un op așa gigantic,” nu se poate „fabrica numai într-o seara și numai într-o fabrică”⁵³.

Ca și atunci când apără România de atacurile presei străine, redactorul se expune când relevă direct și explicit influența evenimentelor din România asupra românilor „resfirați”. În acest sens în legătură cu actul din 2 mai, se scrie: „publicul nostru va ști a prețui și admira entuziasmul cel patriotic a fraților noștri din cea parte de Carpați, luând parte din bucurie și din speranțele lor; ale căror realizare în viitorime, având înrâurire și asupra părților resfirate, ne face a uni rugăciunile noastre cu ale lor ...”⁵⁴. Afirmările îndrăznețe nu trec neobservate de jurnalul vienez *Die Presse* care în numărul 15 din luna iunie 1864, publică o corespondență de la Pesta, intitulată „Românii din Ungaria și Cuza” în care cere socoteală *Concordiei* deoarece: „provoacă pe românii din Ungaria, a lua parte vie din speranțele româniilor din Principate” și vorbește de speranțele lui Cuza, ce nu mai sunt un secret pentru nimeni, gândindu-se desigur la dorința acestuia de a desăvârși unitatea statului român. Replica *Concordiei* vine și ea cu promptitudine confirmând: „Da - ne bucurăm când vedem înaintând pe frații noștri ..., ne bucurăm că frații noștri de acolo au un domnitor ce-și iubește poporul, au un minister

⁵³ *Ibid.*, III, nr. 70 din 18/30 august 1863, p. 286.

⁵⁴ *Ibid.*, IV, nr. 44 din 31 mai/12 iunie 1864, p. 173.

inteligent cu un bărbat luminat în frunte ...” [M. Kogălniceanu - n.n.]. Și întreabă la rândul-i: „Apoi când am zice noi că nu ne bucurăm de prosperarea genului nostru, crede-ne-ați? Ba, ați zice că suntem lași”⁵⁵.

Afirmarea, susținerea și propagarea unității făcându-se în forme atât de diverse, nu este de mirare că presa care supraveghea mișcările politice și culturale ale românilor, vedea în toate acestea spectrul „Daco-României”⁵⁶.

În ceea ce privește activitatea publicistică și redacțională a lui Al. Roman în ansamblul ei, se poate vedea limpede că el se situează fără șovăială pe linia luptei pentru desăvârșirea unității, ținând însă seama de realitățile politice. Astfel poziția sa apare plină de tact și nuanțată.

*

IV. Retragerea lui Al. Roman de la redacția *Concordiei*-a produs în momentul în care Sigismund Pop⁵⁷ proprietarul ziarului, cu o meritorie activitate parlamentară în 1848-1849, începea să încline

⁵⁵ *Ibid.*, IV, nr. 48 din 14/26 iunie 1864, p. 189 – 190.

⁵⁶ *Concordia*, VI, nr. 34 din 10 mai/28 aprilie 1866, p. 153 – 154. „Un spectru” «Dacă în Transilvania se înființează o „Asociațiune literară română” e „D[aco]-r[omânia]”; dacă în Bucovina se face „Asociațiune română de litere”, e „D[aco]-r[omânia]”; dacă în Arad s-a înființat „Societatea pentru cultura poporului român”, e „Daco-rom[ânia]”, „Daco-rom[ânia]”, dacă Hodoș vorbește în dieta din Pesta pentru autonomia avitică a Transilvaniei - e „Daco românie”, dacă acest deputat capătă adrese și gratulări pentru purtarea sa în dieta din Pesta e „Daco-românia”, dacă deputații români fac amendamente și vorbesc în cauza naționalităților - e „Daco-r[omâ-nia]”, dacă românii din Ardeal nu vor a veni la Pesta e „D[aco]-r[omânia]” dacă în București are să se formeze o Societate literară română - e „D[aco]-r[omânia]”, dacă românul din Țara Românească zice către românul din Austria „frate”! (măcar sunt frați) - e „D[aco]-r[omânia]”».

⁵⁷ Al. Roman a avut cu S. Pop și legături de familie, luând în căsătorie pe fiica acestuia, Ida, care a decedat însă la 5 iunie 1865. Cf. I. Dinurseni (M. Cristea), *Alexandru Roman, 1826-1897*, Sibiu, 1897, p. 9 - 10.

spre înțelegere cu guvernul, intrând în tabăra oportuniștilor, decepționat de rezultatele luptelor naționale de până atunci. Mănat și de interese materiale, treptat și cu șovăieli S. Pop părăsi aspirațiile poporului român⁵⁸.

Dacă pentru S. Pop încheierea pactului dualist a însemnat descurajare, pentru Al. Roman a fost o lovitură ce trebuia parată printr-o luptă și mai încordată.

În atare scop, el și-a dat seama că presa românească din Austria are nevoie de o înprospătare, de un impuls, de un șoc care să mobilizeze masele adânc lovite în interesele lor vitale. La această acțiune a fost încurajat și de I. Brătianu⁵⁹.

În problemele politice importante ale românilor din Ungaria sau Transilvania, de-a lungul activității sale, Al. Roman a urmat aceeași cale a consultărilor cu conducătorii politici ai României. La 1871 de exemplu, în urma convorbirilor sale cu Andrassy asupra autonomiei Transilvaniei, îi cerea într-o scrisoare lui Iosif Hodoș să dezbată această problemă cu fruntașii ardelenilor ce se vor aduna la Făgăraș, dar mai ales, continuă Al. Roman: „*avem a ne mai înțelege și cu amicii noștri de principie din România liberă*” [subl. n.]⁶⁰.

Dacă la redacția *Concordiei*, Al. Roman a știut să facă cunoscute principiile mișcării de eliberare națională a românilor din Ungaria și Transilvania, și să publice materiale care dezvăluiau în parte sau

⁵⁸ *Arh. Ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Română, Fond I. Micu Moldovan, Al. Roman către I. M. Moldovan, Pesta, 30 decembrie 1867. Azi la A.N.D.J. Cluj.*

⁵⁹ Gelu Neamțu, *Înființarea, programul și colaboratorii ziarului „Federațiunea” (1868 - 1876)*, în *An. Inst. de Ist. și Arh. Cluj*, XIV, 1971, p. 159 - 160.

⁶⁰ B.A.R. *Secția corespondență* nr. 4585, f. 37 r. - 38 v. Al. Roman către I. Hodoș Pesta, 30 iulie 1871.

în întregime aspirația de unitate, în coloanele *Federațiunii* continua cu și mai multă fervoare lupta pentru același scop afirmând adevărul despre oprimare. El cere recunoașterea demnității și drepturilor naționale, renunțarea la dualism. În final, năzuința de unire cu România constituia programul noului ziar românesc ce apărea la Budapesta în 3/15 ianuarie 1868.

Articolul de fond al primului număr amintește de marele discurs al lui Simion Bărnuțiu în partea sa istorică. Al. Roman vorbește de „Pământul României”, multe secole, poartă năvălirilor barbare care cu toată urgia lor n-au reușit să sfărâme „stana cea de piatră, elementul român”. Vom trâmbița, continuă Al. Roman „în toate zilele cauza naționalității noastre, până ce se va preface în sânge și măduvă în toți fiii României; să o auză popoarele cele cultivate ale Europei, să o cunoască de-a rostul aceia, cari se prefac a nu o înțelege” ca până la sfârșit, forța brută să cedeze puterii ce zace în drept și dreptate⁶¹.

În fruntea „coalei de prenumerațiune” la noul jurnal politic, Al. Roman își înscrie evocator convingerea: „Spiritul timpului a triumfat și va triumfa totdeauna”. Arată apoi, sugestiv, că „Principiul de naționalitate agitează de un timp încoace tot continentul nostru. *Popoarele care au aceeași limbă și datine, stăruiesc a se aduna - a se unice* est mod să-și poată dezvolta mai bine puterile să-și asigureze viitorul”. În încheiere Al. Roman amintește că: „Va urmări cu atențiune osebită toate mișcămintele politice naționale ale fraților din România de peste Carpați, ca să cunoaștem starea sănătății sau a morbului părților trupului național”⁶².

⁶¹ *Federațiunea*, I, nr. 1 din 3/15 ianuarie 1868, p. 1.

⁶² *Arh. Ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Română* dosar „diverse” mapă Culturale, fără număr. Azi la A.N.D.J. Cluj.

Federațiunea concepută ca un organ de presă reprezentând conștiința „românismului”⁶³, problemele politice și culturale ale românilor de peste tot erau dezbătute cu seriozitate și temeinicie, iar redactorul putea să mărturisească cu mulțumire că jurnalul său a fost călduros sprijinit de „inteligenta” din „toate părțile României de dincoace și de dincolo de Carpați”⁶⁴.

Influența politică excepțională a ziarului, dârzenia și ținuta sa la nivelul presei europene l-au impus și celor ce se aflau la cârma României⁶⁵. Aceasta datorindu-se și faptului că preocupările sale pentru ca frunzașii politici și opinia publică de acolo să fie informată asupra atitudinii Austro-Ungariei față de ea, continuă, mai susținut decât în paginile *Concordiei*. Se recunoaște deschis acest lucru și se arată că se dorește a contribui după puteri, la „orientarea fraților noștri întru realizarea tendințelor lor salutare”⁶⁶.

Jurnalul condus de Al. Roman se solidarizează direct cu *Românul* din București în ceea ce privește poziția acestuia în problema orientală. Din contextul editorialului, reies din nou năzuințele ascunse: „Cu libertate și dreptate în una mână, în cealaltă cu arma, România e chemată a conlucra cu staturile din Orient să-și ieie echilibrul lor natural, compunându-se după naționalități, precum este în apus Franța, Italia, și este în ajun de a fi și Germania”⁶⁷.

⁶³ Cf. Programul din nr. 1 al ziarului.

⁶⁴ *Federațiunea*, II, nr. 146 din 9 ianuarie 1870/28 decembrie 1869, p. 591.

⁶⁵ Carol I, A. G. Golescu, ministru și A. T. Laurian care se abonează la *Federațiunea*; Vezi B.A.R., *Arh. Al. Roman*, IV, Varia 2.

⁶⁶ *Federațiunea*, I, nr. 37 din 6/18 martie 1868, p. 141: „România și presa străină”

⁶⁷ *Ibid.*, I, nr. 51 din 3/15 aprilie 1868, p. 197.

1868, anul în care *dualismul*/continua ofensiva împotriva națiunilor asuprite, este un an de mare tensiune politică, mai ales pentru români, datorită ajutorului moral și material pe care-l primeau din România liberă. Pe de o parte presa românească și *Federațiunea* salută cu vie recunoștință ajutorul de 23.000 de franci pentru școlile românești din Transilvania, pe de cealaltă parte, asistăm la atacurile presei guvernamentale care denumesc o asemenea acțiune drept „dezbinare, agitațiune, conturbarea păcii interne, și care are de scop a face propagandă contra integrității regatului Sf. Ștefan”⁶⁸. Al. Roman fără a se lăsa intimidat, dă loc pe mai departe în jurnalul său manifestațiilor din România în favoarea sorții Transilvaniei și a românilor subjugați în general. Se publică toastul lui A. Papiu Ilarian ținut la banchetul din 7/19 ianuarie 1869, în onoarea lui I. C. Brătianu, în care Transilvania este numită „Capul și inima Daciei lui Traian” desființată însă printr-o trăsătură de condei, și în care Papiu întreabă amenințător: „Astă desființare a unui stat vecin, a unei părți din naționalitatea română, să fie oare un lucru indiferent pentru România liberă?”⁶⁹.

Politica externă și internă a României se menține în centrul atenției lui Al. Roman și în anii următori. Sub diverse titluri, sub paravanul unor reproduceri din presa bucureșteană, *Federațiunea* își exprimă dorința ca țara să aibă un cabinet care să îmbrățișeze problema românilor în ansamblul ei⁷⁰. În legătură cu iminenta formare a unui nou guvern, după căderea lui Kogălniceanu și Ghica,

⁶⁸ *Ibid.*, I, nr. 89 din 13/25 iunie 1868, p. 347 - 348. Este vorba de ziarul *Pesthy Napló* și *Hirnök*.

⁶⁹ *Ibid.*, II nr. 12 din 26 ianuarie / 7 februarie 1869, p. 50.

⁷⁰ *Ibid.*, III, nr. 11 din 13/1 februarie 1870, p. 41- 42.

se exprima și dezideratul românilor din monarhia habsburgică atunci când se scria: „Simțim însă necesitatea ca destinele României libere, identice cu ale noastre, să fie concretizate unor oameni capabili de a corespunde misiunii sublime, ce are un guvern al unei României libere”⁷¹.

Redacția se pronunță împotriva politicii guvernului Iepureanu și face apel la confrății de „dincolo”, atrăgându-le atenția că numitul guvern împinge România în abisul pieririi și distrugerii. România, se spune, are nevoie de un guvern tare, patriotic, fiecare cetățean de orice partidă să-și întindă o mână frățească și credința lor să fie „Patria, Națiune și Româanism!”⁷². Se reproduce și se comentează chiar și o polemică asupra problemei românilor din Transilvania, între ziarurile *Presa* și *Românul* din București. Replica *Românului* dată *Presei* este de așa natură încât apariția acesteia într-un ziar român la Budapesta, era din nou (și pentru a câta oară!) o cutezanță. Iată ce scrie: „Pentru noi Transilvania nu însemnează alta, decât partea din naționalitatea ro[mână] care ocupă acea țară”. A lucra „în favoarea” românilor de-acolo este o datorie, iar noi „am făcut-o, vom face-o și orice român trebuie să o facă, ca să nu-ncezeze de a exista o naționalitate română în lume”⁷³.

Între știrile mărunte, Al. Roman lasă să se strecoare și unele menite să alarmeze cât se poate de serios stăpânirea. Astfel, se publică știrea că la hotelul *Binder* din Alba Iulia, mai mulți oaspeți

⁷¹ *Ibid.*, III, nr. 12 din 17/5 februarie 1870, p. 44.

⁷² *Ibid.*, III, nr. 73 din 7 august/26 iulie 1870, p. 287.

⁷³ *Ibid.*, VII, nr. 64 din 24 august/6 septembrie 1874, p. 54.

au „ridicat toaste pentru înființarea cât mai de aproape a *Daco-României Mari...*”⁷⁴. Faptul a fost raportat la magistrat și la comandantul fortăreței. Încheierea notiței este însă cu totul semnificativă și caracteristică modului de exprimare al *Federațiunii*. Știrea se încheie cu o parte dintr-o zicătoare: „De ce se teme omul”. Nu era greu pentru nimeni să înțeleagă că aceasta se referea la toastul făcut și completarea subînțeleasă a zicătorii nu putea fi decât „nu scapă”, ceea ce era o evidentă amenințare.

Nu lipsesc din paginile *Federațiunii* cum nu lipsiseră nici din paginile *Concordiei* declarații și mai clare a dorinței de unitate: „Am avut ocaziune a vi-o spune mai de multe ori franc și fără de rezervă că, noi spiritualmente, adevărat că gravităm cătră frații noștri, cu cari în privința aceasta am fost, suntem și vom fi în cea mai strânsă legătură”⁷⁵.

Republicarea după *Jurnalul din Barcelona* de la 14 august 1868, a comentariului pe marginea unei lucrări de istorie referitoare la România, apărută la Madrid, întrece în „gravitate” multe alte declarații în favoarea unității. Subliniind asemănările dintre istoria statului dunărean și a Spaniei, ziarul madrilen citat, aprecia că cine va citi cartea „va simpatiza întotdeauna cu poporul român, dorind reconstituirea și completa unire a României libere cu Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia, ce încă tot mai zac sub jugul străin, dar care mai curând sau mai târziu, se vor întruni într-un singur stat, ca unii ce cu toții sunt latini, cu toții fii ai României!”⁷⁶.

⁷⁴ *Ibid.*, I, nr. 181 din 17/29 decembrie 1868, p. 718.

⁷⁵ *Ibid.*, I, nr. 23 din 11/23 februarie 1868, p. 86.

⁷⁶ *Ibid.*, I, nr. 135 din 14/26 septembrie 1868, p. 532-533.

Un alt merit al lui Al. Roman îl constituie faptul că a adunat în jurul său colaboratori care-i împărtășeau în întregime ideile și care au înțeles să se angajeze sub bagheta sa pentru a face cunoscut tuturor, aspirațiile naționale românești. Așa au fost Augustin Horșă, Iosif Hodoș și mai ales Ioan Poruțiu. Iată cum înfățișa cel din urmă dorința ardentă a transilvănenilor de a vedea România pe deplin independentă: „Noi suntem gata se înțelege, a saluta oricând acel moment fericit, când România va arunca ultimele resturi de cătușe, cari o împiedică în realizarea operei grandioase la care este chemată. Deie cerul, ca acest moment să nu întârzie, și să ne putem bucura cât mai curând cu toții de fericirea fraților noștri liberi din România. Atunci nu ar întârzia nici marea sărbătoare națională, așteptată de toți românii cu inimi învăpăiate”⁷⁷.

Închinând unității atâtea articole și apeluri înflăcărâte, *Federațiunea* lui Al. Roman chema la alianță și poporul maghiar pentru a se opune despotismului sub „flamura unirii și înfrățirii”⁷⁸ dintre nații.

Prin activitatea desfășurată ce începuse să aibă ecou în mase Al. Roman devine suspect autorităților, care îl pun sub supraveghere violându-i până și corespondența cu România. Cazul devine de notorietate publică prin relatarea sa de către ziarul *Românul*⁷⁹.

⁷⁷ *Ibid.*, 11, nr. 99 din 12 septembrie / 31 august 1869, p. 305.

⁷⁸ *Ibid.*, 11, nr. 116 din 23 / 11 noiembrie 1870, p. 451.

⁷⁹ *Românul*, 17 ianuarie 1869.

În 7 mai 1868 în plină ședință a parlamentului procurorul îl acuză de agitație pentru destrămarea unității teritoriilor de sub coroana Sf. Ștefan și îndemn la nesupunere contra autorităților⁸⁰. După achitarea în primul proces, i se intentează un altul, de data aceasta din cauza publicării Pronunciamentului și a susținerii cauzei sale. Procurorul punându-l în categoria acelor fruntași care încă de la 1848 visează la o „Daco-România mare”⁸¹.

Este condamnat la un an de zile închisoare și 500 florini amendă. Înfruntând numeroasele șicane și greutăți făcute presei românești, colaboratorul și prietenul lui Al. Roman, I. C. Drăgescu, își ridică glasul într-un articol ce exprimă de fapt poziția cercului radical de la *Federațiunea*: «Nu, nu vom tăcea! Improcesuați-ne, stoarceți-ne banii, amenințați-ne, insultați-ne, închideți-ne - putere aveți; noi însă ca români nu vom înceta niciodată a ne face datoria. Vă temeți de presa română independentă? Ucideți-o dacă aveți curaj; reactivați cenzura. Dar nu uitați că și atunci ne rămâne un mijloc de a protesta: „presa secretă, presa clandestină”»⁸².

⁸⁰ Cele trei articole din *Federațiunea* pe baza cărora procurorul îl trage în judecată sunt: „*Din Transilvania 19 faur*” în nr. 25 din 14/26 februarie 1868, p. 93-94. „*Pesta 19 faur/2 mart. 1868*” în nr. 28 din 19 februarie/2 martie 1868, p. 105 și „*Românii în dualism*” nr. 38 din 8/20 martie 1868, p. 146.

⁸¹ *Federațiunea*, II, nr. 30 din 21/1 martie 1869, p. 120. De acest proces ne-am ocupat mai amănunțit în „*Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman, 1866-1887*”, în *An. Inst. de Ist. Cluj*, tom. XII, 1969, p. 98-99.

⁸² *Federațiunea*, I, nr. 55 din 10/22 aprilie 1868, p. 214. Cf. Gelu Neamțu, I. C. Drăgescu militant pentru republică și daco-românism (1866-1914) în *An. Inst. de Ist. și Arh. Cluj*, XV, 1972, p. 263-284.

Cauza lui Al. Roman devine după cum o definește înlocuitorul său la redacție I. Poruțiu „cauza întregii românimi”⁸³, iar într-un articol se relatea indignarea alegătorilor săi la aflarea tristei știri, se spunea: „Să știe deci cei de la putere, că robind pe Roman robesc conștiința milioanei de români”⁸⁴. În jurul său se desfășoară o largă campanie de ajutor și sprijin la care iau parte alegătorii săi din Ceica⁸⁵, deputații români din parlamentul maghiar, ardelenii și cetățenii din România.

M. Kogălniceanu și I. Micu Moldovanu prin contribuția lor bănească salvează *Federațiunea* de la sugrumare în urma amenzii excesive⁸⁶; iar Ilie Măcelariu lansează un apel „Către inteligența română”, pentru sprijinirea *Federațiunii*, apărut în *Românul*⁸⁷, *Traian, Gazeta Transilvaniei* și *Die Reform* din Viena⁸⁸. De asemeni o activitate febrilă de colectare a banilor în același scop a întreprins Gh. Pop de Băsești. Contribuabilii săi erau în majoritatea lor țărani care adesea ofereau și bucate, iar prin însemnările lor pe foile de colectă exprimă

⁸³ *Federațiunea*, nr. 137 din 12 decembrie/30 noiembrie 1869, p. 555-556: „Estrădațiunea deputatului Al. Roman”, semnat „P[oru]țiu”.

⁸⁴ *Ibid.*, III, nr. 15 din 3 martie/19 februarie 1870, p. 45-56.

⁸⁵ B.A.R., *Arh. Al. Roman*, IV, Acte, nr. 55

⁸⁶ Popovici, D., *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, tom. IX, partea I, 1943, p. 125-143.

⁸⁷ *Românul*, XIV, nr. din 14 februarie 1870, p. 134.

⁸⁸ *Federațiunea*, III, nr. 17 din 9 martie/25 februarie 1870, p. 63.

emoționant atașamentul pentru Al. Roman și lupta sa⁸⁹. La rândul ei, presa din România recunoscându-i meritele îi acordă un prețios sprijin moral.

Astfel, ziarul *Traian* organ al „tuturor provinciilor românismului” mai cu seamă al „celor înstrăinate”⁹⁰, vorbind despre condamnarea *Federațiunii* arată că delictul ei era apărarea românismului contra maghiarizării!⁹¹ Aceasta se bucură și de simpatia gazetei lui Kogălniceanu *Adunarea națională*⁹². *Românul* remarcă adeseori inteligența cu care e condusă *Federațiunea*, acordând o deosebită atenție aprecierilor din coloanele ei, asupra situației din România, deoarece ea apare acolo „unde ori ce cuvânt patriotic pronunțat valorează persecuțiunea și închisoarea”⁹³.

Opinia publică din România este ținută la curent pas cu pas asupra proceselor lui Al. Roman și a soartei *Federațiunii*. Procesul din 18 martie 1869, este numit „dovadă vie a terorismului”⁹⁴; colecta de bani a ardelenilor în favoarea ziarului este aclamată ca o nouă

⁸⁹ Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, *Corespondența Gh. Pop de Băsești*, Ms. Sertar de colectă vezi scrisoarea deschisă a lui Al. Roman, „*Vaț, 18 martie 1870*” în *Federațiunea*, III, nr. 22 din 20/8 martie 1870, p. 83. Pentru același vezi și Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 218. În scrisoarea sa din 30 decembrie 1869, G. Pop scrie cât de însuflețit e poporul la sate de lupta ce poartă Al. Roman – spunând: „e om: nu-i e frică de umbra lui. Apoi și eu dau un floren. Tot nu ne-o lăsa Dumnezeu dacă ne-o trimis bărbați de aceștia spre mântuire...” Pentru largul sprijin de care s-a bucurat *Federațiunea* vezi și G. Neamțu, *Tirajul, cititorii și situația financiară a ziarului Federațiunea 1868 – 1876*, în *Acta Musei Napocensis*, IX, 1972, p. 639 – 640.

⁹⁰ *Traian*, I, nr. 87 din 1 octombrie 1869, p. 270.

⁹¹ *Ibid.* I, nr. 68 din 14 octombrie 1869, p. 270 – 272.

⁹² *Traian*, I, nr. 19 din 8 iunie 1869, p. 73.

⁹³ *Românul*, XIV, nr. din 31 iulie 1870, p. 655 - 656 și nr. din 1 octombrie 1870, p. 857.

⁹⁴ *Ibid.*, XIII, nr. din 27 martie 1869, p. 274.

demonstrație contra guvernului și elogiată ca semn al recunoștinței ce este arătată luptătorilor pentru „cauza noastră comună națională”⁹⁵. Asupra intervalului de timp relativ îndelungat dintre proces și obținerea extrădării din parlament a lui Al. Roman, *Românul* (foarte bine informat) oferă explicații detaliate: „Organele stăpânirii [...] sperau că d-l Roman, fiind lăsat liber, se va folosi de ocaziune spre a-și schimba tonul foii sale, de a-și bate peptul și d-a cădea la picioarele puternicilor zilei, spre a fi grațiat. Însă aceasta nu s-a întâmplat, deoarece: Roman își ținu caracterul nepătat”⁹⁶. Același ziar subliniază atitudinea sa curajoasă în problema țăranilor tofăleni, atitudine care i-a și agravat situația⁹⁷. Persecutarea lui Al. Roman devine un subiect important al presei din România⁹⁸, iar intentarea unui al treilea proces de presă dă glas unei îngrijorări serioase: „Despre soarta lui Roman trebuie să fim îngrijorați cu toții” - căci închisorile stăpânirii au „aer omorător” pentru astfel de prizonieri⁹⁹. Tot aici se publică apelul redacției *Federațiunii*, recomandându-se publicului din România să se aboneze la acest ziar a cărui misiune a fost și este „Deșteptarea conștiinței naționale în cele trei milioane de români frați ai celor cinci milioane de peste Carpați”¹⁰⁰. Și în fine, în bilanțul politic pe 1869 redacția *Românului* socotind procesul *Federațiunii* drept un eveniment însemnat,

⁹⁵ *Ibid.*, XIII, nr. din 28 - 9 aprilie 1869, p. 273.

⁹⁶ *Ibid.*, XIII, nr. din 11 iulie 1869, p. 494.

⁹⁷ *Ibid.*, XIII, nr. din 30 noiembrie 1869, p. 949—950.

⁹⁸ *Ibid.*, XIII, nr. din 1 - 2 decembrie 1869, p. 954.

⁹⁹ *Ibid.*, XIII, nr. din 15 - 16 decembrie 1869, p. 998.

¹⁰⁰ *Ibid.*, XIII, nr. din 29 - 30 decembrie 1869, p. 1039. Cf. *Federațiunea*, II, nr. 148 din 9 ianuarie 1870/28 decembrie 1869, p. 591.

conchide că „Roman este un luptător ager al Românismului și în sânul dietei susține cu curaj cauza națiunii sale”, motiv pentru care stăpânitorii și-au propus să-nmormânteze „ș-această voce romanească între zidurile temniței: și scoțând pe deputatul român din dietă, îl predară temnicierilor”¹⁰¹.

Închisoarea nu a însemnat pentru Al. Roman încetarea completă a activității sale, ci doar o restrângere a ei. El continuă să conducă *Federațiunea* deși formal a fost înlocuit de Ioan Poruțiu, iar după încarcerarea acestuia, de Iosif Hodoș. Faptul reiese dintr-o scrisoare a sa, în care enumerând cheltuielile avute în timpul detențiunii le amintește și pe acelea ale membrilor redacției ce trebuiau să-l viziteze la Vaț în afacerile ziarului¹⁰².

După ieșirea din închisoare, deloc încovoiat, deloc împlânzit, continuă să redacteze *Federațiunea* ca tribună de luptă pentru unitate. Materialele pe care le publică sunt la fel de „indezirabile”, manifestând aceleași tendințe¹⁰³. În editorialele sale, Al. Roman, nu pregeta să militeze pentru împlinirea legitimelor „aspirațiuni a zece milioane de români” pentru a putea ajunge la „limanul cel dorit al prosperării, al fericirii!”¹⁰⁴.

¹⁰¹ *Ibid.*, XIV, nr. din 5 - 6 ianuarie 1870, p. 13 - 14.

¹⁰² *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj. Acad. R.S.R. Fond I. M. Moldovan, Al Roman către I. M. Moldovan, Budapesta, 12 martie 1877.*

¹⁰³ *Federațiunea*, IV, nr. 53 din 26/14 mai 1871, p. 209., „Pesta 25/13mai 1871” (articol de fond). - „Frații noștri din România liberă au îndurat și ei destule suferințe, au trecut prin apă și foc, dar au fost și sunt domni pe moșia lor, sunt înșiși faurii fericirii lor propriie, a sortii lor viitoare, dar nu numai a lor ci, în mare parte, și a noastră a fraților lor ... Fiindcă suntem una prin sânge, limbă, datine - soarta noastră încă este și trebuie ca să fie strâns unită; aspirațiunile noastre sunt identice, trebuie dar să fie și stăruințele noastre convergente către scopul cel mare salvator. Acesta să nu-l pierdem niciodată din vedere”. (Semnat:) „*Cat. Cens.*”

¹⁰⁴ *Federațiunea*, V, nr. 1 din 2/14 ianuarie 1872, p. 1.

Articolele de istorie și folclor sunt tot atâtea pretexte de a demonstra puterea de viață a poporului român încălzit de „soarele românismului” care e abia la orizont și razele lui abia la-nceput¹⁰⁵.

Din documentele și rapoartele unui spion al regimului, pe nume Bogáthi, reiese că Al. Roman făcea și el parte la începutul anului 1872 dintr-un „comitet revoluționar” din București, compus și din membri de „dincoace”, alături de „frații Mocioni, Babeș..., Barițiu ... Axente și încă doi inși...”¹⁰⁶. Bogáthi susținea că „acești oameni ar fi cei mai periculoși dintre toți valachii coroanei ungurești”, prin urmare „trebuie puși sub cea mai de aproape supraveghere”. Recomandarea era de prisos deoarece autorul articolului, probabil Al. Roman însuși, cunoscându-și antecedentele, afirmă că atât „ministeriul” cât și comisarul regesc de la Cluj, comitele Péchy erau informați mai demult de către spionul grec sub nume de magnat francez, contele Lusignan, cât și de autoritățile de la Sibiu. Supravegherea persoanelor amintite ca făcând parte din „comitet” era prin urmare ordonată în urmă cu trei-patru ani „pe la toate autoritățile respective”¹⁰⁷.

Tonul ziarului său nu se schimbă nici în ultimii săi ani de existență, cu toată înăsprirea situației politice pentru români. Al. Roman continuă să spere că în ciuda tuturor piedicilor, „în curând are să sosească momentul suprem când fiii națiunii române, electrizati de dorul nestins de a-și vedea patria salvată și națiunea fericită, vor pune umăr la umăr și... nu vor slăbi până nu vor întinde hora unirei pe pământul României”¹⁰⁸.

¹⁰⁵ *Ibid.*, V, nr. 3 din 7/19 ianuarie 1872, p. 11.

¹⁰⁶ *Ibid.*, V, nr. 1 din 2/14 ianuarie 1872, p. 1.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*, VII, nr. 9 din 12 februarie/31 ianuarie 1874, p. 341. Editorialul, după stil aparține lui Al. Roman.

În 1875 *Federațiunea* apare din ce în ce mai rar, iar la începutul anului 1876 își încetează brusc existența. Până la capăt însă, Al. Roman a mobilizat forțele politice românești pentru a întâmpina cu hotărâre «evenimentele secolului, căci trebuie să vină timpul „unirei tuturor”»¹⁰⁹.

După încetarea apariției *Federațiunii*, pentru Al. Roman urmează 2-3 ani de mai slabă activitate în viața publică, ocupat fiind cu plata deficitelor avute de pe vremea finanțării ziarului și a împrumuturilor și dobânzilor lor, făcute pentru a-l tipări. Cea mai mare parte a cheltuielilor de apariție erau din diurnele sale de deputat pe care le afecta în întregimea lor acestui scop¹¹⁰.

Cu toate aceste serioase greutăți materiale, își va oferi și el contribuția la fondul destinat răniților căzuți în războiul de independență din 1877. Chiar soția sa, Leontina, se ocupă cu strângerea ofrandelor membrilor coloniei române din Budapesta. Partea familiei Roman va fi de 17 lei, 75 bani, 1 pachet de scamă [vată -n.n.], 80 comprese, 32 bandaje și 42 triunghule¹¹¹. Fratele său Iosif, face la fel, oferind 2 galbeni, iar fiica acestuia, Veturia, (nepoata lui Al. Roman) îndeplinește același oficiu în Oradea, pe care soția lui Al. Roman îl făcuse la Budapesta.

¹⁰⁹ *Ibid*, VIII, nr. 23-24 din 4 aprilie/23 martie 1875, p. 69.

¹¹⁰ *Arh. ist* a Bibl. Fil. Cluj Acad. Române, Fond I. Micu Moldovan, Al. Roman către M. Moldovan, Budapesta, 12 martie 1877. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 79 din 21/9 octombrie 1877, p. 4. Copia de pe recipisa 513: «Societatea „Crucei roșii” din România. Subscriere pentru ajutorul răniților. Doamna Leontina Roman din Budapesta. Lei una sută zece (110). - Se certifică de noi primirea sumei arătată mai sus. - Anul 1877, luna august 23

Tacu Dumitrescu
Casierul eforiei spitalelor civile București».

Gestul e simbolic, și atestă odată mai mult afecțiunea familiei Roman pentru patria mamă și ostașii ei ce luptau să-i cucerească independența.

*

V. Ca profesor universitar, Al. Roman a folosit catedra pentru a educa și a instrui în spiritul convingerilor sale, cu verb ascuțit și talent pedagogic, studenții români de la Universitatea din Budapesta.

Terenul în sine oferea posibilitatea - și Al. Roman n-a ocolit-o - de a crește un detașament de nădejde pentru luptele naționale. Însuși faptul numirii sale la cea dintâi catedră de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta, a stârnit entuziasmul tineretului român studios iar presa a salutat și ea cu bucurie evenimentul.

La lecția de deschidere din 27 aprilie 1863, Al. Roman preciza studenților obiectivele cursului său în cuvintele: „stăru-i-voi a vă face cunoscută țesătura acestei limbe și frumusețea ei, sunetele ei cele melodioase întipărand în inimile voastre dulceața sentimentelor ei, pentru ca astfel cunoscând deplin legătura ce unește 10 milioane de frați să știți a prețui, să știți stima limba străbună ce poartă urme de adânci căruntețe, urmele a 2000 de ani și mai bine”¹¹².

Și aici, ca și la Oradea, îl aflăm în fruntea societății de lectură „Societatea Petru Maior”, mai întâi ca președinte, apoi ca membru și susținător asiduu¹¹³. Pe lângă activitățile culturale și dragostea de limbă Al. Roman le ținea studenților treaz interesul pentru lupta

¹¹² *Amicul școlai*, IV, nr. 20 din 18 mai 1853, p. 156 - 158.

¹¹³ *Almanahul Societății Petru Maior*, 1901, p. 9 - 62.

politică. O dovadă în acest sens a fost prezentarea „in corpore” a tinerimii române din Pesta în primăvara lui 1866, pentru a-l felicita pe Al. Roman întors de la Ceica unde fusese ales deputat. Aceștia își exprimă profunda lor simpatie pentru acel bărbat, care în diata Ungariei va lupta neobosit pentru egala îndreptățire a limbii române¹¹⁴.

Atmosfera de avânt patriotic și de energie națională pe care o deșteptase Al. Roman în sânul studențimii era remarcabilă. La banchetul din 24 ianuarie 1864 unul dintre discipoli trecând peste barierele prudenței dând „zbor liber cugetelor sale, trimise un dor tainic și peste culmile cele reci ale Bucegilor și Retezatului”, entuziasmat de faptul că se afla de față ilustra gardă a fruntașilor naționali: Al. Roman, Vincențiu Babeș, Antoniu și Georgiu Mocioni precum și Iosif Vulcan¹¹⁵. La o altă aniversare din 3/15 mai 1870, tinerii studioși și o parte din membrii coloniei române din Pesta, la „prânzul frățesc” organizat, toastează pentru apostolii ce predicau la 1848 libertatea, independența națională și pentru Al. Roman aruncat în pușcăria de la Vaț¹¹⁶. Cu ocazia victoriilor armatei române, studenții lui Al. Roman trimit lui I. Brătianu o telegramă exprimându-și dorința să „Răsară din toate independența Patriei Române și mărirea neamului nostru”¹¹⁷.

Bineînțeles îndatoririle sale de profesor nu se desfășurau fără impedimente; trebuia să lupte cu o seamă de vederi înguste administrative, nu lipsite de substrat politico-naționalist, îndreptate

¹¹⁴ *Familia*, II, nr. 10 din 5/17 aprilie 1866, p. 120.

¹¹⁵ *Concordia*, IV, nr. 9 din 30 ianuarie/11 februarie 1864, p. 36.

¹¹⁶ *Federațiunea*, III, nr. 42 din 18/6 mai 1870, p. 164.

¹¹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 97 din 23/11 decembrie 1877, p. 3.

împotriva catedrei sale. Astfel față de inițiativa sa de a preda în anul școlar 1868-69, noi discipline, printre care „filologia comparată”¹¹⁸, decanatul intervine cu admonestarea și interdicția de a o preda în limba română¹¹⁹.

Al. Roman duce însă o luptă permanentă pentru a da catedrei sale prestigiu, prin adăugarea unor noi obiecte de studiu și prin ridicarea calității științifice a acestora.

La 1876 cursul lui Al. Roman apare îmbogățit cu disciplinele: „Opurile istorice ale lui Dimitrie Cantemir”, „Istoria literaturii bisericești de la 1577 încoace” și „Paralelă între limba românească și cea italiană”¹²⁰.

Folosind în lecțiile sale operele lui Cezar Bolliac, C. Rosetti, G. Crețianu, P. S. Aurelian, Al. Sihleanu, Al. Odobescu, Al. Depărățeanu, Gh. Asachi, G. Săulescu, Al. Donici, M. Kogălniceanu ș.a.¹²¹, oferă și de astă dată imaginea strădaniilor sale de a asigura o prezentare cât mai amplă și unitară a literaturii române.

Pentru a pătrunde și înțelege mai bine atmosfera din jurul lui Al. Roman, necesită să urmărim și aprecierile foștilor săi studenți făcute asupra calităților sale.

Ilarie Chendi, cunoscut drept un modern și fin critic literar îl fixează pe Al. Roman ca făcând parte din școala lui Cipariu „înzestrat cu un frumos dar al cuvântului” și cu „o inimă românească ce era

¹¹⁸ B.A.R., *Arh. Al. Roman*, IV, Acte, Professoralia, 32.

¹¹⁹ *Ibid.*, *Arh. Al. Roman*, IV, Acte, Professoralia, 541.

¹²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 62 din 23/11 august 1877, p. 3.

¹²¹ Bibl. Fil. Cluj, Acad. Române, *Secția manuscrise*, Ms. rom. 191.

un izvor de vecinice îndemnuri". Cursurile lui, afirmă același „te ispiteau prin evlavie față de trecutul nostru literar și istoric. Era o atmosferă prielnică și sănătoasă în jurul bătrânului academician și tinerii noștri, sub influența lui, ieșeau mai oțeliți în dragostea de neam”¹²².

Un altul, Ax. Banciu, care i-a frecventat cursurile în ultimii ani de viață, îl descrie ca „un adevărat părinte, gata întotdeauna cu povăța experienței unei vieți mereu în luptă pentru ai săi și cu ușa casei sale oricând deschisă pentru toți cei ce aveau nevoie de el. *Român* înainte de toate, lecțiile lui Al. Roman erau în primul rând: *lecții de românism* ... De aceea, în cursurile sale nu scăpa nici un prilej de a ne ține mereu mobilizată conștiința națională”¹²³.

Și deoarece profesorul mare se judecă și după elevii pe care i-a dat, vom aminti câțiva dintre aceștia: Ilie Miron Cristea, patriarh al României Gh. Plopu, președinte al Înaltei curți de Casație și membru de onoare al Academiei, Dr. Aurel Lazăr, ministru de justiție, Iosif Vulcan, membru al Academiei, prof. I. Buteanu, director al liceului din Beiuș și deputat dietal la Budapesta, prof. Vasile Goldiș¹²⁴, Valeriu Braniște¹²⁵ ș.a.

Participarea multora dintre foștii săi studenți la înfăptuirea desăvârșirii unității de stat a României constituie o confirmare dată de istorie că eforturile lui Al. Roman de a educa patrioți n-au fost zadarnice.

¹²² *Tribuna*, Arad, nr. 10 din 15/28 ianuarie 1910, p. 1/an. XIV nr. 3, număr popular.

¹²³ *Tara Birsei*, X, nr. 4 - 6 din iulie-decembrie 1938, p. 407.

¹²⁴ Bibl. Municip. Oradea, *Fond Documentar*, V 2001.

¹²⁵ B.A.R., *Arh. Al. Roman*, Varia 1, Professoralia Catalogale.

*

VI. Lupta pentru unitate, ca deputat român în parlamentul de la Budapesta, are un alt specific¹²⁶. Reprezentând o circumscripție românească din Bihor (Ceica), motive tactice îi impuneau lui Al. Roman să se călăuzească după o anumită prudență politică, punând accentul pe opoziția legală ce avea posibilitatea să o facă regimului dualist, sub paravanul de adept al federalizării monarhiei. Astfel în problema națională și socială, se plasează între radicali, urmărind cu tenacitate votul universal și ușurarea sortii țăranilor. Faptul este afirmat și de contemporanii săi care l-au cunoscut.

„Acest grup - spune autorul articolului „*Să facem lumină mai multă lumină*” - susținea ca situațiunii grele trebuie opuse postulate naționale cari să fie calificate de-a conjura (înconjura - n.n.) pericolul” și a impune guvernanților „nici mai mult, nici mai puțin, decât: *autonomia politică națională* pentru românii de sub coroana S-tului Ștefan, cu *reprezentățiunea lor proprie* printr-un congres cu atribuțiuni de stat, abunăoară ca dieta croată”¹²⁷.

În discursurile sale (ca și în presă) lua apărarea tânărului stat român și cerea, de câte ori avea ocazia, rezolvarea gravelor probleme naționale pe baza principiului natural al unității etnice, prin respectarea căruia trebuia să se ajungă implacabil la realizarea unității de stat.

¹²⁶ De această problemă ne-am ocupat și în: „*Activitatea parlamentară a lui Alexandru Roman 1866 - 1887*” în loc.cit.

¹²⁷ *Luminătorul*, XIII, nr. 17 din 29 februarie/2 martie 1892.

A denunțat atitudinea „imperialistă” a Austro-Ungariei care punea pe picioare o armată uriașă îndreptată - spunea Roman - împotriva națiunilor subjugate din interiorul monarhiei și a României¹²⁸. Se opune sistematic legilor ieșite din principiul dualismului, demască proiectul de lege al „naționalităților” făcut de Deák Ferencz, al cărui titlu vorbește despre egala îndreptățire națională, iar paragrafele nu fac altceva decât să stabilească domnia nelimitată a limbii maghiare, sub numele de limbă de stat¹²⁹. La sentința de moarte pe care guvernanții o pregătesc națiunilor din țară, Al. Roman luând atitudine fermă arată că acestea vor răspunde „Aici suntem! Trăim!” și că problema națională trebuie rezolvată în lumina „principiului secolului” căci altfel, amenință el, s-ar putea ca rezolvarea să o facă alții „ca Alexandru cel Mare”, adică prin sabie. Tot atunci invită pe deputați să țină seama de puternicele idei ce au înconjurat monarhia. Italia a renăscut, Prusia merge spre unirea națională și „Vedem mai departe România și Serbia” (nu încheie ideea, dar se subînțelege că și aceste state merg pe aceeași cale)¹³⁰.

Un alt aspect al activității sale parlamentare este contactul cu alegătorii săi în timpul campaniei electorale și după închiderea sesiunilor parlamentului, când își prezenta raportul în fața acestora¹³¹.

¹²⁸ Păcățian, T. V., *Cartea de aur*, vol. IV, p. 364 - 379. Discursul din 3 august 1868.

¹²⁹ *Ibid.*, *op.cit.*, IV, p. 648 - 657.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Concordia*, VI, nr. 26 din 31 martie/12 aprilie 1866, p. 116. La prima sa candidatură Al. Roman le spune alegătorilor: „N-am bani să vă dau; aci mi-e inima, unica mea avuție, aceea vi-o dau”. Atașamentul cu care l-au onorat aceia către care s-a adresat se poate vedea în scrisoarea lui I. Corbuțiu, Ceica, 30 septembrie 1870. Cf. B.A.R., *Arh. Al. Roman*, Ms. 53.

Menționăm printre acestea convorbirea cu alegătorii la 1867, când se discuta chiar și despre eliberarea Transilvaniei¹³². De asemeni el se găsește tot timpul în primele rânduri ale celor ce militau pentru autonomia națională a românilor din monarhie, ceea ce practic ar fi însemnat un pas uriaș în accelerarea unității naționale. Așadar are pe deplin dreptul ca la încheierea activității sale de deputat, să spună: „pururea am fost devotat cauzei naționale” și „mi-am plinit datorința de român – ”¹³³.

Alegerea lui ca deputat timp de 21 de ani cu toată ostilitatea autorităților și conținutul cuvântărilor sale în parlament și în fața alegătorilor, demonstrează concludent că Al. Roman a fost purtătorul credincios al dorințelor și aspirațiilor sociale și naționale ale românilor.

*

VII. Desemnarea lui Al. Roman ca membru al „*Societății literare române*” (viitoarea Academie Română), reprezentând părțile ungurene a fost bine întâmpinată¹³⁴. De altfel, activitatea sa de la *Concordia*, de la catedră și încrederea acordată prin alegerea sa ca deputat, îl recomandau de la sine.

¹³² B.A.R., *Ms. rom.* 1001, f. 79 - 80. Al. Roman către G. Barițiu, Pesta, 28 noiembrie 1881, st. n.: «Alegătorii mei la 1867 (când fusesem prima dată în România), după ce auzire c-am fost la Craiul r[omâni]lor, mă întrebau când vine? - și după ce le-am spus că nu poate cu una cu două, ei alta și nemica „Se va ivi un crăișor de la răsărit și va bate pe împăratul cel mare și-a celuia vom fi noi!” ziseră ei că e vorba veche din bătrâni». Întâmplarea e relatată și în Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 144.

¹³³ Arhiva Vincențiu Babeș, dosar *Diverse*, Al. Roman către V. Babeș, S. Sebeș, 21 iunie 1887, în posesia *prof. dr. doc. Mihail Dan*, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție acest material.

¹³⁴ *Concordia*, VI, nr. 61 din 31 iulie/10 august, p. 268.

Convocat la solemnitățile inaugurării *Societății*, rostind o cuvântare în locul lui T. Cipariu (înzestrat cu spirit mare, dar cu voce slabă cum se exprimă Al. Roman), arată că limba „e una și aceeași” pe întreg pământul românesc, și apelează la curățirea acesteia, „căci dânsa e sufletul națiunii e canalul pe care se scurge cultura în trupul național, în popor”. Au trecut multe secole - mai adaugă Al. Roman - de când limba singură era „unica legătură între noi”, acum „a sosit timpul ca să ne unească și cugetele și sentimentele”¹³⁵. Și mai edificatoare este cuvântarea lui Al. Roman din 31 iulie 1867, ținută în piața Teatrului în fața a peste 2000 de cetățeni printre care numeroși studenți. Înconjurat de membrii *Societății* într-o atmosferă entuziastă, el își încheie discursul cu urarea directă: „Fie ca din unitatea limbei literare, pe calea cea pașnică a științelor să rezulte unitatea noastră națională”¹³⁶.

În calitate de membru al *Societății literare* participă la banchetul din 3 septembrie 1867, dat în memoria luptelor pompierilor din Dealul Spirii (1848). Toastul de aici poartă aceleași semnificații. Fiind o aniversare a unui eveniment militar, Al. Roman nu exclude posibilitatea ca în caz de necesitate, armata română să răspundă la „așteptarea comună” formulare imediat următoare exprimării dorinței de a păzi neîncetat focul sacru al iubirii de patrie deoarece și „noi încă cei de peste Carpați, acelui foc divin vom ridica altare în inimile noastre, cari bat ... palpiteză cu neastâmpăr mistuite de un dor ... Nu mă veți întreba, care le e dorul ce le consumă; căci d-voastră, frații noștri trebuie să o știți, pentru că o simțiți”¹³⁷.

¹³⁵ Urechia, V. A., *Actele și solemnitățile oficială și neoficială a inaugurării Societății literare române*, culese de Urechia V.A., București, Imp. Stat. 1867, p. 43.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Românul*, XI, nr. din 17 septembrie 1867, p. 787-788.

Discursurile sale din România puteau ușor isca încurcături diplomatice, având în vedere că la manifestațiile respective erau prezente înalte oficialități ale statului român, iar declarațiile sale fiind publicate, „acasă” putea fi urmărit pentru „înantă trădare”.

Presa relatează că la întoarcerea din România, în fața unei mulțimi adunate la Brașov pentru a-i întâmpina pe membrii ardeleni și ungureni ai *Societății literare* Al. Roman a declarat că: „baza românismului s-a pus prin așezarea literelor alfabetice care vor fi de azi înaintea simbolul credinței tuturor”¹³⁸.

La numeroasele acțiuni organizate de Academie, Al. Roman venea în contact cu cele mai reprezentative personalități: I. Ghica, Gh. Sion, Al. Odobescu V. A. Urechia, B. P. Hașdeu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu ș. a. cu care avea convorbiri amănunțite asupra situației românilor din Austro-Ungaria.

Din România, ca și ceilalți academicieni (reprezentând Transilvania și părțile ungurene) aduce acasă bani de la M. Kogălniceanu¹³⁹ pentru școlile și gimnaziile românești, cărți de studiu, de literatură și îndeosebi juridice pentru a unifica limbajul juridic la români după declarația sa explicită în acest sens¹⁴⁰. În aceeași problemă a școlilor amenințate se consfătuia și cu Take Ionescu. El, Al. Roman, trebuia să adune listele cu necesarul de

¹³⁸ *Ibid.*, XI, nr. din 27 septembrie 1867, p. 820. Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXX, nr. 75 din 6 octombrie/24 septembrie 1867, p. 298: „Brașov, 20 sept. 2 oct. 1867”, unde se completează fiecare cuvânt [al lui Al. Roman n.n.] cădea ca o rouă asupra inimilor noastre....” „Vocea sa făcu a se răsuna pentru prima oară cuvinte, care pot otări destinele unei țien”.

¹³⁹ B.A.R., Ms. rom. 1001, f. 46-47, Al. Roman către G. Barițiu, Pesta, 15 decembrie 1869.

¹⁴⁰ *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Române, Fond. I. Micu Moldovan*, Al. Roman către I. M. Moldovan, 29 septembrie, 1869. Azi la A.N.D.J. Cluj. Cf. Gelu Neamțu, *Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, în *Studii* tom. 20, 1967, p. 924.

bani al școlilor din diecezele Ungariei și să i le trimită lui Take Ionescu însoțite de un raport al său. Se discuta și asupra sumelor date Sibiului și Blajului - care vor spori mereu, pentru ca „pericolul să se înlăture”¹⁴¹.

Cu ocazia sesiunilor Academiei, Al. Roman informa nu numai oamenii politici, ci și pe Carol.

Iată ce-i mărturisește lui I. M. Moldovan.

„Regele m-au onorat astăzi în ședință publică (a Academiei n.n.) cu o conversațiune mai lungă întrebându-mă despre situațiunea de la noi...”¹⁴².

De la prima consemnare a faptului că se ocupa în călătoriile sale la București de transferarea ajutorului dat de România școlilor românești din Austro-Ungaria, consemnare făcută în scrisoarea din 29 septembrie 1869 (vezi și scrisoarea din 15 decembrie 1869) și până la ultima, din 1 mai 1894, este un interval de aproape 25 ani, și credem că această activitate necunoscută până azi, a lui Al. Roman a avut loc cu intermitențe în tot intervalul amintit.

La acestea se mai adaugă și ciorna unui memoriu din toamna anului 1894, din care reiese că Al. Roman fusese însărcinat cu prezentarea către guvernul român a necesităților ajutoarelor pentru

¹⁴¹ *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Române, Fond I. Micu Moldovan, Al. Roman către I. Micu Moldovan, Pesta, 1 mai 1894 st. n. Azi la A.N.D.J. Cluj. Asupra acestui aspect al activității lui Take Ionescu mai pe larg vezi: Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea. 1889-1900*, București 1967, p. 166-167.*

¹⁴² *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Române, Fond I. Micu Moldovan, Al. Roman către I.M. Moldovan, București, 2/14 aprilie 1894.*

toate școlile românești din Transilvania și Ungaria. Având în vedere importanța acestuia îl publicăm în întregime¹⁴³. Numele său figurează și în fondul D. A. Sturdza ca unul dintre cei ce au distribuit ajutoarele bănești din România¹⁴⁴.

Al. Roman a servit intens și interesele culturale prin activitatea sa lingvistică, prin rapoartele sale academice precum și prin participarea sa la comisiile de recenzare a operelor istorice și literare. Aduce diverse servicii Academiei Române prin facsimilarea unor materiale (piese) de muzeu aflate la Muzeul Național din Pesta, la rugămintea lui P. S. Aurelian, etc¹⁴⁵. Publică la zi notițele pe care le ia la ședințele Academiei, asupra discuțiilor sau rapoartelor ținute acolo. Intervine cu pricepere pentru intrarea în Academie a unor iluștri și merituoși bărbați ca I. Micu Moldovan¹⁴⁶ și Gr. Silași, aceasta și cu scopul de a imprima Academiei și mai mult specificul ei panromânesc.

Din cele de mai sus se impune constatarea că prin legăturile sale cu România, Al. Roman în calitate de academician, s-a folosit din plin de posibilitățile de a aduce reale servicii cauzei unității.

¹⁴³ B.A.R. *Secția corespondență*, nr. 110.744 (Fragment izolat scris de Al. Roman). Vezi Anexa.

¹⁴⁴ Aurelia Bunea, *Parlamentul României în sprijinul învățământului românilor din Transilvania (1892-1899)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series historia*, f. 2, 1970, p. 88.

¹⁴⁵ B.A.R., *Arh. Al. Roman*, IV, Acte, 156. P. S. Aurelian către Al. Roman, București, 29 ianuarie 1882.

¹⁴⁶ *Ibid.*, *Arh. Al. Roman*, I, mss. 30 - 31.

VIII. Mijloacele de luptă pe care le-a folosit Al. Roman în slujba promovării ideii de unitate națională și pe care le-a preconizat sunt multiple: libertatea presei, a cuvântului, reprezentarea proporțională a românilor, votul universal. Cere renunțarea la fidelitate față de împărat¹⁴⁷, militează pentru înțelegerea româno-maghiară, și este pentru lupta unită cu celelalte națiuni oprimăte din monarhie. În fine, susține autonomia Transilvaniei și unirea românilor din Austria.

În ceea ce privește *căile* pentru realizarea mării unități, a militat în general pentru o cale pașnică, prin „*putere morală*”. În forța morală, în puterea ideii de naționalitate, în independența națională și în progres, Al. Roman, de-a lungul anilor săi de activitate, a avut o încredere nestrămutată. Cel ce nu închide ochii înaintea adevărului, obișnuia el să spună, poate vedea că progresul și civilizația înaintează cu o putere de nestăvilit. „Triumful libertății în contra sclaviei, al umanității în contra brutalității” este inevitabil¹⁴⁸.

Pentru a izbuti în marea operă a desăvârșirii unității, pe calea pașnică aleasă, principalul mijloc îl vedea în *cultură*. Românii - spune Al. Roman - sunt conștienți că înflorirea și libertatea lor este condiționată de *cultură*, căci „precum neștiința și sclavia sunt cam identice, așa cultura adică nedependența spiritului și libertatea sunt

¹⁴⁷ *Arh. ist.* a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Române, Fond I. Micu Moldovan, Al. Roman către I. M. Moldovan, Pesta, 1 mai 1894 st. n.: „Ar fi timpul ca să încete și ai noștri cu iperloialitatea cea umiltoare, să se sufelce și față de el (de împărat - n.n.) ... căci altminte nu ne bagă în samă”. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹⁴⁸ *Concordia*, V, nr. 104 din 30 decembrie/11 ianuarie 1865, p. 423.

surori”¹⁴⁹. În acest sens Al. Roman cere ca „toți românii din toate provinciile” să-și aducă contribuția prin produsele lor spirituale, la opera de ridicare culturală a neamului. Tot pe calea „pașnică a științelor” speră Al. Roman să rezulte unitatea națională în discursul său din 1867 la „*Societatea literară română*”.

În ajunul intrării sale în închisoare, într-o scrisoare către Gh. Pop de Băsești își relevă în modul cel mai amplu concepția sa asupra ideii de „forță morală” prin care se va putea realiza statul român unitar, respingând ca pe o greșală folosirea armelor la acea dată, în acest scop. Iată pasajul în întregime sa:

„Prin puterea morală și numai singur prin aceasta - vom ajunge la scopul nostru. Să nu crezi domnul meu, că unitatea noastră națională, România mare, are să se facă prin forță brută, din contră, ea trebuie să se facă prin puterea morală. Ai văzut cum au căzut regatul Napolitan în brațele regelui Italiei, nu prin arme ci prin singura putere morală. A intrat Garibaldi cu 5 confrăți ai lui și intrarea fu triumfală.

Cei ce ar împinge pe român a lua astăzi arme pentru eluptarea libertății și unirii naționale ar greși foarte, ar da cea mai puternică armă în mâna dușmanilor noștri. Cel ce are cucerire morală, acela este amicul nostru și numai acesta poate conta la victorie sigură”¹⁵⁰.

Chiar și din închisoare, în scrisorile sale nu scapă prilejul de a profetiza destrămarea monarhiei: „Pe zi ce merge” scria Roman

¹⁴⁹ *Ibid.*, I, nr. 27 din 2/14 noiembrie 1861, p. 105. Cu privire la rolul culturii în lupta pentru desăvârșirea unității de stat a României, vezi pe larg la V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968.

¹⁵⁰ B.C.U. „Lucian Blaga” Cluj, Donațiunea Hossu-Longin, Ms 4055, *Coresp. Gh. Pop de Băsești*, doc. 39, Al. Roman către Gh. Pop de Băsești, Pesta, 17 ian. 1870. Citatul, pe scurt și fără indicarea sursei la: I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 220.

„*unitatea monarhiei*”, se va duce „pe ici încolo după legile firești ale atracțiunii” (statelor naționale din jur - înțelegea el)¹⁵¹.

Cât privește problema unității în viziunea sa, cea mai largă prezentare o întâlnim în editorialul său din numărul 77 al *Federațiunii* pe 1873.

Analizând aici relațiile românilor din monarhia Austro-Ungară cu cercurile conducătoare din România, critică răceala ivită în ultimul timp față de „marile interese generale ale românismului”. Critica este foarte sinceră și foarte aspră: «Accentuând „răceala” fraților noștri transcarpatini, nu vrem să înțelegem, nu putem înțelege, în genere, pentru că bine știm că mare este numărul acelor frați ai noștri, în România liberă, cari au aceleași sentimente, aceleași aspirațiuni, cari le avem și cari cu noi dimpreună lucră la realizarea lor prin înaintarea cauzei comune - ci înțelegem pe oamenii de stat, *cari dominează situațiunea* în România, iară ceea ce nu înțelegem este atitudinea lor față de noi în parte și față de cauza românismului în genere».

Și sfaturile care le dă și aprecierile care le face sunt o adevărată profesie de credință, sunt un nobil îndemn: «Înălțați-vă până la culmea misiunii cei mari, de carea trebuie să fie pătrunși oamenii de stat ai României libere, pentru ca să vă iubim de se poate și mai mult decât cum vă iubim din amoarea către națiunea ai căreia fii sunteți voi dimpreună cu noi. Ori ce partită, liberali, conservatori, Albi, Roși, sau cum se mai chiamă, vor fi la putere în România, guvernul ieșit din sânul lor trebuie să țină înalt steagul Românismului *aceasta este puterea lui*. „A! Vreți Daco-România ?” Vi se zice vouă, ni se zice nouă”. „Da de unde? neci prin minte nu ni-a plesnit” era și poate mai este stereotipul răspuns, ba s-a(u) aflat literați rom(âni) cari scria cu

¹⁵¹ *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Română, Fond I. Micu Moldovan, Vaț, 22/11 nov. 1870.*

multă erudițiune tratate întregi pentru ca să spele de acest păcat pe conaționali lor. Străinii râdea(u) în pumni de atâta simplitate prin care se credea a se putea ascunde adevărul. Toată fățaria de care poate fi capabil un om viclean nu este de ajuns spre a ascunde un simțământul național. Eternele legi ale naturii nu se pot desminti: „Jur că nu este un singur român, care să nu dorească Dacoromânia, și să nu dorească din tot sufletul și din toate puterile lui a lucra la înființarea ei”. Acesta este adevărul. Toată șovăitura fie din imbecilitate, fie din caliditate, minciună este, ce de altmintea încă nimene nu o crede. Nouă milioane de români n-au cauză ca să se sfiască a mărturisi un adevăr ce toată lumea-l cunoaște și recunoaște. Vom realiza ideea sau vom pieri. Aceasta este alternativa»,¹⁵² ceea ce implică deci și o cale violentă în dobândirea unității.

În deceniul 1873-1883, deși a activat cu deosebită vigoare în dietă, până la urmă a ajuns foarte decepționat în ceea ce privește perspectivele luptei parlamentare, i-a sesizat zădărnicia și ineficiența ei. În acest sens cu prilejul discutării noului proiect de maghiarizare a învățământului, întocmit de Trefort, proiect ce lovea direct în școlile românești, Al. Roman își încheie o notă de informare adresată lui I. Micu Moldovan, pentru prima dată cu disperare: „Numai un resbel mare ne va scăpa!”¹⁵³ Și așa a și fost!

Într-un discurs al său ținut în România în 1868 la „*Societatea de arme, gimnastică și dare la semn*” unde putea să-și dea cu mai

¹⁵² *Federațiunea*, nr. 77 din 28/17 decembrie 1873, p. 301 - 302 „B.-Pesta. 14/26 dec. 1873”, semnat „Catone Censoriul”.

¹⁵³ *Arh. ist. a Bibl. Fil. Cluj, Acad. Română, Fond. I. Micu Moldovan, Al. Roman către I. M. Moldovan, Pesta, 1 februarie 1883 st. n. Azi la A.N.D.J. Cluj.*

multă îndrăzneală frâu liber gândurilor, declară că pentru realizarea desăvârșirii unității este necesară îmbinarea inteligentă a armelor spirituale cu cele fizice: „Noi ca oameni de litere... înțelegem prea bine însemnătatea Minervei armate adică lipsa (nevoia - n. n.) de a împreuna puterile spirituale cu cele fizice, și din acest incident doresc eu, ca d-voastră în parte, și românii în genere să mânuiască armele fizice cu inteligența ce caracterizează elementul nostru”¹⁵⁴. Pasaj în care e limpede gândul său de împletire logică a celor două căi spre unitate. Cu un an înaintea morții sale, mai face un apel călduros la unitate, într-un articol din *Tribuna* pe care l-am identificat fără puțință de tăgadă ca fiind al său, și în care spune „De la frații lor liberi, cei subjugați *nu cer milă, pretind* ajutor moral și material și datori sunt a le da, pentru că luptă în neajunsuri pentru cauza eminentamente comună tuturor românilor, și de la succesul acestei lupte depinde chiar și existența statului românesc. Aceasta le-am spus-o noi, cei de dincoace, celor mai mari bărbați de stat de dincolo, cari astăzi nu mai sunt, durere! printre noi, și ei au recunoscut acest adevăr”¹⁵⁵. Atât calea pașnică, cât și cea violentă (printr-o revoluție națională, așa cum o prevedea N. Bălcescu) persistă alternativ, sau concomitent

¹⁵⁴ *Federațiunea*, I, nr. 121 din 18/30 august 1868, p. 480.

¹⁵⁵ *Tribuna*, XIII, nr. 10 din 14/26 ianuarie 1896, p. 3738. *Echouri*. Identificarea am făcut-o cu ajutorul scrisorii lui Al. Roman către V. Lucaciu, Budapesta, 21 ianuarie 1897 aflătoare la Muzeul regional Alba Iulia, nr. 5101. Documentul ne-a fost pus la dispoziție de dl. N. Josan căruia îi mulțumim și pe această cale.

în gândirea politică a lui Al. Roman. Dar indiferent de căile preconizate, contribuția activității sale în slujba idealului unității, din perspectiva istorică a zilelor noastre, ne apare ca deosebit de valoroasă.

Concepția sa privind unitatea națională este așadar strâns legată de cea a generației pașoptiste și se axează pe afirmarea, susținerea și propagarea permanentă a acesteia pe planul tuturor activităților sale.

Prin lupta sa prodigioasă și perseverentă și prin amplul ecou pe care aceasta l-a avut în epocă, Al. Roman ni se reliefează drept o personalitate aureolată de merite incontestabile și majore în lupta de eliberare națională a românilor.

ANEXĂ

Românii de ambe confesiunile religioase (gr. catolici și gr. orientali) locuitori în Transilvania și păr[țile] răsărit[ene] ale Ung[ariei], (anume: în județele Maramureș, Satmariu, Biharia, Arad, Carașiu Severin, Timișiu, Torontal, Ugocia și Haidu-Sabolciu, apoi Bichisiu și Cianad) au peste 4000 de școale populare, 4 licee (Năsăud, Blasiu, Brașieu, Beiușiu, 1 gimnaziu cu 4 clase în Baia de Crișiu, 1 școală comercială în Brașieu, 7 școale preparandiale pentru învățătorii comunali) 5 seminarie teologice în Blasiu, Sibiu, Ghierla, Arad și Caransebesiu. N.B. eparhiile Oradiei Mari și a Lugosiului nu au seminarie teologice, pentru că teologii din eparhia Oradii-Mari se cresc în institutele romano catolice la Oradea Mare, Pesta, Roma, și în seminarul gr. cat. din Blasiu și cel rutenesc din Ungvar, eară teologii Lugosiului se cresc la Blasiu, Pesta, Roma.

Profesorii liceali sunt dotați cam sărăcește de la 800-1000 fl. pe an, eară cei gimnaziali cu 600 fl. Profesorii de la seminariele teologice se plătesc din fondurile eparhiale tot cam sărăcește, dar având totodată și funcțiuni bisericești, ca protopopi, au și venituri accesorie.

Învețietorii sătești după noua lege de instrucțiune trebuie să aibă venit în bani gata și naturalie în suma minimă de 300 fl.

Această sumă o plătesc comunele confesionale, dar fiindcă cele mai multe comune românești sunt la munte și prin urmare dese și mărunte, multe nu pot să dea sumă legală, ajutorul ce se cere pentru acoperirea lipsei în toate 7 eparhiile românești de ambe confesiunile, - după însemnările oficiale făcute în vara aceasta (1894) și arătate guvernului țerii, în toamna aceasta, se urcă la 300 de mii de lei, însă

după învoiala făcută între consistoriile metropolitane de la Blasiu și Sibiu, că unde o confesiune prevalează în acea comună cei de altă confesiune în număr mai mic să contribuiască în proporțiune la spesele scolare, pentru că abia pot susține o singură școală, necum două, lipsa se reduce la 200 mii de lei - suma aproximativă.

Cât pentru modul ajutorării, de oare ce episcopii nu cutează a primi, de groaza guvernului ung[ar] de la alt guvern, ar trebui să se găsească un espedient oarecare, de e. ca ajutorul ce s-ar da din partea guvernului României, să se mediulocească în formă de dar prin oameni cunoscuți cu dare de mână, așa episcopii ar putea primi ca milă aceste ajutoare, cari însă fiind anuale, ar întâmpina eară altă greutate, adeca dându-se ajutoarele, tot de aceiași oameni, ar deștepta bănuielele în al doile și al treile an. Dacă ar primi episcopii de-a dreptul ajutoarele, ar trebui să arete guvernului de unde le au? pentru că fondurile eparhiale sunt cunoscute guvernului din areterile consistoriilor, ce trebuie să le înainteze din an în an despre administrațiunea fondurilor eparhiale - stând ele sub controlul guvernului, deci acesta numai decât ar simți că ajutoarele sunt străine și ar opri de a le primi, pedepsind pe arhireii cari ar primi fără știrea guvernului.

Eparhiele sunt 7 și anume 3 greco orientale la *Sibiu* mitropolie, la *Arad* și *Caransebesiu* și 4 eparhie greco-catolice: la *Blasiu*, *Oradea Mare*, *Ghierla*, *Logosiu*.

Cele mai lipsite dintre aceste 7 sunt a Blasiului, a Sibiului, a Ghierlei, a Caransebesiului, și a Logosiuului, aceasta din urmă înse fiind eparhia mai mică, nu se cere ajutoriu mai mare de 20 mii lei pre an.

V.

I. C. DRĂGESCU, MILITANT PENTRU REPUBLICĂ ȘI DACOROMÂNISM (1866-1914)*

Autor al *Noapților carpatine*, unul dintre primele romane din Transilvania¹, colaborator la *Familia* lui Iosif Vulcan, Ioachim C. Drăgescu a desfășurat o vastă activitate politică care nu a constituit până acum obiectul vreunor cercetări detaliate.

Strâns legată de publicistică și relevată de corespondența cu oameni politici iluștri ai vremii sale, activitatea politică a lui Drăgescu se reflectă bineînțeles și în scrierile sale literare.

Ideile sociale deosebit de avansate, republicanismul său, nu a ispitit condeiele istoriografiei noastre; așa se face că personalitatea lui Drăgescu, mai târziu doctor în medicină, a ajuns să facă parte dintre cele așa numite „uitate”, sau mai corect, trecute sub tăcere. Excepție face articolul lui I. Dăianu care tratează o acțiune iredentistă din 1869 a lui I. C. Drăgescu².

Menționăm de asemeni și câteva referiri sporadice asupra activității sale, cum sunt cele ale lui I. Grămadă³, I. Georgescu⁴, M. Theodorescu⁵ și note critice îndreptățite privind creația sa poetică

* Publicat în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, XV, 1972.

¹ Ioachim C. Drăgescu, *Noapțile carpatine* sau *Istoria martirilor libertății*, Pesta, 1867, p. 1.

² Ilie Dăianu, *Forțele latinității regeneratoare. Un suflet eroic uitat: Dr. Ioachim C. Drăgescu*. Retipărit din *România eroică*, nr. 8. Cluj, 1938, 7 p.

³ I. Grămadă, *România – jună*, Arad, 1912.

⁴ I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928.

⁵ M. Theodorescu - Carada, *Uniți în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, XII, nr. 69-70, sept.-dec. 1933.

la Titu Maiorescu⁶, N. Iorga⁷ remarcă și enumeră câteva corespondențe din *Familia*.

În istoriografia mai nouă, figura lui I. C. Drăgescu, a început să stârnească interes. Frumoase aprecieri are pentru el Șt. Pascu⁸, D. Vatamaniuc⁹ și semnalăm analiza romanului său *Noaptele carpatine* într-un articol semnat de Mircea Popa¹⁰ (deci și istoria literară a început să se preocupe de el).

Caracterizarea lui Drăgescu, ca „scriitor patriot”, ne determină să intrăm în miezul activității sale pentru a releva patriotismul său, și pentru a-i defini locul și rolul său în mișcarea iredentistă din Transilvania iar apoi din România și pentru a-i face cunoscute ideile republicane strâns legate de realizarea „Dacoromâniei” – poziție destul de rar întâlnită în acel timp.

Cercetarea este, considerăm, cum se va vedea din cele ce urmează, pe deplin justificată și valoarea personalității sale, demnă pentru a fi redată istoriei, lucru pe care-l facem cu sentimentul că prin aceasta mai adăugăm la tezaurul de gândire și luptă al poporului nostru, o minte și o inimă închinată idealului nobil al progresului.

⁶ T. Maiorescu, *Critice*, București, 1966, p. 99-101 și 104. „*Diracția nouă în poezia și proza română (1872)*.”

⁷ N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I, București 1934, p. 42.

⁸ Șt. Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia*, Cluj 1968, p. 136.

⁹ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968.

¹⁰ M. Popa, *Începuturile romanului românesc în Transilvania*, în *Cadran Mureșan*, supliment al ziarului *Steaua roșie*, Târgu Mureș, dec. 1969, p. 5.

*

Ioachim C. Drăgescu, pe adevăratul său nume Ioachim Drăghici¹¹, s-a născut la Blăjel¹², fostul județ Târnava Mică¹³ și s-a format la școala din Blaj, unde profesorii, cum însuși o mărturisește i-au îmbogățit mintea, și i-au inspirat cea mai curată și cea mai sfântă dragoste de neam¹⁴. Erau profesorii trecuți prin revoluția din 1848, părtași la ea, și deci era firesc să transmită elevilor lor idealurile pentru care au luptat și învățămintele la care au ajuns. Printre aceștia se numără și dascălul său I. Micu Moldovan, de care îl va lega o strânsă și lungă prietenie.

Despre temperamentul său din perioada școlară ne putem face o imagine veridică reținându-i observația că de mai multe ori a fost apostrofat cu expresia: „măi Horea”!¹⁵ Și poate tocmai aceasta să fi fost mobilul care a făcut ca figura lui Horea să devină pentru el, de timpuriu, o atracție irezistibilă, instituindu-i lăuntrice resorturi, care l-au îndemnat la a-i studia viața și a scrie despre el.

După Blaj, își continuă studiile la Pesta, unde intră imediat în cercul politic al *Concordiei*, întreținând legături cu cei ce conduceau ziarul: Al. Roman, P. Cosma, Ioachim Mureșan, Sigismund Pop ș. a., devenind totodată și un harnic colaborator al *Familiei*.

¹¹ Schimbarea numelui se datorește fie redactorului Iosif Vulcan, care și-a mai „rebotezat” și alți colaboratori, fie exemplului luat de la unii fruntași ai revoluției din 1848, care au făcut la fel, pentru ca numele lor să aibă o rezonanță mai românească.

¹² I. Dăianu, *op. cit.*

¹³ În 8 sept. 1848 și a murit la București în 1914 – indicația ne-a fost dată de prof. T. Ghergaru.

¹⁴ Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, Secția Arhiva istorică, arhiva personală Ion Micu Moldovan, dosar „D” nr. 2823. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹⁵ I. C. Drăgescu, *op. cit.*, pct. 1.

La înființarea ziarului *Federațiunea* (Pesta 1868), Drăgescu se va înscrie de asemeni printre colaboratorii gazetei, situându-se pe o poziție dintre cele mai radicale din punct de vedere social și național.

Între timp, va merge la Viena unde din cauza greutăților de limbă, nu va sta prea mult, ci va pleca și se va stabili în Italia, pentru a studia medicina. Sunt numeroase și stăruitoare încercările sale de a obține o bursă de studii, în care scop, se adresează unor personalități din Transilvania (T. Cipariu) și din România (C. A. Rosetti), socotind că l-ar putea ajuta. Pentru același lucru el se adresează și lui Al. Roman, membru al Societății Academice Române, care îl avizează că i s-ar fi acordat un stipendiu (o bursă de la Brăila).

Drăgescu, scrie în acest sens lui I. Heliade Rădulescu președintele Societății brăilene, fără a primi însă vreun răspuns. De asemenea se adresează lui A. T. Laurian, tot fără vreun rezultat. Atunci, înaintase o „petițiune” și la Capitlul metropolitan din Blaj, care deși la data când îi scria lui T. Cipariu (20 oct. 1867) nu-i comunicase rezultatul¹⁶, i-a asigurat totuși bursa de vreme ce în 5 aprilie 1868, pomenește într-o scrisoare către G. Barițiu, că guvernul i-a oprit pentru totdeauna stipendiul din Blaj¹⁷. Faptul se petrecea pe timpul studiilor sale la Viena.

¹⁶ Bibl. Fil. Din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist., Fond. T. Cipariu, nr. 1665. Azi la A.N.D.J Cluj.

¹⁷ Biblioteca Academiei Române, Mss. Rom., nr. 1005, f. 343.

Demersuri pentru obținerea bursei cu siguranță va mai face, deoarece devine unul din bursierii Societății „Transilvania”¹⁸. Atât pentru a face studii, cât și pentru a-și putea publica o parte din scrieri, Drăgescu a mai fost sprijinit și de Alexandrina Haralamb (fiica revoluționarului Magheru) din Craiova¹⁹.

Suspendarea bursei blăjene credem că este în strânsă legătură cu dorința sa de a studia în Italia, și ca urmare, de faptul că în Austria nu erau recunoscute diplomele obținute la universitățile italiene.

Despre greutățile sale din timpul studenției aflăm din corespondența sa și se pare că ele erau comune studenților români din străinătate. Iată în această ordine de idei un exemplu care se desprinde dintr-o scrisoare către Cipariu: „Abstrăgând - spunea el - de la cortel și mâncare, sunt îngrijat pentru cărți, care în starea de față nu mi le pot procura”. Enumerând apoi prețul exorbitant al cărților de medicină, îi solicită ajutorul: „D-voastră - sunt sigur - mă veți înțelege mai bine decât oricine, când vă spun că de multe ori la două zile mănânc o dată, și apoi a merge flămând la spital, a mai secționa, te ruinează cu totul”²⁰.

În aprilie 1868, o duce la fel de greu în Viena²¹, și-apoi nici la Pesta n-a dus-o mai ușor, cum rezultă din dedicația care însoțește *Noaptele carpatine*.²²

¹⁸ *Desăvârșirea unificării statului național*, București, 1968, p. 335.

¹⁹ M. Theodorescu - Carada, *op. cit.*, p. 350.

²⁰ Bibl. Fil. din Cluj a Acad. Române, Secț. Arh. Ist., Fond. T. Cipariu, nr. cit. Azi la A.N.D.J. Cluj.

²¹ B. A. R., Mss. Rom. nr. cit. f. cit.

²² I. C. Drăgescu, *op. cit.*, p. 3.

Fie la Pesta sau la Viena, fie la Torino sau în alte locuri pe unde l-a purtat destinul, Drăgescu a rămas același student român care deși sărac, era însuflețit de un mare entuziasm și în ciuda tuturor mizeriilor inima îi clocotea de patriotism și în același timp, și de revoltă socială. În această lumină ni se face cunoscut prin *Conversațiile cu cititoarele*, rubrică la care colabora în *Familia*. Sunt acolo uneori rânduri pătrunse de o amară și severă critică socială. Numărându-se însuși printre „pauperi”, iată cum vede el Viena la 20 dec. 1867: «În cetățile cele mari există o familie foarte numeroasă, numită „familia pauperității”. În piețe, în unghiurile străzilor și porților se văd niște umbre, niște figuri parcă s-au sculat din morți, aceste sunt membrii familiei sărăciei. Foametea-i stoarce, frigul-i tortură și avutul trece îngâmfat și indiferent pe lângă ei». Descrie numeroase scene sfâșietoare care se petreceau la „Muntele de pietate”, unde cei nevoiași mai căutau o ultimă salvare²³.

Colaborarea sa la *Familia* începe încă din 1866 și va ține cu intermitențe până în cel de al optălea deceniu al secolului XIX.

Menționăm de asemeni colaborarea sa la *Românul* din București, la *Gazeta Transilvaniei*, la *Oltenia* de la Craiova și la *Tribuna* de la Sibiu.

Pentru a înțelege poziția sa republicană și pentru a ne forma o imagine mai cuprinzătoare asupra iredentismului său, considerăm ca fiind necesară și o trecere succintă în revistă a problematicii publicisticii sale, atât de susținută și de bogată în conținut.

²³ *Familia*, III, nr. 48 din 14/26 dec. 1867, p. 573-574.

*

Publicistica sa, conține masiv în primul rând, aderența la programul pașoptist și prin aceasta, o susținută propagandă pentru întemeierea „Dacoromâniei”, pentru unitatea de stat a românilor. Conceptul atât de des folosit de Drăgescu, care indica numele noului stat, cu timpul va suferi o metamorfoză de formă, nu însă și de conținut, el devenind „românism”, folosindu-l mai frecvent spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Ca orientare generală, militantismul lui I. C. Drăgescu pentru „Dacoromânia”, se integrează în contextul gândirii și acțiunii fruntașilor români de după revoluția din 1848/49. Publicistica constituie însăși un argument ce relevă intensitatea pe care o avea această mișcare în a doua jumătate a sec. al XIX - lea. Avântul mișcării iredentiste din etapa respectivă a fost, de altfel, subliniat de V. Curticăpeanu, într-o valoroasă lucrare²⁴.

La 22 de ani I. C. Drăgescu reia sloganul pașoptist, că ideea predominantă a secolului său este *principiul naționalității*.

Este conștient însă că revoluția românilor trebuie desăvârșită, fiindcă deși libertatea a triumfat, privilegiile încă mai există, iar egalitatea este încătușată. Speră ca popoarele Austriei să nu mai treacă prin torente de sânge pentru a desăvârși ceea ce

²⁴ V. Curticăpeanu, *Le rôle du mouvement irrédentiste dans la libération des peuples de la domination de l'empire Austro-Hongrois. In Nouvelles études d'Histoire, IV*, București, 1970, p. 285.

începuseră și că popoarele în înțelegere, să-și făurească singure destinele²⁵. Și de acum înainte poporul român trebuie să meargă pe „calea croită în 15 mai” [1848]²⁶.

Desigur, impulsul hotărâtor în accelerarea luptei pentru realizarea idealului Dacoromâniei, va fi dat de încheierea pactului dualist din 1867.

Încă de la începutul activității sale publicistice, I. C. Drăgescu și-a exprimat deschis admirația față de revoluția din 1848. Pornind de la această poziție, Drăgescu a îmbrățișat fără echivoc cadrul maxim al pretențiilor românești formulate în 1866, când plutea deja în atmosfera politică iminenta înțelegere austro-ungară.

În secolul XIX, afirma el „națiunile și popoarele cele mai mici, cele mai slabe nu mai pot deveni victima ambițiunii sau prada lăcomiei celor mari și tari”²⁷. Și pentru a fi înțeleș mai bine adaugă „Astăzi nu mai sunt națiuni așa de copile ca să aibă lipsă de epitropi”.

Este demnă de interes aprecierea sa lucidă asupra perioadei de la 1860 până în toamna anului 1866²⁸, pe care o caracterizează ca fiind o etapă de agitație și efervescență a spiritelor, semne convingătoare ale întăririi conștiinței și demnității naționale.

²⁵ *Concordia*, VI, nr. 77, din 26 sept./1 oct. 1866, p. 333.

²⁶ *Ibid.*, nr. 76 din 22 sept./4 oct. 1866, p. 329-330. Și în paginile *Federațiunii* problematica pașoptistă apare insistent, obsedant. Notăm însă că articolele indicate de noi ca fiind ale sale sunt depistate pe baza inițialei „D” pe care articolul o poartă în față. Numele complet îl semnează rar. Dar stilul, precum și preocuparea pentru problema respectivă ne dă posibilitatea să-l identificăm cu maximum de siguranță.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Un lucru similar face și în articolul „*Cine seamănă vânt, culege furtună*” (*prenumele este trecut greșit - „Ioan”*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 50 din 11 iul./29 iun. 1866, p. 197.

Drăgescu reacționează violent împotriva dualismului, trimitând la 2 februarie 1868, din Viena, un protest împotriva „uciderii autonomiei și independenței Transilvaniei”. Pentru el dualismul înseamnă negarea existenței noastre ca națiune, și pentru a-l combate, se întoarce și mai insistent la principiile pașoptiste, readucând în actualitate pe S. Bărnuțiu, repetând cuvintele sale că „Fără de naționalitate, nu e libertate nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai catene [cătușe - n. n.], întuneric și amorțire”²⁹. Principiul de viață prezentă și viitoare precizează el într-un alt articol, este întărirea conștiinței naționale și progresul culturii, cerând ca românii să nu se abată de la calea atât de clar jalonată de S. Bărnuțiu³⁰.

Credința sa în viitor este fermă, căci atât timp cât „aspirațiunile noastre sunt de progres, și pretențiunile de justiție, să nu ne îndoim de triumful cauzei noastre”³¹.

*

Desigur viziunea lui I. C. Drăgescu asupra eliberării naționale a românilor, nu poate fi separată de cea a eliberării sociale căci ele constituie un tot unitar.

În această ordine de idei, putem spune că de prin anul 1870, de când își exprimă dorința ca Transilvania să se unească cu o Românie democratică, constituită în *republică*, Drăgescu depășește poziția democraților revoluționari, apropiindu-se substanțial, de cea a socialiștilor, care la unirea din 1918, formulează aceleași deziderate pe care I. C. Drăgescu le susține cu aproape o jumătate de secol în urmă.

²⁹ *Federațiunea*, I, nr. 13 din 24 ian. / 5 febr. 1868, p. 47.

³⁰ *Ibid.*, nr. 39 din 10/22 martie 1868, p. 149 - 150.

³¹ *Ibid.*, nr. 13, loc. cit.

Îndemnând popoarele să se înfrățească pentru a nimici pe împărați și regi, el se manifestă ca un antidinast deosebit de violent, cum se poate vedea și din următoarele versuri „Infamie blăstămată/ Împărat azi ești chieată”³². El este opus curentului „loialist”.

Militând pentru cei mulți și oropsiți, Drăgescu își asumă în permanență un rol de tribun al poporului: „Ce voiește poporul? Voiește drepturi la viață, drepturi la libertate și fericire”, căci de secole oameni fără conștiință îl tratează ca pe o vacă de muls, împilindu-l³³.

Inamicii progresului, cei ce mai susțin spiritul castelor și al privilegiilor, cei ce cred că „inteligenta, cultura, dreptul și libertatea trebuie să existe numai pentru regiunile mai înalte, și că poporul trebuie ținut etern în stadiul infantei (copilăriei - n. n.) ca să nu-l poată domni după plac” ar trebui, spune Drăgescu, „să se rușineze în fața grandiosului triumf al democratismului”³⁴.

Progresul social nu este posibil fără democrație, subliniază el cu altă ocazie: „Numai *democratismul* va da corpului statului român acel sânge june și sănătos ce-l va întări”³⁵.

Atitudinea sa apropiată, plină de solitudine, față de țărani, atenția pe care le-o acordă ca student și mai apoi ca medic, se manifestă continuu și susținut. Așa de pildă, când țăranii din satul Tofăleni (Transilvania), au fost alungați de pe pământurile și din casele lor, de către baronul Apor, I. C. Drăgescu îi scrie lui Al. Roman,

³² Brut Catone Horea (I. C. Drăgescu), *Amoru și Patria*, Torino, 1869, p. 12-13.

³³ *Românul*, XI, nr. din 21 dec. 1867, p. 1092 – 1093. „Din România de peste Carpați”, semnat „I. C. D. copil al libertății și independenței”.

³⁴ *Federațiunea*, I, nr. 2. din 5/17 ian. 1868, p. 78.

³⁵ *Ibid.*

redactorul *Federațiunii*, că țipătul victimelor, justiției austro-ungare a ajuns până în Italia. Mulți se întrebau cum este posibil în sec. XIX, o atare faptă inumană. Ajutorul trimis pentru cei deposedați, consta dintr-o colectă de 75 de lire, la care au contribuit românii și italienii³⁶.

Poezia sa *Desmoșteniți*³⁷, evident nerealizată artistic prezintă totuși o izbitoare asemănare ca tematică cu „*Împărat și proletar*” a lui M. Eminescu. Iată câteva versuri: „Sărmana omenire e astăzi împărțită / în două clase diverse: în *sclavi și apăsători*, / În *gâzi și în victime*, în *casta fericită*, / În cea *desmoștenită*...]. Condamnând în continuare pe boierii cei cruzi, îndeamnă poporul să-și ocupe tronul ce i se cuvine și care i-a fost uzurpat de despotism.

Când Drăgescu se va stabili la Craiova, va colabora intens la ziarul *Oltenia*, amestecându-se în luptele politice din România. S. Mihail îi scrie în acest sens lui I. M. Moldovan, să-l îndemne pe Drăgescu să se mai tempereze³⁸.

Într-adevăr, tonul *Olteniei* era extrem de dur la adresa claselor suprapuse și chiar la adresa regelui: „Ciocoi – se spune într-un articol – această lepră a României, nu este o infamie, o rușine, o nefericire, pe care să n-o fi impus țării? Totuși acești vampiri sug și azi țara întreagă...”. El critica pasionat. La adresa regelui scrie: „Cezar e sigur, păzit de toate părțile. Poporul e gol și muritor de foame. Cezar e inviolabil, noi suntem la dispozițiunea celei din urmă

³⁶ *Ibid.*, II, nr. 117 din 24/12 oct. 1868, p. 465.

³⁷ Brut Catone Horea (I. C. Grăgescu), *Amoru și Patria*, p. 18-19.

³⁸ Bibl. Fil. din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist. Arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 4218. Azi la A.N.D.J. Cluj.

canalii guvernamentale". Mai mult, el își permite chiar să amenințe: „Ziua poporului cea teribilă *dies irae* (ziua mâniei - n. n.) va sosi mai curând decât ar crede cineva...”³⁹. Exponent al unor astfel de idei nu e de mirare că s-au pus la cale uneltiri împotriva sa și că în spatele acestora se aflau conservatorii care îl urau.

Despre loviturile brutale primite pe nedrept, I. C. Drăgescu relatează în 1908⁴⁰.

Dar cel mai cuprinzător act de acuzare, sub aspect social, al lui I. C. Drăgescu, este *Un glas din popor*, care sintetizează racilele societății nedrepte din România de pe la începutul secolului XX. El se simte obligat să dezvăluie aceste racile, din simț de răspundere cetățenească și din dragoste „de țară și de cei desmoșteniți”⁴¹.

Cunoscând de aproape, ca medic, viața satului, Drăgescu relevă: „În desele mele inspecțiuni prin sate, deseori am fost dureros izbit de contrastul ce există între sărăcia extremă a unor sate și belșugul nemăsurat al unor milionari, proprietari în acele sate. Sărăcia țăranilor era mai strigătoare acolo, unde proprietarul era mai bogat”. Și referindu-se la răscoala din 1907 a țăranilor, spune: „În urma sângeroaselor evenimente din martie anul trecut, s-au dezvăluit rănilor de cari sângera marea majoritate a poporului”. Îi inspiră însă temeri și prezentul (1908). El arată că medici distinși ca Dr. Obedenaru, Dr. Babeș, Dr. Manolescu ș. a., precum și medici rurali dăduseră de mult semnalul de alarmă „dar glasul lor a fost glasul celui ce strigă în pustiu”, ba unii medici rurali și-au atras asupra lor și presiunile administrației.

³⁹ *Oltenia*, II, nr. 6 din 6 febr. 1875.

⁴⁰ I. Drăgescu, *Un glas din popor*, Craiova, 1908, p. 3.

⁴¹ *Ibid.*

„Cele trei flagele care distrug toate energiile și împing spre prăpastie neamul românesc: *pelagra*, *paludismul* și *beția*, sunt o rușine și un pericol pentru țară și în același timp și o grea acuzație contra administrației...” Legat de această situație, el relatează cazuri zguduitoare când porumbul stricat ce a fost dat de arendași țăranilor să-l mănânce, a fost refuzat și de animale. În ce privește paludismul, același, arată că administrația risipitoare în alte privințe, este criminal de zgârcită cu medicamentele. Tot atunci cere să se instituie monopolul asupra spirtoaselor, arătând că cei 12.000 de cârciumari caută prin tot soiul de mijloace necinstite și cu prețul zdruncinării sănătății populației să-și sporească veniturile.

Referindu-se din nou la răscoala din 1907, el conchide: „La izbucnirea urei și mâniei din primăvara trecută au contribuit desigur, în primul rând nedreptățile grămădite de veacuri...”⁴².

*

Poziția sa „de stânga” (cum am numi-o astăzi), antidinasticismul său, îl duceau inevitabil la dorința de a vedea statul român transformat în republică.

Educația de la Blaj în spiritul revoluției pașoptiste, ca și fidelitatea sa față de programul revoluției transilvane, îl situează alături de concepția republicană a lui Aron Florian, manifestată de acesta, încă din 1843⁴³, concepție care mai apoi o și depășește.

Un alt izvor al republicanismului său îl constituie poziția sa aparte, concretizată în promovarea constantă a ideii conducerii statului de

⁴² *Ibid.*, p. 23.

⁴³ *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 267.

către popor și a valorilor democrației, fiind influențat în această direcție, fără îndoială, de concepțiile politice și filosofice radicale ale lui S. Bărnăuțiu.

Lupta pentru unitatea României în cadrele celei mai largi democrații, ca și aversiunea sa pentru „tirani” și „despoți” îl duc oarecum în mod firesc, la dorința înfăptuirii republicii.

Studiile în Italia, admirația pentru Garibaldi și ideile republicane ale lui Mazzini, constituie un alt cadru de formare a convingerilor sale republicane. Pe aceeași direcție se aliniază și cele constatate în scurta sa vizită făcută în Elveția, al cărui sistem republican de guvernare pur și simplu l-a încântat.

La toate acestea s-ar mai putea adăuga și venerația sa pentru Alexandrina Haralamb (n. Magheru) din Craiova, care l-a susținut în bună parte la studii și care era o mare și sinceră aderentă a idealurilor revoluționare și republicane. „A luat parte cu inima și cu fapta la toate mișcările naționale, ne informează Drăgescu, a iubit până la ardoare țara și românismul, și n-a cruțat nici un sacrificiu când se trata de viitorul ei. Era republicană sinceră și devotată”⁴⁴.

Așadar, republicanismul lui I. C. Drăgescu ne apare ca fiind rezultanta conjugării tuturor factorilor enumerați.

În numeroase articole, precum și în câteva scrisori, își face cunoscută cu multă limpezime, atitudinea sa față de această formă modernă de guvernământ. Dar, expunerea cea mai completă a poziției sale, în mod public și-o face prin scrierea sa *Doruri și speranțe*⁴⁵, care a constituit o lucrare „agitatorică” și un îndemn direct la înfăptuirea republicii.

⁴⁴ I. C. Drăgescu, *Femeia - virtute*, Craiova, 1877, p. 10.

⁴⁵ I. C. Drăgescu, *Doruri și speranțe*, Turin, 1871.

Unitatea națională și domnia poporului (democrația) sunt compatibile demonstrează el, numai cu republica. Prin aceste vederi Drăgescu se înscrie între cei mai „de stânga” fruntași politici contemporani lui.

La împlinirea a două decenii de la revoluția din 1848, el spunea cu satisfacție, că atunci: „Sub fiecare tron s-a deschis câte un vulcan, sângele curse torente, tronurile despotice cădeau precum cad toamna frunzele bătute de brumă”⁴⁶. Pe regi și împărați îi califică ironic ca pe cei ce zic că domnesc „din grația lui D-zeu”⁴⁷. Aceștia au încheiat armistiții cu popoarele, dar libertatea a rămas tot încătușată în ciuda tuturor promisiunilor (era vizat, cu siguranță, Francisc Iosif).

El exclamă apoi triumfător, că „Europa bătrână și despotică ne lasă, moare”. Ea *trebuie* să moară. Glorifică în schimb, nașterea Europei noi a naționalităților, și deoarece lupta ce se dă, afirmă el, este a „egalității contra privilegiului și a libertății contra tiraniei”⁴⁸, se înțelege, suntem îndreptățiți să tragem concluzia că el se referea la o Europă în care națiunile independente să fie constituite în republici sau poate chiar la Europa națiunilor...

Antidinasticismul său reiese pregnant și din corespondență. Iată de pildă ce-i scria în acest sens lui I. M. Moldovan în aprilie 1876, de la Craiova: „Noi, pe aice mergem din rău în mai rău, abisul deschis între națiune și tron este imens, și din zi în zi ia proporțiuni mai vaste.

⁴⁶ *Federațiunea*, I. nr. 34 din 1/13 mart. 1

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

Tronul a desconsiderat națiunea, și în curând va culege ceea ce a semănat: „Dispreț, ură și răzbunare” și continuă: „Între popor și tron nu mai poate avea loc nici iubire, nici încredere, nici pace. Forța împrejurărilor le va dicta un armistițiu pentru câțva timp...”⁴⁹.

De asemeni, într-una din corespondențele sale la *Familia*, scria la 19 mai 1869, exprimându-și admirația nețărmurită pentru „libertatea” instalată pe „tron” respectiv pentru „Elveția republicană”. „Elveția!”, exclamă el, - „Cât e de recreator aerul curățat de miasmele despotismului, cât e de sublimă libertatea pe tron” ...„Iubesc Elveția republicană, o iubesc ca pe adevărata patrie a libertății, o iubesc pentru că munții și văile ei, mi-reamintesc scumpa mea Transilvania”. Iar în alt loc își exprimă simpatia deopotrivă pentru Elveția și pentru Mazzini: „Elveția e azilul tuturor celor persecutați de zbirii tiraniei. În ea află ospitalitate toți apostolii libertății popoarelor. Aici petrece și renumitul republican Mazzini”⁵⁰.

În volumul său *Amoru și Patria*, vorbește despre „Domnia libertății”, prin răsturnarea tiranilor, manifestându-și din nou concepția republicană: „Vom spulbera-n ruine impresii păcătoase,/ Și ceața tiraniei din lume vom goni,/ Pe-alor ruine negre cu inimi voioase/
Domnia libertății, popoare, vom clădi/ (Scrisă la Viena în 1868)⁵¹, sau : „Pe altaru-ți Libertate/ Azi uniți sacrificăm/ Tronuri negre blăstămate/ Vor fi mâine spulberate/”⁵².

⁴⁹ Bibl. Fil. din Cluj a Acad. Române Arh. Ist., arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 2821, Craiova, 8/20 aprilie 1876. Azi la A.N.D.J. Cluj.

⁵⁰ *Familia*, V, nr. 20 din 18/30 mai 1869, p. 236.

⁵¹ *Amoru și Patria*, p. 81.

⁵² *Ibid.*, p. 88.

Dar așa cum afirmăm mai sus lucrarea cea mai reprezentativă pentru republicanismul său este *Doruri și speranțe*⁵³.

În vederile sale, educația republicană a poporului român este chemată să o facă *femeia*, revenindu-i totodată și ei datoria de a milita pentru *românism*, pentru *unitate*.

Vorbind, așadar, despre *misiunea* femeii el spune: „Când bătrânețea îngheață pierzându-și speranțele, datoria ta este să o consoli, să o faci să ducă cu sine în mormânt credința într-o Românie unită, mare și republicană...”.

Și continuă aceeași idee a îndatoririi, raportată la cea mai fragedă vârstă: „...când fructul amorului tău începe a îngâna vorbe, primele cuvinte ce-l vei învăța să pronunțe, să fie: Românisim, Patrie, Republică”⁵⁴.

Bogăția de sentimente patriotice, ca și dorința de a aprinde în pieptul femeii dragostea față de acestea este exprimată astfel: „a-ți aprinde în pieptul tău dumnezeasca scânteie a amorului *Republicei* și a *mândriei* naționale”⁵⁵. El și-ar pleca genunchii când ar vedea că femeia susține „drapelul românismului, drapelul unei Românie republicane”. Însuflețită de cele două idei mari, cum sunt „ideia unității naționale și ideia Republicii române”.

Desigur, rolul femeii este însemnat în educația republicană, dar ținta majoră, este ca poporul să fie pătruns de această educație: „Să dăm poporului o educațiune republicană, să-i arătăm cari sunt

⁵³ Turin, 1871.

⁵⁴ *Doruri și speranțe*, p. 43.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 44.

drepturile și dorințele lui, să deșteptăm în el dorul de glorie și mărire. Când poporul va avea conștiința drepturilor și datorințelor sale, conștiința demnității și misiunii sale, astă conștiință va fi o sentinelă ce va veghia neadormită”⁵⁶.

Faptul că principiile sale republicane sunt preluate din arsenalul „risorgimentului” italian, este recunoscut și declarat. Principiile pe care se baza lupta revoluționarilor italieni pentru a făuri o Italie unită și independentă le dorește și le recomandă a fi aplicate României: „Să câștigăm aceea ce ne lipsește, să adoptăm acelea mari și salvatoare principii, căror Mama patrie, Italia, are de a le mulțumi renașterea sa. Aceste sacre principii sunt: *cultura, acțiunea, unitatea prin libertate*”⁵⁷.

Drăgescu este convins și de faptul că „S-apropie... timpul, și aci este, când catena (cătușa – n. n.) în care tronurile țin populi, se va frânge, și *Majestatea Sa poporul* va inaugura era justiției și libertății.

S-apropie timpul și aici este, când capetele încoronate vor cădea...” și „O singură lege, un singur codice va governa omenirea: codicele dreptății și al libertății reprezentat prin *Republica*”⁵⁸.

Dezaprobă și este îndurerat de faptul că mai „sunt români cari așteaptă unitatea, independența și libertatea de la *monarhie* și de la *străin*”. Aceștia nu vor să înțeleagă că „*numai Majestatea sa Poporul*” cu mâinile sale curate „poate arbora noul drapel al independenței, iar cu pătatele stindarde ale monarhiei nu vor ajunge la nimic”⁵⁹.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 59-60.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 57.

⁵⁸ I. C. Drăgescu, *Doruri și speranțe*, p. 56.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 67

Și afirmă categoric că „*Numai o educațiune republicană va salva Romania.*”⁶⁰

Ca o chintesență a gândirii sale politice, este repetarea și reunirea strânsă a celor două mari obiective: „Când Românismul și ideia republicană va fi trecut în carnea și sângele poporului, nici o putere omenească nu va putea împiedica întruparea și triumful lor”⁶¹.

Emanciparea unui popor cere suferințe mari, recunoaște el, cere în primul rând oameni cari să știe muri pentru „*principiile lor, așa cum se moare pe baricade*”, oameni de bună credință, ardenti, plini de entuziasm pentru sfânta cauză a poporului”⁶², așa cum el însuși a fost întreaga sa viață.

*

Social și național sunt atât de strâns legate în activitatea lui I. C. Drăgescu, încât așa cum am mai spus, ele constituie un tot unitar. Dacă ne-am permis totuși o tratare oarecum separată, o facem numai din motive metodologice.

Continuând așadar modul de tratare enunțat, în cele ce urmează ne vom opri asupra aspectului național al activității și concepției sale.

Din punct de vedere teoretic, I. C. Drăgescu se sprijină pe *dreptul la autodeterminare al popoarelor*, care de fapt este însăși baza teoretică a mișcării iredentiste românești, purtătoare a numelui de *dacoromânism*, sau, mai simplu, *românism*.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 60.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*, p. 68

A face parte dintr-o astfel de mișcare, înseamnă a-ți iubi cu pasiune națiunea și a crede în viitorul ei și nu înseamnă câtuși de puțin ura față de celelalte națiuni sau naționalități, adică șovinism.

Studiind *Iredenta română*⁶³, de pe pozițiile cercului socialist al revistei *Contemporanul*, se arată în acest sens că „Principiul ridicat de noi trebuie să fie: unitatea națională cu respectarea naționalităților.”⁶⁴

«Chestiunea românismului – se precizează în articol – e una din rarele chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toții de aceleași vederi, ca toate clasele societății, să propună aceeași deslegare: „dezrobirea românilor de sub jugul străin”⁶⁵.

Într-o formă uneori mai clară, alteori mai ambiguă se pronunțau și fruntașii din Transilvania și Ungaria pentru dacoromânism în ziarele *Federațiunea, Albina, Gazeta Transilvaniei, Tribuna* ș. a. De multe ori chiar și oamenii politici moderați, erau suspectați sau urmăriți pentru „vina” de a fi „dacoromâni”.

Este bine de știut că însăși străinii priveau dacoromânismul când doreau să fie obiectivi, ca o mișcare cu totul justificată. Un exemplu în acest sens este seria de articole ale lui Jancsó Benedek publicate în *Egyetertes*⁶⁶.

⁶³ L. Veniamin, *Iredenta română*, în *Contemporanul*, VII, nr. 11, ian. 1891, p. 438-476 (p. I-a), nr. 12, april. 1891, p. 541-569 (p. II-a).

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Apud *Tribuna*, X, nr. 32 din 12/24 febr. 1893, p.126.

Un subcapitol al acestei serii de articole poartă titlul edificator: „*Dacoromânismul ca factor revoluționar*”, recunoscându-se că „A fost o greșeală a desconsidera daco-românismul”.

Jancsó Benedek apreciază din punctul de vedere al intereselor burgheziei maghiare ce au însemnat anii de după 1860, adică perioada în care a început să activeze I. C. Drăgescu: „împrejurările au început să se schimbe în așa fel, ca Ardealul să fie o provincie autonomă austriacă, în administrație, justiție și instrucțiune, introducându-se limba majorității locuitorilor: *cea română*. Ce-i drept aceasta nu era o daco-românie, dar un pas considerabil spre acest ideal.

Istoria își are logica ei și un pas urmează după celălalt, așa s-au gândit românii”⁶⁷.

Istoricul maghiar mai adaugă că el a încercat să constate care este natura și caracterul acestei mișcări și să probeze, că aceasta, nu este „un năcaz trecător al vieții noastre politice (maghiare - n. n.), ci este de natură foarte gravă, *este un morb organic neglijat..*” (s. n.)⁶⁸.

Neglijarea și desconsiderarea aspirațiilor românilor din Transilvania a dus la deschiderea și mai accelerată a unei prăpastii între posibilitățile de înțelegere comună.

Adepții Dacoromâniei explicau și ei atitudinea lor în coloanele *Tribunei*, arătând că alianța de luptă pentru eliberare a românilor, slavilor și germanilor oprimați, nu este îndreptată împotriva *maghiarilor*, căci oprimatorii „nu sunt numai maghiari: sunt nobili

⁶⁷ *Ibid.*, nr. 34 din 14/26 febr. 1893, p. 134.

⁶⁸ *Ibid.*, nr. 230 din 16/28 oct. 1893, p. 917-918.

scăpătați și [acei] evrei care i-au ruinat, sunt slujile nobilimii încă neruinată, sunt parveniți germani, slavi ori români, e marea înfrățire a celor ce râvnind la câștigul fără muncă, prezintă *cauza lor* drept *cauză națională maghiară*⁶⁹. Și editorialul ține să mai sublinieze odată: „Nu contra maghiarilor s-au aliat dar românii și slavii cu germanii, ci contra acestei asociațiuni de exploatatori...”.

Pentru o mai bună orientare în problematica iredentismului, mai trebuie să adăugăm că o parte a intelectualității române îl nega cu înverșunare și frică, afirmând sus și tare că „Iredentismul român este născocirea veninoasă a dușmanilor noștri”⁷⁰.

Era necesară această succintă stabilire a jaloanelor mișcării, pentru a înțelege mai profund evoluția activității și gândirii lui I. C. Drăgescu.

Evident, odată cu instaurarea dualismului reacția tânărului „revoluționar” se înăsprește, cum se poate desprinde din tonul articolelor sale și din conținutul scrisorilor, din care emană viu dorința de ripostă.

Sub imperiul ideilor sale de libertate și echitate socială și națională I.C.Drăgescu refuză să creadă în durabilitatea noii ere politice: „nu credem, spune el, în durata acestei ere de umilință și desconsiderațiune pentru noi”⁷¹.

Încă de la începutul dualismului, I.C.Drăgescu afirmă principiile pe care el le consideră salvatoare: „Unitate, libertate și cultură” și cerea intelectualilor și conducătorilor politici să învețe *poporul a*

⁶⁹ *Ibid.*, nr. 32 din 12/24 febr. 1893, p. 125.

⁷⁰ *Românul*, Arad, I, nr. 21 din 27 ian. (9 febr.) 1911, p. 1-2

⁷¹ *Federațiunea*, I, nr. 27 din 18 febr./1 martie 1868, p. 101-102.

iubi mai tare și a crede în viitorul României, să propage în sânul acestuia „*Sfânta idee a Românismului*” (s. n.)⁷².

Dar pentru a putea întreține idealul dacoromânismului era nevoie de o Românie puternică, care să se bazeze pe propriile ei forțe. Își permite așadar, să avertizeze pe politicienii de peste Carpați: „Singura ei putere (a României - n. n.) este națiunea, ea nu se razimă nicidecât pe ajutor străin, căci știe ce fructe amare produce o libertate și independență dăruită din grație. Ea (România - n. n.) nu are alt conducător decât fericirea poporului său și păzirea neutralității”⁷³.

Este semnificativ pentru poziția iredentistă a lui I.C.Drăgescu că în bogata sa corespondență cu G. Barițiu și cu I. M. Moldovan, antetul scrisorilor sale era „Unitate ori moarte”, fără îndoială că replica la agitația din 1848, când cuvântul de ordine al cercurilor nobiliare și burgheze maghiare era „Unio vagy halál” dorind să intimideze, pentru a putea impune anexarea Transilvaniei.

Într-una din aceste scrisori, către Barițiu, referindu-se la dacoromânism, tema sa preferată, îi făcea cunoscut că: „Idea dacoromânismului niciodată n-a fost lășită ca acum, până și profesorii de medicină o amestecă în explicațiile lor”⁷⁴.

Într-o altă scrisoare, recunoscându-și tinerețea și în această calitate, puțină experiență, gata a da mai degrabă ascultare sentimentului decât rațiunii, socotește totuși că cel mai însemnat

⁷² *Românul*, XI, nr. din 21 dec. 1867, p. 1092-1093.

⁷³ *Concordia*, VIII, nr. 13 din 27/15 febr. 1868, p. 430.

⁷⁴ Bibl. Acad. R.S.R. Mss. Rom. 1005, f. 338-339, Viena, 20 martie 1868.

obiectiv politic „culmea prudenței politice”, prin care vor fi recâștigate pozițiile românilor, va fi *cultura*. Dar, dacoromânismul în concepția sa, nu înseamnă doar unitate culturală, ci presupunea și o pregătire militară, căci la nevoie unitatea trebuia obținută prin luptă: „Dacă pentru noi - spune Drăgescu - este o condiție absolută cultura spiritului și inimei, nu mai puțin imperativă este cultura brațului”. „Din grația lui D-zeu și a străinilor niciodată nu vom fi liberi și independenți. Se va cere poate brațele a sute de mii, vor trebui să curgă torente de sânge, vor sângea generațiuni întregi - dacă nu vor interveni evenimente și complicațiuni interne și externe - și atunci abia vor primi sancționarea drepturilor poporului român. Și apoi, noi nu ținem numai la libertate, ci și la o independență absolută - știi, așa cum ne place nouă a o visa -; căci a schimba un jug cu altul”⁷⁵ înseamnă a schimba pe Satana cu Belzebut. Rândurile acestea îl situează cu mult deasupra contemporanilor, demonstrând și ideea unirii cu România doar în perspectiva asigurării unui regim democrat. I. C. Drăgescu mai adaugă „Să ne punem pe învățătură și să ne deprindem a purta chiar așa de bine ca și pușca, și asta ca și peana; să arătăm că putem fi așa de bravi pe câmpul științei, ca și pe cel al luptei”⁷⁶.

La Viena ia contact cu I. Brăteanu a cărui cuvinte îl entuziasmează. Drăgescu îi propune chiar să cumpere *Presa liberă* ca ziar al intereselor românești, luându-și sarcina de a susține săptămânal o cronică la *Der Osten* și *Zukunft*, numai că nefiind stăpân pe limba

⁷⁵ *Ibid.*, f. 342-343, Viena, 5 aprilie 1868.

⁷⁶ *Ibid.*

germană nu-și poate îndeplini angajamentul. I. Brăteanu l-a entuziasmat și în 1870, când Drăgescu a locuit scurt timp la vila acestuia, având ocazia să-i cunoască mai bine unul din principiile sale politice, astfel exprimat: «Noi românii avem un nou motor al progresului: „emancipățiunea națională”»⁷⁷.

Este interesant, că într-o scrisoare a sa, Drăgescu vorbește de aderenți ai dacoromânismului și în justiție. Cu gândul la sărmanul popor se cutremură de efectele instituției urbariale care servea interesele proprietarilor și urmărea să-i deposeze de pământ pe români „curtea de apelație din Târgu Mureșului - spune el - încă o a cam curățit de dacoromâni. Procesele vor curge iute, domnii proprietari”⁷⁸ care au atâtea procese cu comunele și românii, vor uza de toate mijloacele să le câștige. Se făceau presiuni asupra cabinetului vienez, din partea politicianilor maghiari pentru că aceștia din urmă să obțină o armată proprie; Drăgescu - vede în acea armată un instrument de dominare a națiunilor: „cu care apoi să ne țină în frâu atât pe noi, cât și pe celelalte națiuni suprematizate și împilate”⁷⁹.

În momentul în care *Federațiunii*, al cărui corespondent era, i se înscenează un proces de presă, Drăgescu va sări imediat în apărarea ei, amenințând guvernul cu „*presa secretă, presa clandestină*”⁸⁰, care în ciuda tuturor persecuțiilor va face auzită vocea națiunii române.

⁷⁷ *Familia*, VI, nr. 41 din 11/23 oct. 1870, p. 490-491.

⁷⁸ B.A.R. Mss. Rom. 1005, f. 344-345, Viena, 10 aprilie 1868.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Federațiunea*, I, nr. 55 din 10/22 apr. 1868, p. 214-215.

În concepția sa dacoromânistă asupra luptei pe care trebuie să o ducă românii, *Carpații* erau un simbol deosebit, descifrat în cuvinte răscolitoare: „Carpați - calvarul națiunii române. În Carpați arborii cântă, pietrele vorbesc și predică istoria martiriului românilor. Acest pământ e sfânt, descălțați-vă cei ce voți să-l călcați!”⁸¹.

I. C. Drăgescu se numără, de asemenea, printre cei mai activi studenți din Viena care au luptat pentru legalizarea societății literar – sociale „România” cu deviza „Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri!” și va publica Statutele acesteia în *Federațiunea*⁸².

Când în 1869, Drăgescu părăsește Viena pentru a se instala la Torino în Italia, fiind la curent cu dezbinarea studenților din capitala austriacă, le adresează un apel patetic la unitate, deoarece, „Noi vrem să continuăm opera regenerațiunii începută de părinții noștri, noi vom ridica pentru a treia oară cuvântul libertății și independenței. Misiunea noastră o vom împlini numai când vom fi uniți în cugete și acțiune”⁸³.

El vede în studențime un militant activ, deoarece studenții sunt: „apostolii României viitorului”⁸⁴.

Față de acțiunea politică a Pronunciamentului de la Blaj, din mai 1868, el se manifestă ca unul dintre cei mai aprigi apărători ai acestei acțiuni și trimite din Viena un articol intitulat: „La pronunțamentul românilor Transilvaniei”⁸⁵.

⁸¹ *Ibid.*, nr. 50 din 31 mart./12 apr. 1868, p. 193.

⁸² *Ibid.*, nr. 69, din 5/17 mai 1868, p. 270.

⁸³ *Albina*, IV, nr. 39 din 13/25 apr. 1869, Cf. D. Vatamaniuc, *op.cit.*, p. 83.

⁸⁴ I. Grămadă, IV, nr. 39 din 13/25 apr. 1869, Cf. D. Vatamaniuc, *op.cit.*, p. 83.

⁸⁵ *Federațiunea*, I, nr. 81 din 28 mai/9 iunie 1868, p. 318. Articolul are pasaje aproape identice cu scrisoarea trimisă lui Barițiu în iunie 1868 din Viena.

Relatând atitudinea presei vieneze față de Pronunciament, Drăgescu prezintă un articol din *Presa de dimineață*, care susținea că „Favoriții d-lui Brăteanu cer nedependența Transilvaniei și sufragiul universal...”. Articolul, apărând interesele habsburgilor, continuă referindu-se tot la Transilvania: „Totuși nu o mai voim unită cu Ungaria, decât să se prefacă în o Românie mică, ori în o filială a României libere”⁸⁶. Cântecul acesta nu e nou, amintește Drăgescu, s-a mai spus și altădată că „Transilvania e periculoasă, Transilvania gravitează în afară...”⁸⁷. O declara și Andrassy: Transilvania „e periculoasă gravitând pururea spre România”⁸⁸, iar Drăgescu o consemna pentru a-l informa pe Barițiu.

Formal el își proclamă adeziunea la Pronunciament într-o declarație colectivă dată în Viena la 15 iulie 1868, alături de Gr. Silași⁸⁹.

În legătură cu această acțiune, îi cere lui G. Barițiu, pe care-l consideră „titan”, să preia conducerea poporului și să se pună în fruntea luptei ca un general înțelept și iubit⁹⁰.

La acuzațiile regimului aduse românilor, Drăgescu își permite să riposteze în paginile *Românului* de la București. Atitudinea sa și a celor ce cer drepturi, arată el, este taxată de dacoromânistă. Își recunoaște această poziție, care se află însă pe linia progresului: „Dacă cerem libertății naționale, ne răspund că astă cerere e o

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ B.A.R. Mss. Rom. Nr.1005, f. 360-361, Viena iunie 1868.

⁸⁹ *Federațiunea*, I, nr. 127 din 29 aug./10 sept. 1868, p. 500.

⁹⁰ B. A. R. Mss. Rom., nr. 1005, f. 360-361.

utopie daco-română; dacă pretindem dreptul nostru, ne trag în judecată ca pe criminaliști; dacă ținem la autonomia și independența Transilvaniei, ne înferiază de revoluționari și dacoromâniști fanatici, de anarhiști și perturbători de pace publică.

Ei bine; agităm, dar nu în contra libertății ci în contra despotismului; conspirăm, dar nu în contra drepturilor omenești, ci în contra nedreptății; reacționăm, dar nu în contra independenței ci în contra supremației și despotismului maghiar”⁹¹.

Articolul îl atribuim lui Drăgescu, deoarece este semnat „I.C.D.”, iar imediat după titlu: „*România Transcarpatină*”, se află un motto din Mazzini, unul din idolii săi politici.

Dacă anul 1868 a fost unul dintre cei mai bogați ani de activitate publicistică ai lui I. C. Drăgescu, în anul ce urmează activitatea sa cunoaște un element deosebit, nou. Acum trece la *acțiune directă*, la luptă pentru realizarea Dacoromâniei.

Acțiunea sa concretă, constă în aceea că trimite din Italia în Transilvania, așa numitul *Apel de la Torino*, care de fapt deschidea activitatea de difuzare a manifestelor antistatale în Transilvania. Ele erau trimise în plicuri, pe poștă la anumite adrese.

Un astfel de plic a fost trimis și lui I. Mureșanu din Năsăud. Sigiliul de ceară roșie purta inițialele „I.C.D.” și data de 10 februarie 1869.

Câteva extrase vor lămuri conținutul său social-politic: „Frați români!”, se spunea în manifest, - se apropie ora când tirania nu va mai domni peste libertate „Să ne pregătim pentru acel timp. Să ne întărim brațele...” Îndeamnă la revoltă: „Nu prin impaciință devin popoarele libere”.

⁹¹ *Românul*, XII, nr. din 13 sept. 1868, p. 787-788.

Demnitatea și respectul față de strămoși impun românilor să-și facă datoria, căci „Transilvania e inima României. În ea pulsează, bate viața României, viitorului”... „Domnia austro - ungară în Transilvania... e domnia arbitrariului, despotismului, furcilor și plumbului. Frângeți astă domnie satanică și arătați lumii că tirania trăiește pe cât îi permite paciința popoarelor. Noi merităm libertatea și o vom avea, dar nu uitați că ea nu se donează, ci se ia, se cucerește, prin sânge”. Frații liberi din România, Italia, Franța și Spania îi vor susține. „Să ne dăm mâna, să punem umăr la umăr, piept la piept, să jurăm a muri până la unul decât a trăi în sclavie, astfel vom putea ridica la Alba Iulia altarul unității, libertății și independenței române, sub care vom îngropa suferința, martiriul și umilinta noastră”⁹².

În legătură cu aceasta, poate fi pusă și *Proclamația revoluționară*⁹³, expedită din Torino, lui Butariu, preot din Bodești (Baia de Criș) denunțat organelor respective de poștașul care i-a adus-o. Presa guvernamentală afirma că ar fi fost tipărită în tipografia *Federațiunii*, dar percheziția efectuată la redacția gazetei n-a descoperit nimic. De altfel, tipograful numitului ziar a și declarat că literele acelea cursive, sunt proprii tiparului italian. Termenii în care era redactată *Proclamația*, reiese din articol, că erau la fel de tari ca și cei din *Apel*.

⁹² Ilie Dăianu, *op.cit.*

⁹³ *Federațiunea*, II, nr. 126 din 17/5 noiembrie 1869, p. 501.

Cele două proclamații iredentiste devansează cu mult, cunoscuta *Proclamație a Iredentei române* din 1885⁹⁴. Acest neostoit și înflăcărat patriot care era I. C. Drăgescu, a intrat în corespondență și cu G. Garibaldi. Vrăjit de aureola revoluționarului, îi trimite o scrisoare și poezii de-ale sale, la care acesta îi răspunde :

„Scumpe Drăgescu,

Mulțumesc pentru gentila epistolă din 15 și pentru frumoasele poezii.

Italienii nu uită pe bravii lor frați din România, și sper că vor proba aceasta, numai să li se prezinte ocaziunea. Al vostru Garibaldi. Caprera 28 dec. 1869”.

Textul scrisorii redactat și în limba italiană este redat de Drăgescu într-o „Conversare cu cetitoarele” datată „Turin 1 ian. 1870”⁹⁵. Tot la 1 ianuarie 1870, Drăgescu îi comunică și Emiliei Rațiu din Turda, textul aceleiași scrisori a lui Garibaldi, împărtășindu-i în același timp « “zbuciumul său pentru suferințele Transilvaniei, care nu vor înceta decât atunci când va fi „liberă și unită cu patria soră mai mare” »⁹⁶.

Sub același antet „Unitate ori moarte” Drăgescu îi scrie și lui I. Micu Moldovan, în 1871 despre politica pe care trebuie s-o urmeze românii din Austro-Ungaria. El indică și cere ca cea mai potrivită, a fi *rezistența morală*, care făcută de un popor ce are cunoștința drepturilor sale este puternică.

⁹⁴ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937.

⁹⁵ *Familia*, V, nr. 52 din 28 dec. /6 ian. 1869, p. 620-621.

⁹⁶ Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 136. În nota 43 se indică locul citatului din scrisoarea lui Drăgescu: B. A. R., Secț. Mss. Fond. 5527.

„Rezistența morală e premergătoare celei fizice. Nici o cauză nu triumfă dacă n-a învins mai întâi moralmente”⁹⁷.

În 1871, I. C. Drăgescu își exprimă intenția de a se stabili la Brașov și cere relații de la Baritiu⁹⁸. Răspunsul îl socotim a fi cu siguranță descurajator, de vreme ce în 1872, îl anunță pe I. M. Moldovan că va pleca din România⁹⁹, ceea ce de fapt a și făcut. Dar, din România, trece la Constantinopol unde solicită un post de medic în Macedonia, însă nu primește¹⁰⁰.

Se întoarce în România, la Craiova, unde redactează un discurs în cinstea lui 15 Mai și se pregătește să plece la Blaj¹⁰¹. Împrejurările însă nu-i vor permite plecarea așa că se mulțumește să trimită blăjenilor doar încurajări: „Sperați și înainte!” Mesajul eroilor revoluționari este acela de a persevera în luptă pentru a triumfa „Românismul și independența, democrația și unitatea”¹⁰².

De la București unde se afla în 1874, I. C. Drăgescu vrea să se reîntoarcă la Craiova¹⁰³, face eforturi să înțeleagă politica partidelor din România și reia legăturile cu o serie de familii de vază din capitală și cu I. Brătianu, pe care îl vizitează acasă¹⁰⁴. Și dacă mai târziu îi va sprijini în multe acțiuni pe liberali, aceasta se datora faptului că

⁹⁷ Bibl. Fil. Din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist., arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 2816, Turin, 21/3, 1871. Azi la A.N.D.J. Cluj.

⁹⁸ B. A. R., Mss. Rom., nr. 1006, f. 172-173, Pinerolo (Italia) 20/9, 1871.

⁹⁹ Bibl. Fil. Din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist. Arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 2817, Pesta, 4 dec. 1872. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹⁰⁰ *Ibid.*, nr. 2818, Constantinopole, 20 ian. 1873.

¹⁰¹ *Ibid.*, nr. 2819, Craiova, 26 apr. 1873.

¹⁰² *Ibid.*, nr. 2820, Craiova, 7 mai 1873.

¹⁰³ Biblioteca Centrală de Stat, Fondul Magheru, Ms. 28034, nr. 359, București, 1874.

¹⁰⁴ *Ibid.*, nr. 358, București, 25 febr. 1874.

așa cum spunea și S. Mihali stabilit și el la Craiova: «Roșii (liberalii - n. n.) deși nu sunt toți oameni de bună credință, eu-i prefer pentru că voiesc „unirea tuturor românilor”»¹⁰⁵.

În calitate de secretar de redacție la *Oltenia*, Drăgescu era deosebit de activ și ziarul purta pecetea orientării sale iredentiste, atunci când la început de an nou în 1875, editorialul adresa românilor, urarea: „... fraților din cele trei imperii vecine le urăm scăparea din robia străinului și unirea lor cu Patria-mamă!”¹⁰⁶.

Un moment de înaltă tensiune patriotică a fost anul 1877, în care el face apel și la I. M. Moldovan și la soția lui I. Rațiu, să trimită ajutoare pentru soldații români. Însuși va fi medic la „Spitalul independenței” ce se va înființa la Craiova¹⁰⁷. I. C. Drăgescu, care avusese cuvinte atât de frumoase la adresa republicii, va lua parte efectiv în România, prin munca sa modestă, la lupta generală pentru cucerirea independenței.

¹⁰⁵ Bibl. Fil. Din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist., arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 4216, Craiova, 18/30 noiembrie 1873. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹⁰⁶ *Oltenia*, II, nr. 1 din 1 ian. 1875.

¹⁰⁷ Bibl. Fil. Din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist. Arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 2822, Craiova 4/7 [1]877. Azi la A.N.D.J. Cluj.

Iubite D-le Moldovanu!

Am încredințat această epistolă d-lui Popescu carele se rentorna la Mediașiu. Mi s-a părut că aceasta este calea cea mai sigură ca să parvină până la d-ta.

Noi pe aici ne pregătim pentru trecerea Dunărei. Oștirea este nerăbdătoare de a da pept cu păgânii, entuziasmul nu se poate descrie!

Sperați și aveți încredere în noi. Ne vom bate românește și vom învinge.

După două sute de ani Europa va fi silită să ne respecte și să ne admire. N-a morit virtutea românească.

Lupta terminată, scăpați de păgânii de peste Istru, privirile, inimile și gândurile noastre se vor îndrepta spre voi... Sperați!

Lupta va fi înfricoșată, multe mii de români vor căde, dar Românismul va ieși triumfător.

Lui I. Rațiu îi scria încă din 23 aprilie 1877 că „Frații liberi simt în piepturile lor reînviind curajul eroilor lui Mihai Viteazul”¹⁰⁸.

În aceeași scrisoare cere d-nei Rațiu să constituie un comitet de doamne la Turda și să trimită „bani și scame pentru răniții români”¹⁰⁹.

În continuare, el întreține relații de corespondență cu G. Barițiu și devine chiar „colectantele” acestuia la Craiova, pentru gazeta *Observatorul*. I. C. Drăgescu oferă librarului din Craiova o listă de 17 persoane care ar fi posibil să se aboneze¹¹⁰. Și deoarece se pregătea să plece în Dobrogea, îi promite că și de acolo, o să-l țină la curent cu evenimentele de peste Dunăre¹¹¹.

Nici în scrierile sale următoare, nici în activitatea din cadrul *Ligii culturale* Drăgescu nu va închina steagul luptei pentru o Românie unită.

În 1883, el declara mai hotărât ca oricând, că „unitatea patriei, realizarea adevărului și a dreptății, acesta este idealul nostru”¹¹².

În Craiova se înființează spitale pentru răniți. Doamnele de aci înființază „Spitalul independenței”, al cărui medic curant sunt eu. Mai târziu voi pleca și eu la oaste peste Dunăre.

Te rog adună ofrande pentru spitalele de aci: bani, scame, cămeși, ismene, ciarșiafuri, bandage ș.a. și le expediază sub adresa mea.

Te rog salută din parte-mi pe d-nii Gedeon și Alimpiu Blasianu, și primește salutările frățești ale celui ce are onoare a se subsemna al d-tale

Dr. Drăgescu

¹⁰⁸ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 151.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ B. A. R., Mss. Rom. Nr. 1007, f. 276-277, Craiova, 21/12 [18]78.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² I. C. Drăgescu, *Un pericol național*, Ploiești, 1883.

La fel în *Martirii libertății*¹¹³, sublinia calea implacabilă a unității României, când scria: „Franța, Spania, Italia, Germania și România sunt și nu pot fi decât *state unitare*”; și prevestind realizarea unității, citează versurile populare:

„Va veni și rândul meu,
De-ntregi-voi într-un an
Răzășia lui Traian!”

Prefața pe care o semnează la *Memoriile Feliciei Rațu* și în care sunt descrise o parte a represaliilor la care au fost supuși memorandiștii, I. C. Drăgescu scrie: “Dacă ar ridica spânzurători pe toate dealurile, dacă ar preface în gloanțe toate metalele, dacă din fiecare casă ar face un arest, și din fiecare șanț un mormânt, ei totuși nu vor îngenunchia pe români, totuși vor fi siliți într-o zi să capituleze, să recunoască drepturile poporului român¹¹⁴”.

În 1893, I. C. Drăgescu în calitate de vicepreședinte al Secției Olt, a *Ligii culturale* și cu ocazia Congresului Ligii, desfășurat la București ține la data de 1 iunie o conferință la Ateneu, care este reproducută și de *Tribuna*¹¹⁵. Din ea constatăm că el rămâne credincios vechilor sale idei și convingeri.

Drăgescu va prezida o mare Adunare populară la Slatina și după conferință, el citește o moțiune de protest în apărarea memorandiștilor, iar apoi se semnează o adresă de mulțumire și de aderare la activitatea Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Transilvania¹¹⁶.

¹¹³ Idem, *Martirii libertății. Optzeci și patru*, R. Sărat, 1884, p. 56.

¹¹⁴ *Memoriile domnișoarei Felicia Rațu. Vandalismul de la Turda*, București, 1893. Ediția Ligii culturale, Sect. Olt.

¹¹⁵ *Tribuna*, X, nr. 132, din 16/28 ian. 1893, p. 525 – 526.

¹¹⁶ *Ibid.*, nr. 150, din 9/21 iul. 1893, p. 597.

Credincios luptei sale pentru unitatea României, I. C. Drăgescu pleacă în Transilvania la *Conferința națională* de la Sibiu, din 23-24 iulie 1893, ca oaspete din România, reprezentant al *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, alături de G. Cantacuzino, I. Grădișteanu, I. Bianu, ș. a.

La prânzul comun al delegaților și congresiștilor, - de la restaurantul Pankiewicz, Dr. Drăgescu, adânc emoționat, arăta prin cuvinte înflăcărate „însemnătatea ideii naționale, dezvoltarea ei și ridică paharul său pentru viitorul românismului”¹¹⁷.

Chiar și primul deceniu al secolului XX, în cartea sa *Un glas din popor*, I. C. Drăgescu rămâne tot atât de ferm pe pozițiile luptei pentru realizarea „Dacoromâniei” pe care o visa în tinerețe: „prima noastră datorie - amintește el - este de a veghia, de a ne pregăti la timp, ca să nu fim surprinși de evenimente.

A doua datorie este aceea de a ne *întări*, dar nu vom putea fi tari, decât atunci când vom fi sănătoși și vom dispune de patru sute mii de baionete bine dresate gata de luptă în orice minut și cu încredere în biruință” ... „Deci unire, lumină, lumină adevărată și cât mai întinsă pentru popor, dragoste și grijă continuă de armată. A face economii când este vorba de cultură și de apărătorii de azi ai patriei, cari mâine vor fi muncitorii întrupării idealului neamului românesc, ar fi un păcat de moarte”¹¹⁸.

¹¹⁷ *Ibid.*, nr. 154, din 14/26 iul. 1893, p. 614.

¹¹⁸ I. Drăgescu, *Un glas din popor*, Craiova, 1908, p. 29.

Cartea reprezintă, oarecum, testamentul său politic, deoarece următoarea scriere și ultima, era o lucrare cu caracter istoric *Pro Patria*¹¹⁹, având drept scop să-i facă pe cititori să-și întoarcă privirile spre trecut, pentru a-și încălzi astfel dragostea de țară și de neam, în timp ce scrisoarea sa din 1914, către I. M. Moldovan, constituie un document emoționant al dragostei față de „Ardealul martir”¹²⁰, și de revoluția sa.

Acesta este, pe scurt, conturul real și veridic al activității patriotului I. C. Drăgescu, activitate care a fost îndreptată de-a lungul întregii sale vieți spre realizarea Dacoromâniei, simbol ce întrupa de fapt idealul nobil al poporului nostru, închegarea deplină a unității de Stat a României.

*

Concepția republicană a lui I. C. Drăgescu, dorința sa de a vedea instaurată republica, ca și situarea sa între frunzașii celor ce se intitulau „dacoromâniști”, apoi „iredentiști”, în străinătate, în Transilvania, ori în România, în presă sau în scrierile sale, a reprezentat cu cinste intelectualitatea românească, care la acea dată constituia principalul factor modernizator al vremii.

Prin tot ceea ce a întreprins, poziția lui Drăgescu se încadrează în mișcarea de stânga, având un caracter radical, reprezentând un grup politic entuziast, care a influențat fără îndoială mișcarea de eliberare națională, acționând în permanență ca un

¹¹⁹ Ioachim Drăgescu, *Pro Patria, poveste despre începutul și menirea neamului românesc*, Craiova, 1913.

¹²⁰ Bibl. Fil. din Cluj a Acad. Române, Sect. Arh. Ist., arh. Pers. I. M. Moldovan, nr. 2823, București 9/22 martie 1914. Azi la A.N.D.J. Cluj.

adevărat catalizator al tuturor forțelor spirituale avansate ale românilor de pretutindeni.

Correspondența sa cu personalități ilustre, publicistica necunoscută și necercetată până acum, ca și o parte a scrierilor sale, asupra cărora ne-am oprit în acest material, au avut drept scop de a dezvălui valoarea omului politic Drăgescu, în contextul luptei pentru realizarea a două deziderate fundamentale ale poporului român, unitatea sa deplină de stat și instaurarea republicii.

VI. ÎNCEPUTURILE ACADEMIEI ROMÂNE ȘI IDEALUL DACOROMÂNIEI*

Începuturile *Societății literare române* cu menirea de a pune bazele științifice ale ortografiei limbii române, s-a făcut într-un moment politic deosebit de complex. Se schimbase regimul politic în România, în imperiul habsburgic se punea la cale compromisul austro-ungar, iar românilor din Transilvania li se anulau treptat drepturile câștigate în Dieta de la Sibiu (1863-1865).

De la început se știa însă că *Societatea* nu se va limita doar la gramatică și la dicționar¹. Din discuțiile pe marginea acestui eveniment cultural de primă mărime ce aveau loc în paginile presei românești și străine, reieșea că scopurile culturale erau mult mai ample și că ele s-ar putea prea bine să se interfereze cu unele tendințe politice, dintre care, desigur, prima tendință vizată era aceea de unitate națională.

Împletirea factorului cultural cu cel politico-național nu era ceva cu totul neobișnuit, atunci când avem în vedere că unitatea culturală și lingvistică este însuși spiritul unui popor, spirit ce caută oricând și mereu să se întrupeze în unitatea sa politică-națională și renaște după legi ce îndrăznesc să afirm că scapă istoricului, dar nu într-atât încât să nu poată fi detectat, evaluat și înregistrat.

* Publicat în *Steaua*, XLII, nr.11, noiembrie 1991.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 68 din 12 sept./31 august 1866, p. 271-272.

Idealul unității naționale era cunoscut în epocă sub numele de Dacoromânia. Spre împlinirea acestui deziderat pios, acestei aspirații sacre îi erau subordonate sau se bănuia a-i fi fost subordonate orice mișcare politică, națională și culturală. Putea sau nu să fie așa, inamicii acestui ideal tratau cu românii prin această prismă, și aceasta, mai amplu și mai intens după revoluția de la 1848-1849, când întruparea acestui vis mândru al Dacoromâniei păru pentru un moment, posibil de realizat în pofida celor trei mari imperii ale Europei.

De fapt, înființarea *Societății* fusese pregătită în urmă cu 8 ani de către Ioan Maiorescu și frații Golești² și e semnificativ faptul că tocmai aceștia fuseseră personalitățile cele mai active pe tărâmul demersurilor dacoromânești încă de la 1848-1849.

Numirea membrilor din Transilvania, Banat și Maramureș (Ungaria) a provocat unele neînțelegeri și chiar polemici ascuțite în presa românească. Cu această ocazie reiese și modul în care s-a procedat. Pentru a potoli oarecum spiritele, corespondentul de la București al *Gazetei* descrie cum a avut loc desemnarea membrilor, mult timp înaintea căderii lui Cuza. În octombrie 1865, când G. Barițiu se găsea la București, acasă la Al. Papiu Ilarian, cel vânat la 1848 de autoritățile guberniale pentru „agitație” în favoarea unirii Transilvaniei cu Țara Românească, sosi directorul departamentului cultelor care citi statutele Societății și numele celor desemnați membri ai acesteia. Rolul lui Al. Papiu Ilarian în numirea membrilor din Transilvania și Ungaria pare să fi fost deosebit de important³.

² *Ibid.*, nr. 59 din 11 aug./31 iul., p. 235.

³ G. Neamțu, *Presa transilvăneană și problemele înființării Societății literare române (1866-1867)*, în *Anuarul Inst. de Ist. și Arh. Cluj-N.*, XVII, 1974, p. 280-290.

Procedura a fost corectă, deoarece C.A. Rosetti nu avea de unde să-i cunoască pe românii din Transilvania și Parțium. Decretele de numire a românilor de dincoace de Carpați împreună cu invitațiile membrilor din Ungaria, Banat și Transilvania au fost trimise de către C. A. Rosetti direct lui Al. Roman (prieten apropiat al lui Al. Papiu Ilarian), profesor la catedra de limba și literatura română a Universității din Pesta, pe atunci încă redactor la *Concordia*, cu însărcinarea de a le împărți.⁴ Avea și împuternicirea de a invita altă persoană în cazul că ar fi întâmpinat vreun refuz.

În ce privește locul în care să se înființeze o societate cu o misiune atât de nobilă ca aceea proiectată, contemporanii îl considerau firesc a fi România. Numai acolo era posibilă realizarea unui astfel de înalt for științific. Convingerea acestora era atestată și de I. Vulcan ce considera prea slabă starea materială a românilor ardeleni, confirmând că „toți eram de un acord, că acest plan grandios, numai prin impulsul și ajutorul fraților noștri de peste Carpați se va putea realiza”⁵. Deși au fost voci care au cerut înființarea *Societății* în Transilvania, totuși se recunoștea până la urmă că n-ar fi putut fi finanțată în mod satisfăcător, iar statul nu ar fi contribuit deloc în acest scop”⁶. De fapt, propunerea fusese avansată datorită faptului că intelectualilor români li s-a făcut o atmosferă extrem de proastă, și inițial, participarea lor la lucrările *Societății* era chiar pusă sub semnul întrebării.

⁴ *Albina*, nr. 13 din 4/146 mai 1866.

⁵ *Familia*, nr. 11 din 15/27 apr. 1866, p.131.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 59, loc. cit.

Explicația proastei atmosfere făcute *Societății* în Austria, mergându-se până la a li se pune în vedere membrilor ei de a nu lua parte la lucrările acesteia de la București⁷, consta în principal în tendințele de unitate ale românilor de care, evident, oficialitățile își dădeau perfect de bine seama.

Un grav incident politic deschide noi discuții cu privire la desfășurarea lucrărilor *Societății* pe teritoriul austriac. E vorba de arestarea lui Candiano Popescu ca emisar daco-român în timpul unei vizite în Transilvania. Referindu-se la eventualele lucrări ale *Societății* pe teritoriul intracarpatic, *Telegraful român* din Sibiu face următoarea remarcă: „dacă un singur Candiano a putut da ansă [motiv - n.ns.] la temeri așa grave [pentru autorități - n.ns.] încât să fie escortat peste margine [expulzat - n.ns.] întrebăm acum că oare nu vor stârni și mai mari suspiciuni o adunare mai mare de bărbați?”⁸ Și revolta legitimă împotriva piedicilor care se pun dezvoltării culturale a românilor de către Ungaria dualistă, se concretizează într-o vehementă întrebare retorică: „Au doară am ajuns acolo, încât fraților noștri de peste Carpați - de cari în respectul literar nu este putere pe lume care să ne poată despărți - să nu le fie mai mult iertat a-și cerceta [vizita - n.ns.] pe frații săi de dincoace nici chiar pentru scopuri curat literare?!”⁹

Pentru a se putea asigura participarea oamenilor de știință români din Austro-Ungaria (începând din 1867), la lucrările *Societății*, presa românească a fost realmente obligată să desfășoare o

⁷ *Albina*, nr. 80 din 21 iul./2 aug. 1867, p. 237.

⁸ *Telegraful român*, nr. 60 din 27 iul./8 aug. 1867, p. 237.

⁹ *Ibid.*, nr. 62 din 3/15 aug. 1867, p. 227-228.

campanie susținută pentru a-i „dezvinovăți” de dacoromânism. Nu știm dacă autoritățile austro-ungare s-au lăsat convinse, însă aceeași presă și aceleași personalități declarau deschis că de la *Societate* se aștepta întărirea națiunii române.

Gazeta Transilvaniei, pentru a liniști și ea autoritățile a fost nevoită să declare - împotriva evidențelor - că „regimul se va bucura de începutul acesta literar, care n-are nimica să-l facă suspicios”¹⁰. *Albina* trebuie să facă ea față incriminărilor ziarului *Pesti Hirnök*, iar *Concordia*, răspunde atacurilor aceleiași gazete printr-un semnificativ articol intitulat „*Un spectru*”, în care îi impută ziarului pestan că în toate mișcările românilor vede neapărat spectrul „Daco-României”. Iată un foarte grăitor pasaj din acest fulminant articol: «Dacă în Transilvania se înființează o „Asociație literară română” e „Daco-România”, dacă în Bucovina se face „Asociațiune română de litere” e „Daco-România”, dacă în Arad s-a înființat o „Societate pentru cultura poporului român”, e „Daco-România”, [...] dacă în București are să se formeze o „Societate literară română” - e „Daco-România”, dacă românul din Țara Românească zice către românul din Austria „frate” (măcar sunt frați), e „Daco-România”»¹¹. Fără îndoială acuza era exagerată, însă categoric, cu un substrat real, deoarece nu se putea concepe ca membrii *Societății literare* cum au fost Timotei Cipariu, G. Barițiu, Al. Roman sau Iosif Hodoș, al căror ideal, declarat mai mult sau mai puțin public, era tocmai idealul Dacoromâniei, să nu acționeze în această direcție. Pentru a avea o imagine mai clară

¹⁰ *Ibid.*, nr. 62 din 3/15 aug. 1867, p. 248.

¹¹ *Concordia*, nr. 34 din 10 mai/28 apr. 1866, p.153-154.

a acestui fapt, nu ar fi lipsit de interes a aduce ca argumente în acest sens, declarațiile a doi dintre „academicieni”: T. Cipariu și G. Barițiu. Astfel T. Cipariu, animat de un generos spirit dacoromânist, ridicase glasul încă la 1862, în 28 iulie, la adunarea Asociațiunii de la Brașov, pentru care nota următoarele: „Dea cerul, ca precum toți suntem de un sânge, toți ne-am îndulcit, de la sânul maicii noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne suntem frați - oricât ne despart munții și văile și numai una să fim, o națiune, o limbă, o literatură”¹². În ceea ce-l privește pe G. Barițiu, dacoromânismul era crezul său de o viață; iată cum l-a sintetizat el: „adversarii pot să stea și în cap că o Dacoromânie tot există și va exista totdeauna, iară aceea este Dacoromânia reprezentată și oareșicum încarnată în unitatea limbei și a literaturii române, care este una unică, pentru zece milioane de locuitori împărțiți în câteva staturi”¹³.

Numirea ca membri ai *Societății* a românilor din imperiul habsburgic nu a fost totuși fără probleme, deoarece, în calitatea lor de cetățeni „străini” față de România, puteau să întâmpine și obstrucții, așa cum de altfel s-a și întâmplat în cursul anilor.

Dar să vedem ce se întâmplă cu decretele de numire. Patru dintre ele, pentru Iosif Hodoș, Vincentiu Babeș, Andrei Mocioni și Al. Roman, sosesc pe adresa celui din urmă, însoțite de o scrisoare a lui Papiu Ilarian. Expeditorul scrisorii se interesa dacă nu cumva e necesar ca guvernul de la București să facă vreo intervenție la

¹² St. Manciușea, *T. Cipariu și Astra*, Blaj, 1943, p. 69-70.

¹³ G. Barițiu, *Părți alese...*, II, p. 583.

gubernul din Viena pentru a consimți la numirea în *Societate* a respectivelor persoane, cetățeni austrieci, Al. Roman s-a și interesat la forurile administrative dacă trebuie sau nu ca fiecare să ceară aprobare separată. Ca răspuns la demersul său, un înalt funcționar din Budapesta (Sennyei) l-a informat că nu este necesară intervenția pe cale diplomatică a guvernului din București, dar că fiecare membru trebuie să ceară personal învoirea guvernului austriac de a face parte dintr-o societate străină.

G. Baritiu îi comunică lui Roman în acest sens, că el a și făcut pași pentru obținerea „concesiunii” de la guvern¹⁴. În legătură cu aceste gingașe formalități, Al. Roman spera totuși să fie rezolvate, iar în caz că totuși se vor ivi neplăceri și șicane, în calitate sa de deputat în parlamentul Ungariei era gata să procedeze la o interpelare a guvernului în contra unui eventual abuz de putere¹⁵.

Dacă perspectiva întemeierii *Societății literare române* a trezit entuziasmul intelectualilor români de pe ambele versante ale Carpaților, ideea a dat prilej de îngrijorare oficialităților austro-ungare și unor ziare ca *Pesti Hirnök*, care-i acuza pe „idealiștii Daciei” că se vor aduna la București cu intenția de a proiecta „înființarea Dacoromâniei”¹⁶. Și unele gazete de limbă germană acuzau *Societatea* că ar avea scopuri și tendințe politice¹⁷. Chiar ziare străine, prietene ale românilor, cum era *Politik* din Praga,

¹⁴ Biblioteca Academiei Române, Ms. rom., 1001, f. 26-29.

¹⁵ Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Acad. Române, Fond T. Cipariu, nr. 3411. Azi la A.N.D.J. Cluj.

¹⁶ *Albina*, nr. 10 din 1866.

¹⁷ *Concordia*, nr. 64 din 1867, p. 253.

avansau ideea că: pentru realizarea dacoromânismului (citește: unității naționale) e ocazia cea mai bine venită, deoarece acum nemulțumirea e generală, atât la românii din Transilvania, cărora li s-au anulat legile Dietei de la Sibiu, cât și la românii din Ungaria, cărora dieta din Pesta nu le satisfăcea dezideratele naționale¹⁸.

Atât în ochii guvernului, cât și în cei ai românilor înșiși, acuzațiile de tendințe panromânești au dus la punerea sub semnul întrebării a inaugurării *Societății* în plenul ei. Totuși, în pofida incriminărilor și a proastei atmosfere, membrii intracarpatici ai *Societății*, reușesc până la urmă să ajungă la București¹⁹. La sosirea în capitală (31 iulie 1867), membrii din Transilvania, Banat și Ungaria sunt primiți sărbătorește, triumfal. Străzile și șoseaua erau înțesate de lume și trăsurii. Convoiul sosit la Pavilion este primit cu discursul lui I. Fălcoianu, I. Hodoș și Al. Roman răspund. Cel din urmă, vorbește în numele lui T. Cipariu, deoarece așa cum spunea Roman, natura l-a înzestrat pe învățatul blăjean cu un spirit mare, dar cu o voce slabă. Sentimentele frățești sunt reciproce. Frumoasa și armonioasa limbă română se vorbea de la Tisa până la Marea Neagră, constata Roman, ea e „una și aceeași”. Chemarea învățaților era doar de a-i da „unitatea formei”, de a o curăți și spăla ca aurul, „căci dânsa e sufletul națiunii, e canalul prin care se scurge cultura în trupul național, în popor”. Iar în încheiere, Roman accentua: „Limba ne unește”, dar „au trecut multe secole de când numai ea singură era unica legătură între noi; a sosit timpul, declară reprezentantul

¹⁸ *Albina*, nr. 85 din 1867.

¹⁹ *Telegraful român*, nr. 60 din 1867, p. 237, Cf. *Albina*, nr. 80 din 1867.

românilor din Ungaria și Transilvania, ca să se unească și cugetele și simțirile. La acesta d-voastră ați dat inițiativa, noi vă aducem răsunetul de dincolo” și adresând bucureștenilor salutul a trei milioane de români înstrăinați, încheia cu sincera și caldă urare: „Trăiască România!”²⁰

Dar și mai limpezi erau exprimate dorințele dacoromâniști în discursul său din aceeași zi, către seară, în fața a peste 2000 de bucureșteni adunați în Piața Teatrului înțesată cu lampioane venețiene după moda vremii, purtate în majoritatea de studenți.

Iată cum exprimă el menirea eliberatoare a culturii. Ei, cărturarii, au fost chemați să pună temelie unității literare, deoarece „limba română în elementul său popular e una și aceeași”. Puterea „literelor”, a culturii, adăuga Roman, e imensă, cei ce au slujit-o au împrăștiat întunericul, „au luminat spiritele și au rupt cătușele de pe brațele cele amorțite ale popoarelor”. Încheie cu urarea directă, explicită: „Noi fii ai unei mame, resfirați în șapte țări și sub trei împărății puternice, suntem uniți prin limbă; afară de aceasta pre noi ne-au unit suferințele. Fie ca din unitatea limbei literare, pre calea cea pașnică a științelor să rezulte unitatea noastră națională”²¹.

Dorința exprimată de înflăcăratul vizionar era în inima tuturor celor prezenți.

Când același membru fondator al Academiei va participa la banchetul din 3 septembrie 1867, dar în memoria luptelor pompierilor din Dealul Spirii (1848), toasturile rostite acolo purtau semnificații

²⁰ V. A. Urechia, *Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurării Societății Literaria Română*, culese de..., București, 1867, p. 43.

²¹ *Ibid.*, p. 47-48.

la fel de adânci, deoarece el îndemna să se păzească neîncetat focul sacru al iubirii de patrie, având în vedere că noi „cei de peste Carpați aceluși foc divin îi vom ridica altare în inimile noastre, cari bat... palpiteză cu neastâmpăr mistuite de un dor... Nu mă veți întreba care le e dorul ce le consumă; căci d-voastră, frații noștri, trebuie să o știți, pentru că o simțiți”²².

Bogdan Petriceicu Hașdeu, prezent la ceremonie, da glas aceluiași sentimente când rostea: „București sau Arad, tot una, tot țară românească”.

Cuvântările lui Al. Roman, Iosif Hodoș, B. P. Hașdeu, nu rămân neobservate, deoarece se trimite un denunț primului ministru de la Budapesta²³, în care cuvântările sunt calificate „instigatoare”, îndreptate împotriva „integrității” Austro-Ungariei. Se cerea o „supraveghere severă” a presei românești și măsuri drastice împotriva celor ce „otrăveau” - se spune în denunț - sufletul receptiv al tineretului cu idealul eliberării și al unificării patriei române.

Și era într-adevăr nevoie de „supraveghere” deoarece și în incinta Academiei, la București, G. Barițiu, Vincentiu Babeș, Al. Roman și I. Hodoș își precizau clar și în bloc poziția față de realizarea idealului Dacoromâniei, declarând în fața lui Mihail Kogălniceanu: „întăriți-vă în unire și cultură, dezvoltăți-vă puterile, și când drapelul României va fi acoperit de glorie, va restatornici România în vechea ei mărire și putere, o! atunci ne vom mândri și noi de acel drapel, care este drapelul românesc și prin urmare și al nostru”²⁴.

²² *Românul*, nr. din 17 sept. 1867, p. 787-788.

²³ *Albina*, nr. 107 din 1867.

²⁴ M. Kogălniceanu, *Interpelețiunea privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886, p. 32.

VII.
DIN CORESPONDENȚA UNUI MILITANT DACOROMÂN:
IOACHIM C. DRĂGESC
(1867-1914)*

Doctorul Ioachim C. Drăgescu, pe adevăratul său nume, Drăghici, a cărui viață și operă nu au fost încă minuțios cercetate¹, a desfășurat o activitate publicistică prodigioasă timp de multe decenii, servind ca patriot înflăcărat, cu dăruire și entuziasm ideea unității naționale.

S-a născut la Blăjel (jud. Sibiu) în 8 septembrie 1844; și-a făcut studiile la Gimnaziul greco-catolic din Blaj unde a absolvit în 1864, cu laude din partea directorului Timotei Cipariu, care i-a și scris în atestat următoarele: „așa s-a purtat atât în privința morală, cât și a progresului, încât a meritat deplina mulțumire a acestei direcțiuni și corpului profesoral, înaintea străinilor încă s-a bucurat de cel mai bun nume. Deci ca un tânăr lipsit de mijloace și cu purtare mult promițătoare se recomandă favoarei și părtinirii tuturor bineșimțitorilor”².

* Publicat în: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXX, 1990-1991.

¹ Ilie Dăianu, *Forțele latinității regeneratoare. Un suflet eroic uitat: Dr. Ioachim C. Drăgescu*, în „*România eroică*”, nr. 8, Cluj, 1938. G. Brătescu, *Un student patriot de acum un secol, Ioachim C. Drăgescu*, în „*Spitalul*”, LXXXIV, nr. 1 din 1971, p. 27-32, G. Neamțu, *I. C. Drăgescu, militant pentru republică și dacoromânism (1866-1914)*, în „*Anuarul Inst. de Ist. și Arh. Cluj*”, XV, 1972, p. 263-283 (în continuare se citează: G. Neamțu, *I. C. Drăgescu militant...*).

² G. Brătescu, *op. cit.*, p. 28.

Cu o astfel de carte de vizită calea îi era deschisă, și la București, la Școala națională de medicină și farmacie a doctorului Carol Davila a găsit o bună primire, ba chiar o bursă cu care studiază, mai întâi la Budapesta, apoi la Torino în Italia.

Temperament exaltat, încă din studenție îmbrățișează cu trup și suflet ideile pașoptiste și în special aspirația la unitate națională a românilor. În corespondența pe care o publicăm aici, se reflectă și această aspirație majoră a sa, care i-a jalonat de fapt întreaga viață, stând mărturie patriotismului său ardent și spiritului revoluționar de care a fost mereu animat.

La Pesta, nu se ocupă doar de studiul medicinei ci, intrând în publicistică, Drăgescu devine foarte activ din punct de vedere politic. Material stă, însă, foarte rău, trebuind ca un profesor de la Blaj, Alimpiu Blășianu, să facă pentru el o colectă de 25 de florini la care principalii contribuenți sunt mitropolitul Al. Sterca Șuluțiu și alți câțiva canonici blăjeni³. De altfel, strâmtorarea sa materială reiese foarte bine din scrisoarea către T. Cipariu din 20 octombrie 1867⁴.

Din 1866 devine tot mai des prezent în paginile „*Familiei*” și ale „*Concordiei*”. În cea din urmă, publică numeroase articole politice, avertizând asupra tentativelor de pertractare a dualismului⁵ sau entuziaste apeluri la reforme ca în *Cum ni așternem așie vom dormi*⁶ în care-și proclamă deschis atașamentul față de calea revoluționară pe care românii ardeleni și-au croit-o la 15 Mai 1848.

³ „*Concordia*”, VI, nr. 60 din 28 iul./9 aug. 1866, p. 266.

⁴ Vezi anexa VII.

⁵ „*Concordia*”, VI, nr. 72 din 8/20 sept. 1866, p. 313.

⁶ *Ibidem*, nr. 76 din 22 sept./4 oct. 1866, p. 329-330.

În 1867, ajunge chiar să fie un fel de secretar de redacție la o modestă foaie românească, „*Amicul poporului*”, ce apărea la Pesta sub redacția formală a lui Sigismund Victor Pop, dar de care se ocupa mai mult I. C. Drăgescu (un ziar cu un nume identic mai apăruse tot a Pesta în 1848)⁷.

Deoarece acest aspect al activității sale nu a mai fost atins cu nic o altă ocazie, vom stărui puțin asupra lui, având în vedere că activitatea la un organ de presă pentru popor (pentru țărani în special) se încadra într-una din ideile sale îndrăgite, aceea că, poporul român avea nevoie de lumina culturii pentru a ajunge la adevărata libertate.

Multe din articolele sale se înscriu tocmai pe această linie, în care introduce însă și accente deosebit de critice la adresa noilor rânduieli dualiste ce tocmai se înstăpâneau în acel an. Un exemplu elocvent este articolul *Tot ce facem să facem pentru popor*⁸. Din el se desprinde atașamentul lui I. C. Drăgescu față de națiunea din care face parte, ca și ostilitatea față de regimul dualist oprimator. Iată un crâmpei din articolul său care ilustrează tonul pe care se adresa el poporului român: „Trăim într-un timp rău, timp greu, încât sărmanul popor mai că și-a urât viața văzând atâtea nedreptăți și greutate ce-l apasă, văzând că glasul lui este ca glasul celui ce strigă în pustie. Pe cine nu-l va durea inima când va umbla printre poporul nostru și va afla starea lui cea amară, văzând că acest popor bun,

⁷ G. Neamțu, *Din istoria presei românești - „Amicul poporului” (1848) și „Democrația” (1849)*, în *„Anuarul Inst. de Ist. Cluj”*, IX, 1966, p. 283-299.

⁸ „*Amicul poporului*”, I, nr. 11 din 11 mai/29 apr. 1867, p. 86-87.

brav și blând stors și împilat de atâta timp, batjocorit și umilit în patria sa străbună; astăzi și-a mai pierdut speranța în o soartă mai bună. Totul cu ce se mângâie el este credința că Dumnezeu nu-l va da uitării până în capăt și că o răutate mai neagră ca cea de până acum nu poate vini asupra-i.

Astăzi pricepe și el că știința este putere, vorbește cu drag, se mândrește că din sânul său au ieșit atâția oameni învățați cari îl susțin și îl apără. El simte că trebuie să meargă înainte, el înțelege destul de bine că e încungiurat de neamuri ca acelea, cari dac-ar putea l-ar sorbi într-o lingură de apă, și de la cari n-a primit decât vătămări, apăsare și nedreptate. În cursul atâtor veacuri a învățat că nu trebuie să aștepte binele de la străini și că cel ce așteaptă fericirea de la voitorii săi de rău este un nebun”.

Meditează pe marginea destinului poporului român, susținând că dacă acesta s-ar fi bucurat de o soarte mai bună, de o viață în libertate, la acea dată n-ar mai fi fost în urma fraților săi din Alpi și Pirinei, ci, dimpotrivă, ar putea fi la nivelul unei Elveții ori a Belgiei.

Dată fiind oprimarea, neștiința și întunericul, I. C. Drăgescu îi cheamă pe toți cei ce știu carte și sunt în stare a învăța și lumina pe alții, să ridice „*drapelul luminei*” și conduși de deviza „*totul pentru popor*” să arate prin fapte și nu prin vorbe goale și pompoase, că iubesc poporul și se interesează de viitorul lui. Triumful drepturilor poporului, încheie Drăgescu plin de speranță, este doar o chestiune de timp.

Cultura, știința sunt necesare poporului pentru a nu mai putea fi manipulat de cei ce-și închipuie că poporul le-a fost dat moștenire ca o turmă fără drepturi „o turmă care are numai sarcine și datorii iară alte cele nimic”. Popoarele, speră cu ardoare I. C. Drăgescu, se apropie „încetul cu încetul de mântuire, de scăparea lor de sub aceia ce cu sila li s-au pus *tutori*. Va vini timpul, și aci este, când fiecare va fi maiestrul viitorului, maiestrul fericirii sale”⁹.

Răspândind asemenea idei din care se putea deduce că habsburgii și guvernele ungare sunt dușmanii poporului român, I. C. Drăgescu, punea în pericol însăși existența foii populare. Dar nu numai atât, el încerca prin alte articole și mai meșteșugit scrise, să propage și aspirația la unitate națională, la dacoromânism, idee ce este atât de bine reprezentată și în corespondența de față.

În acest sens, dăm două exemple. Primul, o pseudo-corespondență în care pune în evidență numărul general al românilor, care spune Drăgescu era de 14 000 000, un număr considerabil pentru acea vreme. Dacă în fiecare ar bate aceeași inimă și ar fi conduși de același cuget, atunci, susține Drăgescu, „Mari lucruri ar putea face acești oameni când și-ar înțelege chemarea lor”.

Vorbește tot aici, foarte plastic, folosind mitica populară, despre o pasăre (simbol) cu cap roșu, trup albastru și coadă aurie (culorile naționale românești), care odată cu răsăritul soarelui începe să

⁹ *Ibidem*, nr.10 din 3 mai/12 apr. 1867, p. 77-78.

cânte cu atâta drag încât copiii se scoală să o asculte, mamele o arată cu plăcere copiilor lor, fetele și tinerii se înveselesc și bătrânii sorb puteri noi la vederea ei. „Ea, pasărea, cântă tot a fericire, tot a românism”¹⁰.

Al doilea, un articol mai amplu, intitulat *Dacă ... dacă și iar dacă* în care reia leitmotivul atât de drag lui că „*Dacă* românii ar fi înțeleși și ar înțelege ce înseamnă a fi uniți în cugete și simțiri, a fi o inimă și un suflet”, atunci țările române ar fi o a doua Franță, sau acela că „*Dacă* vom ajunge acolo cât fiecare român va sta deștept și va privechia cu neobosință conducerea vasului ce poartă soarta națiunii noastre; cât sentimentul românismului va fi trecut în sângele și carnea fiecărui român, cât numai și numai iubirea de națiune să fie îndemnul tuturor faptelor noastre, dacă toți românii vor fi cetățeni și români” [...] „*dacă* poporul va fi luminat, *dacă* el va avea conștiința drepturilor și datoriilor sale; *dacă*-și va înțelege chemarea sa”; el, Drăgescu, își va ridica fruntea cu mândrie, însemnând că triumful drepturilor poporului român este aproape. El cere națiunii, ca și S. Bărnăuțiu, să nu se lamenteze, ci să *lucreze*, căci va veni în curând timpul când dictonul „dați Cezarului ce este al Cezarului” se va schimba astfel: „dați poporului ce este al poporului”¹¹.

Așa cum spuneam, am ținut să insistăm ceva mai mult asupra activității sale publicistice de la *Amicul poporului*, atât pentru că nu a fost până azi cunoscută, cât și pentru că activitatea este din prima

¹⁰ *Ibidem*, nr. 14 din 4 iun./23 mai 1867, p. 109-110.

¹¹ *Ibidem*, nr. 21 din 30/18 iul. 1867, p. 169-170.

sa perioadă de avânt, ilustrând și ea apropierea față de popor, față de mulțimi, pe care le va sluji după puterile sale și la acea dată și mai târziu, când ca doctor respectat, va trăi mai mult decât modest și va fi numit „*doctorul săracilor!*”

Una din scrisorile către Ioan Micu Moldovan reflectă interesul său pentru documentele privind răscoala lui Horea, interes ce se explică prin faptul că tocmai în acest an publică romanul *Noptile carpatine sau istoria Martirilor libertății*, închinat mării mișcări sociale și naționale de la 1784, începând să apară încă în paginile „*Concordiei*” la care colabora. Volumul va apare după 15 iulie 1867, cum a promis de altfel încă în mai 1867, când îi invită și pe cititorii „*Amicului poporului*”¹² la „prenumerațiunea” volumului pe care-l publică din admirație față de eroii de la 1784.

Scopul pe care l-a urmărit scriind această carte, mărturisește tânărul autor, a fost ca redeşeptând amintirea martirilor de la 1784 în strănepoții lor, să-i îndemne pe aceștia la fapte de demnitate și mărire națională.

Nu știe dacă a nimerit coarda care vibrează la sentimentul „românismului”, însă cere să nu fie judecat prea aspru deoarece pe lângă că e tânăr, a scris și „între împrejurări destul de nefavorabile din mai multe privințe și mai ales din punct de vedere al asprimei legilor presei”. Cu alte cuvinte a trebuit să țină seama de *cenzură*. Romanul va avea oarecare căutare. Un număr de volume din *Noptile carpatine* i le trimite lui I. M. Moldovan spre vânzare. Fostul profesor

¹² *Ibidem*, nr. 13 din 27/15 mai 1867, p. 108, nr. 16 dom 20/8 iun. 1867, p. 136, speră chiar ca romanul să-l expedieze „prenumeranților” pe data de 10 iulie 1867.

de istorie al lui Drăgescu îi face acest oficiu, înregistrând și în 1871, 1876 și 1877 câteva cereri de a expedia acest volum solicitanților. Printre aceștia înregistrăm pe studentul Ioan Dronca¹³, preotul Alexie Duca din parohia Arad¹⁴, dr. Ioan Nichita din Zalău¹⁵, care-i cere și o fotografie a autorului, semn de reală admirație și învățătorul Sofronie Liuba¹⁶.

Lui Drăgescu, romanul îi aduce numai necazuri: este confiscat, i se suspendă bursa și trebuie să părăsească studiile din capitala Ungariei. Dacă este reală informația din necrologul său¹⁷, atunci, înseamnă că Drăgescu a fost pus sub urmărire, că a fost închis și că a reușit să fugă deghizat în Italia. Tot cu rezervă, și întrucâtva modificată este relatată această întâmplare semnificativă și de Nicolae Coroiu: „Despre Drăgescu era o versiune atunci prin Blaj, că fiind urmărit de poliția nemțească-ungurească, pentru „*Noptile carpatine*”, colegii lui din Graț și Viena, l-ar fi pachetat într-un lădoi mare și l-au trimis la Turin, pe adresa unui prieten de acolo”¹⁸. Această „aventură” nu o avem confirmată și din alte surse, însă îi este oarecum caracteristică și pare destul de verosimilă.

Își continuă studiile la Viena, unde ia parte activă la fondarea și activitatea Societății studentești „România” și de unde trimite câteva scrisori lui George Barițiu, extrem de interesante din care i se pot

¹³ A.N.D.J. Cluj, Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2824.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 2825.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 4737.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 3992.

¹⁷ „Dimineata”, XII, nr. 3998 din 22 aprilie 1915, p. 2.

¹⁸ N. Coroiu, „*Noptile carpatine*” ale lui I. C. Drăgescu, în „*Cultura Creștină*”, XVII, nr. 4-5 din aprilie-mai 1937, p. 307.

cunoaște năzuințele cele mai intime, îndreptate spre eliberarea românilor ardeleni de sub dominația austro-ungară și realizarea Dacoromâniei, îndemnându-l chiar pe marele publicist să se pună în fruntea luptei pentru libertate¹⁹.

De la Viena, din cauza greutății ridicate de însușirea limbii germane se mută în Italia unde urmează cursurile facultății de medicină din Torino, venind în contact cu iredentismul italian. Admirator al lui G. Mazzini vede lupta românilor din Transilvania pentru unirea cu România identică cu a italienilor, din care se va inspira mereu în scrierile sale²⁰. Corespondența lui Drăgescu mai scoate în evidență cum păstrând legăturile cu Transilvania prin I. M. Moldovan, pe când era medic la Craiova, le cere ardelenilor să facă o sărbătoare deosebită din 15 Mai la Blaj, unde să facă pelerinaj, repetând jurământul de la 1848. Datoria românilor era imaginată de el astfel: „patria și libertatea, românismul și independența, democrația și unitatea, să fie unite în inima noastră, să muriți pentru țară cu numele libertății pe buze”²¹.

Aceste îndemnuri fac parte de fapt din activitatea sa conspirativă, deoarece, s-a remarcat și până acum, el și ca medic la Craiova, a întreținut legături cu cercurile mazziniene, în 1874 făcând chiar o călătorie intempestivă și enigmatică în Italia²², iar în 1869 trimisese în Transilvania, la Năsăud, lui I. Mureșianu, o

¹⁹ Vezi anexa I-IV.

²⁰ G. Neamțu, *I. C. Drăgescu militant...* Vezi și anexa XX.

²¹ Vezi anexa XX.

²² G. Brătescu, *op. cit.*, p. 30.

proclamație revoluționară în care chema la lupta ce se apropia, susținea el, pentru că „Transilvania e inima României. În ea pulsează, bate viața României, viitorului”, declarând în final că popoarele devin libere prin impaciință, nu prin paciință”.

De fapt, și din scrisorile către I. M. Moldovan, reiese aceeași dorință ardentă de unire; în 1877 îl asigura pe fostul său profesor că odată lupta terminată cu turcii, gândurile românilor din România se vor îndrepta spre Transilvania, de aceea ardelenii *să sper*²³ !

Imediat după războiul de independență, de la Craiova, Drăgescu a cerut să fie mutat la Constanța unde, ca medic primar de județ, organizează practic serviciul medical român pe acel pământ strămoșesc. Menționăm că el se numără printre inițiatorii monumentului lui Ovidiu din capitala Dobrogei, publicând cu acea ocazie și o broșură omagială²⁴.

În Dobrogea, nu-și uită de Transilvania și când nenorocirea inundațiilor se abate asupra ei, medicul constănțean face o colecție întinsă, trimițându-le ardelenilor 308 lei adunați de la frații dobrogeni, care veneau astfel să-și afirme solidaritatea cu românii subjugăți²⁵. Dar nu-l uită nici pe G. Barițiu, căruia-i scrie despre greutățile și realizările „*De pe malul Mării Negre*”. Una dintre scrisori, aceea din 1 ianuarie 1881, redactorul „*Observatorului*” o și publică²⁶.

I. C. Drăgescu prevedea Dobrogei un mare viitor dacă se va introduce mai adânc și mai cuprinzător cultura română, împăduririle, o agricultură modernă și o intensificare a colonizării ei. Situația de

²³ Vezi anexa XXII.

²⁴ G. Brătescu, *op. cit.*, p. 31.

²⁵ „*Famiana*”, XVI, nr. 26 din 3 apr. st. v./15 apr. st. n. 1880, p. 164.

²⁶ „*Observatorul*”, IV, nr. 5 din 14/26 ian. 1881, p. 18.

atunci a Dobrogei o zugrăvea astfel: „Dobrogea în urma resbelului rămase o întinsă ruină, peste care mizeria domnea suverană, cu întregu-i cortegiu de boale și suferințe. Mari silințe, multă dragoste și solitudine fură necesare din partea guvernului și a administrațiunii române pentru ca să ridice țara din înfricoșata mizerie în care zăcea” [...]

„Dacă trebuie să ne mândrim cu gloria armelor de la Plevna, nu mai puțin ne putem mândri cu succesul obținut în administrațiunea Dobrogei. Și cel mai barbar popor din lume poate să fie viteaz, dar numai un popor civilizat știe administra bine”.

Un alt aspect esențial, care nici el nu a fost scos în evidență până acum, este acela al apartenenței sale la societatea semiconspirativă „Carpații”, încă de la 1882. Apartenența la o astfel de societate era de altfel perfect firească pentru el; activitatea de o viață îl îndrepta spre „Carpați” și, mărturisim, că ne-ar fi și mirat să nu fi făcut parte din ea. Activitatea conspirativă și-o recunoscuse încă din 1868, când declara într-un articol din „Românul”: „Ei bine, agităm, dar nu în contra libertății ci în contra despotismului; conspirăm, dar nu în contra drepturilor omenești, ci în contra nedreptății”²⁷.

Acum, la 1882, numele său apare într-un raport, confidențial al lui Lachman către ministrul de externe Kálnoky, ca fiind între cei 81 de membri „periculoși” cunoscuți ai societății „Carpații”, în majoritate dintre românii refugiați din Austro-Ungaria în România și care aveau drept scop, după cum se consemnează în raportul respectiv „constituirea României într-un imperiu dacic”.

²⁷ G. Neamțu, *I. C. Drăgescu militant...*, p. 278.

Va fi alături de carpatini și în 1884 când aceștia vor hotărî să dea amploare aniversării centenarului răscoalei lui Horea, susținând cu căldură această inițiativă mai întâi printr-un fulminant articol în „*România liberă*”²⁸ iar apoi prin publicarea unei cărți închinată răscoalei de la 1784.

Notăm că articolul trimis din Constanța era și o ripostă la o atitudine nefericită adoptată de „*Tribuna*”, de teama unor represalii severe din partea guvernului Ungariei, și care dezaproba sărbătorirea „Centenarului Horia” proiectată din inițiativa tinerilor de la societatea „Carpații”, motivând că „prea suntem apăsați, prea suntem necăjiți, prea suntem dispuși la mișcări violente, și serbarea nu poate decât să înăsprească încordarea nenorocită ce există între noi și maghiari”.

Opinia lui I. C. Drăgescu era că „*Tribuna*” se înșela. Tocmai fiindcă suntem necăjiți, argumentează Drăgescu, trebuie să-i sărbătorim pe „*sfintii noștri naționali*”, pentru a câștiga noi forțe în lupta nemiloasă în care românii trebuie să demonstreze că sunt gata de orice sacrificiu, că nu vor renunța la patria lor la „drepturile noastre de popor autohton pe pământul bătrânei Dacii”.

El o spunea hotărât: această sărbătorire este o datorie națională, patriotică, o datorie sfântă. Programa serbării, apreciază Drăgescu, formulată de carpatini, este atât de inofensivă încât dominanții „ar trebui să fie recunoscători autorilor ei pentru moderația ce și-au impus-o”. Și încheie tranșant: a opri această serbare ar însemna încercarea de a înăbuși în inima tinerilor cele mai sfinte și generoase

²⁸ „*România liberă*”, VIII, nr. 2112 din 22 iulie 1884, p. 2 „Centenarul Horia”.

sentimente care trebuie de fapt cultivate și dezvoltate; în fine, a opri această sărbătorire, încheie Drăgescu, ar însemna a comite o crimă neiertată în contra patriei și a românismului.

Cartea pe care el o publică cinstind aniversarea centenarului Horea, se numește *Martirii libertății. 1784. Horea*²⁹, sub motto-ul revoluționar al lui Mazzini: „Pretutindeni unde e despotism, răscolarea este cea mai sfântă dintre îndatoriri”, în care intervine cu comentarii privind situația existentă intolerabilă pentru românii din Transilvania. Ea nu este o simplă retipărire a *Noapților carpatine* ci o scriere ce încerca să îmbine descrierea răscoalei lui Horea cu situația de la 1884 a românilor din Transilvania. De fapt se face chiar o paralelă între situația românilor de la 1784 și 1884.

Drăgescu ține să atragă atenția cercurilor dominante că „orice domnie nedreaptă, orice violență, orice act de egoism împlinit în paguba unui popor este o violare a libertății, a egalității și a înfrățirii popoarelor”.

Cine apasă o națiune este inamicul tuturor. Omenirea înaintea neîntrerupt fiindcă nici spânzurătoarea, nici ghilotina, nici temnița, nici gloanțele nu o pot opri. Un popor care geme în robie, duce jugul, stă liniștit până când își reculege puterile, până când își reamintește jertfele ce a făcut, sângele ce l-a vărsat pentru drept și libertate, și apoi într-o zi, cheamă înaintea judecății pe călăii săi”³⁰. În final, precizează că înțelegerea româno-maghiară va fi posibilă numai

²⁹ I. C. Drăgescu, *Martirii libertății. 1784. Horea*, R. Sărat, 1884.

³⁰ *Ibidem*, p. 57.

pe baza unității naționale, neputându-se nicidecum opri progresul care înscrie în mersul său înainte și „realizarea visului de aur al sufletului românesc, acel vis pe care poporul nostru-l cântă: Va veni și rândul meu, / De-ntregi-voi într-un an, / Rezășia lui Traian!”.

Nu este deci de mirare, dacă etalând un astfel de conținut revoluționar din punct de vedere național, toată Transilvania este împânzită cu circulare adresate notarilor comunelor românești, prin care sunt îndrumați să facă cercetări serioase pentru a găsi și confisca această scriere³¹. Se și efectuează o serie de percheziții în acest scop, iar tribunalul de presă din Pesta, ia o hotărâre împotriva scrierii lui Drăgescu acuzând-o că încalcă paragrafele 158, 172 și 174 ale codului penal, ordonându-se confiscarea ei imediată³².

Nu este de prisos să amintim că după apariția *Noapților carpatine*, în 1872, I. C. Drăgescu își declarase intenția de a scrie „Istoria lui Horia și a lui Avram Iancu”, solicitând în presă, de la toți cei ce dețin documente despre cei doi eroi, să i le împrumute pentru a le folosi în lucrare³³. În parte, broșura din 1884 era concretizarea dorinței din 1872.

Participant și la alte acțiuni ale societății „Carpații”, I. C. Drăgescu rămâne în tot cursul vieții, un entuziast al luptei pentru realizarea unității naționale, așa cum singur declara încă la 1888, doctorului Constantin I. Istrati: „n-am avut decât un singur ideal: *unitatea și mărirea românilor*”³⁴ (sb.n).

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 11 din 15 (27) ian. 1866, p. 2.

³² G. Neamțu, *Destinul cărților despre Horea apărute cu ocazia centenarului răscoalei (1784-1884)*, în „Sargetia”, XX, 1986-1987, p. 298-305.

³³ „Gazeta Transilvaniei”, XXXV, nr. 78 din 19/7 oct. 1872, p. 4.

³⁴ Vezi anexa XI.

După pensionarea sa, în 1910, se stabilește la București, dar nu are odihnă, vrea în continuare să fie de folos cauzei, și îi scrie lui N. Iorga în 1911: „Când în marea masă a poporului nostru vor fi deșteptate energiile ce dormitează și conștiința națională, se vor putea săvârși minuni cu privire la viitorul neamului nostru”; ca publicist se pune la dispoziția marelui învățat, pentru a-l ajuta la editarea unui mare ziar de propagandă națională pe care avea de gând să-l înființeze³⁵.

Până și educația pe care a dat-o copiilor săi a fost încărcată de un vibrant patriotism. Este grăitor astfel că fiul său Brutus I. Drăgescu, judecător în București și căpitan în timpul primului război mondial, în regimentul 9 de vânători, cade zdrobit de un obuz, pe când își conducea compania la asalt pe malul Siretului în toamna anului 1917.

„Neamul românesc”³⁶ ține să remarce entuziasmul ereditar al fiului lui I. C. Drăgescu, nutrinđ și el visul tatălui său, vis pe care nici unul dintre ei n-a mai apucat să-l vadă realizat.

Ultimii ani, I. C. Drăgescu i-a trăit în grele lipsuri materiale, rămânând la fel de atașat idealurilor sale naționale. Este emoționantă scrisoarea sa din această perioadă a vieții (1913), către I. M. Moldovan (și acesta la adânci bătrânețe), în care fostul său elev își reafirmă venerația pentru Blaj, acel „sfânt focar de lumină, de dragoste pentru neam”³⁷, trimițându-i și ultima sa operă, *Pro Patria, poveste despre începutul și menirea neamului românesc*, tipărită la Craiova în același an.

³⁵ G. Brătescu, *op. cit.*, p. 32.

³⁶ „Neamul românesc”, XII, nr. 244 din 6 sept. 1917, p. 2.

³⁷ Vezi anexa XXIII.

Se stinge din viață după o lungă suferință, în noaptea de 21 spre 22 aprilie 1915, la București.

Activ pe teren politic, publicistic și medical un timp atât de îndelungat, Ioachim C. Drăgescu a fost o personalitate interesantă și generoasă, a cărei cunoaștere merită o mai susținută atenție în cadrul unei viitoare binemeritate monografii. Scrisorile pe care le publicăm ne oferă numeroase informații extrem de utile pentru a fi folosite tocmai în acest scop.

ANEXE

[Ioachim C. Drăgescu către George Barițiu]

I

„Unitate ori moarte”

Viena, 20 martie 1868

Mult stimat domnule!

Din prețitul ziar ce redigeți abie primi-i în zilele astea numărul 5. Primii patru numeri se vede că s-au pierdut din cauza că adresa nu e completă, deci vă rog să adăugați sub „Viena”, „Josefstadt post.rest”.

Sper că nu mă veți timbra de lingușitor ori malițios dacă viu a vă face cunoscut că numele d-voastră provoacă atâta ură unor români negri la suflet de aici, încât mai bucuros sufăr orice decât pre d-voastră. Mă tem că „ziarul Transilvania” încă va avea soarta bieteii Gazete și a Arhivului d-lui Cipariu; căci dacă Gazeta a fost afurisită de marele nostru hipotecar și Arhivul e esilat prin d-l Grigoroviția din Institutul terezian, ca nu cumva tinerii români să se corupă prin

cetirea lui; cine știe, dacă azi-mâine nu va ieși undeva un ordin în contra „Transilvaniei”.

Dezbinarea între junimea română de aici care s-a fost urzit încă de mult, se continuă cu toată furia. Cauza sunt cei mai mulți bucovineni cari posedă doză de sentimente rusești, și junii din nefericita turmă a lui Șaguna. Cei dintâi, mare parte neînțelegând românește, nu vor să știe de cauza română: ceștialalți sunt demne instrumente ale stăpânului lor. O! Șaguna-și creează o junime demnă de dânsul.

Ideea daco-românismului niciodată n-a fost lățită ca acum; până și profesorii de medicină o amestecă în explicațiunile lor.

Pre aici nici cât e negru sub unghie nu se încred în românii transilvani, și se tem de ei. Dar ei ce fac oare? Vor accepta, vor avea lipsă de un Cassiu care să le repetiască cuvintele adresate lui Brutus: „Brute, cunoaște-te, deșteaptă-te, scoală și lovește, Roma caută la tine”...

Aș mai avea încă multe de împărtășit dar fiindcă trăim în constituțiune, și încă o constituțiune hunică, fiindcă suntem în post, trebuie să ne închidem în casă, să ne presărăm capul cu cenușă și să tăcem, căci de nu taie popa limba... - deși eu sunt de părere ca să strigăm, să nu tăcem, căci dacă ne taie nouă limba, vor urma alții după noi cu o limbă și mai elocinte, și apoi de la un timp se vor toci și cuțitele popei...

Primiți vă rog, încredințarea perfecte mele stime și considerațiuni.

Sincer stimător,

I. C. Drăgescu

[De mâna lui Barițiu.] 1868. I. C. Drăgescu. 20 martiu. Răsp. 28

mart. Biblioteca Academiei Române, Bucureși, Ms. rom. 1005, f.338-339 (în continuare se citează B.A.R.)

II

„Unitate ori moarte”

Viena, 5 aprilie 1868

Mult stimate domnule!

Am primit cu viuă plăcere și mulțumire multă stimata d-voastră scrisoare din 28 martiu; și vă aduc celea mai respectuoase și profunde mulțumiri pentru binevoitoarele împărtășiri ce mi le făcurăți.

Eu sum june și în astă calitate cu puțină experiență, și răpit de multe ori de forța sentimentului, astfel încât nu mai pot da ascultare rațiunii - pot să comit erori; deci vă rog ca celea ce am și voi avea onoare a vi le comunica să le judecați cu indulgență și bunăvoință părintească.

Ziceți că „stăpânul” și-a recunoscut rătăcirea, că de la „stăpânii situațiunii nu mai așteptăm nimic bine”. Ei bine, dacă e om onest, dacă căința e sinceră, nu-i rămâne alta decât să se adreseze către națiune, în public, să-și mărturisească păcatele și să ceară iertare și canon. Așa lucră un om onest care din rătăcire păcătuiește. Încât pentru mine, eu nu pot și nu voi mai putea crede ușor lui S... Din cauza că țin mai imposibilă renașterea unui om care și-a dejosit atât de tare sufletul, demnitatea sa, încât s-a aliat cu lotrii ce țineau a răpi tezaurul mamei sale. Tot din astă cauză parcă mă tem numai când auz vorbindu-se că S... pășește iară pre terenul activității naționale; mă consolînsă cu aceea că căzând măștile, națiunea poate

distinge pre Grachi din Catilini, și se va încrede și va urma numai pre aceia despre cari este convinsă că luând odată crucea și-o vor purta-o cu resemnațiune și curaj, și vor fi gata a muri pe ea pe Calvaria când se va recere.

După mine, împregiurările actuali culmea prudenței politice este cultura, cultura în toți ramii și în toate direpțiunile; căci prin ignoranță am pierdut toate, prin cultură le vom recâștiga. Dacă pentru noi este o condiție absolută cultura spiritului și inimei, nu mai puțin imperativă este „cultura brațului”. Din grația lui D-zeu și a străinilor nici odată nu vom fi liberi și independenți. Se va cere poate brațiile a sute de mii, vor trebui să curgă torinți de sânge, vor sângera generațiuni întregi - dacă nu vor interveni evenimente și complicațiuni interne și externe - și atunci abia vor primi sanționarea drepturile poporului român. Și apoi noi nu țientim numai la libertate, ci și la o independență absolută - ști așa cum ne place nouă a o visa; căci a schimba un jug cu altul, a scăpa de strănepoții lui Bendeguci spre a fi servitorii descendenților lui Herman înseamnă a exila pre Satan prin Belsebut.

Să ne punem pe învățătură și să ne deprindem a purta chiar așa de bine peana ca și pușca, și asta ca și peana; să arătăm că putem fi așa de bravi pe câmpul științei, ca și pe al luptei. O rană periculoasă de care sufere corpul națiunii noastre este și separatismul. Particularismul este moartea morală a unei națiuni. De unde provine el? Din cultul egoismului, al interesului privat. La noi, ca și în România liberă, creierii multora sunt înghețați, anima lor e opt graduri sub zero.

Mi se pare că viitorul miroasă a sânge, cadavre, catene și focașuri; deci fiindcă noi suntem cam lași, eu consult pre strănepoții noștri viitori ca să vină pe lume îmbrăcați cu cămașe de zale, sau cu o piele groasă ca de bivol. Ce ziceți? În Franța, Italia, Grecia, jumătate din insulta, umilința și împilarea ce o îndurăm noi, nu ar fi costat 20 de revoluțiuni și, tot atâtea capete încoronate? Încât pentru Daco România eu nu știu ce să mai cred. Știți că aici petrece de câteva luni un personaj mare din România, de câteva zile e și frate-său aici. Unele cuvinte ale acestuia mă entuziasmează într-o zi foarte tare: cine știe - poate sunt cuvinte de paradă -. Ce se atinge de publiciștii români cari să scrie pentru străini - e dureros că-ți trebuie lampa lui Diogene ca să-i afli. Am zis d-lui Brătianu să cumpere Presa liberă ori Cetrana pentru noi; a promis. Acum e întrebarea că făcându-se treaba cine să scrie în ea? Eu mi-am fost propus să fac în toată săptămâna o cronică săptăm[ănală] pentru Osten și Zukunft, dar fiindcă nu sunt forte în limba germană, trebuia să-mi capăt pe cineva pentru traducere, ceea ce nu mi-a succes. Afară de aceea stau rău în privința mijloacelor traiului, din cauză că guvernul mi-a oprit pentru totdeauna stipendiul din Blaș; trebuie să-mi caut și unele condițiuni; așa-mi lipsește cu totul timpul liber. Din București mi se scrie [...] că d-voastră între altele ați discutat o cestiune foarte importantă, dar și mai nerealizabilă: „Unirea religioasă” a românilor. Când s-ar putea realiza, am număra cu un rău principal mai puțin.

Primiți încredințarea deplinei mele stime și considerațiuni,

I. C. Drăgescu

BAR, rom., 1005, f. 342-343.

* Deteriorat.

III

*„Unitate ori moarte”**Viena, 10 aprilie 1868****Mult stimat domnule!***

Am citit, am râs și în fine m-am indignat pentru „nesincerul” compliment ce vi-l face Albina în n.35 l.c. M-am supărat fiindcă cunosc „fariseismul” albiștilor, și sentimentele ce le nutresc față cu persoana d-voastră.

Când vorbesc de „albiști” înțeleg totdeauna pre Babeș - sufletul Albinei - căci redactorele ei, care e nu numai un „pictus masculus” nu publică nimic înainte d-a fi comunicat lui Babeș.

Auziți acolo fariseism. Babeș care știu a-și face capital și din confesionalism și din devotamentul, anima și sinceritatea câtorva Catoni și Bruți ce-i posedăm; acel Babeș care în a.[nu] tr.[ecu] când cu adresa junimei de ici către d.[omnia] v.[oastră], la avizul redact.[orului] Popa plecă într-un suflet din Pesta la Viena, conduse prin instrumentele sale afacerea astfel încât sfâșie junimea, deoarece d-lui a zis că mai bine să se facă chiar și dr. ... adresa, numai d.v.nu; acel Babeș care în decembrie a expirat precând petrecea d-l D. Brăteanu în Pesta, vorbind despre dv. se exprimase cam astfel: „Baritu urmează o politică nefericită, nime nu-l urmează, nime nu ascultă principiile lui, n-are nici un partizan etc.”, - astăzi vine și vă complimentează. O, de ați ști cât de drag vă are în inimă Babeș.

În zile acestea coveni-i cu un personagiu care se zice a fi bine informat, introdus în secretele guvernului hunic. Acela îmi spuse că „guvernul mag.[hian] tocmise treaba așa, încât va ieși de metropolit ori Vancsa, ori Papfalvy”. Ba ei țintesc acolo ca Vancsa în Blaș și Papfalvy în Gherla.

Mi s-a spus că perfidu Bohățiel stă de mare vază la maghiari, miniștri îl chiamă în toate consiliile lor. El a recomandat, el susține și pre V. și pre P.

Acest cameleon va trece încă de român, pentru că știe exploata opiniunea publică a românilor și acum are la dispozițiune o cestiune; aceea a munților revendicați de care se folosește ca Trompeta de cestiunea evreilor. Mă cutremur, mă înfior când numai cuget la scopul infernale ce țintesc maghiarii prin instituțiunea urbarială. Ținta lor: dezbrăcarea românilor de averi. Am auzit că în scaunele urbariale oficiale români nu sunt ca în palmă, curtea de apelațiune din Târgul Mureșului încă o a cam curățit de daco-români. Procesele vor curge iute, domnii proprietari ung.[uri] cari au atâtea procese cu comunele și românii sunt infernali; oficialii maghiari vor fi și mai infernali. Sărmane popor român.

Încât pentru cearta țigănească între Perczel și Kossuth eu nu văd în ea decât o apucătură maghiară, adeca a face presiune asupra cabinetului vienez, și a stoarce armată maghiară, cu care apoi să ne țină în frâu atât pre noi, cât și pre celelalte națiuni suprematizate și împilate.

Ce se atinge din art.[icolu] din nr.35 al Albinei, eu cred că d-nii de lângă Alba-Iulia v-a priceput rău, dacă au înțeles că acel „câmp deschis” ce-l cereți, se poate afla în Austria. Eu din contră sunt de părere că aici nu există, ieșind odată pe câmpul luptei ați avea să spuneți adevăruri mari, cari dualiștii nu le-ar putea suferi.

Recomandându-mă iubirei d-voastră, rămân devotat și sincer stimător,

Drăgescu

BAR, ms. rom. 1005, f. 344-347.

IV

„Unitate ori moarte”

Viena, iulie 18

Mult stimat domnule!

În fine, abia și abia am atras iarăși asupra-ne atențiunea presei austriece. Pronunciamentul bravilor din Blaș și-a făcut efectul său. Ce respect ar fi inspirat inamicilor noștri, când întreaga națiune s-ar fi pronunțat astfel?

Știu că opiniunile, pronunțamentului inteligenței întrunite în 15 mai la Blaș, este smuls din inima națiunii noastre, dar cei fără de lege nu vreau să înțeleagă. Aș fi dorit ca modestul Blaș, să fi devenit pentru noi aceea ce fu Mecca pentru mahomedani; aș fi dorit ca românii transilvani să peregrineze la el tot anul odată, în 15 mai. Dacă în est an ar fi fost reprezentate toate ținuturile, toate comitatele, scaunele și districtele, măcar cu 2-3 reprezentanți cari să fie subscris pronunțamentul din cestiune, atunci adversarii noștri ar trebui să

recunoască că acela este pronunțamentul unui milion și jumătate de români.

Minunată mercenară Noua Pressă liberă de aici; se folosește de astă manifestațiune de opozițiune a românilor spre a cara pre bieții boiemi. Ea observa că precum Austria fără coroana lui Wencel, așa și coroana lui Ștefan fără Transilvania sunt moarte.

Andrassy a și dechiarat că va lupta pre moarte, pre viață pentru uniunea Trans.[ilvaniei], căci fără de dânsa Ungaria nu poate deveni stat independinte; afară de aceea e periculoasă gravitând pururea spre România.

Acum se ivește și mai tare răul ce-l trase asupra Trans.[ilvaniei] acei câțiva indi.[vizi] nemernici ce intrară în dieta despotică din Pesta. Străinii strigă în gura mare, români, români sunt reprezentați în dieta din Pesta, că participară la alegeri etc. prin urmare toate protesturile lor ulterioare nu plătesc o ceapă degerată. Ce bine era dacă alegătorii li va da vot de neîncredere. Știu că nu și-ar fi depus mandatul, căci pielea de pre nasul lor este mai groasă ca solzii crocodilului, dar atunci cel puțin ruinam baza pre care se razemă acum contrarii noștri. Cred că acum ar fi timpul ca să răspundă cineva ziarelor germane și să le lumineze.

Câțiva articlii bine scriși și sințiți ar fi la timp.

Ni-am pierdut libertatea și drepturile, și eram în pericol să ne pierdem și onoarea și demnitatea. Grație acestor români blășieni cari salvară dacă nu întregul, cel puțin o parte.

Suntem miserabili, și după conduita și ținuta noastră de până acum, n-am meritat altă soarte decât aceea ce avem.

Nu puteam crede că românii - după ce trecură prin focul Gheenei, după ce susținură atâtea probe, să renunțe la viitor.

Zic la viitor, căci cine nu ține la libertate și la demnitatea națiunii sale ca la viață, acela nu mai are drepturi la viitorul ei. Nu-mi permiteam nici a cugeta măcar, că între 1 1/2 milion români nu se vor afla câțiva bravi, rezoluți, devotați, câțiva titani cari să conducă poporul și să susțină lupta cu fruntea deschisă. D-voastră știți că spre a câștiga o victorie e de ajuns un general înțelept care să posede iubirea ostașilor. Sunteți în condițiunile acestui general: sunteți unicul pe câmpul luptei pentru drept: luați sceptrul, luați cuvântul și arătați inimicilor noștri că și în lupta prin cuv.[ânt] încă suntem victorioși.

Sincer stimător,

I. C. Drăgescu

[De mâna lui Barițiu.] Răsp. 10 iunie.

BAR, București, Ms. rom. 1005, f. 360-361.

V

Pinerolo (Italia), 20/9, 1871

Stimate și iubite cetățianel

Deși aveți multe și interesante ocupațiuni, totuși îmi place a spera că nu-mi veți refuza favorul ce viu a reclama.

Știind că în Brașov lipsesc doctorii români aș dori să mă stabilesc acolo. Înainte de a face acest pas mi-ar plăcea să știu dacă un medic român ar putea trăi, și cât ar putea avea la an?

D-voastră cunoașteți destul de bine Brașovul, prin urmare puteți satisface dorințele mele.

Deși june, am avut prea multe deziluziuni și amăgiri pentru ca să mai alerg după idealuri, poate nerealizabile.

Veți conveni cu mine că e dureros a abdica la un ideal ce forma deliciul vieții mele.

Ce era să fac? Am observat că omenirea nu este altceva decât un mare mercat unde se vinde și se cumpără totul: „conștiință, animă, onoare”.

Am văzut că la români conștiința propriilor dătorințe se apropie de gradul 0, că flacăra patriotismului este aproape stinsă, că fiecare se arată atâta preocupat de sine, încât nu mai află timp a se ocupa de interesele românismului.

Sunt puține excepțiuni lăudabile dar aceste sunt pre puține. Una imensă ruină morale s-a grămadit asupra Daciei romane. Am uitat că nainte de toate trebuie să fim noi. România o persoană, o conștiință, o cugetare, o acțiune, o inițiativă; am uitat că dătoria, necesitatea noastră este ca înainte de toate să fim români.

Nu de la străini, ci de la noi, de la poporul nostru, din voința noastră, din mintea și anima noastră să tragem auspiciile dreptului nostru.

În vara trecută, făcui una excursiune prin Dacia, am parcurs o parte din Banat, Transilvania, Bucovina, Moldova, Muntenia; și m-am rentornat în Italia cu anima în doliu. Am văzut lucruri pe cari nu mi-am permis nici măcar a le cugeta înainte de a le fi văzut.

Cu cât iubesc mai mult astă neferice patriă română, cu atât e mai mare dorerea mea.

Celea ce se petrec în țierele latine, și mai ales în Franția și în Italia, mă făcu să desper de soarta familiei latine.

Eu nu mai aștept nimic!...

Aștept răspunsul d-voastră, pentru care mulțumindu-vă înainte, vă salut cu iubire.

I. C. Drăgescu

BĂR., Ms. rom. br. 1006, f. 172-173.

VI

Craiova, 21/12, [18]78

Iubite d-le Barițiu!

Răspund cam târziu la epistola ce mi-ai făcut plăcerea a-mi adresa, din cauză că am lipsit din Craiova, iar la re-ntoarcere m-am îmbolnăvit de friguri.

Am vorbit cu librarul de aci Samitca, căruia i-am încredințat jurnalele ce mi-ai trimis, și o listă de 17 persoane, despre cari am crezut că poate s-ar abona.

D-ta îmi ceri abonați siguri: dar ținând cont de mobilitatea de caracter a oamenilor de aci și de puțină simpatie ce o au pentru ardeleni, vei fi d-acord cu mine când te voi încredința că siguranță în materie de abonament, nu există.

Un jurnal ca Observatorul este o necesitate națională, dar câți dintre românii de aci o înțeleg? și din cei ce o înțeleg câți o susțin? Foarte puțini. Materialismul a copleșit mai toate inimile și sufletele.

Eu probabilmente voi pleca în Dobrogia, dar când, nu știu: de acolo te voi ținea în curentul evenimentelor de peste Dunăre.

Îndată ce librarul îmi va arăta numărul abonaților, îți voi scrie. D-ta poți să te adresezi de-a-dreptul la librar.

În momentul în care-ți scriu această epistolă, capul îmi urlă de chinul ce am luat. Termin pentru astă-dată urându-ți succes la întreprindere, sărbători și un an fericit. Al d-tale afecționat,

Dr. Drăgescu

[De mâna lui Barițiu:] 1879, Dr. Drăgescu, Craiova, 21 dec. v. Venită în 4/16 ian. Urlați, București, Ploiești. Obs. nr. 2. BAR, Ms. rom. nr. 1007, f. 276-277. Publicată de Ioan M. Neda, Din legăturile craiovenilor cu Gh. Barițiu, în „Arhivele Olteniei”, XIX, ian.-dec., 1940, nr. 107-112, p. 284-294.

*

[Ioachim C. Drăgescu către Timotei Cipariu]

VII

Viena (im allgemeinen Krankenhause)

20/10, 1867

Reverendissime Domnule!

Forțat a părăsi Pesta și dorind a-mi continua studiile în Pisa mă adresai câtă mai multe persoane de auctoritate și de o pozițiune mai înaltă atât din Transilvania cât și din România. Dein toate părțile asicurețiuni că voi fi susțienut, numai să merg.

Văzând însă că promisiunile contelui Rosetti cu care avui onoare a conveni în Pesta - și a altor bărbați mari dein România, reman numai promisiuni, nu avui curajul a merge în Italia, și aceasta cu atât mai tare, cu cât diplomele de la universitățile italiene în Austria nu sunt recunoscute.

Avizat prin o.d. Al. Roman, membru al Societății academice române că mi s-ar fi aplacidat unul din stipendiile brăilene, am și scris d-lui președinte al aceleiași Societăți, d. I. Heliade Rădulescu, dar până acum nu fui fortunat a primi vre-un respuns. Am adresat o altă epistolă d-lui A. T. Laurian, dar tot în deșiert.

Despre rezultatul petițiunii mele adresate Ven.[eratulu] Cap.[itlu] metropolitan în Blaș încă nu știu nimic.

Fiind situațiunea mea actuală atât de nesicură, dubioasă și grea, nu știu ce să fac. Împrejurările, lipsa mă strâmtorează tot mai tare. Aci toate sunt foc de scumpe. Abstrăgând de la cortel și mâncare sunt îngrijat pentru cărți, cari eu în starea de față nu mi le pot procura. Am 45 de ore pre săptămână, din cari 4 private; toate acestea mă

costau pre semestru 57 fl. m. c. Cărțile mă sparie, căci de ex. Chirurgia generală de Dr. Billroth costă 40 de taleri. Anatomia patologică de Rokitsky 21 fl. v.a. și mai nici una nu e mai efînă de 3-5 fl. v.a.

Puținele parale ce mi le-am fost adunat în Pesta mi le-am gădat, așa încât azi mă aflu în extrem.

D-voastră - sum secur - mă veți înțelege ma bine decât oricine, când vă spun că de multe ori la două zile mănânc odată, și apoi a merge flămând în spital, a mai și secționa, te minează cu totul.

Nu știu de ce nu sunt susținut de nimene, nu știu pentru ce sunt părăsit de toți. Eu cel puțin cred că conduita mea nu e atât de rea, încât să facă pe toți să mă încungiure. V-am adresat această epistolă știind că sunteți bun și iubiți junimea: v-am adresat-o în intențiunea ca să vă rog să vă cer consiliul că ce am de a face ca să mă smulg din o pusețiune atât de grea.

*Primiți vă rog, încredințarea stimei și reverinței mele,
devotat serv, I. C. Drăgescu,
med.[icinist] în a III-lea.*

*Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, Fond T. Cipariu,
nr.1504.*

[Ioachim C. Drăgescu către Anderco de Homorod]

VIII

Turin, 7/8, [18]72

Scumpe frate,

Epistola ta datată din 6 l.c., mi-a făcut una dulce și plăcută impresiune. Te așteptam cu dor, silențitul tău mă neliniște!

Îmi pare bine că ai ajuns ferice în Listoca, îmi pare mai bine că te-ai colocat îndată, îmi pare și mai bine că-ți place cetatea.

Divid cu tine entuziasmul pentru teribila majestate a mării, dar îmi place mai mult pietoasa cugetare ce ai consacrat patriei, păstorului român, Carpaților. Mama patrie e belă, dar fiica ei este demnă de ea, dacă nu prin virtute, cel puțin prin frumusețe.

Te-a surprins, ți-a plăcut, te-a încântat chiar limbajul mării. Tu l-ai înțeles și vei fi descoperit lucruri noue pentru tine, adevăruri teribile. Cât este de sublimă natura pentru cei ce înțeleg limbajul ei!

Îmi scri că ai făcut cunoștință unui gentil frate în Roma, cetățianul Massi, care te-a îmbrățișat cu căldură. Asta-i face onoare, și poți să-l asiguri că dacă va rătăci vreodată prin Dacia Traiană mii de brațe fraterne se vor deschide ca să-l îmbrățișeze.

Mâne seară plec la Rabella de unde-ți voi speda bani. Românii stau bine, te resalută. Mai multe cu ocaziunea promisă: până atunci te îmbrățișez cu amor, al tău frate și amic,

Drăgescu.

Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, Fond Anderco de Homorod, nr. 322.

IX

Castra-nuova (Craiova), 22/6, 1873

Sufletul meu!

Abia primi-i epistola ta și mă grăbesc a-ți răspunde. Voi fi ferice dacă te voi putea îmbrățișa în România. Dacă pleci în 6 iunie la Viena vei petrece vr-o săptămână la expozițiune, de acolo vei merge acasă să-ți săruți scumpa-ți familie. Eacă ce te consiliu eu. În 11 august e întrunirea Asociațiunei Transilvania la Deva; tu ar trebui să iei parte, și de acolo să pleci la București-Craiova. Dacă voi primi banii ce aștept voi merge și eu la Deva. Tu la orice caz scrie-mi mai adeseori ca să știu unde ești și unde ne putem întâlni.

Dacă pot pleca în Transilvania te voi aviza ca să vini la mine și să mergem împreună la Deva.

La toamnă eu voi merge poate la Viena pentru ca să fac examenul de admisiune.

Pentru acum nu-ți pot transmite nimic, sper să-ți pot da ceva la toamnă când vei rentorna în Italia.

Te doresc ardinte, voi fi prea ferice când te voi putea strânge la sân. Gazzetta de Turin din 16 l.c., publică un articol important relativ la România. Cu poșta de azi am trimis un răspuns la acel articol. De pe la noi nimic îmbucurător. Te vei convinge însu-ți când vei veni!

În Viena să cerci pe Dr. C. Aronovici. E un brav român. Îl vei afla la Caffè Troidl lângă Universitate. Înainte de asta cu o săptămână ți-am scris la Universitate.

Salută-mi pe toți românii. Crețu e încă în Turin? Adio și la revedere! Te sărut dulce, al tău

Drăgescu.

P.S.

Bobeică vine acasă? s-a înscris ca studente ordinar la Universitate?

A.N.D.J. Cluj, Fond Anderco de Homorod, nr. 323.

X

București 9 dec. [1]873

Hotel Otteteleşanu, nr. 6

Dragă Andercol

Epistola ta din 24 I. tr. am primit-o numai acum, din cauză că a zăcut mult la Craiova. Sunt aici de o lună de zile și voi mai petrece o lună. Am venit să petrec examenul de admisiune. De aci nu știu unde voi merge. Mă bucur că ți-ai petrecut bine în patrie, îți mulțumesc pentru cuvintele ce-mi adresezi. Iubirea despre care-mi vorbești că-mi conservă frații mei de suferință este o mare consolațiune pentru mine. N-am putut merge în Maramureș - îmi fu imposibile, dar peste 1, 2 ori 3 ani voi fi desigur acolo.

Ceti-i în Românul de azi o dare de seamă a societății „Transilvania”, din care văd că stipendiul tău este 1900 l. plus banii de inscripțiune.

Dacă vei scrie lui Papiu, să nu-i amintești nimic despre mine. Asemene doresc ca în Turin să nu știe unde sunt. Spune lui Bobeică

salutări din parte-mi - și să tacă și el în ceea ce privește locuința mea. Dacă pe anul venitoriu mergi la Roma - faci bine. Până atunci mă voi stabili și eu undeva și sper să te pot ajuta.

Îți cer un serviciu. Am lipsă de un certificat cum că am studiat trei ani în Turin. Rogu-te du-te la secretariatul Facultății de medicină și cere să-ți deie un certificat general fără a pune notele examenelor; un certificat, în fine, că m-am înscris ca studente în anul 4-lea și am studiat 3 ani acolo. Să-mi trimiți cât mai curând acest certificat.

Termin epistola fiindcă trebuie să plec la spital.

Adio - te sărută dulce al tău afecționat,

Drăgescu.

A.N.D.J. Cluj,

Fond Anderco de Homorod, nr. 324.

*

[Ioachim C. Drăgescu către Constantin I. Istrati]

XI

Constanța 1888, decembrie 3

Vă scriu sub impresiunea unei dureri fără margini: ambii copilași și nevasta greu bolnavi, eu calomniat într-un mod infam de jurnalele Națiunea și Războiul. Un aventurier, un cavaler de industrie, anume Titus Dunca, fost inginer al județului Constanța și dat afară din funcțiune, după ce se atinge de lucrul cel mai sacru al unui om: onoarea familiei, mă acuză că aș fi hoț.

Acest mișel are o ură neîmpăcată în contra mea, și când a plecat din Constanța m-a amenințat că mă va lovi, mă va calomnia fără preget până când mă va zdrobi.

Sunt de zece ani în Dobrogea, unde mi-am împlinit pururea datoria de român și medic. Când în 1878 am primit să vii aci, am crezut că îndeplinesc prin aceasta o faptă de bun român, mergând să propag și să înrădăcinez românismul în ogoarile de veacuri părăginite ale Dobrogei.

Cred că m-am purtat ca bun român. După zece ani sunt cu totul sărac, cheltuindu-mi și economiile cu care am venit din Craiova, fiindcă n-am urmărit decât o țintă: întărirea românismului în Dobrogea. Azi mă văd calumniat într-un chip infam, și se găsesc jurnale pretinse serioase cari se fac echoul acestor calomnii.

Vă mărturisesc că sunt așa de amărât și de desgustat de viață, că m-aș simți fericit dacă aș muri.

În viața mea n-am făcut rău nimănui, n-am avut decât un ideal: unitatea și mărirea românilor, cu toate acestea n-am întâmpinat decât amărăciuni și dezamăgiri.

Cât de mult regret azi că am părăsit Craiova, și aș fi fericit dacă mi-ar fi posibil să mă reîntorc în Dolj ca medic primar.

Iartă-mă că ți-am adresat această scrisoare, dar am simțit o mare ușurare putându-ți scrie.

Primește, te rog, o sinceră și afectuoasă strângere de mână.

Dr. Drăgescu

67 (1-4)

BAR., Fondul Dr. Constantin I. Istrati, S DCCXVIII.

XII

București, 19 mai 1893

Stimate d-le Istrati,

Deseară la orele 8 1/2 voi ține o conferință în palatul noului Ateneu. V-aș fi recunoscător, dacă ați binevoi să-mi faceți onoarea de a asista.

Primiți vă rog, stimate d-le Istrati, asigurarea perfecte mele considerațiuni.

Dr. Drăgescu.

BAR., Fondul Dr. Constantin I. Istrati, S 67(2), DCLXVIII

XIII

Slatina, 10 februar 1894

Aflu că în urma recomandărei d-voastră, dl. profesor I. Moisil, fu transferat la Târgu Jiu. Nu puteați face o alegere mai bună, dar opera ar fi completă, dacă l-ar numi director al gimnaziului de acolo.

DI. Moisil are toate calitățile cari se cer unui bun director: este onest, uman, inteligent, perseverent, devotat școalei, și de o activitate prodigioasă. Un astfel de om ar face onoare gimnaziului.

Interesul ce port școalelor mi-a dictat aceste rânduri.

Primiți vă rog d-le Istrati, și cu această ocaziune, expresiunea distinsei mele considerațiuni,

Dr. Drăgescu.

BAR., Fondul Dr. Constantin I. Istrati, S 67(3), DCLXVIII

XIV

Craiova, 1899, aprilie 12

Domnule Ministru,

Permiteți-mi vă rog, a vă prezenta călduroase felicitări pentru chemarea d-voastră în capul Ministerului Lucrărilor publice.

Om al muncii și al datoriei mai presus de toate, iubitor de țară și de neam. Departamentul d-voastră va progresa sub înțeleapta-vă conducere, iar țara va trage foloase însemnate.

Vă felicit și vă urez sănătate și putere ca să puteți realiza tot binele pe care-l doriți scumpei noastre Românie.

Primiți, vă rog, domnule Ministru, expresiunea prea distinsei mele considerațiuni,

Doctor Drăgescu,

BAR., Fondul Dr. Constantin I. Istrati, S 67(4), DCLXVIII

*

[Ioachim C. Drăgescu către Ioan Micu Moldovan]

XV

Pesta, 17 iuliu [1]867

Spectate domnule!

În epistola ce ați adresat-o d-lui redactor al Concordiei cetisem că ați dat fratelui Alutan să decopieze sentința adusă de curtea judecătorească asupra lui Horia. Sunt vr-o trei săptămâne de când adresasem fratelui Alutan rugarea ca să mi-o trimeată; dar până azi n-am primit nimic.

M-am adresat în mai multe părți, dar earăși în darn.

Permiteți-mi dară a ve roga să binevoii a-mi tramite aceea sentință, și dacă se poate transmiteți-mi acei doi numeri din „Foaie pentru minte” cari tratează despre Horia, și pe lângă mulțumită vi-i voi retransmete.

Primiți vă rog încredințarea stimei și considerațiunii mele, devotat serv,

I. C. Drăgescu,

medicinist.

A.N.D.J. Cluj,

Fondul Ioan Micu Moldovan, nr. 2815.

XVI

„Unitate ori moarte”

Turin, 21 martie 1871

Iubite cetățene!

Românii - înțeleg cei din România austriacă și specialmente ardelenii - de la un timp încoace urmează politica „porumbelului fript” ce așteaptă să le cadă în gură din senin.

Rezistența morală ce o poate face un popor ce are conștiința misiunii, a dreptului său, este potinti. Rezistența morală e premergătoare celei fizice. Nici o cauză nu triumfă dacă n-a învins mai întâi moralmente. Ce au făcut românii transilvăneni pentru asecurarea acestei victorii morale?

Ei au două mari păcate: lipsa de credință și nelucrarea. Aceasta provine din lipsa curajului cetățenesc.

Știu că la noi, dacă azi lipsesc furcele, nu lipsesc carneficii; dar pentru asta trebuie oare să ne descurajăm? Am simțit o vie bucurie când am aflat că ați constituit un comitet pentru a întinde mâna de ajutor acelei generoase națiuni care și-a espiat așa de amar păcatele trecutului. Prin aceasta ați documentat solidaritatea ce domnește între daco-roman și geto-roman.

În curând parlamentul italian se va stabili în Roma. Cred că ați împlini actul cel mai românesc dacă l-ați saluta în Capitoliu. Nu trebuie pierdută nici una ocaziune de a arăta Italiei că o amăm și că merităm ca să se intereseze de noi.

Salute, frăție și una strângere de mână românească de la
Drăgescu.

A.N.D.J. Cluj,
Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2816.

XVII

Pesta, 4 dec. 1872

Scumpe concetățene!

Aseară sosisem în capitala ungarilor. Aflai de la fratele Calluțiu că ai fost morbos. Am fost dureros mișcat de eastă tristă știre.

Te iubesc și te stimez mult, cunosc ardintele amor și sacrul devotament ce ai pentru „cauza română”.

Vai, cât e de sacră „mama noastră” prea amată, cât sunt de puțin adevărații fii, și cât de mulți cei „răi”!

Voesc să sper că deja ți-ai restabilit sanatatea, ceea ce doresc să-ți urez din toată anima.

Eu poate voi merge de-a dreptul în România; deca voi trece prin scumpa-ne Transilvania, voi avea plăcerea de a ne abate prin Blaș ca să-ți strâng mâna.

Aș dori să-ți comunic lucruri interesante.

Adio și la revedere.

Primește una strângere de mână frățiască de la al d-tale afecționat,

Dr. I. C. Drăgescu.

A.N.D.J. Cluj,

Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2817.

VIII

Constantinopole, 20 ian. 1873

Stimate și scumpe concetățiane!

Trecând prin Pesta avui plăcerea a-ți adresa una epistolă, ce sper că o vei fi acceptat.

A trecut deja o lună de când mă aflu în capitala Turciei, unde venisem cu santa intențiune de a mă stabili între nobilii noștri frați de la Pind. M-am indignat și m-am revoltat când am aflat intrigele și infamiile comise de clerul grec față de macedo-români.

Școalele și beserecele românești sunt închise, învățătorii arestați, cei ce protestă persecutați!

Grecii fură pururea funești românilor!

Românismul în Austria e persecutat de către germani și unguri, în România de greci și evrei, în Macedonia de greci. Grecul e mai perfid decât evreul, și proverbul român zice: „zece evrei la un grec”.

În astă privință voi scrie ceva în ziarele de aci (franceze) și în „Românul” și „Federațiune”.

Scumpe confrate! În 15 mai a.c. vor fi 25 de ani de la ziua memorabilă, istorică, de când românii prochiamară „drepturile Omului”; în 15 mai va fi un pătrar de secol, de când națiunea română a sigilat jurământul său cu sângele a 40.000 de martiri.

În 15 mai a.c. noi trebuie să ne aducem aminte de „nobilii noștri martiri”, de „sfinții” noștri naționali.

Ar fi trebuit să se ridice un monument în memoria lor; în lipsa acestuia eu cred că ar fi un act de pie recunoștință, de gratitudine și de memorie, făcând ca în 15 mai a.c. în toate beserecele române să se țină un „parastas” pentru repausul martirilor noștri.

15 Mai este cea mai mare sărbătoare, sunt Paștile, înviarea noastră. În 15 Mai doară să ne unim pe Câmpul Libertății, să ne dăm sărutul de frați, și să renoim jurământul din 1848.

Iacă ceea ce am dorit să-ți comunic. În astă privință am scris și confratelui Dr. Rațiu la Turda.

Înțelegeți-vă, sfătuiți-vă, dar fără rumoare, și cu demnitate.

Ziceam la începutul acestei epistole că venisem aici cu intențiunea de a mă stabili pentru câțva timp în Romelia. Am cerut un post ca medic militar în una din cetățile Romeliei. Ministerul de Rezel mi-a spus că în Macedonia nu poate să-mi dea, dar în Asia-mi pot alege unul după plac. Am refuzat.

Dacă nu mă pot așeza în Macedonia, mă re-ntorc la București. Ce aveți nou în Transilvania?

*Primește, iubite concetățene, o românească strângere de mână
de la al d-tale afecționat,*

Dr. I. C. Drăgescu

A.N.D.J. Cluj,

Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2819.

XX

Craiova, 7 mai 1873

Scumpe concetățene!

*Regret din suflet că nu pot veni pentru 15 mai la Blaș.
Circumstanțele mai tari decât voința și dorul meu mă lipsesc de
plăcerea de a asista la celebrarea memorabilei zile.*

*Departe cu individualitatea, cu spiritul voi fi acolo și voi participa
la actele voastre de pietate și admirațiune.*

*În acea zi eu voi pronunța roșăciunea ce trebuie să emane din
sufletul fiecărui bun român, voi reînoui jurământul „sfinților noștri
martiri”.*

*Prin organul d-tale eu salut pe toți frații mei români întruniți la
Blaș, le dau una fraternă strângere de mână, și le zic: „sperați și
înainte!”.*

*„Înainte!” era deviza lui Columb, și prin astă deviză întrepîdul
genez descoperi o lume nouă. Lupta martirilor noștri fu un protest
încarnat a unui popor deșteptat la viață și libertate. „Patria și
Libertate” era deviza lor. Ei căzură ca eroi, combatând și învingând
pe inamicul secular, plantară - deși pentru scurt timp - drapelul
libertatei române pe culmea Carpaților.*

Dacă ei nu ne lăsară o patrie liberă, ne-au lăsat cel puțin împlinirea datoriei și exemplul de a-i imita.

Din mormintele lor ese o voce ce pare că ne zice: „Români, iacă mandatul vostru, iacă, sacerdoțiul nostru; patria și libertatea, Românismul și independența, democrația și unitatea să fie unite în anima noastră, să muriți pentru țară cu numele libertății pe buze”.

Frații miei români! Forța e nimic, dreptul e totu. Noi suntem dreptul cu noi e triumful. Cine se mai opune voinței venitorului? Suflarea vieții și a libertatei au reînviat pe români, cine-i va mai arunca în groapa morții?

Tempul faptelor sosi. Nici ezitațiune, nici rezervă, nici discordie, ci unire și fapte. Blăstemat acela ce va mai arunca semânta discordiei între frați!

La Concordie și la fapte! să arătăm infernalilor noștri inimizici că am fost, suntem și vom fi „Români, numai Români, în etern Români”.

În numele fraților români de aici eu vă salut și strig: „Trăiască Transilvania martiră! Trăiască națiunea română!”

Scumpe confrate! Sper că ați făcut totul pentru ca sărăbătoarea să reiasă demnă de santitatea ei. La caz contrariu ar fi bine ca să amânați totul la anul venitor. Ar fi bine să se constituie un comitet pentru ridicarea unui monument în memoria martirilor din [18]48. Acest comitet se poate forma acum la 15/5. Pe cât timp voi mai remânea pe aici, voi face posibilul în această privință. - Repet că ar fi bine - dacă nu v-ați preparat, să amânați la anul venitor.

Te rog salută din parte-mi pe venerabilul d. Cipariu, pe d. dr. Rațiu și consoarta, pe d. Aseuțiu Severu, și Sim. Balint.

Aș dori ca să tramiteți și din Blaș cărți pentru biblioteca latino-română din Roma.

Dacă poți, fă abonamente la „Confederațiunea latină” a lui Amante.

Adio!

lubește-mă precum te iubește al d-tale, afecționat,

Dr. I. C. Drăgescu

A.N.D.J. Cluj,

Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2820.

XXI

Craiova, 8/20 aprilie [1]876

Iubite concetățiane,

Cu poșta de ieri am espedat la adresa d-tale 12 broșure din „Doruri și Speranțe”, conform dorinței d-tale din epistola adresată amicului nostru comun, Mihalescu. Vei fi bun să le vinzi cu prețul ce-ți va conveni, iar banii să-i dai Societății studenților din Blaș.

Noi, pe aice mergem din rău în mai rău, abisul deschis între națiune și tron este imens, și din zi în zi ia proporțiuni mai vaste. Tromul a desconsiderat națiunea, și în curând va culege ceea ce a semănat: „dispreț, ură, răzbunare”.

Principele s-a declarat pe față contra națiunii, poporul a luat act de aceasta și adastă...

.Drama se va deslega în curând. Între popor și tron nu mai poate avea loc nici iubire, nici încredere, nici pace. Forța împrejurărilor le va dicta un armistițiu pentru câțva timp...

Adevărul e că C... a trădat România...

Noul minister va fi continuarea ministerului Catargi: „ruina economică, ruina morală, corupțiunea, îngenunchierea țării”. O catastrofă se prepară: tronul se clatină, e aproape de naufragiu, și sper că de astă dată nu se va mai putea salva!

Indignațiunea poporului e la culme. Lucru bizar, domnitorii nu învață niciodată nimic din experiența altora...

Joi se întrunesc camerele legiuitoare, vom vedea ce limbaj va ține tronul în fața leului iritat.

Întâmplesse orice, situațiunea actuală nu mai poate continua fără de a compromite venitoriul țării.

Fiindcă soluțiunea se apropie s-avem puțină răbdare. Calmucii dv. abandonară ideile răzbelnice, visurile Mării Negre. Se vede că ideea unei Maghiarie mari de la Tisa la P. Euxin le face rău... Am cetit propunerile pacifice ale Camerei pestane. Pare-mi-se că mirosul pulverii de pușcă din Herzegovina, produce amețială și greață vitezilor unguri. Revoluțiunile în adevăr sunt contagioase; din Bosnia ușor ar putea trece Dunărea, și atunci adio Maghiorország...!

Primăvara e priincioasă pentru fecundarea plantei revoluționare - și văd că se lățește în câtu-ți face plăcere.

Salut pe vechii și bunii mei amici din Blaș.

Termin dându-ți o călduroasă strângere de mână,

Dr. Drăgescu.

A.N.D.J. Cluj,

Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2821.

Iubite d-le Moldvanul

Am încredințat această epistolă d-lui Popescu carele se rentorna la Mediaș. Mi s-a părut că aceasta este calea cea mai sigură ca să parvină până la d-ta.

Noi pe aici ne pregătim pentru trecerea Dunărei. Oștirea este nerăbdătoare de a da pept cu păgânii, entuziasmul nu se poate descrie!

Sperați și aveți încredere în noi. Ne vom bate românește și vom învinge.

După două sute de ani Europa va fi silită să ne respecte și să ne admire. N-a morit virtutea românească.

Lupta terminată, scăpați de păgânii de pe Istru, privirile și gândurile noastre se vor îndrepta spre voi... Sperați!

Lupta va fi înfricoșătoare, multe mii de români vor căde, dar Românismul va ieși triumfător.

În Craiova se înființează spitale pentru răniți. Doamnele de aci înființează „Spitalul independenței”, al cărui medic curant sunt eu. Mai târziu voi pleca și eu la oaste - peste Dunăre.

Te rog adună ofrande pentru spitalele de aci: bani, scame, cămeși, ismene, ciarsiafuri, bandage ș.a. și le expediază sub adresa mea.

Te rog salută din parte-mi pe d-nii Gedeon și Alimpiu Blasianu, și primește salutările frățești ale acelu care are onoare a se subsemna al d-tale

Dr. Drăgescu.

A.N.D.J. Cluj,

Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2622

XXIII

București, 9/22 martie 1914

Reverendissime domn și scumpe Maestre,

Mă reîntorc înapoi cu cincizeci de ani când Reverența Voastră erați profesor, iar eu școlar. Cu drag îmi reamintesc frumoasele, caldele explicații din istorie pe cari ni le făceați. Destinul a voit ca eu să mă depărtez de acel sfânt focar de lumină, de dragoste pentru neam, care e Blajul; să părăsesc Ardealul martir, găsim un adăpost pe pământul scump al României libere. Adeseori evoc trecutul și în acel trecut apar într-un nimb Blajul și profesorii cari mi-au educat inima, mi-au îmbogățit mintea și mi-au inspirat cel mai curat, cel mai sfânt naționalism.

Toți foștii mei maeștri au plătit tributul cerut de natură, rămânând numai Reverența Voastră ca o strajă neclintită credincioasă a bisericei și neamului.

Fostul elev al Reverenței Voastre, bătrân și el, vine respectuos a vă prezenta omagiile lui de iubire și venerație.

Eram hotărât a veni la Blaj pentru două, trei zile, și cu acel prilej a vă vizita și a vă oferi o carte a mea „Pro Patria”; dar o boală crudă intervenind, am fost silit să renunț la planul meu.

Cu poșta de azi vă trimit cartea mea, pe care vă rog a o primi și păstra ca o amintire din partea unui fost elev.

Am trimis și Bibliotecii seminariale 30 exemplare spre a le vinde. Cutez a spera că le va putea vinde.

Sunt mâhnit că nu pot veni să mai văd odată Blajul și Câmpia Libertății, unde ca student în ziua de 15 Mai mergeam cu cucernicie ca să arborăm sfântul nostru Tricolor. Nu pot uita Blajul de care mă leagă așa de multe, așa de dulci amintiri.

Cu sufletul mișcat, cu inima plină de iubire și venerație pentru Reverența Voastră, vă doresc sănătate și putere ca să luptați pentru biserică și neamul românesc.

*Dr. I. Drăgescu,
Aleea Blank, n°. 114
A.N.D.J. Cluj,
Fond Ioan Micu Moldovan, nr. 2823.*

*

{Ioachim C. Drăgescu către prof. Ion Ursu}

XXIV

București, 7 martie 1914

Stimate d-le profesor,

Am citit cu vie plăcere frumoasele și româneștile d-voastră articole publicate în „Universul”. Calda dragoste ce aveți pentru Ardealul martir m-a cucerit, și ca un omagiu al stimei și admirației ce vă păstrez, primiți, vă rog, o modestă carte a mea „Pro Patria”.

Scrierea mea este evocația unui trecut foarte îndepărtat, dar plin de pilde de vitejie, de credință, de jertfire de sine, de nețărmurită dragoste de țară și neam.

Poate că această carte e bine venită în vremea noastră tulbură, de egoism, de necredință și mercantilism.

Cutez a spera că neînsemnata mea carte va avea binevoitoarea d-voastră aprobare. Primiți vă rog stimate d-le profesor, mărturisirea deosebitei mele considerațiuni.

Dr. I. Drăgescu,

Aleea Blank, 114.

BAR, București, Fondul Ion Ursu, S 74/XLVIII.

VIII.

ASPECTE DIN ACTIVITATEA SERVICIILOR SECRETE AUSTRO-UNGARE ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ DACOROMÂNĂ (1881-1885)*

La început Imperiul austriac și mai apoi Monarhia austro-ungară, prin caracterul lor multinațional, au avut de a face mereu cu tendințe centrifuge, ceea ce a determinat autoritățile să pună la punct o vastă rețea de informare.

Încă începând cu secolul al XVI-lea principala sursă de informare a autorităților imperiale era violarea corespondenței de pe liniile poștale efectuată în așa-zisele „cabinete negre”, unde, potrivit unor instrucțiuni secrete, scrisorile ambasadurilor, bancherilor și ale altor persoane supuse bănuielilor politice se selecționau. Apoi se desfăceau sigiliile și se citeau. Unele erau copiate de caligrafi calificați, după care se sigilau la loc cu un sigiliu identic. Altele se păstrau în original și spre destinație pleca facsimilul. Procedeu s-a extins în tot imperiul până târziu în secolul XIX și se spunea că aceste camere tainice din cadrul poștelor semănau mai degrabă cu niște laboratoare de chimie decât cu oficii poștale normale¹.

* Publicat în: *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă*. Omagiu Profesorului Camil Mureșanu. Îngrijit de Nicolae Bocșan, Nicolae Edrosiu, Vasile Vesa, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.

¹ [G. Barițiu], *Cabinetul negru*, în *Românul*, XII, nr. din 25 dec. 1868, p. 1112.

După 1849, românii emigrați din România și cei din Transilvania aflați la Viena erau și ei supuși atât controlului corespondenței, cât și supravegherii spionilor. Astfel, între 1851-1855 această misiune o are un bulgar, un anume Siviu, care primea de la poliție pentru serviciile sale 400 fl. lunar. Cazul său a rămas celebru printre români, deoarece s-a dus pe la cei mai avuți dintre ei făcând anumite învoieli împreună pentru a mai smulge și de la aceștia câte ceva. Generalul Gheorghe Magheru aflat și el la Viena, deși într-o serioasă criză financiară², îi plătea lunar 10 fl.³

De atunci încolo rapoartele lui Siviu erau astfel întocmite încât ambele părți puteau fi mulțumite - și poliția și românii supravegheați.

Un alt spion, de data aceasta de origine greacă, Radu Petrescu, alias contele francez Lusignian, apare la Pesta în 1866 împreună cu un spion mai cunoscut decât el Bogáthi György, amestecat în 1862 în asasinarea lui Barbu Catargiu⁴. Bogáthi știa șapte limbi străine; era plătit de 3 guverne (turcesc, unguresc și românesc) și se lăuda că are abilitatea de a contacta persoane de pe orice treaptă socială, de la cerșetor până la aristocrat. Arestat în Transilvania la 1872, se găsesc asupra sa documente în care sesiza autoritățile austro-ungare că la București s-ar fi format un „Comitet revoluționar” în frunte cu frații Mocioni, Vincențiu Babeș, Alexandru Roman, George Baritiu și Axente Sever. Spionul afirma în respectiva informare că susnumiții erau „cei mai periculoși dintre toți valahii coroanei ungurești”. Tot asupra sa se mai găsise încă un raport,

² Apostol Stan și Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1963, p.184.

³ „*Federațiunea*”, nr. 1 din 2/14 ian. 1872, p. 1.

⁴ Al. Lepădatu, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu*, București, 1933.

de data aceasta către guvernul din București, care se contrazicea flagrant cu cel înaintat pentru guvernul din Budapesta. Lucru firesc, se comenta în sursa documentară, deoarece spionii „scriu și mint de regulă așa precum cred ei că are să placă acelor care îi plătesc”⁵.

La puțin timp după instaurarea dualismului, în 1868, infiltrarea de spioni în România se intensifică, între aceștia numărându-se și cei 8 ofițeri de stat major cu o soldă astronomică de 4 galbeni pe zi, pentru a studia acolo principalele puncte strategice⁶. Tot atunci gazeta „Osten” din Viena (nu știm din ce motiv) lasă să transpire informația că un ziarist maghiar, acreditat al gazetei *Századunk*, a fost trimis de către Andrassy Gyula la București cu misiuni de informare pe lângă Casa regală⁷.

Un alt canal de informare stătea sub firmă confesională. Așa a fost misiunea romano-catolică a protopopului E. Kubinsky ce dispunea de o recomandare a papei obținută prin guvernul de la Budapesta⁸.

Ca urmare a acestor activități, rapoartele consilierilor de la Curtea din Viena erau atunci mai alarmante ca oricând, denunțând suveranului că „românii din imperiul său nutresc cugetul de Dacoromânia, că simpatizează cu românii lui Carol și gravitează

⁵ „*Federayunea*”, V, nr. 1 din 2/14 ian. 1872, p. 1.

⁶ „*Românul*”, XII, nr. din 19 dec. 1868, p. 1092-1093.

⁷ „*Osten*”, Viena, nr. 50 din 12 dec. 1869.

⁸ „*Românul*”, nr. din 16/28 oct. 1868, p. 1.

într-aceia; de aceea ar fi nemulțumiți și ar căuta ocaziunea de răsculare; de acea ei sunt poporul cel mai periculos din monarhie”⁹

Războiul din 1877-1878, cum era și firesc, a atras o mulțime de aventurieri cu actele în neregulă în preajma armatelor românești și rusești, „întâmplător” tocmai cetățeni austro-ungari. După detenții mai scurte sau mai lungi, nepoftiții erau expulzați în monarhia din care veniseră.¹⁰

Un informator de talie internațională care a acționat ca ziarist de război, acreditat al mai multor ziare germane, vieneze și budapestane a fost Friedrich Lachmann, care în urma unor acte de bravură pe frontul româno-turc, dar și a obiectivității cu care descriese luptele, fusese decorat de guvernul român. A ajuns astfel deosebit de apreciat la românii din București cărora le câștigase încrederea. La 1881 va fi folosit de serviciile secrete austro-ungare ca agent într-o misiune chiar în statul major al mișcării naționale românești din Transilvania, infiltrându-se până în familia Mureșenilor, acțiune în urma căreia redactează un raport amplu și extrem de interesant, model al genului.¹¹

Contemporan cu el a fost Vándory Lajos, care tot în '77, la București, pune bazele unui periodic intitulat „Bukárest hiradó”, primind și el din partea statului român importanta decorație Steaua României. La adăpostul titlului de ziarist străin și a prestigioasei

⁹ *Ibidem*, nr. din 16-29 dec. 1868, p. 1117.

¹⁰ Mircea Gherman, *Brașovul și independența de stat a României*, în „Cumidava”, X, Brașov, 1977, p. 271.

¹¹ Mircea Spiridonceanu, *Un observator străin despre mișcarea națională a românilor din Transilvania în anul 1881*, în *Documente recent descoperite în informații arheologice*, București, 1983, p. 68-80.

decorații, îndeplinește numeroase acțiuni de informare și spionaj. Ba în timpul operațiunilor din 1877 în ziarul său se dedă și la calomnii, respinse chiar de conaționali săi locuitori în București, care mărturiseau deschis în „Telegraful”: „Ungurii din București declară solemn că sunt minciuni infame tot ce se scrie despre România, deoarece dânșii se bucură acolo de toate drepturile și libertățile cari sunt date și locuitorilor români indigeni, ba în unele privințe sunt chiar privilegiați”¹².

Alături de misiunile celor menționați până acum trebuie amintită, în primul rând, activitatea ambasadei Austro-Ungare de la București în frunte cu baronul Mayr, veritabilă officină de informare și spionaj.

Însărcinatul cu afaceri von Salzberg al acestei ambasade avea misiunea de a depista apariția unor cărți panromâne. El descoperă într-adevăr, la 1881, volumul de poezii al lui Scipione Bădescu, intitulat *Coroana României* în care poeziile *Tricolorul român și Marș...* sunt găsite susceptibile de a înrăutăți relațiile dintre România și Austro-Ungaria. Refrenul era: „Un dor pe toți îi poartă: să-și vază iar moșia/ Unită, mare, mândră... Trăiască România!”¹³

Ziarele din țară sunt supravegheate de consulul Cornel Staadler care, printre altele, denunță superiorilor, ziarul „România liberă”, drept cea mai roșie dintre publicații, incitând pe români la „complot și conspirații”, motiv pentru care i-a și fost retras debitul poștal pentru Ungaria¹⁴.

¹² „Gazeta Transilvaniei”, XL, nr. 45 din 24/12 iunie 1877, p. 3.

¹³ Scipione I. Bădescu, *Coroana României, Poezii*, București, 1881, p. 25-26 și 29-30.

¹⁴ M. Gherman, *op. cit.*, p. 115.

Paralel, în Transilvania se făceau eforturi pe alte filiere ascunse (poștale mai ales) să se depisteze acele ziare și reviste românești interzise a intra în monarhie, dar care pătrundeau totuși în plicuri închise, în pachete sigilate sau prin celebra „Vamă a Cucului”. La 1885 pe lista înaltului funcționar poștal care făcea cercetările (citește - viola corespondența), figurau cu numele și adresa primitorului următoarele ziare interzise: „Democratul” (Ploiești), „Constituționalul”, „România liberă”, „Națiunea”, „Poporul”, „Ciulinul”, „Adevărul” (Ploiești) și „Curierul” (Iași)¹⁵.

În 1882 principala grijă a informatorilor era să afle unde sunt ascunse armele și munițiile dacoromânilor din Transilvania. Sunt perchezitionate numeroase biserici și familii; astfel sunt călcate două biserici din Covasna, una la Dobra și alta la Brașov¹⁶.

Comiții și vicecomiții posedau liste de nume, alcătuite tot de informatori, după care urmăreau pe aderentii Dacoromâniei în tot cuprinsul țării, iar jandarmii primeau dispoziții severe în același sens. George Barițiu, enumerat de către Fr. Lachmann printre frunzașii mișcării dacoromâne, atrăgea atenția populației românești să se păzească de așa numiți „agenți provocatori” (bine plătiți de poliția austro-ungară) care se amestecau printre locuitori, înjurând guvernul și monarhia și îndemnând la rebeliune, bineînțeles fiind vai și amar de cei care le cădeau în plasă și care erau imediat „turnați” la poliție¹⁷. Activitatea acestor agenți devenise se pare

¹⁵ A.N.D.J. Cluj, Fondul Colecției de documente a Ministerului de Interne ungar, Cutia 9, nr. 1285, Sibiu, 1 dec. 1885.

¹⁶ „Observatorul”, V, nr. 11, din 6/18 febr. 1882, p. 41-42.

¹⁷ Ibidem, nr. 10 din 3/15 febr. 1882, p. 38-39.

extrem de importantă tocmai în acea vreme din două motive: întâi pentru că oferea Ministerului de Interne ungar pretextul unor rapoarte alarmante către monarh în care românii apăreau „compromiși” pentru tendințele lor centrifuge, și în al doilea rând pentru că stârnind artificial multă agitație, în presă mai ales, în jurul întâmplărilor de acest gen, se putea menține excelent o atmosferă de teroare în mijlocul românilor ardeleni și bănățeni.

Necazul lui G. Barițiu, bătrânul cărturar încărunțit în lupte politice, era că respectivii spioni își exagerau informațiile sau pur și simplu mințeau, raportând drept comploturi și conspirații fapte dintre cele mai obșnuite (discuții filologice, petreceri la câmp - „maiale”, repararea unei biserici sau consultările în vederea înființării vreunei școli). Adevărul istoric rămâne însă acela că toate aceste acțiuni, chiar dacă erau banale, aveau o puternică încărcătură națională. Statul polițist ungar, în continuă consolidare, veghea încă cu deosebită atenție asupra vieții culturale, sociale și economice a românilor, atitudine exprimată extrem de plastic de un celebru polițist al vremii, Weiss von Starkenfels. El răspunsese unor revendicări culturale cu următoarele cuvinte rămase de neuitat între românii ardeleni: „Nu aveți voi să îngrijiți de cultura voastră, căci de aceea e guvernul guvern, ca să îngrijească el de voi, așa precum știe dânsul”.¹⁸ Și este deosebit de semnificativ că tocmai în această perioadă, 1881-1882, numărul informatorilor infiltrați între români ajunsese atât de mare încât G. Barițiu era nevoit să

¹⁸ *Ibidem*, nr. 34 din 1/13 mai 1882, p. 134.

semnaleze că s-a ajuns ca până și „în cercuri private” să-și cumpănească românii „cuvântul în drum”¹⁹ de frica lor.

În stațiunile balneo-climaterice („la scalde”), în Transilvania, veneau numeroși români din Țară, care aveau aici ocazia să ia legătura cu conașionalii lor din monarhia austro-ungară. Faptul era bine cunoscut și de serviciile secrete austro-ungare, așa încât vara se afla în aceste locuri o adevărată armată de spioni gata să raporteze orice presupunere sau reale activități dacoromâne. În acest sens este revelatoare o scrisoare a unui călător din România: „Nu era unul, spune autorul scrisorii, referindu-se la vizitatorii români ceva mai de condiție, fie și femei, cărora să nu li se acate un spion (Spitzel) la spate care îl urmează pretutindeni...” mergând apoi să raporteze comitelui. Și descrie savuros, în continuare, cum se desfășoară „ritualul”: „De scoți o hârtie din buzunar, gătindu-te a întreba de Nr. 00 al casei, vezi spitzelul că se scoală cu fiori și aleargă a raporta că a văzut cu patru ochi, planul orașului, cazarmelor, al frontierei. De dai bună ziua unui ofițer - român de naționalitate, mai cu seamă - seara este consiliu de război și rapoartele telegrafice fac de urlă telegraful”²⁰.

Tocmai pentru a depista mai ușor pe dacoromâni se înființaseră „birouri de insinuațiune” în stațiuni (și la Brașov, Sibiu etc.) unde vizitatorii, în special din România, trebuiau să se prezinte cu pașaportul „vizat și răspectluit” de trei ori pe săptămână.

¹⁹ Ibidem, *loc.cit.*

²⁰ „România liberă”, VII, nr. 1847 din 27 aug. 1883, p. 3.

În 1883 România este supusă unei agresiuni subtile din partea Austro-Ungariei prin intermediul intensificării propagandei confesionale în favoarea catolicismului, amplificată și prin înființarea mitropoliei romano-catolice la București.

Românii însă, care au fost întotdeauna toleranți și ospitalieri și pe tărâm religios, ripostau cu demnitate la această campanie, declarând în auzul Europei că: „nici papa de la Roma, nici papa de la Viena și nici papa din Petersburg nu vor putea cuceri România prin asemenea ridicole propagande”.²¹

Austro-Ungaria nu se rezumă doar la activități de genul celei confesionale, ci își intensifică și activitatea militară la frontierele României.

Ziarul „Binele public”, descriind această activitate, exclamă: „chipul în care se plimbă în bunăvoie [ofițerii austro-ungari - n.n.] de-a lungul țării noastre te revoltă și te pune pe gânduri”.

Ce se întâmpla de fapt? Vara mai ales, ofițeri unguri de geniu, artilerie și alte arme, se plimbau pe la Predeal și prin împrejurimi: „Harta în buzunar, un crochiu în mână, binoglu după gât, spuneau la toți ce căutau ei în țara noastră”²². Este cât se poate de grăitoare această scurtă descriere. Autorul articolului mai spunea că personal cunoaște cazuri în care unii ofițeri cereau voie chiar de la comisarul român al Predealului să se plimbe prin oraș. „Și - adaugă acesta - *se plimbau*, nu pierdeau timpul. Și așa de bine, încât nu e român

²¹ Ibidem, nr. 48 din 11/1 iul. 1882, p. 190-191.

²² Ibidem, nr. 44 din 4/16 iun. 1883, p. 273-274.

care să cunoască mai bine locurile decât ei". Ori se știa că Predealul era unul din cele mai importante puncte strategice pentru o eventuală invazie austro-ungară.

Scandaloasă a fost purtarea unui grup de ofițeri, „un stat-major întreg”, în frunte cu un general, care în 14 august 1883, se plimba prin Bucegi făcându-și apoi apariția și pe șoseaua din Predeal. Se purtau cu insolență, parcă s-ar fi aflat într-o țară cucerită „binoclând în dreapta și-n stânga, notând, consultând harta”. Au avut îndrăzneala să apară chiar în gară, unde pe o masă își întind harta și încep discuțiile. „Toți aveau degetele pe hartă, parcă jucau inelușul” - lămurește autorul dezvăluirii. Întrebarea ziaristului era: Pe unde s-a infiltrat acest grup? trăgând totodată un semnal de alarmă pentru paza mai severă a granițelor, deoarece era evident că intrușii nu-și dădeau nici măcar osteneala să se mai ascundă, trecând zilnic frontiera românească. Ori, în condițiile politice date, agravarea problemei Dunării, acțiunile de spionaj și recunoaștere militară la frontierele de nord-vest ale României, constituiau un pericol real care trebuia luat în considerare și împotriva căruia autoritățile române au și luat măsuri pentru a i se pune capăt.

Fricțiunile dintre Austro-Ungaria și România ajung în vara anului 1883 până la grave ciocniri de frontieră. Ziarele vorbesc tot mai insistent de un posibil război, ceea ce ar fi târât România într-un dezastru, având în vedere că Monarhia Austro-Ungară dispunea de o armată de 1054000²³ de ostași, în timp ce România abia dacă avea vreo 135000 de soldați gata de luptă²⁴. Prin forța împrejurărilor,

²³ „Observatorul”, V, nr. 103 din 29/10 ian. 1882, p. 409.

²⁴ Ibidem, VI, nr. 84 din 22/3 nov. 1883, p. 439.

soluția politică temporară nu putea fi decât aderarea în secret la Tripla Alianță. Aspirațiile naționale nu vor slăbi însă, așa încât mișcarea națională cu tentă iredentistă în accepțiunea italiană a cuvântului și care primise în epocă numele de dacoromână, continua să facă obiectul interesului serviciilor secrete austro-ungare.

Concilierea mergea greu între România și Austro-Ungaria. Un adevărat bâlci, descris de altfel cu multă pompă de toată presa europeană, a fost vizita arhiducelui Rudolf și arhiducesei Ștefania în România²⁵. Dedesubturile vizitei sunt deosebit de interesante. Astfel poliția română luase măsuri severe de a preveni vreo manifestare ostilă moștenitorului tronului austro-ungar; spionii iscodeau peste tot ce va fi și cum va fi, care sunt sentimentele poporului, ale ardelenilor emigrați în România. Vándory Lajos, abilul ziarist-spion, unul dintre cei mai buni cunoscători ai mișcării dacoromâne și al creierului acesteia, societatea „Carpații”, face același lucru. Și o face temeinic. Era un om ca la 50 de ani, cu o față rotundă, de talie mijlocie, păr șaten și ochi căprui (date pe care le-am luat din pașaportul său - n.n.), deci ca aspect fizic, nu atrăgea atenția prin nimic, decât că era extrem de băgăreț (remarcau contemporanii). O înfățișare comună de spion ideal. Din investigațiile sale Vándory află că tineretul studentesc din București care în proporție de 80 % era constituit din români ardeleni, a hotărât să manifesteze împotriva vizitei arhiducelui. Mai află că s-au ținut ședințe secrete la societatea „Carpații”, la redacția „Binelui public”, la locuința lui Laurean. Ședință secretă și la casa Vernescu cu

²⁵ Ibidem, VII, nr. 31 din 30/18 aprilie 1884, p. 124.

participarea lui Kogălniceanu. Peste tot s-a discutat problema vizitei arhiducelui Rudolf și a condiției românilor din Transilvania lipsiți de cele mai elementare drepturi umane. În concluzie, Vándory Lajos recomanda Budapestei și Vienei ca vizita să nu aibă loc²⁶.

În 3/15 mai 1884 izbucnește scandalul de la Cluj, datorită desființării societății culturale „Iulia”. Studenții din București și lași se solidarizează cu colegii lor din Cluj și manifestează în fața ambasadei austro-ungare de la București. Ambasada era însă bine pregătită să facă față și unui asediu violent, deoarece între manifestanți erau oameni plătiți chiar de ea. Pare paradoxal, însă faptul se explică prin dorința Austro-Ungariei de a aduce în fața Europei imaginea unor incidente mai serioase pentru a-și alimenta propaganda împotriva României, estompând în acest mod problema mult mai gravă a lipirii sau încălcării drepturilor culturale, economice și politice ale românilor din Transilvania. Din fericire nu s-a ajuns însă la ciocniri mai serioase, deoarece poliția capitalei avea și ea informatori între studenți²⁷ care au știut să dirijeze și să calmeze spiritele. Se pare, de altfel, că agitațiile studentești de la 1884, deși nobile și generoase în sine, pentru cauza ce o serveau - reînființarea societății culturale „Iulia” - au avut loc și cu contribuția substanțială a „agenților muscălești”, care doreau să lovească în acest mod în Austro-Ungaria și să sporească influența Rusiei în România.

²⁶ A.N.D.J. Cluj, Fondul Colecției de documente a Ministerului de Interne ungar, cutia 8, fasc. 1343, fila 29-30.

²⁷ „Observatorul”, VII, nr. 56 din 16/14 iulie 1884, p. 227.

Ziarul „*Telegraful*”, purtătorul de cuvânt al guvernului de la București, cerea astfel, în mod expres, ca spionii politici străini ce au inundat România, organizându-se într-o adevărată armată secretă și care lucrau mână-n mână cu opoziția conservatoare, să fie alungați din țară și să se pună mâna cu energie pe firele „conspirației culpabile care visează timpurile lui Duhamell și Chiseleff”²⁸, deoarece „Nu este patriot acela care vorbește despre patriotism, ci acel care face acte patriotice”²⁹.

Este posibil ca această campanie împotriva spionilor și a opoziției să fi fost o răfuială cu opoziția conservatoare; cert este însă că la acea dată suprema datorie pentru România era de a salva independența primejduită a țării și a evita tulburările interne care ar fi putut oferi vreun pretext celor două imperii vecine să intervină³⁰.

Anul 1885 marchează o intensificare a măsurilor represive a autorităților austro-ungare care doreau să profite de aderarea României la pactul Triplei Alianțe (1883) pentru a înăbuși definitiv mișcarea națională a românilor din Ungaria și Transilvania și a lichida orice tendințe dacoromâne centrifuge.

Ilustrând această dificilă poziție a românilor ardeleni, Aurel Mureșanu declara: „suntem spionați și urmăriți la tot pasul din partea autorităților politice, ca și când ne-am afla în stare de asediu”³¹. Pentru a fi bănuit de dacoromânism, de legături cu Bucureștiul era suficient să faci câteva călătorii în România.

²⁸ Ibidem, nr. 55 din 23/11 iul. 1884, p. 223.

²⁹ Ibidem, *loc. cit.*

³⁰ Ibidem, nr. 40 din 31/19 mai 1884, p. 159.

³¹ „*Gazeta Transilvaniei*”, XLVIII, nr. 50 din 3/15 mart. 1885, p.1.

Numele acelei persoane era notat în registrele secretele de la punctele de trecere ale frontierei și automat activitatea acesteia intra sub supraveghere³².

Ca urmare a măsurilor coercitive îndreptate împotriva ardelenilor, sporește numărul elementelor de valoare și educate care emigrează în România, fapt ce ocaziona o vehementă luare de atitudine din partea lui G. Barițiu, care-și exprima regretul că ies din țară tineri „cu dorul patriei și al familiei în inimă”, între jale și blesteme”, toți „doctori în drepturi, în medicină, ingineri cu diplome în regulă, profesori preabuni etc.”³³ și numai pentru că erau români și autoritățile ungare nu le dădeau nici o posibilitate de a-și câștiga existența.

Mai ales pe acești tineri emigranți îi spiona cu multă abilitate Vándory Lajos în România. Ei se înscriau în quasi totalitatea lor în societatea „Carpații”, visând să se întoarcă acasă să-și elibereze părinții, să dea o mână de ajutor la fondarea unui mare și puternic stat român. Societatea avea din ce în ce mai mulți sprijinitori puternici și simpatia unor tot mai largi pătri sociale.

Carpații vor fi eroii bătăliei din jurul „manifestului revoluționar” semnat „Iredenta română” din 18 august 1885³⁴. Manifestul în cauză a fost răspândit și afișat mai întâi la București și la Caransebeș

³² I. Bozdog, *Statul polițist*, Extras din „*Gazeta Transilvaniei*”, 1943-1944, p. 15.

³³ „*Observatorul*”, VII, nr. 91 din 26/14 nov., p. 365-366.

³⁴ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937. Cf. G. Neamțu, *Acțiuni ale Societății „Carpații” pentru realizarea idealului Dacoromâniei (1884-1885)*, în „*Anuarul Inst. de Ist. și Arh. din Cluj*”, XXIX, 1989, p. 223-249.

unde noaptea e lipit chiar pe poarta tribunalului chezaro-crăiesc. Apoi, în plicuri, a fost trimis unor intelectuali români din Banat și Transilvania, acțiunea având un mare ecou în opinia publică română și străină.

Manifestul cerea românilor să pună mâna pe arme și să realizeze unirea Transilvaniei cu România, afirmând că „ordinea legală” a încetat demult pentru ei: totodată îi sfătuia să înceteze a se mai gândi la „bunul împărat”, să renunțe la acest mit; împăratul este „un tiran ca toți ceilalți cari vă cere punga și sângele scump al copiilor și nu vă dă în schimb decât urgia și disprețul”³⁵. Români mai erau îndemnați să întoarcă spatele acelor cărturari căpătuiți și fricoși care vorbesc mereu de „înțelepciune” și „răbdare”. Apelul avea din păcate însă, și unele accente naționaliste care contrastau neplăcut cu generoasa și dreapta idee de unitate națională.

Rapoartele ambasadei austro-ungare de la București redactate pe baza informațiilor obținute de la Vándory și de la alții ca el, susțineau că tinerii carpatini dispuneau de 20 de mii de arme și șase mii de voluntari. Atașatul Eissenstein, confirmă și el intențiile acestora de a face o incursiune în Transilvania. Contramăsuri sunt luate pe cale diplomatică. Concomitent, ministrul de interne al Ungariei adresează o scrisoare secretă (la 25 octombrie 1885) comiților din Ungaria și Transilvania, cerându-le să angajeze anumite „persoane de încredere” pentru a supraveghea mișcărilor românilor; maiorului de jandarmi Patay din Cluj îi cere să „angajeze agenți

³⁵ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 40.

informatori de încredere din rândul jandarmilor pensionați sau alți indivizi îndemânatici”, tot în același scop. Ei vor fi plătiți din fondul pentru asigurarea ordinii publice al Ministerului de Interne³⁶, sau cum îl numea Ieronim C. Baritiu, fiul lui George Baritiu, „fondul pentru reptile”³⁷.

În București, Vándory Lajos, plătit din același fond, îi scria direct ministrului de interne al Ungariei la 6 septembrie 1885, laudându-și serviciile aduse guvernului ungar prin activitatea sa de spionaj în inima mișcării dacoromâne: „Evenimentele din București și Caransebeș, dovedesc că umilele mele rapoarte n-au fost exagerate, ba durere! chiar adevărate.

Și acum când preamărita ambasadă k.k. austro-ungară și-a atins scopul în multe privințe, îmi poate mulțumi în mare parte mie: de o săptămână eu i-am servit datele cele mai autentice. Dl. Eissenstein poate să dovedească ce servicii am adus eu”.

Despre dacoromâni spune că sunt „atât de îndrăzneți încât ei înșiși călătoresc prin toată Transilvania și tot Banatul”. Dar mai afirmă el, situația este foarte serioasă datorită faptului că „aceștia posedă o mare forță spirituală”. Dă și unele date interesante despre numărul românilor ardeleni din România la acea dată: 200 de ingineri, 700 de medici, 900 de profesori și învățători; dintre funcționarii ceferiști 70 % erau români din Transilvania, iar presa era aproape în întregime în mâinile lor.

³⁶ Idem, *op.cit.*, p.71.

³⁷ „*Observatorul*”, VII, nr.83 din 29/17 oct. 1884, p.334.

Indică și câțiva sprijinitori ai mișcării dacoromâne din armata României: colonelul Duca, maiorul Pandrof și căpitanul Șaguna³⁸.

Pentru a-l convinge pe ministru de loialitatea sa, Vándory își încheie raportul cu o tiradă patriotardă caracteristică psihologiei unui astfel de individ. „Așa să mă mântuiască Dumnezeu cu câtă sinceritate și dăruire doresc să servesc eu cauza patriei mele pe care o voi servi totdeauna”³⁹. Cuvinte mari sub care se ascundea și un mare excroc, deoarece adevăratul său profil moral era cu totul altul. El a pus la punct o înșelătorie extrem de bănoasă. Identifica pe cont propriu emigranți români din Transilvania care își păstrasera cetățenia fiind deci obligați, potrivit legilor în vigoare în Austro-Ungaria, să se întoarcă acasă pentru a-și satisface serviciul militar. După ce-i identifica pe băieții tineri, îi asigura că-i poate scuti de armată, luându-le în schimb sume serioase și greu muncite, fără să facă nimic în ceea ce privea scutirea de armată. Excrocheria aceasta o practica pe scară largă, nu servindu-și patria, ci propriul buzunar, ceea ce îi atrage o anchetă din partea ambasadei, care-l găsește vinovat⁴⁰.

Poate nu este lipsită de interes nici acțiunea sa din ianuarie 1885, când informează direct guvernul de la Budapesta că societatea „Carpații” a expediat pe data de 17 ianuarie, prin Predeal, 40.000 de caiete cu harta Dacoromâniei pe coperta din spate. Denunțul se

³⁸ A.N.D.J. Cluj, Fond Colectia... , Cutia 9, nr.882.

³⁹ Ibidem, *loc. cit.*

⁴⁰ „Unitatea națională”, I, nr.1 din 6 dec. 1884, p.3.

încheia cu o întrebare retorică: „E de mirare dacă românii și în stare trează visează despre Ardeal?”⁴¹ Este caracteristic metodelor sale de lucru și faptul că scrisoarea a expediat-o printr-un curier secret căruia i-a plătit suma de 50 de florini⁴².

Vándory mai îndeplinește și ale misiuni în legătură cu proclamația revoluționară din 18 august 1885. Astfel, identifică cu precizie pe autorii acesteia în persoana lui Vasile Maniu, deputatul Porumbaru, G. Secășanu și profesorul Cionca. Sunt informații extrem de prețioase cu atât mai mult, cu cât până acum nu se știa decât de G. Secășanu.

Deoarece aparatul de fotografiat devenise un valoros auxiliar al investigațiilor secrete, baronul Mayr, șeful ambasadei austro-ungare, îi cere lui Vándory Lajos să-i facă rost de fotografiile liderilor mișcării dacoromâne; acesta promite să le procure în maximum o săptămână⁴³.

În încheiere se impun câteva sublinieri cu privire la unele aspecte din activitatea serviciilor secrete austro-ungare în mișcarea națională dacoromână schițate în paginile anterioare. Astfel, constatăm că în ceea ce privește personalul ocupat în activități de informare și spionaj în favoarea Austro-Ungariei, pe primul loc se situau membrii ambasadei, apoi, ziariști cu prestigiu lucrând de mulți ani în București, preoți în misiune și chiar unii militari nesupravegheați.

⁴¹ A.N.D.J. Cluj, Fond. cit., loc. cit.

⁴² Ibidem, Cutia 9, nr.72.

⁴³ Ibidem, nr.912.

Ca metodă de lucru, cea mai uzitată a fost recrutarea de informatori cu plată, cel mai adesea persoane corupte din diferite medii sociale. În Transilvania, o bună parte din atribuțiile de informare erau îndeplinite de funcționarii administrativi, mai ales de cei ai poștei, jandarmi pensionați și alte persoane corupte chiar din sânul românilor, pentru care apartenența la o etnie oprimată nu mai avea nici o semnificație. Numărul mare al denunțurilor păstrate în arhiva pe care am consultat-o pentru această temă impune constatarea pe care nu avem voie să o ignorăm, că mulți „buni maghiari” (declarau că acționează din patriotism) se simțeau obligați să informeze autoritățile imediat ce bănuiau vreo „mișcare suspectă” a românilor la orice nivel; uneori aceste denunțuri către Ministerul de Interne se făceau deschis, în paginile presei maghiare din Transilvania și Ungaria.

Achiziționarea informațiilor se mai făcea și prin servicii speciale care supravegheau presa și literatura românească din Transilvania și România, semnalând prompt autorităților articolele sau cărțile care serveau cu ceva mai mare îndrăzneală idealul unității naționale. Un sprijin tehnic efectiv pentru activitățile de informare în epocă au ajuns să-l constituie mesajele telegrafice cifrate, fotografiile ca reper pentru urmăriri, dar mai ales violarea corespondenței.

Desigur că activitatea de informare și spionaj a serviciilor secrete austro-ungare în mișcarea națională dacoromână din Transilvania și România a fost infinit mai vastă, ea putând constitui un amplu și interesant capitol al istoriei noastre naționale, din păcate, încă nescris, iar activitatea lui Vándory Lajos alias Behr, la fel. Aici nu am

putut decât să schițăm doar câteva aspecte pentru a releva însemnătatea elucidării unor activități mai puțin cunoscute din mișcarea de eliberare națională și unire a românilor.

A fost o luptă dură și acerbă, cu mijloace ascunse, subterane. Însă în ciuda înverșunării cu care a fost dusă această luptă de către serviciile secrete austro-ungare, ele nu au putut să împiedice legitatea istorică, împlinirea aspirațiilor de unitate națională a tuturor românilor.

IX. ACȚIUNI ALE SOCIETĂȚII „CARPAȚII” PENTRU REALIZAREA IDEALULUI DACOROMÂNIEI (1884-1885)*

Societatea cu nume simbolic „Carpații” înființată la 24 ianuarie 1882 în București de către tinerii ardeleni și bucovineni ce studiau sau se stabiliseră definitiv în România, a desfășurat o amplă activitate politică și culturală în scopul declarat al unirii tuturor românilor într-un singur stat.

Ca și înaintașii lor pașoptiști, carpații doreau ca mișcarea de unificare să se finalizeze cu realizarea unui stat unitar: Dacoromânia. De aici și acuzațiile ce li se aduceau din partea adversarilor, de a fi „iredentiști” sau „dacoromâniști”, cele două calificative confundându-se frecvent, având însă aceeași esență: dorința lor de a realiza cu un ceas mai devreme Unirea cea Mare.

Adoptarea deschisă a unui astfel de ideal, lupta generoasă și perseverentă a membrilor societății pentru împlinirea acestuia, întâmpina piedici politice și geopolitice, la acea dată, insurmontabile. Dar, în ciuda acestei situații, societatea „Carpații” dobândește o popularitate fără precedent și un sprijin atât de generalizat încât ajunge să se bucure de prestigiul unui adevărat partid politic (cum de altfel îl și considerau autoritățile austro-ungare)¹.

* Publicat în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXIX, 1989.

¹ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937, p.17 și 49.

Aspecte ale activității acestei societăți au mai fost atinse în literatura istorică de specialitate în două lucrări mai importante: a lui Al. Lapedatu² care analizează în special momentul proclamației din 18 august 1885 și a lui Teodor Pavel care trece în revistă unele acțiuni ale societății „Carpații” în lumina corespondenței diplomatice austriace³. Deoarece însă activitatea acestei organizații a fost atât de vastă, se cer elucidate și alte multe aspecte ale ei, mai ales odată cu descoperirea unor noi documente și a depistării unor interesante informații din presa vremii⁴. O mai extinsă cercetare devine imperios necesară și pentru a îndrepta unele erori, moștenite din perioada anilor 1950, timp în care au fost impuse puncte de vedere străine, dogmatice, asupra problemelor naționale și în special în istoria luptei de eliberare națională din Transilvania⁵. Pe această linie neștiințifică s-a persistat în ceea ce privește mișcarea carpatinilor care a fost acuzată pe nedrept, de a nu fi avut și un conținut social, renunțându-se a se merge mai departe și a se adânci conținutul îndreptățit al aspirațiilor naționale. Limbajul nu întotdeauna adecvat al carpatinilor, nu era în fond decât o reacție firească la măsurile polițienești de o duritate cu totul neobișnuită îndreptate împotriva românilor din Transilvania, precum și a unor masive și drastice măsuri de deznaționalizare a acestora de către autoritățile ungare.

² Idem, *op.cit.*

³ Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația puterilor centrale (1878-1895)*, Timișoara, 1979.

⁴ Tangențial, vezi și Ion Rusu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de suflatul vechiului regat*, București, [1930], p.89-91; Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român 1918*, București, 1983, p.210.

⁵ N. Adăniloiaie, A. Iordache, P. Oprescu, Al. Porțeanu, A. Stan, *Unitatea națională a românilor în epoca modernă 1821-1918*, București, 1985, p. 183.

În cele ce urmează ne propunem să aducem la lumină în mod detaliat trei acțiuni mai deosebite ale mișcării dacoromâne, esențiale pentru societate și pe deplin îndreptățite a fi integrate în circuitul istoriografiei noastre. Cea dintâi se referă la broșura lui Gh. Secășanu, a doua constă în relevarea unor date noi privind înființarea, circulația și conținutul periodicului societății, *Unitatea națională*⁶, iar a treia va dezvălui cititorului temerara acțiune de a expedia în Transilvania 40.000 de caiete cu harta Dacoromâniei⁷.

I. Broșura lui Gheorghe Secășanu se intitula *Românii de peste munți - câteva chestiuni de actualitate*, fiind tipărită la București pe cheltuiala societății „Carpații”, de către un alt membru al societății, Ștefan Mihăilescu, credem, în cursul lunii martie - începutul lui aprilie 1884. Broșura poartă doar inițialele „G.S.” definindu-se incontestabil ca o pledoarie publică în favoarea insurecționării forțelor patriotice de pe ambele versante ale Carpaților⁸.

Cunoașterea mai îndeaproape a conținutului acestei broșuri este extrem de necesară pentru a putea înțelege mai bine scopul și metodele de luptă ale societății, deoarece ea constituia în ultimă analiză însăși Programul mișcării, și poate ceva mai mult decât atât, cum consemna tribunalul din Târgu Mureș, care a împrorocurat broșura, un adevărat *manual revoluționar*.

⁶ O prezentare succintă vezi la: V. Netea, *Unitatea națională - organ al intereselor românești*, în *Sub semnul lui Clio*, Cluj, 1974, p.382.

⁷ T. Pavel, *op.cit.*, p.202.

⁸ *Idem, op.cit.*, p.93. Al. Lapedatu, *op.cit.*, p.5 indică broșura ca apărută în Tip. Șt. Mihăilescu, care era tipograful *României libere*.

Am indicat ca dată probabilă a apariției broșurii luna martie - aprilie a anului 1884, având în vedere că, fapt nementionat până acum, în primă formă, conținutul broșurii a apărut într-un serial de articole în paginile ziarului bucureștean *România liberă*, între 15 ianuarie și 4 martie 1884, fiind semnat cu inițialele „Ss”, inițiale cu care Gh. Secășanu își va semna și mai târziu majoritatea articolelor din *Unitatea națională*. Seria de 9 articole poartă 6 titluri ce se constituie în capitole separate în cadrul rubricii mai generale intitulată *Din Transilvania*⁹.

Iată dăm aici și modul cum e structurată lucrarea: «1 *Observațiuni și impresii*. 2 *Cum înțelegem noi „rezistența pasivă”*. 3 *Trebuința unei educații politice revoluționare*. 4 *Rezistența pe tărâmul economic*. 5 *Emigrațiunea (I-II)*, 6 *Ideea unității naționale în România (I-II)*».

Faptul că lucrarea apare mai întâi într-un ziar, îi amplifică mult și mai deplin posibilitățile de difuzare, atât în interiorul României, cât și, în parte, pe teritoriul Transilvaniei, în pofida faptului că intrarea *României libere* era interzisă încă din 1879 pe teritoriul Austro-Ungariei. Totuși, între 1884-1885 ziarul încearcă să se strecoare în Transilvania cu titlul schimbat de *Voința*, iar atunci când va fi oprit și sub acest nume, va intra sub numele *Altarul*¹⁰.

⁹ *România liberă*, VIII, nr.1959 din 15 ian. 1884, p.2; nr.1965 din 22 ian. p.2; nr. 1968 din 26 ian., p.1-2; 1971 din 29 ian., p.2; nr.1976 din 5 febr., p.2; nr.1982 din 12 febr., p.2; nr.1988 din 19 febr., p.2; nr.1994 din 26 febr., p.1-2; nr.2000 din 4 mart., p.2.

¹⁰ N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, I, București, 1913, p.612.

Dintr-o listă confidențială întocmită de Direcția poștei din Sibiu pentru Ministerul de Interne al Ungariei, reiese că *România liberă* era primită curent la redacția *Observatorului, Tribunei, Telegrafului român și Gazetei Transilvaniei*. Se mai expediau câte 4 numere teologilor din Blaj și 4 elevilor școlilor din Blaj. Alte 8 numere erau expediate fără ca poșta să fi putut afla adresa destinatarului¹¹ (!) Subliniem că acestea erau numerele care au fost urmărite, dar câte alte numere nu intrau pe căi clandestine, mai ales prin vestita Vamă a Cucului!

Lucrarea a fost scrisă de Gh. Secășanu, președintele societății, sufletul mișcării dacoromâne, în urma unei călătorii dramatice în Transilvania, la sfârșitul anului 1883; aceasta încadrându-se între numeroasele călătorii ale membrilor societății „Carpații” începând încă de la înființarea ei (1882), făcută la recomandarea lui Mihai Eminescu, care propusese și ceruse carpatinilor ca folosind respectiva ocazie, să orienteze opinia publică în direcția realizării unei „Dacii Mari”¹².

Din introducerea lui Secășanu reiese limpede că a fost o călătorie de informare, și dat fiind temperamentul său, și de „agitație”. Principiul său era că tot ce privește jumătatea subjugată a poporului român, bun sau rău, trebuie să se știe. Aceasta pentru că existența și prosperitatea celorlalți, precum și pieirea unora, ar provoca inevitabil și pieirea celorlalți. Poziția sa este identică deci cu aceea a poșoptiștilor luptători pentru unitate, din activitatea și gândirea cărora de altfel s-a și inspirat.

¹¹ A.N.D.J. Cluj, *Colectia de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9, nr.1285, Sibiu, 1 dec. 1885, Nr. 18 prez./1885.

¹² T. Pavel, *op.cit.*, p.41.

Strâns legat și de cercurile socialiste din București, Secășanu încearcă să surprindă dezvoltarea unei neoiobăgii economice și culturale în provinciile subjugate, și, anticipând cu mult actul memorandist, vine cu exemple concrete zguduitoare de asuprire națională, economică și culturală.

Indignat de nedreptățile și mizeria pe care o întâlnește în Transilvania în cursul călătoriei sale, limbajul utilizat este într-adevăr tăios, pe alocuri vehement chiar. Însă observațiile sale cu privire la oprimarea românilor ardeleni pe toate căile de către administrația ungară sunt inatacabile, izvorând dintr-o cunoaștere directă și adâncă a situației, și zgrăvite cu pana unui ziarist de mare talent. Iată un exemplu: „Toți cei cari administreză astăzi acest nenorocit popor, de la prefect până la notar sunt străini. Și toți sunt dușmanii lui. Cuvântul lor de ordine este: umilirea morală a românului și despoierea lui materială, până la cămașe”. Această politică este practică deliberat, căci: „Un popor nu-și pierde capul, nu se desconcentrează până se bucură de-o bunăstare materială, cât de relativă. Numai sărăcit începe să șovăiască, să-și plece fruntea”. De aceea se urmărește spolierea economică a românilor, cu orice chip și pe orice căi, deoarece: „Sărăcit, românul nu va mai avea cu ce să-și ție școale, nici biserici, nici popă: cei nerăbdători vor emigra, cei resemnați vor primi și noua situație și în locul iobăgiei de silă, va începe iobăgia de bunăvoie. Deasupra turmei de sclavi, fără lumină și fără voință” va trona atunci ideea de stat maghiar care urmărește în esență să devină hegemonul răsăritului european. „Terorism și asuprire peste tot”, exclamă Secășanu, arătând că în ciuda dragostei

atât de vii a românului pentru locurile natale, prin părți unde nu se auzise până atunci de emigrare, familii întregi sunt nevoite „să plece să-și caute pâinea aiurea...”.

Existența școlii românești Este o chestiune de timp; ea stă sub o stare inchizitorială, având în vedere că, argumentează el, dacă la o sărbătoare națională, vreun băiat arborează tricolorul național este eliminat; dacă vreunul cântă „Deșteaptă-te române”, la fel este eliminat. În fine, dacă vreunul este prins că învață istoria dintr-o carte din România, vai și de el și de profesorul lui. Situația, spune Secășanu, este disperată; nici preoțimea nu mai îndrăznește să fie ceea ce era odinioară, deoarece „Spionajul, persecuția, teroarea” domnesc pretutindeni.

Îngâmfare sus, dezolare și ură comprimată, jos. În această ură a celor mulți, cu resorturi sociale și naționale deopotrivă, vede Gh. Secășanu unica rază de speranță în situația caracterizată de el atât de sugestiv, drept „noapte de disoluție și de cădere”. Speranța se îndrepta spre România. Ea era visul de aur al țăranului ca și al muncitorului sau intelectualului român din Transilvania. Este semnificativă în acest sens, discuția sa cu un țăran ardelean în timpul călătoriei, discuție ce poate lesne constitui un document de mare preț privind starea de spirit a românilor din Transilvania la acea dată: „- Decât viața asta, mai bine să murim, îmi zicea *un țăran*, după ce-mi spusese grelele sale păsurii. Și moartea aceasta el o înțelegea astfel, cum trebuie să o înțeleagă un popor subjugat dar vrednic de mântuire. Îi rostise numele cu nările umflate și cu ochii fulgerători.

- Și vre-o nădejde n-aveți voi în cineva? îl întreba-i.

- Numai în d-voastră. Dacă n-o veni ceva din țară, nu vine de nicăiri.

Bine sau rău, aceasta e *singura nădejde* ce-a mai rămas românilor de peste munți. Dacă ar ști d. Brătianu, cât îl iubesc acei oameni, cât cred în el, cât așteaptă de la el! Dacă ar ști soldații noștri ce lacrimi mi-a vărsat un bătrân gândind că ar putea să vadă, înainte de a muri, o armată românească și să se închine steagului ei!”

Gh. Secășanu nu face deosebire între politica rațională și sentimentală. Singura politică viabilă și sănătoasă a unui popor este „*politica națională*”, care urmărește binele neamului.

Încheie acest capitol cu un îndemn fierbinte către românii din România, să-și ajute frații din Transilvania, chiar dacă mijloacele le sunt limitate, căci orice zi pierdută e o pierdere pentru întreaga națiune¹³.

Capitolul II, «*Cum înțelegem noi „rezistența pasivă”*»¹⁴ este o prezentare a tendințelor și aspirațiilor politice din Transilvania acelor vremi. După ce semnalează existența unui curent federalist, integrator, pe baze egale al popoarelor din monarhie, arată că alții speră într-o complicație europeană generală, întâmplare care să nimicească domnia elementului suprematizator și să aducă „*liberarea popoarelor subjugate*”. Acestea erau însă visuri, salvarea stătea în forțele proprii ale poporului. În esență, politica de rezistență pasivă,

¹³ *România liberă*, VIII, nr. 1959 din 15 ian. 1884, p. 2.

¹⁴ *Ibid.*, nr. 1965 din 22 ian., 1884, p. 2.

așa cum o înțelegeau adepții mișcării dacoromâne al cărui purtător de cuvânt era Gh. Secășanu, urma să fie o politică de „conservare” a naționalității, bazată pe o strânsă solidaritate și atașament pentru tot ce era național.

Lui Secășanu i se părea că pe arborele drepturilor românilor au mai rămas doar câteva frunze, și acelea cad una după alta, cu o iuțea înspăimântătoare. O senzație interesantă comunică autorul, aceea că „Istoria se desfășoară repede peste munți; [adică în Transilvania - n.ns. G.N.] „parcă ar simți o grabă turburată, de-a ajunge mai curând la un punct oarecare, hotărâtor”,¹⁵ adică, la un punct de criză, de explozie și de eliberare a unor energii naționale încătușate.

Urmează apoi *Trebuința unei educații politice revoluționare*,¹⁶ capitol incitator prin îndemnurile sale care conferă lucrării lui Gh. Secășanu aspectul de *manual revoluționar*. După ce constată că poporul român este „blajin și răbdător” ca rezultat psihologic al invaziilor succesive și al poziției seculare de dominați, pretinde o politică intensă de *educație revoluționară* a cărei factori să fie deopotrivă tatăl, mama, dascălul și preotul și care să devină o misiune de căpetenie, adăugând că în vremuri ca acelea „Nu-i este iertat individului să fie fericit, atunci când colectivitatea, poporul din care face parte, suferă”.

¹⁵ *Ibid.*, nr. 1968 din 26 ian., 1884, p. 1-2.

¹⁶ *Ibid.*, nr. 1971 din 29 ian., 1884, p. 2.

Printre ideile lucrării pot fi detectate și anumite elemente mazziniene atunci când lupta de eliberare a românilor din Transilvania era văzută ca o „mare conspirație națională” punându-se astfel un accent deosebit pe educația politică revoluționară, care să transforme școala și familia în cluburi politice, în cluburi revoluționare, în care să se organizeze rezistența și să se făurească armele ei și ale revoluției viitoare. Reclamă necesitatea de a se întemeia societăți secrete, ba chiar națiunea întreagă, prin solidaritatea ei morală trebuie să se constituie într-o astfel de organizație.

Recomandând renunțarea totală la orice fel de luptă politică legală, deoarece dominanții încalcă democrația, îndeamnă ca esența programului revoluționar să se obiectiveze în a răspunde la violență cu violență, dând ca exemplu lupta poporului irlandez. Secășanu considera că în Transilvania exista o situație revoluționară, întemeindu-și deducția pe observațiile culese cu ocazia călătoriei sale, exprimându-se în următorii termeni: „Pumnii tuturor sunt strânși; dinții încleștați; creerii se frământă cu planurile cele mai sinistre, cum mișeliile celor de sus s-ar putea răsplăti într-un chip mai spăimântător...”, îndemnând în același timp poporul să sfărâme stavilele care țin în frâu această mare clocotitoare și să-și croiască drum, căci odată „zăgazu rupt, ceea ce astăzi ni se pare greu, cu neputință, se va face mâine de la sine”.

În capitolul *Rezistența pe tărâmul economic*,¹⁷, remarcăm aprecierea că statul sub care se află românii din perimetrul intracarpatic face excepție pentru ei de la una din cele mai

¹⁷ *Ibid.*, nr. 1976 din 5 febr. 1884, p. 2.

importante reguli constitutive ale unui stat democratic modern: „Pretutindenea, spune Secășanu, în toate țările din lume, misiunea guvernelor este de-a asigura și înlesni dezvoltarea materială a cârmuiților lor; și această misiune se împlinește pretutindenea, fără îndoială într-un chip relativ, potrivit cu priceperea celor care guvernează și cu puterile de cari dispun. În tot cazul, intenție și bunăvoință există”. Numai în Ungaria arată el sunt spoliați majoritatea cetățenilor nemaghiari, între care și 3 milioane de români.

Secășanu ar vrea ca toate acestea să ajungă și la cunoștința lumii civilizate și se întrebă revoltați: „Știu oare ceva umanitariștii veacului al nouăsprezecelea de această infamie care sfidează tot ce-i natural, tot ce-i drept, tot ce-i sfânt pentru un secol care se laudă cu victoriile sale de cultură și de libertate?” Și tot el răspunde decepționat: „Ne-ndoim. Țipătul care cutremură văile Carpaților subjugată n-a răzbit dincolo de pietrele nesimțitoare”.

Amintind că patriotismul nu se face pe spinarea altora, atenționa pe intelectuali să-i ferească pe țărani de lovituri, avocații români să-și cruțe clientela, banca „Albina” să ferească pe țărani de cămătări, bogătașii români care cheltuiesc milioane în străinătate să ajute și ei pe țărani să-și cumpere pământ, și această solidaritate națională și socială să opună în fața statului ungar nu o turmă descurajată, ci un popor conștient și hotărât.

În finalul acestui capitol, Gh. Secășanu considerându-l pe țăran drept cel mai apăsător și spoliat element social speră totuși că acesta va fi purtătorul încărcăturii ce va aprinde flacăra revoluției: „A treia revoluție peste munți o așteptăm de la plugarii liberi, precum celelalte două le-au făcut plugarii iobagi”.

Penultimul capitol: *Emigrațiunea*,¹⁸ se întinde pe două numere de ziar și cuprinde o analiză relativ amănunțită a acestui fenomen social, insistând mai ales asupra cauzelor cu substrat național și politic al acesteia, fapt ce constituia o noutate, având în vedere că tot ce apărea în gazetele intracarpatiche și în cele de la Viena până la Budapesta, privitor la cauzele emigrării era pus exclusiv pe seama situației economice.

Dincolo de emigrația firească, determinată de prisosul de populație sau de interese economice temporare, apar, afirmă Secășanu, emigrări în masă în momente grele ale istoriei, ca în timpul războaielor de cotropire sau din cauza unor persecuții sângeroase ale cuceritorilor. El consideră că din moment ce școala, administrația, justiția așezămintelor economice, și chiar dinastia habsburgică au devenit mijloace de maghiarizare, emigrația în masă este determinată conștient de dominanții cu scopul deliberat de a slăbi naționalitățile nemaghiare.

Tot în acest mod sunt lipsiți românii din Transilvania de intelectualitate, deoarece „În profesori, oameni de legi, medici, ingineri români, văd ungurii primejdia cea mai mare, căci ei sunt chemați a-și conduce neamul, a-i apăra drepturile, a-i organiza rezistența”. Fără ei, adaugă răzvrătitul autor, poporul rămâne o turmă confuză, rătăcitoare. Cu alte cuvinte, intelectualii fiind lichidați, mai ales prin constrângerea de a emigra, poporul va fi dezorientat. Cei care rămân sunt neutralizați. Enorme resurse de energie și inteligență ale multor tineri intelectuali talentați care puteau ar fi putut ajunge

¹⁸ *Ibid.*, nr. 1982 din 12 febr. 1884, p. 2 și nr. 1988 din 19 febr. 1884, p. 2.

departe, se risipesc astfel în van, atunci când resemnându-se să rămână în cadrul statului ungar, se osândesc implacabil la o „vegetare tâmpitoare în colțul unui sat ticăloșit...”. Dar, din păcate, și cei care emigrează în România se ciocnesc de numeroase piedici: sunt dați afară din servicii, nu sunt primiți în armată ș.m.a. Este îngrijorat în primul rând că tirania exercitată de cercurile conducătoare maghiare să nu înăbușe orice porniri nobile și generoase. Și Secășanu își pune eterna întrebare a revoluționarului: *Ce-i de făcut?*

Soluția nu ar putea fi - crede el - decât o solidaritate a intelectualității din România cu aceea emigrată din Transilvania. În final, cel mai important capitol, *Ideea unității naționale în România*¹⁹ (cuprins în alte două numere de ziar), înfățișează elementele de bază ale tacticii și strategiei mișcării dacoromâne.

El face distincție netă între politica guvernului român și cea a omului de rând, care nu se îndoiește după cum bate vântul, ci urmează calea dictată de conștiința sa națională. Apare deci ca necesară o educație națională tenace, deoarece, arată Secășanu, ideea unității naționale e singura mântuitoare: „Să convingem, susține el, pe toți de acest mare adevăr: că tot ce oportunismul aduce azi și șterge mâine sunt numai expediente. Ce ne va mântui va fi unirea tuturor”.

În scurt timp, mai spune Secășanu, numărul emigranților din Transilvania se va îndoii și întrei, însă ardelenii n-au voie să-și uite datoria lor față de „România subjugată”. Dragostea de patrie și de neam nu slăbește nici cu depărtarea, nici cu timpul. „Lupta noastră

¹⁹ *Ibid.*, nr. 1994 din 26 febr. 1884, p. 1-2 și nr. 2000 din 4 mart. 1884, p. 2.

peste munți - propune el - trebuie întreținută cel puțin pe jumătate de aici". Ardelenii trebuie să-și împlinească cu sfințenie datoria față de România, dar să nu renunțe la luptă și să nu se piardă în masa cetățenilor, ci să se unească într-o societate întinsă, numeroasă și puternică, atât la sate cât și la orașe, gândindu-se întotdeauna la putința unei reînțoarceri.

Românii liberi vor trebui să susțină din toate puterile lor această mișcare deoarece „*aspirațiile noastre sunt și ale lor*”. Reamintește apoi, un fapt istoric important în epoca regenerării României, și bazându-se pe experiența trecută, afirmă pe un ton profetic cu tărie și convingere că „Un rol mare o așteaptă în lupta ce va cere dezrobirea Ardealului și unirea tuturor țărilor românești sub un singur sceptru”.

Acestea sunt ideile dominante ale lucrării, care, sub formă de broșură, a circulat în România, și pe ascuns a ajuns și în Transilvania. Se pare că aceasta a avut un mare răsunet în epocă pregătind temeinic terenul pentru proclamația din 1885. Practic, toate ideile din proclamație se găsesc aici. Ecoul broșurii este relevat într-un articol interesant cu privire la personalitatea lui Secășanu, arătându-se că și după 15 ani de la scurgerea evenimentelor, elevii lui de la Tulcea, știa că era un martir al cauzei naționale de peste munți și „vorbeau chiar de o broșură a lui, [cea descrisă în paginile anterioare - n.ns. - G.N.] mult discutată, în legătură cu această cauză”²⁰.

²⁰ I. G. Mocanu, *Figuri dobrogene. Un profesor de la Tulcea: Gh. Secășanu*, în *Analele Dobrogei*, vol. II, 1928, p. 174-180.

Guvernul ungar descoperi broșura relativ târziu, în toamna anului 1886, la notarul comunal Georgiu Carleanu din Găinari (Poenița, jud. Sibiu), și-i intentează proces la Tribunalul din Târgu Mureș. Sentința procurorului este grăitoare: exemplarele care se vor descoperi, potrivit paragrafului 62 al codului penal ungar, se vor confisca și distruge. Aceasta este și explicația pentru care azi respectiva broșură nu se găsește în bibliotecile din Transilvania.

Motivele urmăririi și distrugerii broșurii erau că agită pe față contra Ungariei și e aproape o copie a cunoscutei proclamații semnată „România iredentă”, dar mai ales, „Dă instrucțiuni, cum trebuie să se organizeze și execute revoluțiunea...”²¹. Drept pentru care Ministerul de Interne ungar a înștiințat toate autoritățile administrative din Transilvania să confişte de pretutindeni unde s-ar afla, broșura *Români de peste munți*. Ba mai mult, confiscarea trebuia să se facă în urma unei campanii largi de percheziții. Măsură care a făcut, relatează corespondentul *Gazetei*,²² o impresie extrem de neplăcută asupra intelectualilor români, cărora le era și așa „acru sufletul chiar și numai la auzul numelui de percheziție”. Oricum, e de părere *Gazeta Transilvaniei*, astfel de măsuri produc poporului o adâncă supărare și tulburare.

Dar, *România liberă* nu adăpostește în coloanele ei doar această serie de articole, care apoi adunate au constituit broșura, ci de mulți ani se bucura chiar de colaborarea lui Gheorghe Secășanu și

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, XLIX, nr. 255 din 13(25) nov. 1886, p. 3.

²² *Ibid.*, nr. 288 din 24 dec. 1886, p. 3.

Gheorghe Ocășanu, ei fiind aceia ce se ocupau în special de românii din Transilvania. Legăturile lor cu redactorul D. A. Laurian, fiul revoluționarului de la 1848, au fost se pare excelente până în prejma declarării acestui ziar drept organ junimist, la 16 ianuarie 1885²³.

La 22 septembrie 1884, Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu s-au retras de bunăvoie și în modul cel mai prietenesc, se afirmă în coloanele *României libere*²⁴, răspunzându-se unei informații insinuante din *Voința națională*, care susținea că tinerii ziariști ar fi fost concediați.

Știrea este receptată și de *Observatorul*²⁵, G. Barițiu notând în coloanele acestuia că tinerii deveniseră prea „tulburenți”, motiv pentru care, pe un ton dezaprobator, îi învinuia de „ațățare” a studenților și de alte „agitații”, care, era evident, îl făceau să se teamă de represalii asupra mișcării naționale legale din Transilvania.

Informația *Voinței naționale* nu era însă lipsită de temei, având în vedere că după plecarea celor doi colaboratori, Secășanu și Ocășanu, problemele românilor din Transilvania au devenit în praginile cotidianului din București ca și inexistente. *Noua revistă* de la Iași, mergea și mai departe și-l acuza pe D.A. Laurian de a fi părăsit mișcarea tinerilor patrioți pentru un scaun de deputat, uitând astfel că și el e „frache ghe ghincolo”²⁶.

²³ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României, (1866-1900)*, București, 1925, p. 22.

²⁴ *România liberă*, VIII, nr. 2162 din 25 sept. 1884, p. 312.

²⁵ *Observatorul*, VII, nr. 77 din 8/26 oct. 1884, p. 1.

²⁶ *Noua revistă*, Iași, I, nr. 54 din 3 oct./11 nov. 1884, p. 431.

II. Situația era în sfârșit coaptă pentru ca mișcarea dacoromână să-și întemeieze propriul ei jurnal. Astfel stând lucrurile, plecarea lui Secășanu și Ocășanu de la *România liberă* a constituit în primul moment o lovitură pentru mișcare, lipsită acum de un organ de presă. Dar, obiectiv vorbind, neplăcuta situație s-a transformat într-un imbold pentru a întemeia un organ al ei propriu, care să-i servească în întregime interesele. Bănuim că decizia întemeierii gazetei s-a adus într-o ședință a societății „Carpații”, unde i se va fi și ales numele de *Unitatea națională*²⁷. Primul ei număr apare la 6 decembrie 1884, deci cam la două luni și ceva după retragerea de la *România liberă* a celor doi colaboratori, ceea ce demonstrează sprijinul larg de care s-a bucurat înființarea noii gazete.

România liberă angajată de acum în politica oficială a României, primește cu prudență tânăra gazetă la nașterea căreia a avut fără îndoială o contribuție hotărâtoare deși fără voie. Remarcând că programa ei este scurtă la vorbă și largă în cuprins; pentru a-și ilustra preferința, nu fără intenție, alege tocmai acel pasaj în care se declară că noua gazetă nu se va amesteca în politica partidelor din țară. Formula de încheiere a anunțului apariției *Unității naționale* este destul de ambiguă: „Salutăm pe noul confrate și-i urăm a ști să servească cauza românească”²⁸.

Apariția *Unității naționale*, ca și editarea și răspândirea broșurii *Români de peste munti*, va constitui o nouă acțiune curajoasă a societății „Carpații” pe drumul promovării idealului realizării Dacoromâniei. Ideile societății puteau acum pătrunde mai direct în

²⁷ *Unitatea națională*, I, nr. 1 din 6 dec. 1884, p. 1.

²⁸ *România liberă*, VIII, nr. 2223 din 8 dec. 1884, p. 1.

popor, iar lupta se putea face mai organizat. Gazeta se dorea „Organ al intereselor românești”, confirmând astfel faptul că sub acest steag se puteau aduna românii de orice culoare politică, deoarece, cum se declara chiar în programă „Față cu cauza cea mare nu există partide: sunt numai români”. Iar cauza, arată redactorul Gh. Secășanu, este deopotrivă de mare și sfântă pentru toți românii; este a milioaneilor de români subjugati și va trebui să fie și cauza românilor liberi.

Gazeta, mai precizează Secășanu, va căuta să răspândească și să înrădăcineze credința legitimă că românii nu vor prospera cu adevărat, că viitorul lor nu va fi asigurat mai bine, decât atunci când „soarele libertății va luci deopotrivă pentru toți românii”.

Carpatinii din redacție se leagă a fi și interpreți credincioși pe lângă românii liberi ai neajunsurilor, suferințelor și aspirațiilor fraților lor de peste munți, căci înainte de a se ajuta era necesară o cunoaștere și o înțelegere reciprocă mai bună „Trebuie - spun ei - să învățăm a ne simți un singur popor”, în ciuda tuturor barierelor politice separatoare.

Programul, adevărat Manifest revoluționar, mai stabilea că „Dușmanii românilor de peste Carpați trebuie să fie și ai noștri, căci cine lovește întrânșii, lovește în noi. Lupta de emancipare trebuie să ne vază pe toți la un loc, pe toți sub același steag. Să ne preparăm de această luptă”.

Misiunea națională a românilor nu s-a încheiat odată cu unirea de la 1859 - atrage atenția Gh. Secășanu - în locul acestei credințe dăunătoare, să sădim - solicită el - „în toate inimile idealul Unității celei mari, desăvârșite, când Carpații nu vor mai fi un lanț ce strânge,

ci un brâu ce susține, pentru neamul românesc”; metafora folosită în această imagine era extrem de sugestivă pentru unitatea țării, unitate pe care cei din jurul gazetei patriotice jurau să o slujească, să nu dea înapoi de la nici o osteneală și să nu precupețească nici un sacrificiu. Declarându-se hotărâți să cultive acest ideal ce trebuia să încălzească inimile tuturor românilor se angajau totodată să așeze speranța în locul îndoielii și deznădejzii.

Arătând încă odată că gazeta nu se va amesteca în politica partidelor, încheie cu un călduros apel: „Față cu cauza cea mare nu există partide: sunt numai români. În toți credem, la toți facem apel”.

Multe din ideile privind eliberarea națională a românilor ardeleni cultivate și propagate de tinerii carpatini, nu erau noi. Ele puteau fi întâlnite la N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. T. Laurian, Constantin Romanu-Vivu, Al. Papiu Ilarian și mulți alți iluștri patrioți; meritul lor era însă acela, că preluându-le și îmbogățindu-le cu idei mazziniene și democratice, le popularizau în mase tot mai largi, impregnându-le acestora, propria lor exaltare și generozitate, precum și un oarecare fanatism pentru credința nestrămutată în înfăptuirea ineluctabilă a Dacoromâniei. În acest sens, cei de la *Unitatea națională* se considerau cu modestie, simpli soldați în marea luptă ce avea să hotărască definitiv soarta poporului român, fiind conștienți că ideile mari nu mor niciodată, ele trebuind doar să fie arborate, iar dacă cei ce luptă se poticnesc sau cad, alții le vor lua locul. Ceea ce trebuia însă neapărat, susțin aceștia, era “inimă și îndrăzneală”.

Că a fost bine primită în ținuturile subjugate se poate vedea din numerele ulterioare ale *Unității naționale*²⁹, care înregistrează din Transilvania și Banat o mulțime de felicitări pentru apariție. În ele se elogiază atașamentul gazetei față de interesele românești și în primul rând, față de cel mai important, acela „de-a vedea într-o zi tot neamul românesc unit”. Este de prisos a mai arăta că mulțumindu-le, Secășanu îi considera pe cei ce scriseseră redacției, „partizani ai marelui cauze”. Era evident că asemenea mesaje din Transilvania și Banat receptate în coloanele *Unității naționale* la București, infirmău teoria oficială a administrației, care susținea în pofida evidențelor, că românii sunt „mulțumiți” și „fericiți” sub stăpânirea austro-ungară.

Gazeta Transilvaniei era mai prudentă și nota știrea apariției noului organ de presă după *Națiunea*, arătând că acesta este condus de mai mulți tineri cunoscători ai lucrurilor din Transilvania³⁰.

Periclitându-și studiile în caz că numele celor ce scriau *Unității naționale* ar fi fost descoperite, mai mulți studenți români din Budapesta, de la facultățile de filozofie, drept și medicină, trimit redacției gazetei bucureștene la 28 decembrie 1884 o misivă avântată, din care cităm următorul pasaj: «„Unitatea națională” reprezintă o cauză, un principiu. Cauza este aceea a românismului! Principiul este sfânt. Salutăm deci cu vie bucurie apariția ziarului ce diregeți»³¹.

²⁹ *Unitatea națională*, I, nr. 5 din 20 dec., 1884, p. 3.

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 236 din 8(20) dec. 1884, p. 3.

³¹ *Unitatea națională*, I, nr. 7 din 1 ian. 1885, p. 2; „*Onorabilele direcțiuni a Unității naționale, București*”.

Fapt surprinzător, admirație și înțelegere mai găsește *Unitatea națională*, unde ne-am aștepta mai puțin, la *Telegraful român*³², considerat în general drept un organ de presă străin de politica militantă, slujind doar interesele bisericii ortodoxe române. Astfel, într-un editorial, aceasta afirma că este bine ca ziaristica din România să se ocupe de problemele românilor din Austro-Ungaria. Elemertele moderate - se spune - îndeamnă la moderație, dar ziarele radicale, ca *Unitatea națională* și *Drepturile omului*, constatând intensificarea deznaționalizării forțate a românilor sunt de părere că situația din monarhie evoluează implacabil spre o criză majoră.

Oamenii - mai spune *Telegraful român* - înrolați sub steagul susținut de aceste organe de de presă, au renunțat demult să mai spered în îndreptarea lucrurilor pe cale pașnică. În consecință, arată autorul editorialului „toți bărbații din România se unesc în a recunoaște” că respectiva stare de lucruri nu se mai putea susține, iar problema națională din Austro-Ungaria va trebui să se rezolve inevitabil prin forța armelor.

Unitatea națională întâmpină și afronturi, cum a fost cel al ziarului *Poporul* din București. Acesta acuza *Unitatea națională* că ar fi subvenționată de guvern(!). Răspunsul lui Secășanu a fost că „subvenția noastră e sprijinul acelor pe care-i putem interesa prin ceea ce scriem. Pentru munca noastră nu așteptăm nimic”³³, adoptând astfel o atitudine plină de mândrie și nobilă demnitate.

³² *Telegraful român*, XXXIII, nr. 21 din 21 febr. (5 mart.) 1885, p. 81: „Sibiu, 20 februarie 1885”.

³³ *Unitatea națională*, I, nr. 3 din 13 dec. 1884, p. 1.

Este deosebit de semnificativ că, în ciuda interzicerii sale, *Unitata națională* a găsit abonați și în Transilvania, tocmai acolo unde a fost și leagănul revoluției de la 1848, la Blaj. Despre aceasta scrie sub pseudonimul „Gelu”, probabil un student de la seminar care oferă și alte câteva informații prețioase cu privire la circulația ziarelor și scrisorile care soseau din România. Iată ce-i comunică studentul blăjean lui Gh. Secășanu: „Ți-am făcut cu mare osteneală cinci abonați. Primește obolul lor cu aceeași inimă, ca și când ar fi nu de la cinci, ci de la cinci sute”³⁴. Exagerarea nici nu era prea mare dacă ne gândim că ziarele românești aveau un public real mult mai larg decât numărul abonamentelor, având în vedere că ele erau citite de mai multe grupuri, fiind împrumutate de la unul la altul.

În ceea ce privește piedicile puse în calea celor ce doreau să se aboneze la ziarele din România erau date în vileag de același student blăjean: „De o parte sărăcia, de alta, și aceasta e și mai rău, terorismul unguresc, ne opresc să ne mișcăm după voie și să împlinim toate dorințele inimei noastre de români”. Circuitul informațional cu România este zugrăvit astfel: „Toată corespondența ce vine din România, fie gazete, fie scrisori, e supusă unei adevărate inchiziții”. Gazetele sau rămâneau la graniță sau se împotmoleau pe la poștele austro-ungare. Secretul corespondenței era violat cu cinism. Dacă bănuia ceva, chiar poștașul deschidea scrisorile în fața a doi martori (suprema concesie). Dacă i se părea periculos cuprinsul scrisorii o confisca, iar dacă nu, o trimitea deschisă destinatarului. Situația era reală, și gazetele românești din Transilvania confirmau această stare de lucruri. Ungaria devenise deci un stat polițist.

³⁴ *Ibid.*, I, nr. 7 din 1 ian. 1885, p. 4.

Desigur, *Unitatea națională* era revoltată; ea arăta în coloanele ei că monarhia vrea să-i izoleze pe românii ardeleni, să le taie orice comunicare cu cei din Țară. Spre a exemplifica această stare de lucruri, *Unitatea națională* ne oferă o statistică deosebit de interesantă și grăitoare a ziarelor interzise în Austro-Ungaria pe anul 1884; numărul lor se ridică la 184³⁵, dintre care, 20 de ziare din România³⁶, practic erau aproape toate ziarele românești și asta în condițiile în care cercurile oficiale austro-ungare susțineau că întrețin relații de bună vecinătate cu România. Cinismul era evident.

Pentru a demonstra cu date statistice caracterul polițist al statului austro-ungar este necesar să subliniem că, după 15 ani, numărul publicațiilor interzise se ridică la 685³⁷. Atunci, ca și înainte cu 15 ani, scrierile istorice și literare mai de valoare erau oprite de fapt, în masă.

În primăvara anului 1885, Secășanu dezbate într-un editorial politica guvernului de la Budapesta arătând că ea are drept scop sufocarea vieții culturale a românilor ardeleni, mai ales de când autoritățile vamale maghiare au început să oprească multe din numerele *Unității naționale*. O soartă similară avusese și *România liberă*. În aceste condiții se comenta cu amărăciune: „De fapt nu credem să mai fie ziar românesc, cel puțin nu de acela cari se ocupă câtuși de puțin de românii subjugăți și au așa dară un interes pentru ei, căruia să nu i se fi retras de guvernul maghiar debitul poștal.

³⁵ *Ibid.*, I, nr. 7 din 1 ian. 1885, p. 4.

³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 251 din 29 dec. 1884, p. 4.

³⁷ *Pénzügyi Közlöny*, nr. din mai 1899, p. 3.

Soarta gazetelor o împărtășesc mai toate cărțile ce apar la noi și sunt trimise peste munți. Le confiscă în mod arbitrar cel de pe urmă servitor de poștă”³⁸.

Scopul pe care-l urmăreau guvernanții era evident, acela de a sista cu desăvârșire orice raport literar, orice comunicare de idei între românii liberi și românii din Transilvania. Până și manualele de școală le fusese răpită încă mai demult, sub grele amenințări, posibilitatea de a putea fi întrebuințate și în Transilvania.

În fața acestei grave situații care amenința cultura cu o adevărată blocadă de-a lungul Carpaților, precum și cu slăbirea sau chiar cu oprirea desăvârșită a comunicației de idei dintre frații de pe ambele versante ale Carpaților, Gh. Secășanu se întreba cum i s-ar cuveni să i se răspundă. Părerea sa era că o măsură îndreptățită ar trebui să fie oprirea intrării în România a tuturor gazetelor austro-ungare. Desigur, aceasta ar fi sarcina guvernului.

În același timp, datoria carpatinilor trebuia să fie aceea de a găsi mijloacele adecvate pentru a izbuti să anihileze cât mai grabnic măsurile ungurești de interdicție, pentru a da aripi scrierilor revoluționare românești, „Altfel, conchide Secășanu, toată frământarea noastră ar rămânea o larmă deșartă”. Conjură pe toți confratii săi români să nu se uite la o nemernică sumă de bani, ci să aplice orice metodă pe care o consideră potrivită numai să poată trimite în Transilvania o carte, un ziar, o broșură folositoare cauzei românești. Asemenea gesturi având rostul de a-i îmbărbăta pe românii asupriți, arătându-le că nu sunt uitați și că frații liberi se gândesc la viitorul lor. În același scop, el mai recomandă să se formeze societăți, cercuri și cluburi în tot cuprinsul țării.

³⁸ *Unitatea națională*, I, nr. 27 din 17 mart. 1885, p. 1.

Fără îndoială îndemnurile erau inspirate, însă duritatea condițiilor politice în Ungaria continua să crească. Nu numai că multe numere ale *Unității naționale* se întorceau de la graniță, așa cum se spunea în editorialul din 17 martie 1885, dar, în aceeași lună este retras chiar debitul poștal al gazetei³⁹.

Pentru a ilustra preocuparea organelor Ministerului de Interne ungar față de oprirea pătrunderii *Unității naționale* în Transilvania, dispunem de o serie de documente care dovedesc promptitudinea cu care este urmărită gazeta, în speță, chiar de la apariție. Astfel, ministrul de interne Tisza Kálmán primește la 23 decembrie 1884, în acest sens, un raport din partea organelor sale (citește - spionilor săi), împreună cu un număr confiscat din *Unitatea națională*, pentru a hotărî retragrea debitului poștal datorită conținutului ei „agitatoric”⁴⁰.

Și organele administrative sunt vigilente. Comitele suprem al Brașovului, contele Bethlen, raportează și el ministrului de interne la 27 decembrie 1884 și în 2 ianuarie 1885, pentru a-i orienta atenția tot asupra retragerii debitului poștal sub motivul că *Unitatea națională* are ca scop declarat „ațâțarea românilor de pe teritoriul coroanei ungurești”⁴¹. Din Raportul cu data de 27 decembrie 1884 reiese că din proprie inițiativă a luat măsuri pentru a împiedica răspândirea foii *Unitatea națională* apărută „recent în București”.

Trimite și el un exemplar ministrului de interne (tocmai exemplarul destinat elevilor de la gimnaziul român brașovean) cu constatarea că

³⁹ N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op.cit.*, I, p. 757.

⁴⁰ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9 nr. 296.

⁴¹ *Ibid.*, 1 res. Brașov, 2 ian. 1885.

până la acea dată „nu în multe exemplare - însă este totuși trimisă prin poștă sub legătură falsă și de precauție, foaia de titlu este îndoită în interior”⁴².

Înaintându-se înștiințarea asupra gazetei bucureștene Consiliului Ministerial pentru a i se retrage debitul poștal, se mai arăta că respectiva foaie numește Transilvania „România subjugată” și că “agită hotărât împotriva integrității țării și îi îndeamnă pe toți românii la unire”⁴³. În sfârșit, printr-o adresă a Ministerului de Interne din Budapesta, la 25 martie 1885, *Unității naționale* i se retrage debitul poștal pe întreg teritoriul Austro-Ungariei⁴⁴. Ca urmare, tinerii din jurul redacției gazetei bucureștene recurg la metoda ziarului *România liberă*, la care își făcuseră de fapt ucenicia, și care mai pătrundea încă în Austro-Ungaria sub titluri false tipărite pe manșeta ziarului, ca: *Alegătorul*, *Voința*⁴⁵ și *Altarul*⁴⁶. De remarcat că și ziarul *Națiunea*, interzis la rândul său, intra totuși în Transilvania sub titlul de *Adevărul*⁴⁷ în cursul anului 1884.

Folosind acest truc al titlului fals, *Unitatea națională* încearcă și ea să pătrundă în Transilvania, reușindu-i procedeul până în momentul când era descoperită de autorități, după care, din nou se tipărea un alt titlu pe manșeta ziarului. În Colecția de documente a Ministerului de Interne ungar am depistat numere confiscate ale *Unității naționale*

⁴² *Ibid.*, nr. 296, Brașov 27 dec. 1884.

⁴³ *Ibid.*, nr. 296, Ad. B. Budapesta, 24 februarie 1885.

⁴⁴ *Ibid.*, nr. 1044/Budapesta 25 martie 1885.

⁴⁵ N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, I, p. 612.

⁴⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XLII, nr. 104 din 12(24) mai 1899, p. 3. Vezi și *Tribuna*, II, nr. 142 din 23 iun. (5 iul) 1885, p. 567.

⁴⁷ N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, I, p. 446.

purtând titlul de *Reșinariul*⁴⁸ și *Biserica*⁴⁹. Nu lipsită de humor, gazeta dacoromână, structural antidualistă, apare și sub stupefiantul titlu de *Fraternitatea austro-ungară și română*⁵⁰. Mai este semnalată și sub titlul *Literatorul*⁵¹.

Conținutul gazetei va respecta întocmai programul ei, articolele sale dovedindu-se a fi calde pledoarii pentru unirea Transilvaniei cu România pe calea *luptei armate*, într-o vreme când partidele politice din România nu cutezau să se gândească la acest pas nici măcar pe cale pașnică, iar influența ambasadă austro-ungară desfășura fără jenă o veritabilă activitate de spionaj, supraveghind pas cu pas activitatea membrilor societății „Carpații”.

Unitatea națională se adresa deopotrivă românilor din Transilvania cât și celor din România. Cel mai fierbinte apel este însă adresat românilor ardeleni, ce sunt conjurați să renunțe la lupta „legală” și să treacă la „lupta reală”, concept ce semnifica lupta cu arma în mână și recurgerea la dinamită în virtutea principiului că oprimații au dreptul să se opună cu forța forței opresorilor. Această linie o promova *Unitatea națională* și în editorialul «*Lupta „legală” ori lupta reală?*»⁵². Lupta legală, spun carpații, în felul în care se poartă, este doar o luptă pe hârtie, o luptă inutilă de fraze, la care de altfel, ei nici nu se pricep prea bine. Ea nu mai sperie pe nimeni. Ceea ce susține în prezent lupta națională - se mai arată - este numai forța de rezistență

⁴⁸ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9, nr. 1285, Sibiu, 1 dec. 1885.

⁴⁹ Cf. *Gazeta Transilvaniei*, XLII, nr. 105 din 13/25 mai 1899, p. 3. *Ibid.*, nr. 104 din 12(24) mai 1899, 3.

⁵⁰ Al. Lapedatu, *op.cit.*, p. 53, Cf. *Gazeta Transilvaniei*, XLII, nr. 104 din 12(24) mai 1899, p. 3.

⁵¹ *Ibid.*, XLVIII, nr. 203 din 12(24) sept. 1885, p. 2.

⁵² *Unitatea națională*, I, nr. 5 din 20 dec. 1884, p. 1-2.

pasivă a poporului român. Salvarea, se subliniază în articol, poate veni numai de la lupta reală „cu arme sigure, cari să-și atingă ținta”. Sfântul drept la lupta reală nu poate fi contestat de nimeni tinerilor ardeleni emigrați în România, susțin aceștia. Într-o astfel de luptă cu mijloace reale, ei primesc bucuros să fie a doua falangă în caz că prima va fi aceea a românilor de peste munți. Dar în cazul în care românii ardeleni nu se vor organiza în acest scop, atunci ei, emigranții vor fi datori să preia conducerea. Materialul respectiv se completează cu articolul programatic publicat de Gh. Secășanu și intitulat *București, 23 ianuarie 1885*⁵³. În el, liderul liniei extreme a mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania explică detaliat și clar ce fel de „iredentism” au îmbrățișat cei de la *Unitatea națională*, adică acela oferit de modelul italian, care urmărea întregirea justificată a patriei, act drept, luminat și modern. Așa cum era înțeles acest termen de altfel și de *Associazione in pro dell Italia iridenta* (1877), cât și de sârbi prin *Omladina* (1866), *Societatea sârbă de eliberare și unificare* (1871) și *Tinerimea sârbă-croată* (1880). Toate aceste societăți urmăreau eliberarea de sub jugul austro-ungar a teritoriilor naționale italiene și slave înglobate în Imperiul habsburgic.

Ei, carpatinii, mai afirmă Secășanu, deși nu-și merită încă numele de iredentiști, speră totuși în viitor să fie vrednici de el; consideră că a fi cu adevărat iredentist în sens italian înseamnă nu numai a dori restabilirea unității patriei, ciuntită în cursul vremurilor, ci în primul rând a și *lucra* pentru ca acest deziderat să se realizeze. Precizând încă odată că: „N-ajunge ideea pentru ca cineva să fie în drept a se

⁵³ *Ibid.*, I, nr. 13 din 24 ian. 1885, p. 1.

număra între soldații revendicărei; mai trebuiește voință fermă de a pune în practică această idee, hotărârea de a nu da înapoi dinaintea nici unei jertfe ce i se poate cere în lupta pentru marele scop”.

Și pentru a dovedi esența mazziniană a mișcării, Secășanu, omul energic din fruntea ei, declară: „*Noi am împrumutat numirea iredentismului de la italieni*”. Dar trebuie să adoptăm, mai adaugă el, și programa și mijloacele de luptă ale acestei „partide”, nu numai să se copieze steril, doar eticheta. Acest drum nu va fi neted; cei ce-l vor urma vor fi prizoniți, vor fi aruncați în temnițe, vor fi poate condamnați la ștreang, oricum, vor trebui să cadă jertfe. El însuși, în urma activităților sale a ajuns să fie condamnat în contumacie, la moarte, pe teritoriul Austro-Ungariei. Inamicii poporului român din Transilvania, continuă Secășanu, știu că „dacă voim să avem un viitor, trebuie să căutăm a dezrobi mădularele subjugate ale națiunii noastre”. Ei aud mereu că sentimentul și dorul aceasta răzbate toate inimile dintre Carpați, Dunăre și Prut. „Ne aud afirmând de pe tribune și prin presă că întregul popor românesc este iredentist”, fapt ce explică graba lor febrilă de a înăbuși orice sentiment în pieptul românilor asuprași, înainte ca vre-un nou Oberdank să-i învioreze pe români cu sângele său, și înainte ca vreun nou Garibaldi să facă din Transilvania o nouă Sicilie, iar un nou Victor Emanuel să-și poată întregi coroana sa pe socoteala unei coroane străine.

Tinerii adunați în jurul gazetei *Unitatea națională* vor să merite cândva denumirea ce-i onorează, deoarece speră să poată lucra cu succes la „organizarea unei serioase partide române de revendicare” și să aducă poporul român „sub drapelul acestei

partide" - „Tendința noastră tocmai aceasta e. În atingerea ei credem. Ceasul acela, va fi ceasul victoriei finale”.

Articolul programatic se încheie plin de optimism: „Noi credem că în poporul român există destulă voință spre a da nu un martir, ci sute; un Garibaldi se va găsi el undeva, numai să nu scuturăm praful cu care neîncrederea și indolența acoperitu-ne-a inimile. Victor Emanuel ... pe Victor Emanuel, noi credem că-l *avem*”, gândindu-se evident la Carol I. Semnează Gheorghe Secășanu cu inițialele „Ss”.

Pe această linie vor merge numeroasele articole care vor chema cu mult înaintea proclamației incendiare din 18 august 1885 la folosirea glonțului și dinamitei⁵⁴, potrivit lozincii revoluționare de la 1848 că: „*Drepturile se iau nu se cerșesc*”, sau recurgând la „lupta reală” ca Horea și Cloșca⁵⁵.

Aici trebuie să precizăm, pentru a nu se face nici-o confuzie, că „iredentismul” profesat de societatea „Carpații” și de organul ei de presă, *Unitatea națională*, nu are nimic comun cu accepțiunea de azi a termenului (devenit peiorativ), și potrivit căruia partizanii acestei mișcări urmăresc - în sens contemporan - anexarea unor teritorii în care conaționalii lor sunt în minoritate. Carpatinii luptau pentru eliberarea Transilvaniei în care *elementul românesc era net preponderent și crunt oprimat*. De altfel, punerea semnului de identitate între termenii de „iredentist” și „dacoromânist” de către autorități și de către ei înșiși lămurește și mai complet problema în discuție.

⁵⁴ *Ibid.*, I, nr. 22 din 28 febr. 1885, p. 3.

⁵⁵ *Ibid.*, nr. 16 din 7 febr. 1885, p. 2-3.

Un articol extrem de semnificativ este cel intitulat „*Ideea unității naționale*”,⁵⁶ care începe astfel: „În interiorul său, orice român în care este viu sentimentul de iubire către naționalitatea sa, este pătruns și de ideea unității naționale: simte necesitatea de a se uni toți românii într-un stat spre a se asigura progresul lor și a li se garanta existența ca naționalitate”. Dar de la *dorință* până la realizarea ei este o cale lungă. Deocamdată, în mersul acesteia s-a ajuns la o *voință* mai amplă.

Acestei gazete, se elucidează în continuare, i se datora faptul de a fi transformat dorința în voință, de a fi desfășurat ideea unității ca drapel, și hotărârea de a ține sus acest drapel, făcându-l să fâlăie până la realizarea ideii.

Va fi o glorie pentru acest ziar dacă va ști să facă să se înalțe și să fie văzut în cercuri tot mai largi drapelul său; în caz că nu va reuși, va fi o dovadă că sarcina ce și-a atribuit-o a fost mult prea grea sau că, pur și simplu nu a sosit timpul pentru a se transforma dorința în realitate, ori altfel spus, a se ridica ideea unității ca drapel.

Autorul răspundea apoi celor ce deși „plini de focul sentimentului pentru ideea unității naționale” credeau că n-a sosit timpul și că nu era oportun a se „arboră acest drapel” tocmai atunci. Reiese că părerea aceasta o aveau chiar unii prieteni ai grupului de la *Unitatea națională*, a căror argument era că trebuie mai multă prudență pentru ca nu cumva acest drapel „să servească ca un fel de pretext statelor în care se află cetățeni de limba noastră, pentru reclamațiuni că se atentează la integritatea teritoriilor lor, sau că numai se agitează în

⁵⁶ *Ibid.*, I, nr. 7 din 1 ian. 1885, p. 2.

contră-le". Carpatinii nu împărtășesc această părere. Argumentul lor era că „Românii vin și ei și luptă pentru unitatea lor, cu aceeași legitimitate cu care au luptat italienii, germanii și alte popoare. - Nu poate dar nimeni cu drept cuvânt să-i acuze - și dacă ar fi vorba de reclamații, apoi tocmai românii ar avea dreptul de a se plânge, fiindcă în contra lor s-a agitat și se agitează, în contra vieții lor s-a atentat și se atentează". Pentru a întări acest punct de vedere amintește de încoronarea lui Francisc Iosif la Budapesta, când a stârnit scandal, faptul că România a fost considerată ca o provincie a statului ungar, ca și atitudinea arogantă a lui Kallay care visa supremația austro-ungară în orient, punând apoi întrebarea retorică: „N-avem noi dovezi zilnice de agitațiunea maghiarilor chiar la noi în țară, unde lucrează cu bani prin tot felul de agenți, pentru propaganda maghiară?” Și toate acestea cu scopul de a „suprematiza popoare”. Deci, „La alții să le fie permis a face asemenea lucruri, iar românilor să nu le fie permis a lupta pentru ideea unității lor naționale și constituirea într-un stat puternic și capabil a da Europei pacea la porțile Orientului?”.

Logica acelor care credeau că se face rău când se lupta pe față pentru ideea unității naționale, nu era corectă, deoarece felul acela de raționament era tributar sistemului de gândire al școlii sclavajului de sub „domnirea coruptă, corupătoare și umilitoare a fanarioților”. Și articolul se încheia pe un ton plin de dorință aprigă de a lupta: „Nu, cu școala de diplomatie fanariotă nu vor ajunge românii decât tot unde au fost sub fanarioți; numai cu demnitatea națională și în luptă bărbătească se va face să se realizeze dorința lor”.

În cuprinsul *Unității naționale* apar strâns împletite cu problemele luptei naționale și aspecte sociale ignorate până în prezent. *Dreptul la rezistență a celor oprimați* este considerat astfel o datorie și gazeta carpatinilor îi îndeamnă, în virtutea acestui drept, pe românii din Transilvania la acțiune.

Mulți dintre tinerii din jurul gazetei aparțineau primelor cercuri studențești socialiste. Astfel, C. Bacalbașa a fost un colaborator și sprijinitor al societății „Carpați”, prieten personal al lui Gh. Ocășanu; ideile sale aveau o puternică înrăurire asupra societății. C. Bacalbașa a salvat personal mii de proclamații ale carpatinilor, și tot la 1885, cerea țăranilor să se răscoale, așa cum cereau și carpatinii românilor din Transilvania. Iată, printre altele, ce scria C. Bacalbașa la începutul anului, în *Oriental român* din Galați: „Țăranii mor de foame domnilor îmbuibăți!” ... „Țăranii mor de foame?! Ei bine, ce mai așteaptă? N-au pâine?.. Greșeală, o vor găsi în hambarele bogaților. N-au dreptul s-o ia de acolo?... Greșeală, dreptul de a se folosi de un produs nu-l au decât producătorii! N-au puterea? Greșeală. Unească-se, hotărască-se și vor face minuni. Căci pământul este al lor și rodul pământului tot al lor!”⁵⁷

Elementele socialiste erau și ele chemate să se înroleze sub steagul unității naționale, alături de celelalte grupări politice, indiferent de culorile lor: „Față de cauza cea mare - susțin ei - nu există partide: sunt numai români. În toți credem, la toți facem apel”⁵⁸. Și frații lor dacoromâni de la Iași gândeau la fel: „Sub drapelul

⁵⁷ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată 1885-1901*, București, 1928, p. 4-11.

⁵⁸ *Unitatea națională*, I, nr. 1 din 6 dec. 1884, p. 1.

României iredente, pot să intre roșii, conservatorii, liberalii, fracționiștii, socialiștii, de orice clasă, căci una și aceeași este ideea ce se urmărește⁵⁹.

Și deși puneau pe planul întâi lupta națională, să nu se uite că modelul de luptă îl constituia răscoala condusă de Horea, însușindu-și nu numai metodele, ci și obiectivele acesteia și afirmau că „legile în vigoare sunt expresiunea intoleranței și a nedreptății și aplicarea lor nu mai cunoaște nici un respect ce datorește omul către om”⁶⁰.

Strâns legată de resorturile sociale ale mișcării este poziția antihabsburgică a carpatinilor. Astfel ei susțineau, atât în proclamația din 18 august 1885,⁶¹ cât și în gazeta lor, că niciodată românii nu vor găsi înțelegere și dreptate la picioarele tronului habsburgic. Iată ce le cerea ardelenilor proclamația: „Și mai vârtos încetați de a vă mai gândi la împărat. E un tiran ca toți ceilalți cari vă cere punga și sângele scump al copiilor voștri și nu vă dă în schimb decât urgia și disprețul”⁶².

Gh. Secășanu este consecvent în a sfărâma mitul „bunului împărat”, atunci când publică în *Unitatea națională* un articol în care afirmă că națiunea română din Transilvania știe că „dinasticismul care i se atribuie nu este decât o minciună pusă în curs de aceia care au vrut să se recomande tronului și să-și facă trebile; căci trebuie să fie de tot căzut un popor care să sărute cu venerațiune mâna care-l lovește neconținut”⁶³.

⁵⁹ *Noua revistă*, Iași, II, nr. 14 din 24 febr. 1885, p. 105-106.

⁶⁰ *Unitatea națională*, I, nr. 18 din 14 febr. 1885, p. 1.

⁶¹ G. Neamțu, „Proclamația iredentei române” din 1885, la Deva, în *Sargeția*, VI, 1969, p. 126-133.

⁶² Al. Lapedatu, *op.cit.*, p. 40.

⁶³ *Unitatea națională*, I, nr. 22 din 28 febr. 1885, p. 1.

În același timp sunt atacate vehement și unele vârfuri intelectuale înclinate să colaboreze cu guvernul oprimator, trădând astfel cauza națională. Referindu-se la aceștia, proclamația din 18 august 1885 îi îndemna pe românii ardeleni: „Să nu mai suferiți a fi amăgiți de cărturarii căpătuți și fricoși”,⁶⁴ iar *Unitatea națională*, scria despre aceiași: „Ne mârhește însă când vedem cărturarii [...] cum cearcă și astăzi a se amăgi pe sine și poporul cu speranțe deșarte, cu minciuni în cari nu mai cred nici copiii de pe băncile școlilor.

Este ceva ridicol - dacă n-ar fi trist - să vezi p-acești apostoli ai păcii, încărunțiți în frică și în lingușiri către stăpâni, cum se agață de fel de fel de închipuiri, unele mai absurde decât altele, cercând pe toate căile a mistifica adevărul. Unii merg până acolo cu târâirea lor de reptile, că se mulțumesc cu orice stare de lucruri, numai să aibă pâinea de toate zilele pentru a o consuma în tichnă” și tot ei au rara cutezanță de a proclama asemenea idei pernicioase, dându-le drept postulate ale poporului român! Să nu creadă însă că - îi avertizează autorul - dacă la acea dată, la adăpostul dușmanilor, își puteau insulta în voie propriul popor, nu va sosi și pentru ei vremea răsplătii, căci „românul ține minte”⁶⁵. Acest vehement articol era scris de Teofil Frâncu, unul dintre cei mai cunoscuți „dacoromâni” cu misiuni speciale în cadrul mișcării. Semna adesea - cum a făcut și de această dată - cu pseudonimul „Moțul”⁶⁶.

Autorii manifestului, aceiași care colaborau și la *Unitatea națională*, îndemnau la întrebuintarea gloanțelor și a dinamitei, nu

⁶⁴ Al. Lapedatu, *op.cit.*, p. 38.

⁶⁵ *Unitatea națională*, I, nr. 24 din 7 martie 1885, p. 3.

⁶⁶ Teofil Frâncu, *Preumblări*, Ediție îngrijită de Luana Popa, Cluj-Napoca, 1982, p. 19.

împotriva poporului ungar, ci împotriva conților, baronilor și a zbirilor administrației: „Nu știți voi ce lesne se poate preface în cenușă toată bogăția unui grof, unui baron, care de la voi o ia pentru ca spre ruina și peirea voastră să o îndrepteze?”, iar atunci când vor lichida vreun zbir al administrației oprimate, să nu uite că ei se află de fapt în stare de legitimă apărare⁶⁷. Toate aceste idei erau prezente într-o formă sau alta și în *Unitatea națională*, care îndemna și ea la acțiune atunci când legea - se spunea acolo - devine un mijloc de asuprire și când respectul legii ar însemna abdicarea omului de la demnitatea sa, o sinucidere morală. Ei bine, susțin carpatinii în organul lor de presă, într-o asemenea situație împotrivirea și răsturnarea ordinei existente se impune cu necesitate: „Omul este făcut să trăiască și să se dezvolte conform firii sale, și când statul, în loc să înlesnească drumul cetățeanului în mersul vieții, devine o piedică sau un gâde pentru cetățean, atunci înceatează rațiunea de stat și începe dreptul imprescriptibil al legitimei apărări, care aprinde inimile sfâșiate de durere și îndreptează trupurile gârbovite de greutatea sarcinilor”⁶⁸.

Carpatinii sunt conștienți și de rolul hotărâtor al țărănimii române în viitoarea revoluție a întregirii naționale, rol pe care-l evocă cu putere vizionară: „Când va suna ora ca să intrăm în luptă pentru realizarea aspirațiilor noastre naționale, țaranului român i se va adresa desigur, în primul rând, chemarea la bătălie. Biruința va fi cumpărată cu sângele lui, curs în șiroaie”. Cum s-a și întâmplat de altfel. Și pentru a se distanța de clasa suspusă a propriei națiuni, ei țin să proclame un principiu bine definit: „Țara românească e a românilor, și nu a unei clase. Acesta trebuie să fie principiul conducător”⁶⁹.

⁶⁷ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 38-39.

⁶⁸ *Unitatea națională*, I, nr. 18 din 24 febr. 1885, p. 1; „*Ordinea și revoluția*”, semnat „Pp”.

⁶⁹ *Ibid.*, nr. 45 din 13 iun. 1885, p. 1.

În coloanele *Unității naționale* se ia tot atunci și poziție împotriva emigrării românilor din Transilvania în America; Secășanu se opune acesteia, cum o făcuse și în broșura sa cunoscută, arătând încă odată că dominanților le pare bine de această emigrare, căci numai în acest mod se pot scăpa de români⁷⁰. Totodată se ia apărarea românilor ardeleni de condiție modestă, țăranilor, cărora li se făceau tot felul de șicane la graniță atunci când călătoreau în România⁷¹.

Așa cum s-a văzut, principalele articole programatice ale *Unității naționale* cultivau previziunea lui N.Bălcescu care în *Mersul revoluției în istoria românilor*, prevedea că revoluția viitoare va fi o revoluție națională și că deviza ei va fi „Dreptate, Frăție, Unitate”. Pentru că aceasta era și opinia și convingerea carpaților, organul lor de presă mergea exact pe aceeași linie, aducând desigur, în pas cu vremea, și idei noi, mai ales în ceea ce privește lupta concretă, impunând concepțiilor propagate și pecetea propriei personalități, caracteristică unei gazete militante. Una din opiniile fundamentale ale gazetei și a grupului dacoromânist era că în acel moment, programa națională de la 1848 nu se mai putea realiza pe calea legislației uzurpate de asupritor, ci *numai prin revoluție*. „Libertatea României subjugate nu se mai poate dobândi astăzi - afirmă el - decât prin unitatea națională”⁷².

Oricât de îndrăzneț ni s-ar părea astăzi acest punct de vedere la 1885, noi trebuie să arătăm că el a existat în România, și pătrundea tot mai mult în cercuri tot mai largi din Transilvania, coexistând cu

⁷⁰ *Ibid.*, nr. 7 din 1 ian. 1885, p. 1: „Emigrație românească în America”.

⁷¹ *Ibid.*, nr. 11 din 17 ian. 1885, p. 2-3: „Șicanele de la fruntaria ungurească”.

⁷² *Ibid.*, nr. 37 din 2 mai 1885, p. 1.

lupta legală promovată de conducătorii mișcării de eliberare națională din respectiva provincie oprimată. În ceea ce privește adoptarea acestui punct de vedere de către masele din România, confirmarea indubitabilă vine din partea unui ziar de limbă germană din București, *Bukarester Tagelblatt*,⁷³ care afirma în acest sens, că societatea „Carpații” e sprijinită de aproape întreaga populație a țării și că nu există aproape nici un român care să nu-și fi exprimat regretul pentru asuprirea fraților de dincolo de Carpați și dorința de a-i putea elibera de sub jugul asupritor al Ungariei. Recunoaște explicit că această societate politică a „luat așa de mari dimensiuni încât îi aparține întreaga națiune”.

Cuprinși de un avânt tineresc nestăvilat, carpatinii mai considerau că a sosit în sfârșit momentul de a dezlănțui un război de guerilă, combinat cu o lovitură militară nimicitoare organizată și executată de armata română. Concomitent cu creșterea acestei credințe politice în popor, atât în Transilvania, cât și în România, îngrijorarea Austro-Ungariei creștea și ea. Se exprimă în presa oficială, în rapoartele diplomatice, în activitățile de supraveghere și spionaj la care era supusă societatea „Carpații”.

Succesul gazetei *Unitatea națională* a fost remarcabil. Astfel se explică de ce, la nici patru luni de la apariție, mișcarea dacoromână din Ploiești cerea crearea unui cotidian care, așa ca și *Unitatea națională* să se ocupe îndeosebi de chestiunile politice ale românilor transilvăneni, la București, evitându-se în acest fel cenzura

⁷³ T. Pavel, *op. cit.*, p. 171-172.

austro-ungară. Programa și calitatea scrisului erau pe deplin apreciate; adeziunile morale care soseau la redacția *Unității*, din toate părțile, nu lăsau nici o îndoială în această privință. Ceea ce doreau să sublinieze ploieștenii era faptul că „o foaie, în organizarea ei actuală, nu ajunge pentru aspra luptă ce trebuiau să susțină”. Era nevoie de un mare cotidian care să pregătească și să determine românimea la o puternică rezistență generalizată, nu numai la o rezistență „retorică”.

Cei de la *Unitatea națională* erau întru totul de acord și susțineau propunerea, comentând: „În fața acestor considerente nu putem fi decât recunoscători fraților ploieșteni pentru inițiativa ce au luat. Rămâne ca românii de peste munți, din restul țării, să le îmbrățișeze apelul și cu puteri unite să întrupeze această idee. Grea nu e. Putem zice că este o bagatelă, numai inimă și voință să fie.

Noi din parte-ne, începătorii, suntem la dispoziția acelorora”⁷⁴. Propunerea a fost făcută la sfârșitul lunii martie 1885, iar în 15 mai același an, are loc discutarea în plen a transformării *Unității naționale* în ziar cotidian. Discuția se desfășoară cu ocazia aniversării revoluției de la 1848, în sala Orfeu din București, sub președinția lui Vasile Maniu, deputat în parlamentul României, și în prezența prof. Dobrescu, dr. Tului Chețianu, mare proprietar și delegat al Craiovei, și desigur, a lui Gh. Secășanu. În scopul propus se alege o comisie pentru a chibzui asupra modului și mijloacelor trebuincioase⁷⁵.

⁷⁴ *Unitatea națională*, I, nr. 29 din 31 mart. 1885, p. 1: „București, 30 mart. 1885”.

⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 101 din 7(19) mai 1885, p. 2.

Dar, intempestiv, sfârșitul foii intervine tocmai pe când se pregătea să devină cotidian. Împrejurarea trebuie pusă în legătură cu expulzarea capilor societății „Carpații” (și în principal a redactorului Gh. Secășanu) în urma incidentului intervenit datorită răspândirii proclamației din 18 august 1885 în Transilvania. *Publicațiile periodice* românești indică sfârșitul foii la 11 iulie 1885, trebuie însă să precizăm că atunci a fost doar *suspendată* pentru a se organiza apariția ei ca și cotidian.

Dintr-un raport al baronului Mayr de la ambasada Austro-Ungariei din București către ministrul de externe, la 15 septembrie 1885,⁷⁶ reiese că încă, în urma unei ședințe din 3 mai 1885 a societății „Carpații” se hotărește înființarea unui fond destinat apariției zilnice a *Unității naționale*, începând cu data de 1 octombrie 1885. Mayr mai raportase și la 9 septembrie 1885, sesizându-și superiorii că în urma unui apel de a transforma *Unitatea națională* în cotidian, și pentru amenajarea unei imprimerii proprii, s-au adunat deja 2000 de franci⁷⁷. Câteva zile mai târziu, potrivit unui alt raport, cel al informatorului Vándory Lajos din 13 septembrie 1885, reiese că suma sporise vertiginos⁷⁸. În adresa din 16 septembrie, baronul Mayr preciza că noul cotidian ce urma a fi înființat, va fi introdus prin contrabandă în Austro-Ungaria, sub titlul *Fraternitatea Austro-Ungară și română*.

⁷⁶ A. Lapedatu, *op.cit.*, p. 53.

⁷⁷ *Idem, op.cit.*, p. 49-51. Baronul Mayr către Kálnoky, scrisoare particulară, București, 9 sept. 1885, în anexe.

⁷⁸ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9, Vándory Lajos către primul ministru Tisza Kálmán, București, 13 sept. 1885.

Pentru realizarea acestui proiect, cum am mai spus-o, se suspendă apariția *Unității naționale*, și în august, probabil în perioada expedierii proclamației, se răspândește și un apel în România, care chema la acțiune în acest sens. Mayr presupune că această chemare va fi expediată pe căi secrete și în Ungaria (respectiv în Transilvania).

Apelul prevede o listă de subscripție pentru 100 de franci, care să fie depuși între 5 și 25 septembrie la I. Mihalcea din București, str. Gabroveni, nr. 2. Noul ziar proiectat, ca de altfel și proclamația Iredentei române erau o ripostă la înființarea societății de maghiarizare din Cluj (EMKE) care, punea la cale apariția unui ziar în limba română al cărui abonament ar fi urmat să fie impus comunelor românești și al cărui scop declarat era susținerea politicii de maghiarizare.

Cotidianul care urma să apară la București trebuia să preia și lupta ce nu mai putea fi dusă sau, în orice caz, se atenuase în paginile presei românești ardelen. Și în plus, trebuia să fie înzestrat, așa cum ceruse Secășanu pentru *Unitatea națională*, cu mijloace spre a se putea străpunge granițele Austro-Ungariei, urmând ca o mare parte din numerele sale să fie împărțite și gratuit în părțile cele mai amenințate cu maghiarizarea⁷⁹.

După toate indiciile I. Mihalcea ajunge să fie bine supravegheat, din moment ce spionul Vándory Lajos, principalul informator al baronului Mayr, îi raporta acestuia că «La noua gazetă „Unitatea națională” până acum au subscris 1600 de persoane, cu câte 100 de franci acțiă. Dintre aceștia, 350 sunt ardeleni»⁸⁰.

⁷⁹ *Unitatea națională*, I, nr. 27 din 17 mart. 1885, p. 1. Cf. Al. Lapedatu, *op.cit.*, p. 53.

⁸⁰ Vezi nota 78.

În urma presiunilor Austro-Ungariei asupra guvernului Brătianu, clipei de euforie națională și de credință că a sosit momentul istoric de a elibera Transilvania cu armele, i se pune capăt, guvernul fiind nevoit, contra voinței sale, cu toată indignarea celor mai largi cercuri ale opiniei publice românești, să ia măsura de a expulza pe cei mai vajnici luptători carpațini: Gh. Secășanu, Gh. Ocășanu, N. Ciurcu și Al. Ciurcu, I. Droc-Bănciulescu și I. Corneanu, toți români din Transilvania stabiliți în România. Decretul de expulzare semnat la 2/14 septembrie a fost adus la cunoștința expulzaților la 4/16 septembrie, iar în 6/18 ale aceleiași luni este publicat în majoritatea ziarelor din București.

Plecând în exil la Paris, Gh. Secășanu publică o scrisoare de rămas bun în care își împărtășește și opinia cu privire la gazeta rămasă fără conducător: „Mă adresez întâi cetitorilor *Unității naționale* și îi vestesc, cu părere de rău, că împrejurări neașteptate mă fac să prelungesc suspendarea apariției organului nostru. El va reapare însă în curând, ori unde mă voi găsi, căci cauza noastră are trebuință neapărată de o foaie, pusă cu tot devotamentul în serviciul ei. Voi conta atunci, ca și până aici, pe oameni de inimă”⁸¹.

Și într-adevăr, această încercare s-a făcut printr-un comitet de conducere de 50 de persoane, presupunem tot din cercul societății „Carpații”, care voiau de data aceasta ca numele ziarului să fie *România iredentă*, adică numele pe care ar fi dorit să și-l adopte societatea „Carpații”, la înființare, în 1882, și totodată numele cu

⁸¹ *Națiunea*, nr. din 7 sept. 1885, p. 1. Vezi și Al. Lapoedatu, *op.cit.*, p. 64.

care a fost semnată proclamația din 18 august 1885. Pe frontispiciul ziarului se putea citi „organ al mișcării naționale”. A fost semnalat un singur număr care a apărut cu puțin înainte de 14 septembrie, ziua când *Românul*⁸² îi anunță apariția relatând „Primim primul număr al unui nou ziar, *România iredentă*, sub direcțiunea unui comitet de 50 de persoane; redactor responsabil d. C. Crișan. Apare odată pe săptămână și va lucra după principiile *Unității naționale*”.

Se pare însă că presiunile exercitate de guvernul austro-ungar asupra celui român au fost extrem de puternice, din moment ce noul ziar a înregistrat o viață atât de scurtă.

Succesul și aderența de care s-a bucurat *Unitatea națională* în timpul apariției sale se explică în primul rând prin aceea că s-a făcut ecoul aspirației esențiale a tuturor românilor, fiind în același timp o gazetă combativă atât sub raport național, cât și social. Prin modul cum a pus problemele, gazeta a provocat adevărate coșmaruri diplomaților ambasadei austro-ungare de al București, ca și Ministerului de Interne de la Budapsta, punând, la urma urmelor, în pericol însăși alianța României cu Austro-Ungaria.

După întoarcerea din exil, Gh. Secășanu intenționează să se țină de cuvânt și să reînvie *Unitatea națională*,⁸³ dar nu reușește. O altă încercare a sa a fost anunțată de *Biroul oficial de corespondență* din Budapesta, la 27 iunie 1888. Marele ziar proiectat, va fi, se spunea în comunicat, anti-austro-ungar, adăugându-se totodată că va reprezenta „înalte tendințe românești”⁸⁴. *Tribuna*, ca reprezentantă

⁸² *Românul*, XXIX, nr. din 14 sept. 1885, Cf. N. Hodoș și Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 611.

⁸³ *Idem*, p. 757. Vezi și *Românul*, nr. din 5 ian. 1887, p. 4.

⁸⁴ *Tribuna*, V, nr. 138 din 19 iun. (1 iul.), 1888, p. 550.

a politicii „legale”, comenta dezaprobativ această știre, arătând că ziarul proiectat nu va putea apărea, deoarece ca să înființezi un mare ziar în București ai nevoie de cel puțin 15000 de franci, bani pe care - susține ziarul amintit - emigrantul Secășanu nu-i avea. Cert este că, fie din lipsă de fonduri, fie că i-a fost impusă retragerea din viața politică, el nu va mai reuși să-și realizeze visul.

Unitatea națională rămâne în istoria presei noastre ca o apariție care, deși meteorică, a fost purtătoarea celei mai mari aspirații înscrise deschis în chiar titlul ei, ilustrând un moment istoric zbuciumat ce semnifică expansiunea unor forțe politice care tindeau să cuprindă cele mai largi părți ale națiunii și să accelereze cu orice mijloace, fie chiar și cu cele armate, realizarea visului de aur al românilor. Organul de presă al societății „Carpații” a vrut să demonstreze (și în bună măsură a și reușit) că societatea românească a vremii era coaptă pentru marele pas. Ceea ce lipsea însă la ceasul acela al istoriei a fost conjunctura externă favorabilă, toată frământarea carpatinilor rămânând în ultimă analiză un moment istoric fulminant, dar fără șanse.

III. Alături de tipărirea broșurilor cu conținut antidualist, așa cum fusese *Românii de peste munți* a lui Gheorghe Secășanu, și de editarea unui organ de presă care să susțină aspirațiile naționale, în preocupările societății „Carpații” mai intrau și alte acțiuni patriotice ca: organizarea celebrării centenarului revoluției conduse de Horea, sărbătorirea zilei de 3/15 Mai, ca și difuzarea de manifeste antidualiste în Transilvania. O acțiune mai puțin cunoscută, dar importantă totuși, urmărind același scop a fost răspândirea de hărți ale viitoarei Români care exprimau prin conținutul lor tocmai acest deziderat al întregirii patriei române.

Ideea răspândirii unor hărți ale Dacoromâniei nu era nouă⁸⁵. Ea constituise un moment de serioasă încordare diplomatică încă la 1881 când librăria „Vulturul” din București pusese în circulație un caiet de caligrafie ce conținea harta României, inclusiv Transilvania⁸⁶. Dar, societatea „Carpații” are meritul de a conferi acestei acțiuni un caracter mai amplu, la tipografia Socec, Sander și Teclu, reprezentând pe copertă *România cu provinciile vecine locuite de români* și le va trimite școlilor din Transilvania. Rolul educativ-formativ al acestei hărți care dirija elevii transilvăneni spre idealul unității naționale era evident.

Firește că acțiunea a deșteptat din nou furia autorităților austro-ungare. Documentele de care dispunem în legătură cu „afacerea hărților” ne oferă un cadru mai cuprinzător și foarte exact al acestei acțiuni îndrăznețe. Ea a constituit și una din acuzele grave aduse de Ministerul de Interne al Ungariei românilor din Transilvania⁸⁷. Cel care a descoperit acțiunea subterană și l-a informat pe ministrul Tisza Kálmán, a fost redactorul de la *Bukaresti Hirlap*, Vándaroy Lajos, cel ce supraveghea cu cea mai mare atenție societatea „Carpații”. Iată ce declara el în raportul confidențial din 17 ianuarie 1885 trimis din București, în mare grabă, prin curier de ocazie, foarte bine plătit (50 de fl.), pentru a-l stimula să treacă misiva secretă prin vama statului român: «Societatea „Carpații” a trimis astăzi cu trenul prin Predeal, în Transilvania, 40000 de caiete ca și cel anexat aici cu adâncă stimă.

⁸⁵ T. Pavel, *op. cit.*, p. 64; 148-185.

⁸⁶ *Idem*, *op. cit.*, p. 156.

⁸⁷ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 69.

Pe una din copertile acestui caiet este tipărită harta României; cum? asta arată frumoasa hartă. Aici chiar și în școlile sașilor sunt folosite astfel de caiete. E de mirare dacă nu cunosc Ungaria? *E de mirare dacă românii și în stare trează visează la Ardeal?*⁸⁸ [s.n. - G.N.]. Această ultimă recunoaștere a stării de spirit din acea vreme venită din partea unui „observator” atât de atent al societății românești, are, credem, o valoare documentară de excepție, dat fiind că ea întregeste datele despre acea atmosferă efervescentă de patriotism care domnea în straturile cele mai largi ale poporului român și mai ales în jurul carpatinilor.

Harta României, așa cum reiese din coperta caietului anexată la raport înfățișa de fapt România cu provinciile vecine locuite de români într-un fel în care nu era de loc pe placul autorităților austro-ungare pentru că hotarele de atunci ale României abia de se puteau distinge; în schimb însă comitatele locuite de populație românească sunt nu numai scoase în evidență, dar li se dă și *denumirea românească!*⁸⁹

Drept urmare a raportului menționat, primul ministru și ministrul de interne Tisza Kálmán emite la 8 februarie 1885 o circulară secretă către autoritățile administrative ale comitatelor din Ungaria, prin care li se aduce la cunoștință că în monarhie au pătruns „periculoasele” caiete tipărite la Socec în București și că acestea au fost fabricate „cu scopul de a agita” prin folosirea lor în școlile românești. Totodată li se ordonă comiților supremi să ia măsuri pentru

⁸⁸ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9, nr. 72 din 23 ian. 1885.

⁸⁹ T. Pavel, *op. cit.*, p. 202.

confiscarea acestor caiete, ce servesc, cum se spune, ca „ațâțare împotriva țării” fiind prevăzute cu hărți care „se îndreaptă împotriva integrității teritoriale a Ungariei”⁹⁰.

Urmează o perioadă de cercetări febrile, în care pretorii raportau că deși exercită o „supraveghere vigilentă” n-au dat peste caietele semnalate. Dar una cauți și alta găsești. În cercetările lor după caietele tipărite la Socec, dau peste alt caiet „periculos” și anume, un caiet de geografie tipărit tocmai la Budapesta probabil ca urmare a unei comenzi din Transilvania de către firma Poszner Károly Lajos! Acest caiet a fost descoperit în comitatul Arad și avea pe coperta din față imaginea regelui României, ca și imagini de timbre și bancnote din România, iar pe coperta din spate tot o hartă a României de atunci, având în jurul ei, la nord, mai multe orașe din Transilvania, de data aceasta scria însă rar, cu majuscule, peste acea parte a hărții, „Monarhia Austro-Ungară”. Deci caietele nu puteau cădea sub rigorile dispoziției ministeriale, totuși, dând dovadă de un zel deosebit, comitele suprem Tabaidi Károly, consideră că folosite în școlile populare românești acestea pot servi la deșteptarea și ațâțarea aspirațiilor naționale la copii, și prin ei, și la adulți.

Nu se îndoia însă că firma numită, prin punerea în circuit a respectivelor caiete a fost călăuzită de intenții de popularizare și nu de scopuri „nepatriotice”, dar rezultatul - susține zelosul comite - va fi totuși acela că școlile românești vor căuta și vor răspândi aceste caiete în interes național și le vor folosi cu siguranță în scopul de a dezvolta simpatii față de regele și regatul românesc la tineretul român din țară.

⁹⁰ Arhivele Statului Filiala Cluj-Napoca, *Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei*, Cutia 9, nr. 113 res.

Aceasta - mai spune el - stă în opoziție cu interesele statului ungar, care nu permit sub nici-o formă în școlile populare în general, și mai ales în ținuturile locuite de români, ca prin aceste caiete să fie introdus prin contrabandă interesul față de geografia statului vecin, cu națiune frățească, față de rege și față de alte situații ale acelei țări, înainte ca elevii să fi învățat geografia Ungariei și înainte de a fi învățat să cunoască și să iubească pe regele acesteia⁹¹.

Măsurile vor fi luate imediat, și așa cum propunea comitele suprem, este cumpărat (deci retras de pe piață) stocul de caiete în localitatea Siklo, plasa Elek⁹². Ministrul învățământului, printr-un trimis al său, îi atrage atenția lui Poszner Károly Lajos că asemenea caiete nu sunt „prea potrivite”. Apoi raportează primului ministru cum fabricantul a declarat „săritor, că începând cu ziua de azi, interzice fabricarea acelor caiete”.

Oricum, caietele cu hărțile „Dacoromâniei” au ajuns cu certitudine să fie răspândite în Transilvania, deoarece în 25 octombrie 1885, ministrul de interne, într-o adresă confidențială expediată ministrului învățământului, aducea grava acuzație preoțimii române că și-a neglijat datoria, astfel încât în toate școlile ortodoxe au introdus pe față o educație și un învățământ „antipatriotic” și nu numai în sufletul elevilor, ci și într-al copiilor ocrotesc un astfel de sentiment. Caietele de scris pe a căror copertă e imprimată imaginea regelui român, și harta Dacoromâniei, cu o adâncitură în teritoriul Ungariei de atunci sunt o astfel de dovadă⁹³.

⁹¹ *Ibid.*, nr. 14 res. Raportul lui Tabaidi Károly, Arad, 18 mart. 1885. Traducerile documentelor maghiare au fost făcute de d-na cercetătoare Marghiola Bodor, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁹² *Ibid.*, nr. 2/1885. Elek, 10 mart. 1885.

⁹³ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 69-72.

Folosirea susnumitelor caiete sau a hărților românești de către învățătorii și profesorii români era deosebit de riscantă. Avem, în acest sens, exemplul învățătorului Vasiliu Pop din Tiur de lângă Blaj, care folosind o hartă românească, a fost condamnat la o săptămână de închisoare⁹⁴.

În fine, chestiunea caietelor cu harta Dacoromâniei a trecut din preocupările miniștrilor de interne și învățământ în atenția ministrului de externe, Kálnoky, pentru a face o nouă intervenție pe lângă guvernul român⁹⁵.

Importanța acțiunii de trimitere la nord de Carpați a caietelor, rezidă în faptul că fiecare dintre ele constituia un fel de manifest viu al asprității nutrite de români. Iar faptul că, paralel cu cele trimise din România, se găsesc și caiete „periculoase” tipărite tocmai la Budapesta, atrage atenția asupra unui aspect mai puțin cunoscut al mișcării dacoromâne, relevând existența și manifestarea unor partizani activi ai mișcării, probabil din Transilvania, care foloseau metode similare, fie coordonați de societatea „Carpații”, fie autonomi, dar urmărind același scop final.

În concluzie, cele trei acțiuni descrise și analizate, fac parte din marea frământare a românilor pentru realizarea idealului lor național, având drept rezultat pregătirea mai temeinică a spiritelor în vederea desfășurării cu succes, nu peste multă vreme, a mișcării memorandiste, constituind totodată și un moment de criză serioasă a relațiilor dintre România și Austro-Ungaria.

⁹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XLIX, nr. 164 din 23 iul. (4 aug.) 1886, p. 1.

⁹⁵ T. Pavel, *op. cit.*, p. 202.

X. DIN LUPTA INTELECTUALITĂȚII HUNEDORENE ÎMPOTRIVA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR (1881-1883)

Consecințele pactului dualist din 1867 se vedeau a fi tot mai grave pentru Transilvania. În fiecare an se adăugau noi măsuri destinate să lichideze orice urmă de viață politică sau culturală românească.

Rezistența cercurilor conducătoare ale poporului român din Transilvania la început este dezbinată pe direcția politicii activiste și pasiviste. Dându-și tot mai bine seama de ineficiența unei platforme comune. Pentru burghezia română singurul drum care ar fi apropiat-o de succes, permițându-i astfel libera ei dezvoltare, era acela al pasivismului, care implica și o mai sensibilă apropiere de mase. Ideea luptei politice unite câștiga teren și se cristaliza în urma conferinței naționale de la Miercurea din 1869, a consfățuirii de la Turda din 1870, a dezbaterilor Adunării de la Alba Iulia din 1875, precum și în urma lucrărilor conferinței electorale întrunite la Sibiu în 1878¹.

Principiul pasivității politice față de regim nu însemna renunțarea la luptă, ea rămâne valabilă, ba chiar se intensifica în adunările comitatelor, precum și în domeniul culturii și învățământului. La ce se renunța, era doar participarea la alegerile de deputați pentru parlamentul budapestan până în momentul când împrejurările urmau să permită trimiterea unui număr echitabil de deputați, proporțional cu numărul românilor din Transilvania, Banat și comitatele anexate de Ungaria.

¹ Bujor Surdu, *Conferința națională de la Miercurea (1869)*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, tim. VIII*, 1965, p. 205.

Noua etapă de avânt a luptei pentru revendicări naționale inaugurată în 1881 a fost marcată de organizarea Partidului Național Român „pe temeiul celei mai stricte solidarități naționale”², precum și de stabilirea programului acestui partid, program ce exprima, pe lângă obiectivele păturii conducătoare românești, și cele mai stringente aspirații ale poporului.

Intellectualitatea vastului comitat al Hunedoarei se încadrează organic în ritmul noii etape. Imaginea de până la 1881 a comitatului Hunedoara era deosebit de sumbră în ochii contemporanilor. Un corespondent al „*Observatorului*”, gazeta lui George Barițiu, zugrăvea astfel acest teritoriu locuit de români: „Până în decadele din urmă fusese ținut într-un întuneric și în umbra morții, maltratată și spoliată în mod ce se poate numi criminal”³.

Deși urgisit de stăpânii vremelnici, comitatul avea un grup puternic și entuziast de intelectuali strâns legați de popor, cum erau: Francisc Hossu-Longin, George Secula, Ioan Papiu, Avram Tincu etc., care au știut să fie în primele rânduri ale militanților pentru drepturi naționale. Astfel, la conferința națională de la Sibiu din 12 mai 1881 vor avea sarcini de răspundere Francisc Hossu-Longin (notar al biroului) și George Secula, ales în comisia celor 30 de membri pentru alcătuirea și prezentarea proiectului de „concluze” al conferinței. Tot atunci îl aflăm pe G. Secula alături de G. Barițiu, I. Rațiu și alți câțiva eminente fruntași politici în „*Comitetul electoral permanent central*” de la Sibiu, sub președinția lui Partenie Cosma.

² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, vol. VII, 1913, p. 3.

³ „*Observatorul*”, Sibiu, an IV, nr. 42 din 23/4 iunie 1881, p. 170.

Conferința de la Sibiu dădea explicația, pe baza unui studiu temeinic, de ce în 59 de colegii electorale din Transilvania, alegătorii români se află în minoritate. Se arăta astfel că nedreapta situație decurgea din „litera legii electorale așa precum a fost ea improvizată în a[nul] 1848 și așa cum s-a modificat în a[nul] 1874 prin dieta Ungariei, la care s-au adăos și măiestrita împărțire a teritoriului țării în cercuri electorale, așa ca vechile clase privilegiate să se bucure și pe viitor de privilegii și să predomine ca și mai înainte”⁴.

În comitatul Hunedoara, asupra unor cercuri electorale în care exista totuși o majoritate românească, influențau puternic factori care au îngreunat pentru un timp adoptarea unanimă a „concluzelor” conferinței de la Sibiu. Așa s-a întâmplat în orașelul Hunedoara, unde a avut prioritate „mulțimea intereselor private” (lucru de altfel prevăzut în lucrările conferinței din 12 martie 1881)⁵, iar în colegiul electoral al Hațegului, delegații nu și-au făcut datoria de a anunța pe alegători asupra directivelor de la Sibiu⁶. O parte din foștii nobili români n-au vrut nici ei să sprijine pasivismul, fiindu-le teamă să nu piardă „privilegiul” de a vota.

Acestor greutăți de ordin intern, li se adăuga presiunile organelor oficiale. Din Hațeg se scria în timpul alegerilor că „Opresiunile din toate părțile erau nemaipomenite pe la noi”. În Orăștie, cu ocazia alegerilor, ca și în întregul comitat, și ca pe tot cuprinsul Transilvaniei se întâlneau scene ca aceea descrisă de corespondența particulară a

⁴ *Ibid.*, nr. 36 din 2/14 mai 1884, p. 142.

⁵ *Ibid.*, nr. 54 din 4/16 iulie 1881, p. 217.

⁶ *Ibid.*, p. 218.

„*Observatorului*”: „Era lucru șod când vedeau pe pretorul cel sumet în acea zi, umilindu-se și căciulindu-se înaintea unor alegători români constanți, pe cari nu-i putea îndupleca să aleagă...”⁷.

În fine, între numeroasele piedici cărora avea să le facă față politica pasivistă, a fost și circulara mitropolitului Miron Romanul, care în Hațeg „a fost ca o bombă nihilistă aruncată în mijlocul solidarității naționale”. În Orăștie, circulara mitropolitului „nici nu a dires, nici nu a stricat; deoarece românii nu cred că acela se poate privi de lucru serios...”. „Inteligența” avusese grijă aici să explice alegătorilor că circulara a fost dată: „la presiunea vre-unui ministru, așteptând ca credincioșii săi să știe citi printre rânduri”⁸.

Marea majoritate a „inteligenței” comitatului Hunedoara a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a educa mulțimile de alegători în spiritul noii politici hotărâtă la Sibiu. Astfel se țin numeroase adunări electorale, dintre care amintim câteva: la Hunedoara în 14 martie 1881, convocată de Ioan Fodor, Avram Pecurariu și Michail Bontescu⁹, la Deva în 16/28 mai, convocată de Francisc Hossu-Longin și Ion Papiu¹⁰, la Dobra în 2/14 iunie, convocată de Romul Crainic și G. Susman¹¹, la Orăștie în 18 iunie, convocată de Samuil Pop și Laurian Bercianu¹², unde alegătorii „au primit cu entuziasm concluzul conferinței generale din Sibiu și promiseră sărbătorește a urma aceluia”¹³.

⁷ *Ibid.*, nr. 51 din 24/6 iul. 1881, p. 204.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, nr. 20 din 7/19 martie 1881, p. 79.

¹⁰ *Ibid.*, nr. 39 din 13/25 mai 1881, p. 158.

¹¹ *Ibid.*, nr. 43 din 27/8 iunie 1881, p. 174.

¹² *Ibid.*, nr. 49 din 17/29 iunie 1881, p. 198.

¹³ *Ibid.*, nr. 45 din 3/15 iunie 1881, p. 182.

La Deva iau parte la conferința din 16/28 mai „un număr destul de considerabil”, care se declară în unanimitate gata să urmeze linia pasivistă. Probabil condeiuul lui George Secula, activ corespondent al lui G. Barițiu, descrie desfășurarea adunării, precum și aspectul general care se prevedea pentru alegeri: „Stimulațiunea alegătorilor români manifestată cu această ocaziune ne îndreptățesc a crede și spera că conlusul conferinței generale va fi observat cu toată strictetea.

Ceea ce cu toată pozitivitatea pot încă de pe acum afirma este că în acest cerc electoral, ba pot zice, în întreg comitatul Hunedoarei, cu greu vei afla alegător român, carele din propriul său îndemn, înțelege! fără oare careva presiune, amăgire ori amenințare oficială sau privată, să participe la alegerea de deputat.

Fie ca toți românii din întreaga Transilvanie și Ungarie să se acomodeze cu scumpătate conluselor conferinței generale din Sibiu”¹⁴.

În focul luptelor electorale, se ajunge la acțiuni de genul acelora din Orăștie, când afișele candidaților guvernamentali și opoziționiști sunt rupte de pe pereți peste noapte, creând astfel o atmosferă foarte încărcată în comitat¹⁵.

Însușindu-și programul Partidului Național, intelectualitatea hunedoreană, avocați, profesori, preoți, învățători și funcționari, considerau orice manifestare națională, un act de rezistență, așa cum prevedea printre altele chiar programul partidului, adică se „va lucra direct și indirect contra tuturor tendințelor de maghiarizare din partea organelor statului”.

¹⁴ *Ibid.*, nr. 42 din 23/4 iunie 1881, p. 170.

¹⁵ *Ibid.*, nr. 48 din 13/25 iunie 1881, p. 193.

Lupta în aceste condiții era fără îndoială o chestiune de păstrare a ființei naționale a poporului român din Transilvania, unde școlile confesionale rămăseseră ultimul refugiu al limbii române; chiar și acestea erau treptat înlocuite cu „școale maghiare pentru poporațiuni curat românești”. Un trist exemplu în comitatul Hunedoara găsim în comuna Geoagiu, unde „școlarii mici pe strade nu mai cutează să-și vorbească limba maternă nici chiar cu străinii (românii din alte părți - n.n.), sau că o vorbesc numai șoptind”¹⁶.

Această situație din comitat va determina o reacție de mare răsunet a intelectualității din Deva, care va protesta „*în contra celor ce au casat și eliminat limba noastră românească din cele opt clase reale de la Deva*” prin „*Petițiunea celor 33 români fruntași*”. În „*petiție*”, se arată că în urma unei inițiative fericite a „mai multor bărbați de litere, plini de zel și de nobile sentimente pentru creșterea și înaintarea în cultură a generației celei nouă”, s-a izbutit ridicarea în 1871 a unei școale reale cu 8 clase în Deva. Românii au sprijinit cu contribuții benevole construcția școlii „sub acea strictă condițiune însă, ca studiile în acel institut, să se propună” în limba română; încălcându-se însă legea XLIV din 1868 despre egala îndreptățire a naționalităților (lege adusă pentru a înșela opinia publică europeană, deoarece în fapt a fost sistematic încălcată - n.n. G.N.), pentru limba română nu se afectează decât „o catedră extraordinară, cu 2-3 ore pe săptămână”, și acestea predate de un profesor suplinitor. Dar apoi au fost șterse treptat de directorul școlii, începând cu 1874-75, iar

¹⁶ *Ibid.*, nr. 72 din 5/17 sept. 1881, p. 291.

„părinții văzând că limba română se tratează acolo numai ca în batjocură, și-au trimis și trimit băieții lor la alte institute, de unde limba română, până acum încă nu este cu totul proscrisă”¹⁷.

Se solicită urgenta rezolvare a situației de către cei treizeci și trei de fruntași, printre care îi găsim pe Ioan Papiu, protopop gr. ort., George Secula, avocat, Fr. Hossu-Longin, avocat, Nicolae Oprea, profesor, Sabin Piso, Ioan Mișu, dr. Petco Lazăr, avocat, Ioan Simionașu, Alexiu Olariu, avocat, Joachim Fulea, avocat etc.

George Barițiu comentează protestul foarte amănunțit, dà sugestii și îi confirmă legitimitatea, arătând că poporul român are „trebuință imperativă de învățarea și cultivarea limbii noastre, în interesul sublim al culturii și civilizațiunii atâtor milioane de suflete”, și că în cazul votării proiectului de lege referitoare la școlile medii care este pus pentru a patra oară în dezbaterea dietei în ultimii cinci ani, recomandă ca „acea lege să nu aducă pe nimeni la descurajiu. În fața *legilor naturei*, orice lege pozitivă contrariă aceloră, devine paralizată prin omnipotența evenimentelor”¹⁸.

Un alt mijloc de luptă îl va constitui organizarea unei expoziții naționale la Sibiu, care trebuia să oglindească progresul economic și cultural al românilor, să afirme o dată mai mult vitalitatea acestui popor și prin expunerea unor obiecte din România să adâncească și mai mult ideea unității naționale a tuturor românilor.

Intelectualitatea comitatului Hunedoara va răspunde cu căldură apelului lansat de Partenie Cosma și Eugen Brote, pentru organizarea expoziției.

¹⁷ *Ibid.*, nr. 86 din 24/5 noiembrie 1881, p. 345-346.

¹⁸ *Ibid.*

Președinte al sub-comitetului din Deva pentru expoziție, a fost Ioan Papiu și secretar Fr. Hossu-Longin. Ei au emis un „apel călduros pentru publicul din loc și dimprejur, îndemnându-l de a participa la expozițiunea română”¹⁹.

Expoziția de la Sibiu s-a bucurat de un succes binemeritat, pentru că era un act de afirmare care a impresionat atât poporul, cât și pe străini. Pentru atmosfera expoziției, este semnificativ un citat din articolul „*La expozițiunea română*”: „Oameni bătrâni se văd lăcrimând și ridicând mâinile spre cer, căci le-au ajutat ca să ajungă și zilele acestea fericite. Chiar cei mai indolenți își ieșiră din nepăsarea lor, puseseră mâna, pipăiră și crezură”²⁰. Dintre participanții hunedoreni la această expoziție au fost premiați 6 cu premiul „Diploma de recunoștință” cl. I, 2 cu aceeași diplomă, cl. a II-a, 14 cu „Diploma de aducerea aminte” și președintele subcomitetului, Ioan Papiu, pentru deosebita activitate „Diploma de cooperatiune”²¹. Împărțirea premiilor se face într-o adunare specială, ținută la 9 iulie 1882 în Deva, folosindu-se și această cale pentru a educa masele în spirit național. George Secula va ține un interesant discurs intitulat: „*Reamintiri despre expozițiunea română ținută la Sibiu în anul trecut*”. Acest discurs fiind remarcat ca „pronunțat cu o elocință atrăgătoare și proprie autorului, a produs o adevărată bucurie și mândrie în publicul ascultător”.

Pe linia „*Astrei*” se duce o muncă susținută de recrutare a noi membri și pentru sporirea fondurilor asociației. Comitatul Hunedoarei făcea parte din despărțământul VI, iar subcomitetul Deva

¹⁹ *Ibid.*, an V, nr. 54 din 10/22 iulie 1882, p. 216.

²⁰ *Ibid.*, an IV, nr. 67 din 16/31 august 1881, p. 43-44.

²¹ *Ibid.*, an V, nr. 54.

avea în frunte pe aceiași Ioan Papiu și Francisc Hossu-Longin²². În urma adunării generale din 5/17 septembrie 1882, de la Deva, din fronturile despărțământului VI vor fi oferite în 1883 un număr de 8 ajutoare pentru elevii înscriși să învețe vreo meserie sau o ramură a industriei²³.

*

Un însemnat eveniment al anului 1882 este apariția memorialului scris de G. Barițiu. Ecoul acestui document a fost deosebit de favorabil în țară și în străinătate. Ilustrul conducător politic al românilor din comitatul Hunedoara, avocatul Francisc Hossu-Longin, primește în această calitate la 20 octombrie 1881 o scrisoare semnată de Iuliu Coroianu, Aurel Isac și Alesiu Popp, în care este rugat să intervină pentru urgentarea pregătirii memorialului votat în conferința din 12 mai de la Sibiu.

În interesul cauzei naționale, semnatarii scrisorii solicită lui Fr. Hossu-Longin ca punându-se „în conțelegere cu ceilalți foști delegați din acel cerc să binevoiați și d-voastră a urgita cauza aceasta de interes comun la Comitatul central din Sibiu, sperând că la vocea mai multora doar comisiunea își va îndeplini datoria, căci ar fi un reu augur pentru națiunea noastră [dacă] fiii săi nu și-ar împlini datoria cu scumpătate”²⁴.

Când, în sfârșit, memoriul va fi scris de G. Barițiu, acesta va trimite imediat și lui George Secula un exemplar, iar pe Fr. Hossu-

²² *Ibid.*, an IV, nr. 97 din 2/14 dec. 1881, p. 402.

²³ *Ibid.*, an VI, nr. 11 din 9/21 februarie 1883, p. 43-44.

²⁴ B.C.U. „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, Fondul Francisc Hossu-Longin, vol. II, f. 15-16.

Longin îl ruga să-l informeze „dacă se află în Deva vreun comerciant, *om de caracter*, care să se ocupe cu librăria și să voiască a lua în comision memoriale în două limbi - românește și ungurește”²⁵.

În răspunsul său către Barițiu, Francisc Hossu se va angaja probabil chiar el să împartă, deoarece prin scrisoarea din 2 noiembrie 1882, Barițiu îi comunica: faptul că „îndată ce ne va mai aduce compactorul exemplarele legate ceea ce va fi cel mult poimăine, cele dintâi 100 ex. se vor nainta la adresa dv.”²⁶.

Fr. Hossu îl ajutase și pe Iosif Vulcan să-și răspândească unele din cărțile și publicațiile sale²⁷. O făcea și în virtutea faptului că lucrase cu ani în urmă la „*Familia*” și avea un deosebit respect pentru I. Vulcan, respect care însă nu-l împiedică să redacteze o scrisoare aspră în momentul când i se pare că prietenul său slăbește linia radicală a luptei naționale, spunându-i: „Iosif Vulcan are un teren prea frumos, dar acela nu poate fi decât cel curat și expres românesc, radical românesc și sincer românesc”²⁸. Nu credem că scrisoarea a fost trimisă, deoarece exemplarul (nefiind un concept), se află în original la arhivă. S-a răzgândit, probabil, nefiindu-i greu să se convingă de bunele intenții ale acțiunilor politice sau culturale ale lui Iosif Vulcan.

Din corespondența sa reiese că Fr. Hossu-Longin avea strânse relații cu luptătorii pentru cauza națională din Arad, în speță cu V. Stănescu, cu care se întâlnea mai des. Acesta îl invită la Arad într-una

²⁵ *Ibid.*, vol. I, f. 57-58.

²⁶ *Ibid.*, vol. I, f. 59.

²⁷ *Ibid.*, vol. XIII, f. 169-170. Vezi anexa nr. 1, și f. 171.

²⁸ *Ibid.*, f. 175-180.

din scrisori: „Mult ne-ai îmbucura de cumva ai putea veni pe o sâmbătă și duminică încoace și încă de s-ar putea și cu fratele Secula...”²⁹. V. Stănescul îl informează asupra situației politice locale și își exprimă admirația față de luptele hunedorenilor: „Pe aici încă sărăcie și pre de-asupra indolență în afacerile publice. Onoare d-voastră că pe lângă câtă sărăcie toată, mai știți lupta”³⁰. Iar în altă scrisoare se entuziasmează pentru dârzenia acelorași luptători: „Cu bucurie înțeleg însă că la d-voastră mai este și viață publică românească. Onoare bravului triumvirat!”³¹. Triumviratul era desigur Fr. Hossu-Longin, George Secula și Ioan Papiu.

În fine relațiile lui Fr. Hossu-Longin sunt foarte strânse cu Bucureștiul, în special prin cărturarul Nicolae Densușianu, căruia îi trimite material istoric referitor la răscoala lui Horea. Când va apare cartea lui Densușianu „Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria (1784-1785)”, va abona un mare număr de intelectuali din Deva și Orăștie³².

Celălalt membru al „triumviratului”, avocatul George Secula, era, după cum am mai amintit, corespondentul lui G. Barițiu pentru „*Observatorul*”. În bogata și meticolos aranjată arhivă a lui G. Barițiu s-au păstrat și un număr de 9 scrisori: corespondențe pentru ziar, note explicative ale acestora, scrisori referitoare la afaceri personale³³. Pe textul lor sunt intervențiile făcute de mâna lui G. Barițiu, care după mici ajustări, le tipărea imediat.

²⁹ *Ibid.*, f. 18.

³⁰ *Ibid.*, f. 19.

³¹ *Ibid.*, f. 20.

³² *Ibid.*, vol. I, f. 94.

³³ Biblioteca Academiei Române, manuscrise românești, *Fondul G. Barițiu*, ms., nr. 1002, f. 126-139.

Astfel este corespondența referitoare la decorarea trădătorului de neam Bárdosy, comerciant din Băița, decorat cu „Crucea de aur pentru merite” în urma proprunerii oficialităților comitatului. La „festivitățile” decorării n-a participat nici un român, ceea ce a determinat ziarul „*Hunyad*”, „a face imputări aspre inteligenței române caracterisând absența ei ca demonstrațiune politică”³⁴.

Și corespondența în legătură cu vizita arhiducelui Rudolf în comitatul Hunedoara este scrisă tot de G. Secula. Vizita va fi folosită de intelectualitatea română drept pretext pentru a reafirma - de data aceasta în fața moștenitorului tronului - drepturile pe care le are poporul român pe pământul său. „Intelingeța română de la Deva - spune Secula - a luat inițiativa de a se prezenta și românii locuitori în acest comitat prin bărbații lor fruntași, *ca români* [în fața arhiducelui - n.n.]. Se alege o deputăție de 60 de membri și dr. Lazar Petco, avocat, este desemnat să țină o scurtă alocuțiune”³⁵. Confruntarea cu deputăția română era considerată ca o victorie politică necesară pe plan local, deoarece ar fi fost o lovitură dată intrigilor comitetului, vicecomitelui A. Bárcsay și consilierului regesc Réthi, care manevrau în așa fel încât să „prezinte comitatul nostru la arhiduce ca comitat pur maghiar, ca și cum de aici s-ar fi exterminat sau cel puțin maghiarizat toți românii”.

Oricât ar fi dorit oficialitățile să prezinte comitatul în această lumină, presa românească le atrage atenția că „două sute trezeci de mii români, strănepoți ai celor mai vechi locuitori milenari, nu mai pot

³⁴ „*Observatorul*”, an V, nr. 55 din 14/26 iulie 1882, p. 219. Cf. anexa nr. 2.

³⁵ *Ibid.*, nr. 56 din 17/29 iulie 1882, p. 224.

fi dați la o parte, nici ascunși în dosul celorlalți locuitori neromâni carii cu toții abia fac douăzeci de mii. Aceasta dânsii să o țină minte o dată pentru totdeauna”³⁶.

Planul conducerii comitatului a fost dejucat, deputăția locuitorilor români din comitatul Hunedoara a fost primită de arhiduce, iar în discursul său, L. Petco sublinia că românii sunt „locuitori în mare majoritate și cei mai vechi ai acestui comitat”, și că venirea arhiducelui „în aceste părți ne face a crede că și noi românii ne vom bucura de mulțumire deplină”³⁷. Speranțe iluzorii, desigur, însă afirmate în ciuda uneltirilor întregii administrații a comitatului.

Acum se declanșează o serie de incidente, pe care presa le consemnează sub titlul: „*Cauza stindardelor de la Hațeg*”³⁸. În legătură cu aceste incidente, G. Barițiu a scris un articol special despre „*Colorile heraldice al Transilvaniei*”³⁹.

Românii din Hațeg vrând să primească cu fast o deputăție a episcopilor români ce vea să-l întâlnească pe arhiduce, pun steaguri românești transilvane (albastru, roșu, galben-auriu) culori ce coincideau cu cele al României. G. Barițiu susține că erau ale marelui principat al Transilvaniei și că asemănarea era o „coincidență”. Provocat să dea jos steagul „daco-românesc”, un funcționar român de la primăria orașului Hațeg refuză, spunând: „eu nu l-am pus, nici nu-l voi da jos”. Steagul românesc totuși a fost înlăturat în cele din urmă de zbirii comitatului, dar ca răspuns, peste noapte steagurile stăpânirii au fost rupte...

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, nr. 57 din 21/2 aug. 1882, p. 226.

³⁸ *Ibid.*, nr. 62 din 7/19 aug. 1882, p. 245.

³⁹ *Ibid.*, nr. 59 din 28/9 aug. 1882, p. 234.

Important era faptul că arborând „steaguri românești” se afirmau drepturi legate de autonomia Transilvaniei.

Tot în legătură cu aceste tulburări locale, tânărul Munteanu a fost dat pe mâna procurorului din Deva. Cercurile conducătoare ale românilor transilvani sperau cu acest prilej că se va deschide un proces politic răsunător în cursul căruia ar fi putut reînnoi protestul lor față de încălcarea autonomiei.

Perioada de avânt a luptei condusă de Partidul Național Român, pentru drepturi naționale, va atinge o intensitate deosebită în 1883, când în afară de protestele din parlament, în presă și pe lângă monarh, burghezia română va mobiliza mulțimile în numeroase și mari demonstrații populare la Brașov, Sibiu, Deva, Cluj, Blaj, Turda, Cohalm, Făgăraș etc., protestând împotriva votării celei de a doua legi școlare a lui Trefort, care avea drept scop maghiarizarea școlilor medii românești (și a celorlalte națiuni) din cuprinsul Ungariei⁴⁰.

Este evidentă în aceste împrejurări o viguroasă apropiere a „inteligenței” de popor. Apropierea de mase este o temă parcă mai des întâlnită în presa românească a anului 1883. Deosebit de limpede se expune fenomenul în articolul „Despre educațiunea poporului de la sate”⁴¹. Articolul chema pe intelectuali să înființeze „societăți de lectură și conversațiune”, să educe pe țărani nu în scopurile „artificioase ale vieții cetățenești, ci spre *libertate*”. Răsună ca un apel formula: „Poporul și iară poporul trebuie deșteptat!”, deci

⁴⁰ *Din istoria Transilvaniei*, București, Ed. Acad. Române, 1961, vol. II, p. 254.

⁴¹ „*Observatorul*”, nr. 11 din 9/21 februarie 1883, p. 42-43.

„Domnilor intelingeti!” spune autorul, pentru „binele și fericirea poporului și pentru ca și d-nia voastră să fiți mai respectați de lume, pentru ca și activitatea ce o dezvoltati să producă rezultatul dorit de dv. *deșteptați poporul*”.

Cum dascălii erau primii vizați în munca de educație, la adunarea generală a învățătorilor din districtul Deva, în 16/28-18/30 august 1883, vor fi prezente aceste preocupări. A electrizat auditorii cu înalta ținută învățătorescă dizertația lui Nicolae Sânzianu, învățător în Hațeg, despre „*Chemarea și datorințele învățătorului*”, precum și „*Metoda împlinirii datorințelor naționale impuse fiecărui individ*”. Dascălul R. Sentinela care semnează darea de seamă asupra acestei adunări, spune pe drept cuvânt că: „Dacă națiunea noastră ar avea aplicați pe cariera învățătorescă tot astfel de indivizi apți și devotați chemării lor, am putea spera mai curând că va sosi momentul fericit când lanțul întunericii în care zace bietul popor va fi zdrobit cu desăvârșire”⁴².

Nivelul politic al mulțimilor pare să fi fost ridicat, iar intelectualitatea relativ apropiată de interesele lor, din moment ce a fost posibilă o ridicare ca aceea din centrele enumerate mai sus, și în cadrul comitatului Hunedoara, cea de la Deva.

Convocarea conferinței de la Deva s-a făcut pentru data de 10 martie 1883. Deși laconică, invitația a avut un răsunet peste toate așteptările⁴³.

⁴² „*Gazeta Transilvaniei*”, an XLVI, nr.102 din 2/14 sept. 1883, p.3.

⁴³ Cf. anexa nr.3.

Chemării au răspuns circa 2000 de persoane, adunarea fiind compusă din dascăli, avocați, preoți și „în cea mai mare parte din economi săteni, ce veniseră din toate părțile comitatului”. Din Orăștie sosiseră cu trenul peste 100 de oameni în frunte cu avocatul A. Tincu⁴⁴.

Adunarea a fost deschisă, așa cum se stabilise în convocator, la 10 martie ora 3 după masă în biserica română din Deva. În discursul de deschidere, protopopul I. Papiu arată scopul adunării, accentuând că guvernul voiește să maghiarizeze școlile române. În timpul cuvântării a fost întrerupt de „strigări dese și zgomotoase” de “nu suferim”, „nu primim proiectul guvernului”. Apoi se urcă la tribună avocatul George Secula, care după un discurs „însufletit”, propune „rezoluțiunea-protest”, care este un veritabil act de acuzare la adresa politicii guvernului, a cărei tendință evidentă era aceea de „a surpa absolut existența noastră națională” prin „maghiarizarea a toată populațiunea țării”. Se afirmă hotărât că poporul din Transilvania este conștient de „existența și demnitatea sa națională” și că nu se va sinucide părăsindu-și limba care a străbătut vicisitudinile atâtor secole. În încheiere, rezoluția proclamă că „în fața lumii protestăm contra acestei încălcări a civilizațiunii prin instrucțiune, cu solemnitate!!!”. Rezoluția a fost primită în unanimitate⁴⁵.

Și poate lucrurile s-ar fi rezumat la o manifestație de protest bine organizată și animată de o sinceră dragoste pentru instrucție în limba maternă, dacă A.Tincu nu i-ar fi imprimat și caracterul unui miting de solidaritate cu linia politică a Partidului Național Român,

⁴⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 29 nr.11/23 martie 1883, p. 2.

⁴⁵ „Observatorul”, nr. 17 din 2/14 martie 1883, p. 66. Cf. și „Gazeta Transilvaniei”, an XLVI, nr. 29 din 11/23 martie 1883, p. 2.

cea ce ridică incontestabil valoarea acestei adunări. Cutezanța de a ține un discurs care dezvăluia toată durerea poporului nevoit să ducă în spinare și povara asupririi naționale, dar mai ales îndrăzneala de a propune un adaos, expresie a solidarității amintite, l-au implicat în procesul ordonat de guvern în contra „aranjatorilor și vorbitorilor adunării din Deva”⁴⁶, adică împotriva lui I. Papiu și A. Tincu. Cei doi erau acuzați de „agitație împotriva națiunii”, delict inventat de guvernul lui Kálmán Tisza în 1878 pentru a ține și mai bine în frâu națiunile nemaghiare⁴⁷.

Ce spunea, de fapt, A. Tincu în adaosul propus spre aprobarea adunării? Iată-i conținutul:

„Profitând de ocaziunea acestei adunări, totodată exprimăm călduroasele noastre mulțămite comitetului central permanent al conferinței electorale din Sibiu pentru actele sale emanate din voința națiunii române și în special aprobăm preste tot și în parte toate celea expuse în memorialul său, declarând limpede, că acelea sunt întru toate consonante și genuine cu simțămintele și convingerile noastre nestrămutabile, asemenea exprimăm recunoștința ziaristică noastre române de conținut politic, pentru demna sa ținută și pentru ideile ce le propagă și mărturisește, fiind acelea fidela expresiune a opiniei publice românești”⁴⁸.

Actul de acuzare împotriva lui Avram Tincu și Ioan Papiu este un monument de nedreptate și ipocrizie, iar depozițiile martorilor acuzării, deliberat răuvoitoare.

⁴⁶ „Gazeta Transilvaniei”, an XLVI, nr. 116 din 5/17 octombrie 1883, p. 1-2. Cf. și „Observatorul”, an VI, nr. 80 din 8/20 octombrie 1883, p. 422.

⁴⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 244.

⁴⁸ „Observatorul”, nr. 17 din 2/14 martie 1883, p. 66.

Procesul provocă reacție în presa românească, „*Gazeta Transilvaniei*” și „*Observatorul*” iau poziție în favorarea împrocésuaților. Efectul adunării de la Deva și al procesului politic este de natură să activeze masele. În articolul „*Prigonirea românilor în Deva*”⁴⁹, corespondentul împărtășește o informație deosebit de prețioasă în care se arată că „De la adunare încoace, poporul nostru a căpătat curaj și adeseori auzim, că în aceea sau aceea localitate a comitatului (județului), unii sau alții din popor au *protestat* în contra dispozițiilor ilegale ale funcționarilor străini și încă cu efect”. „Protestele” acestea aduc un nou val de procese politice. Din discursurile ținute și rezoluțiile votate în numeroasele adunări de protest, presa guvernamentală este nevoită să tragă concluzia „că aici avem de-a face cu o nouă *dovadă de putere a dacoromânismului*”⁵⁰.

În România mișcările transilvănenilor sunt consemnate cu multă simpatie dar și cu îngrijorare. Scoțând în evidență coloritul lor politic, ziarul „*Românul*” subliniază și caracterul popular al acestor adunări, precum și extinderea lor. Într-un astfel de articol se spune: „Românii din Ardeal sunt în mare fierbere; pretutindeni, în toate comitatele unde se vorbește limba românească, ei se întrunesc și mișcă și mișcarea lor ia din zi în zi proporțiuni mai mari”⁵¹.

Articolul remarcă circulara mitropolitului Miron Romanul, care a făcut mult rău acestei mișcări politice, și se încheie cu o amenințare directă la adresa acelor cercuri guvernamentale care sunt hotărâte

⁴⁹ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 63 din 1/13 iunie 1883, p. 2.

⁵⁰ *Pester Lloyd*, nr. 87 din 29 martie 1883.

⁵¹ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 32 din 18/30 martie 1883, p. 2.

să traducă în viață legea școlară a lui Trefort. „Atentatele în contra popoarelor nu rămân până în cele din urmă nepedepsite”⁵².

Acțiunea românilor din Transilvania primește felicitările călduroase ale societății „*Carpați*”⁵³ din România, societate care va influența puternic mișcarea națională de „dincoace” de munți și care va declanșa tulburări serioase în 1885⁵⁴.

Circulara amintită a lui Miron Romanul, care a avut un efect atât de negativ asupra intensității luptelor naționale, a primit riposta hotărâtă a mai multor personalități politice, printre care și a lui George Secula, care sub titlul „*O întâmplare provocată*”⁵⁵ face rechizitorul acelei circulare destinată să spargă unitatea națională și în care, după cum relevă autorul, „se accentuează cu gravitate împrejurarea conferinței noastre ținute în biserica gr.-or. română din Deva, moralmente învinuiți cu impetuoșitate”. Gestul mitropolitului a produs „amară consternațiune”, căci actul său însemna de fapt aproape „o anatemă în contra inteligenței române”. Pe cei din Deva, M. Romanul îi înfruntă în mod deosebit pentru motivul de a fi ținut o adunare politică în biserică, la care Secula îi amintește de evenimentele anului 1848 din Blaj. La încercarea mitropolitului de a despărți pe intelectuali de popor, corespondentul lui Baritiu îi răspunde că „noi inteligența rustică suntem mai aproape, chiar jos lipiți de pământul patriei”, adică de interesele poporului.

⁵² „*Observatorul*”, nr. 23 din 23/4 aprilie 1883, p. 91, cu titlul „*O voce de dincolo de Carpați despre mișcările românilor din Transilvania*”.

⁵³ Vezi anexa nr. 5.

⁵⁴ Alex. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937.

⁵⁵ „*Observatorul*”, nr. 21 din 16/28 martie 1883, p. 81-82.

⁵⁶ Cf. anexa nr. 4.

Acest lung articol al lui G. Secula trebuia să anihileze influența circulației în comitatul Hunedoara. El este publicat cu promptitudine de G. Barițiu în întregime, într-un singur număr, așa cum îi ceruse Secula. Incontestabil, întâmpinarea adusă mitropolitului din partea lui G. Secula este deosebit de revelatoare pentru atmosfera politică a timpului și mai ales pentru grupul intelectualilor din Deva. Nu este singura, dar este una din cele mai hotărâte. Valoarea articolului este amplificată de rândurile ce însoțesc corespondența trimisă lui G. Barițiu spre publicare⁵⁶. Scrisoarea însoțitoare adevăratește apropierea „inteligentei” de oamenii simpli și în comitatul Hunedoara.

*

În toamna anului 1883, intelectualii din Deva sunt puși în încurcătură de o manevră abilă a presei guvernamentale. „*La Gazette de Hongrie*” difuzează informația falsă că „Știrile sosite de la Deva anunță că abstenționiștii de ieri se gândesc serios astăzi a părăsi politica pasivă pe care au urmat-o până acum”⁵⁷.

Respectivul articol este scris de așa manieră încât ziarul „*Românul*” din București face eroarea de a lua drept bune cele spuse, recomandând transilvănenilor *activitatea*. „Eroarea”, poate fi pusă mai degrabă în legătură cu alăturarea României la Tripla Alianță realizată contrar intreselor naționale, de către cercurile politice românești. Noua orientare politică a nemulțumit pe românii din Transilvania și a provocat confuzie în

⁵⁷ „*Observatorul*”, nr. 68 din 28/8 septembrie 1883, p. 373.

rândurile lor. Oricum ar fi privit, acest articol al „*Românului*” ce intenționa să îndrume pe alt făgaș lupta pentru drepturi naționale în Transilvania, el va fi combătut în primul rând de cei vizați, respectiv de cercurile intelectuale din Deva, prin pana aceluiși Secula (semnează „S”), fiind susținuți de G. Barițiu⁵⁸. Se stabilește și se argumentează că singura politică înțeleaptă, răspunzând intereselor naționale românești, este *pasivismul*.

Dorind să clarifice discuția declanșată de respectivul articol al gazetei maghiare, G. Barițiu face loc „întâi la răspunsul venit de la Deva cu data de 3 septembrie, după care vor urma celelalte, cu atât mai vârtos, că dorim din suflet ca cel puțin publiciștii și bărbații de stat din România să fie informați exact și în cuget curat despre toate acelea cauze grave, care au impus și încă tot mai impun românilor de dincoace de munți *această* ținută politică și *nu alta*. ... Dorim ca să înțeleagă încai românii pe români”.

În acest prim răspuns, se dezvăluie adevărul despre situația din comitatul Hunedoara și este apărută în continuare linia pasivistă față de alegerile la dieta Ungariei, arătându-se că de fapt în toate celelalte sfere ale vieții publice, bărbații politici români desfășoară cea mai intensă activitate la nivelul comitatului. În același spirit, continuă G. Barițiu în numerele următoare ale „*Observatorulu*”, sub titlul „*Informațiuni ulterioare despre ținuta de până acum a românilor, din statul Ungariei*”⁵⁹, o adevărată campanie de reîntărire a pasivismului.

⁵⁸ *Ibid.*, nr. 69 din 2/12 sept. 1883, p. 377-378 intitulat: *Răspunsul întâi dat Gazetei de Hongarie și „Românului”*.

⁵⁹ *Ibid.*, nr. 70 din 5/15 sept. 1883 și urm.

Sfârșitul anului 1883 constituie momentul unor lupte și mai înverșunate ale intelectualității hunedorene în cadrul adunării generale a reprezentanței comitatului și în cadrul alegerilor pentru această reprezentanță cu care ocazie se realizează o mai strânsă colaborare între români și o mai bună organizare, reușindu-se ca dintre cei aleși jumătate să fie români. Desigur proporția nu exprima o realitate etnică corectă, dar „luându-se în considerare presiunile, intimidările și amestecul oficialilor, de astă dată putem să fim mulțămiiți”⁶⁰ mărturisește „corespondentul” (probabil tot G. Secula), rămânând ca pe viitor să se obțină rezultate și mai bune, căci în condițiile unei munci politice mai stăruitoare, acestea deveneau perfect realizabile.

Este demn de reținut modul în care se desfășura o ciocnire între reprezentanții români din adunarea comitatului și reprezentanții stăpânirii. Pentru a ilustra acest moment dăm ca exemplu ședința de toamnă a adunării comitatului.

La 11 octombrie avea loc adunarea generală a reprezentanței comitatului Hunedoara. În această adunare românilor li s-au adus învinuiri grave de către Solyon Fekete Ferencz, președintele tribunalului din Deva, cel mai credincios adept al ideii de oprimare națională și cel mai zelos slujitor al maghiarizării din comitat. El luă cuvântul „cu multă vehemență și mai mult fanatism îndreptat la adresa Daco-Romanilor din acest comitat”. Solyon susține că s-a format un „comitet de acțiune”, care-și primește instrucțiunile de la un alt comitet mai mare din Sibiu, prin epistole adresate de-a dreptul; comitetul ar fi înființat contrar legii. În fine, cere ca vicecomitele să

⁶⁰ *Ibid.*, nr. 94 din 26/8 dec. 1883, p. 479.

fie împuternicit pentru a folosi toate organele „administrative subalterne, să vegheze și sufoce ori ce comitete sau întruniri de soiul acesta”.

Acestor atacuri le va răspunde I. Simionășu în aplauzele românilor prezenți, referindu-se la libertățile constituționale și punând întrebarea al cărei răspuns subînțeles demasca întreaga falsitate a constituției: „Apoi, d-lor, oare numai românilor să le fie oprit a se întruni, consulta și conferi în afaceri de interes general al comitatului, precum este restaurațiunea care ne stă la ușe?”⁶¹.

*

Urmărind luptele naționale ale intelectualității hunedorene între 1881-1883, surprindem un aspect puțin clarificat chiar la nivelul întregii Transilvanii, acela al depășirii limitelor „legalității” în cadrul cărora se ducea lupta națională, conferindu-i acestei noțiuni și un alt înțeles decât cel consacrat.

În ultimul exemplu (din adunarea comitatului Hunedoara) ne este oferită opinia unor organe administrative de conducere asupra activității comitetelor românești, și în general a Partidului Național Român, considerată *contrară legii*. Apoi, acțiunile ce contravin legii de „agitație împotriva națiunii” și care generează procese politice (vezi procesul intentat lui A. Tincu și I. Papiu), precum și doborârea de pe edificiile publice a steagurilor stăpânirii (în Hațeg).

Evaluând aspectul „legalist” al luptei intelectualității românești putem distinge și accente puternice pe direcția condamnării unor legi ce-i împiedicau dezvoltarea. Această atitudine este des întâlnită

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 117 din 7/9 oct. 1883, p. 2.

în discursurile conducătorilor politici români, ea apare exprimată astfel și de către Vincentiu Babeș la adunarea de la Sibiu din 12 mai 1881: „Vai! de astfel de constituțiune și libertate carea în loc să ridice, îndrepte poporul, îl tăvăleşte și demoralizează! (Așa e” drept e!). Va să zică - legea e rea, e nedreaptă, iară aplicarea legii prin organele publice - și mai rea și nedreaptă, iară aplicarea legii prin organele publice - și mai rea și nedreaptă (Așa e!). Și așa este pretutindeni, unde reacțiunea și despotismul se încuibă sub masca constituțiunii și libertății”⁶², „masca” era de fapt *falsa democrație* a guvernului ungar. Iată deci și o altă față a „legalismului” de o nuanță care se opune minimalizării luptei intelectualității românești din Transilvania în timpul regimului dualist.

În Hunedoara, lupta împotriva dualismului a continuat și după 1883, înregistrând perioada de avânt și uneori de încetinire; mersul lor însă, ca și cel al luptelor de pe întinsul întregii Transilvanii a realizat o traiectorie mereu ascendentă până la înlăturarea definitivă a jugului național.

Printre cei aleși ca membri ai Sfatului național român în marea adunare întrunită la Alba Iulia la 1 decembrie 1918 se aflau ca reprezentanți din partea Hunedoarei un grup însemnat de reputați luptători ca: Francisc Hossu-Longin, după cum am văzut una din figurile centrale ale Hunedoarei încă din perioada 1881-1883, dr. Petru Groza, reprezentant al Devei, Aurel Vlad, Iustin Pop, Victor Bontescu și Vasile C. Osvadă, care au continuat cu cinste tradițiile luptei intelectualității hunedorene, pentru eliberare națională și înfăptuirea Dacoromâniei, adică a României Mari.

⁶² „*Observatorul*”, nr. 39 din 13/25 mai 1881, p. 156.

ANEXE

Nr. 1

Oradea Mare, 13 oct. 1881.

Domnule și frate ,

Pe temeiul anilor petrecuți la olalată, te rog să ai bunătate a aduna cât de mulți abonați pe alăturata listă de prenumerațiune la opul meu „Lira mea” merit pentru unele din saloanele române.

Sunt convins că zelul național al d-tale și inspirațiunea suvenirilor vechi, te va îndemna să faci tot ce va fi posibil, de aceea nici nu mai întind la vorbe, ci mă subsemn al d-tale amic.

Nr. 2

Deva, 23/7, 882

Onorabile d-le Barițiu!

În fuga mare v' am schițat corespondența alăturată, vă rog dacă veți afla de bine a o mai amplifica cum socotiți, este o curată infamie decorarea lui Bârdosi, aruncată în fața românilor d-aici, căci dânsul afară de aceea că e neguțător, numai pentru această calitate, dar din alte cauze nici nu poate aparține a clasei inteligente, este un simplu sfârnar-speculant, fără carte. Tot meritul pentru care Bârdosi

* B.C.U. Lucian Blaga Cluj-Napoca, *Fondul Fr. Hossu-Longin*, vol. XIII, f. 169-170.

* Biblioteca Academiei Române, *Fondul G. Barițiu*, ms. nr. 1002, f. 181..

este decorat este, căci la ultima alegere de deputat, cu câteva buți de vin și rachiu, a dus oameni beți la vot, făcând astfel majoritate pentru fratele președintelui Tribunalului d-aici, care a reieșit deputat la Baia de Criș.

Primiți expresiunea distinsei mele stime

G. Secula adv.

Nr. 3

CONVOCARE*

În conștățelegere cu mai mulți amici din toate părțile comitatului nostru al Hunedoarei, subscrișii au onoare a convoca o conferință a tuturor românilor din acest comitat pentru ziua de 10 martie 1883, st. n. după amiazi ora 3 la Deva în localul îndătinat.

Obiectul principal al conferinței va fi:

Consultare și decideră asupra celor de făcut în privința noului proiect de lege relativ la instrucțiunea în școalele medii, înaintat dietei din Budapesta, ce amenință cu dezastru și stingere instrucțiunea în școalele noastre medii naționale confesionale.

Deva, 4/6 februarie 1883.

Ioan Papiu, m.pr., dr. Lazar Petco m.pr., George Secula m.pr.,
Alesiu Olariu m.pr., F. H. Longin m.pr.

* „Observatorul”, an VI, nr. 12 din 12/24 februarie 1883, p. 47

Nr. 4

Deva, 21 martie 1883.

Mult prețuite domnule Baritiu!

Loviți atât de amar în simțirile și afecțiunile noastre naționale prin urgisitul Circulariu al Metropolitului din Sibiu, am scris reprobările alăturate ./ spre a ve roga să le publicați în st. d-voastră ziar; nu ne-ar jena clevețele [clevetirile n.ns.] archipăstorești dacă într-o măsură oarecare n-ar contribui la debilarea [slăbirea n.ns.] poporului nostru țăran, pre care abia am putut să-l smulgem din apatia la care l-au redus teroriștii domni d-aici, - acum când începem a impune cu populusul nostru, vine Mitropolitul anticanonic, ca să amenințe pe popor și preoțime, să nu se asocieze acțiunilor noastre naționale - mănca-l rușinea, de care nici nu va scăpa.

Ve rog deci se bine voiți în nr-ul cel mai deaproape, a publica această întâmpinare, și de s-ar putea, într-un singur număr.

Ve rog în fine, ca și acum, ca totdeauna, să fiți bine încredințați despre stima și devotamentul meu.

Gh. Secula

adv.

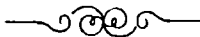
* Biblioteca Academiei Române, *Fondul G. Baritiu*, ms. nr. 1002, f. 189.

Nr. 5

Societatea „Carpații” a românilor de preste munți în România, felicită pe frații de acasă pentru energia cu care au protestat în adunările de la Brașov, Sibiu, Cluj, Deva, Făgăraș, Blaj și Turda, în contra proiectului de lege pentru maghiarizarea școalelor române de preste munți. Onoare lor pentru modul în care și-au știut face datoria!

Societatea „Carpații” a românilor de preste munți în România, aduce aminte Transilvaniei și surorilor ei de suferință, că pot conta pe fiii lor în totdeauna și ori unde s-ar găsi.

Comitetul.

* „*Observatorul*”, an VI, nr. 20 din 12/14 martie 1883, p. 80.

XI. „PROCLAMAȚIA IREDENTEI ROMÂNE” DIN 1885, LA DEVA*

Elementele radicale din rândul tinerilor ardeleni stabiliți în România, unde desfășurau o susținută activitate politică, își fac auzit glasul printr-o proclamație manifest, tipărită la București, cu data de 18 august 1885, semnată „Comitetul de inițiativă al Iredentei române”. Elaborată de Gh. Secășanu și Gh. Ocășanu, fondatori și conducători ai societății „Carpați”¹, ea exprima atitudinea și poziția unui cerc mult mai larg. În principal ea constituia replica dată intensificării politicii de deznaționalizare a românilor din Transilvania, îndreptându-și ascuțișul în special împotriva societății „EMKE” (Erdélyrészi magyar közmüvelodési egyesület - Societatea transilvană maghiară pentru cultură), menită a înfăptui cele urmărite de guvern.

Tipărită în 100.000 de exemplare, cu litere roșii în chenar tricolor, Proclamația se adresa de fapt tuturor românilor, chemându-i la solidaritate, în scopul accelerării procesului istoric al unirii Transilvaniei cu România.

Calea preconizată era ridicarea la luptă a mulțimilor și declanșarea unei revoluții îndreptate împotriva regimului oprimator maghiar și împotriva habsburgilor.

„Ordinea legală” a încetat pentru românii subjugăți - se spune în Proclamație - deoarece nici un drept nu mai poate fi apărat prin ea. „O nouă iobăgie mai rea ca cea din trecut vi se pregătește”,

* Publicat în: *Sargetia*, VI, Deva, 1969.

¹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 151.

avertizează manifestul, și continuă prin a descrie oprimarea la care sunt supuși românii: „O administrație, ostilă sub toate formele și în toate direcțiile când se tratează de voi, v-a nimicit buna stare materială, vă gonește din țara voastră strămoșească ori vă pune iarăși sub regimul biciului domnesc”. Îndemnul la revoltă este direct: „Nu aveți arme. Așa e. Revoluția pe față nu vă este încă cu putință. S-au schimbat vremurile de la Horea încoace. O să le aveți însă și veți face-o”. Evident, deschiderea unei atari posibilități era condiționată de renunțarea la credința față de împărat, care „E un tiran ca toți ceilalți, care vă cere punga și sângele scump al copiilor voștri și nu vă dă în schimb decât urgia și disprețul”. Și încheie la modul imperativ - fiecare român, trebuie să se convingă că „garanția reală și statornică a neatârării patriei sale nici în tratate, nici în politica de azi pe mâine, ci în completarea unității noastre politice se va găsi”².

Tendențele evidente de unitate și limbajul violent al Proclamației, a îngrozit stăpânirea. Reacția guvernului a fost și promptă și fără precedent. Ministrul de interne a ordonat cele mai severe percheziții³, ministrul de justiție a dat ordin ca toate oficiile poștale să trimită celui mai apropiat tribunal, pentru examinare, scrisorile suspecte ce vor sosi din România, anulând astfel secretul corespondenței, garantat de constituție⁴. Forțele jandarmerești se întăresc, tribunalele, și mai ales cel de la Târgu Mureș, se pun în

² Anexe documentare I, apud. Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937, p. 36-41.

³ *Tribuna*, anul II, nr. 195, din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 778.

⁴ *Ibidem*, nr. 229 din 8/20 octombrie 1885, p. 915.

stare de alarmă. Se dezlănțuie un val de teroare îndreptat în primul rând împotriva intelectualității românești. Ziarele deschid o rubrică specială intitulată: „*Perchezițiuni domiciliare și arestări*”, care apare cu regularitate timp de câteva luni. Sate întregi sunt supuse percheziției. Se părea că orașele Transilvaniei sunt sub stare de asediu. N-au lipsit voci (în presa guvernamentală), care să ceară ridicarea de „furci” (spânzurători), ca la 1848.

Deva este și ea cuprinsă în aria de răspândire a Proclamației. Aici se înstăpânise o situație politică agitată încă din 1883-1884, cu ocazia manifestațiilor împotriva introducerii limbii maghiare în școlile medii românești. Se menținea încă proaspătă amintirea procesului intentat organizatorilor și oratorilor de la adunarea populară din 10 martie 1883, proces desfășurat în Deva și prelungit până în 1885⁵. Pe lângă aceasta, în satele din jurul Devei, procesele între țărani și moșieri se țineau lanț, de ani de zile. De asemenea, prin „comasări”, țăranii erau deposedați de pământurile cele mai fertile, de către moșieri. În satul Spălnaca, țăranii erau în ultima fază a procesului cu Teleki Károly, iar pierderea procesului în fața celei de a treia instanțe ar fi însemnat, pur și simplu, că sunt forțați să evacueze satul. La Silvași și Uioara de Sus, același conte care făcuse comasări, prin interzicerea accesului pentru vitele țăranilor la adăposturi, stârnise puternice nemulțumiri⁶.

În această atmosferă explozivă, „Proclamația Iredentei române” va potența lupta românilor din Deva și jur pentru eliberare națională și socială.

⁵ B.C.U. Lucian Blaga Cluj-Napoca, *Fondul Fr. Hossu-Longin, Manuscrise*, serrat 251/5.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, anul XLVIII, nr. 226, din 10 (23) octombrie 1885, p. 3.

Datorită unor pagini memorialistice ale avocatului Francisc Hossu-Longin, aflate printre manuscrisele Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, se poate urmări pas cu pas, drumul parcurs de către un exemplar al acestei Proclamații care a ajuns la Deva⁷.

*

La oficiul poștal din Deva, Casina română și Fr. Hossu-Longin dispuneau de o cutie poștală specială. În dimineața zilei de 6 septembrie 1885, Fr. Hossu-Longin își ridică corespondența sosită, după care, s-a oprit la librăria „Frații Hirsch”, de unde, în mod obișnuit, își cumpăra ziarul „Egyetértés” („Concordia”), ziar de stânga, ce apărea la Budapesta. Așteptând să primească ziarul, deschise un plic care se deosebea de celelalte. În interiorul plicului se afla o tipăritură cu litere roșii în chenar tricolor românesc. Nu apucă s-o citească, deoarece librarul se apleacă și el asupra scrisorii și-l întreabă ce ar putea fi. Hossu-Longin, împăturind instinctiv tipăritura, îi răspunse că nu e nimic deosebit și plecă acasă, unde o citi împreună cu soția, peste măsură de speriată aflând conținutul Proclamației. Soția sa tocmai insista să-i ia Proclamația și s-o distrugă, când clienții grăbiți îl sollicitară la cancelaria avocațială, astfel că scrisoarea i-a rămas vârată în buzunarul dinafară al jachetei. Lucră în cancelarie până târziu la ora mesei. În timp ce-și lua masa, un servitor de la tribunal îi aduse o citație urgentă, emisă chiar în acea zi, prin care i se cerea să se prezinte neapărat la tribunal, la orele 14⁸. Fiind tocmai ora prevăzută, se grăbi să apară în fața judecătorului de instrucție, căruia îi fusese repartizat.

⁷ B.C.U. Lucian Blaga Cluj-Napoca, *Fondul Fr. Hossu-Longin, Manuscrise*, sertar 246/3.

⁸ *Ibidem*, f. 1, citația cu nr. 4178 b.f.

Ce se întâmplase între timp? Librarul Adolf Hirsch - cum află ulterior Hossu-Longin - plecă la cafea mai devreme decât obișnuia. Aici se purtau discuții în legătură cu „Proclamația roșie” care împânzea Transilvania. Dorind să se laude, librarul afirmă că a văzut și el o asemenea Proclamație. De la masa vecină, Ioan Balomiri, fost deputat guvernamental în dieta de la Budapesta, trăgea cu urechea. Acesta, printre altele, avea și îndeletnicirea de agent secret al procurorului Horváth Simon, care își dobândise o tristă faimă de zbir al intelectualității din comitatul Hunedoarei.

I. Balomiri îl luă de guler pe librar și-l interogă pe loc, fără vreun rezultat însă, căci brusc, A. Hirsch devenise mai circumspect. Balomiri alergă însă la procuror pe care-l informă asupra celor auzite. Tot atât de precipitat, procurorul aduse cazul în fața lui Sályom Fekete Ferencz, președintele tribunalului, alt sâtlip al regimului dualist, care încredință cercetarea judeului de instrucție Iosif Pop Gherendi. Deoarece însă, Balomiri nu specificase procurorului pe care dintre frați i-a interogat, fu adus la tribunal Samuil Hirsch, de la care evident, nu s-a putut scoate nimic, însă acesta dându-și seama de confuzie, le ceru să se ocupe de fratele său Adolf, care frecventează cafenelele și este la curent cu știrile din gazete. Citat imediat, Adolf Hirsch, de teama unor consecințe grave, mărturisi unde văzuse proclamația și astfel judele de instrucție semnă pe loc o citație către Hossu-Longin, care sosind în scurt timp, fu interogat într-o sală a tribunalului, care putea fi supravegheată din două săli alăturate unde se auzeau perfect discuțiile duse acolo și unde ascultau cu siguranță, procurorul și președintele, așa după cum ne lasă să înțelegem Hossu-Longin. În

camera unde se lua interogatoriul se aflau doar trei persoane, judele de instrucție Iosif Pop Gherendi, cancelistul Koncz Aladar, care nota procesul verbal și interogatul, avocatul Fr. Hossu-Longin.

De la început Fr. Hossu-Longin recunoscă că a primit pe poștă o tipăritură roșie⁹, afirmă că nu a avut timp s-o citească, grăbindu-se la clienții săi și că plicul, împreună cu ziarele primite, au rămas pe masa „Casinei” române¹⁰.

Dar nu numai fruntașii români au primit „Proclamația iredentistă”, ci și personalități politice din guvern¹¹, iar la Deva, după declarația lui Hossu-Longin, reiese că au primit și oamenii guvernului, președintele tribunalului și temutul procuror Horváth Simon. Făcând această declarație „jenantă”, cu discreție, judele de instrucție îi făcu semn că sunt supravegheați (cancelistul nu putea observa, stând cu spatele la cei doi) și să se oprească aici. Apoi încheie dictarea procesului verbal cu hotărârea de a se efectua o percheziție la Casină. În momentul când cancelistul ieși probabil să raporteze procurorului mersul lucrărilor, judele - un român „blând și conștiincios”, cum îl caracteriza Hossu-Longin - prieten vechi al familiei sale, îi ceru pe „nerăsuflete” să-i spună unde se află de fapt proclamația pentru ca să nu o caute acolo. Dându-și încă de mai multă vreme că uitase

⁹ *Ibidem, Manuscrise*, sertar 246/3, f. 2. Fr. Hossu-Longin credea că e o „proclamație iredentistă” din Paris. Tot pe atunci se credea că este o provocare a guvernului pentru a avea motive să aresteze pe fruntașii români, și în fine, alții credeau că proclamația a fost tipărită la Sibiu, în redacția Tribunei, unde s-a și făcut o percheziție în acest sens. Referitor la aceasta, vezi: *Tribuna*, II, nr. 217 din 27 septembrie (6 octombrie) 1885, p. 867.

¹⁰ *Ibidem*, f. 4 verso.

¹¹ A. Lapedatu, *op. cit.*, p. 11.

plicul în buzunarul său, îl scoase de acolo și-l întinse judeului: „Bine” - zise acesta surâzând și vârî Proclamația într-un buzunar al pantalonilor și mai adăugă: „Aici n-o s-o afle d-l procuror Horváth”¹².

Astfel că Hossu-Longin - cum ne mărturisește - a putut asista cu toată liniștea la percheziția Casinei, precum și la percheziția locuinței sale, unde-i fu răsturnată toată casa, arhiva, până și cămara și bucătăria, evident, fără nici un rezultat. Așa a scăpat Fr. Hossu-Longin de procesul de înaltă trădare, la tribunalul din Târgu Mureș, unde ar fi trebuit să fie transportat în caz că proclamația s-ar fi găsit la el.

Percheziția este semnalată atât de „*Tribuna*”¹³, cât și de „*Gazeta Transilvaniei*”¹⁴. „*Gazeta*” indică persoanele care au luat parte la percheziție: judele de instrucție, procurorul și doi jandarmi.

Un corespondent de presă din Deva, înfățișând mai amănunțit percheziția avocatului Hossu-Longin redă și atmosfera existentă în oraș. Proclamațiile ce se zice că s-au trimis din România, - scrie corespondentul - au produs o mare spaimă. „Miniștrii de interne și de honvezi au ordonat ascuțitul baionetelor și săbiilor, s-au ordonat patrile de jandarmi și honvezi, care umblă ziua-noaptea ca nu cumva românii să se „revolte”. Românii din Deva sunt urmăriți pas cu pas”¹⁵.

Frații Hirsch, pentru a nu-și pierde creditul la autorități, publică o dezmințire la știrea că ei ar fi fost arestați în legătură cu

¹² B.C.U., *Manuscrite*, ibidem, f. 5.

¹³ *Tribuna*, anul II, nr. 195, din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 778.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, anul XLVIII, nr. 190, din 27 august (8 septembrie) 1885, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 191 din 28 august (9 septembrie) 1885, p. 2.

„Proclamația iredentistă”, arătând că au fost doar interogați și puși în libertate, afirmându-și în același timp și atașamentul față de împărat¹⁶.

Lucrurile nu s-au oprit aici, deoarece la Deva soseau în continuare asemenea proclamații, motiv pentru care primăria orașului afișează o săptămână mai târziu, la toate colțurile străzilor *Publicația nr.3321/1885*¹⁷, cu următorul conținut: «Din partea primăriei orașului Deva se face cunoscut, că toți aceia, care fie înmediat prin poștă, fie mediat prin altă cale au primit proclamațiuni *ce derivă din România*, purtând subscrierea „*comitetul de acțiune iredentist*”, și având un cuprins ce atâță și îmbărbătează în contra statului..., a Majestații Sale c. reg. să le predea subscrișului, în termen de 24 ore, căci în cazul contrar vor fi amenințați cu asprimea legii și se va porni în contra lor cercetarea criminală.

Deva, 13 septembrie 1885. Subscris: *Csürös Antal*, protonotar,
loctiitor de primar.»

În afară de afișarea publicației, magistratul orașului Deva a dat în aceeași zi (13 septembrie), ordin să se bată și toba în oraș. „*Tribuna*”¹⁸ publică anunțul făcut pe această cale, care diferă de cel tipărit, prin faptul că pentru predarea proclamației se acordau 8 zile. Iată conținutul acestuia: „Fiește care, cine a căpătat reclamație de

¹⁶ *Ellenzék*, din 12 septembrie 1885, apud „*Gazeta Transilvaniei*” nr. 195, din 3 (15 septembrie) 1885, p. 3, Cf. și nr. 193, din 31 august (12 septembrie) 1885, p. 2.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 196 din 4 (16 septembrie) 1885, p. 2.

¹⁸ *Tribuna*, anul II, nr. 202 din 5 (17 septembrie) 1885, p. 807.

revoluțiune din Țara Românească, are să o aducă în 8 zile la casa orașului, că dacă nu, se va face cercetare de casă și la cine se vor afla reclamații de revoluțiune acela va fi pedepsit aspru”.

Scurt și cuprinzător. Lipsa de tact a oficialităților s-a dovedit încă o dată, căci fiind duminică și aflându-se mulți țărani de prin împrejurimile Devei, anunțul în loc să molcomească spiritele, mai mult le-a tulburat, și spune corespondentul, martor ocular al agitației, „nu auzai pe strade despre altceva vorbind, chiar și de (către) popor, decât despre „proclamațiunea revoluționară”.

O știre foarte interesantă, publicată de „*Gazetă*” după „*Nemzet*”, care la rândul său, informat din Deva, releva un fapt până astăzi necunoscut, acela, că pe lângă „Proclamația Iredentei române” știută, mai circulau și alte tipărituri, semnate (semnătura fiind făcută cu mâna) „Iredenta română”. Una dintre acestea invita la „prenumerațiune” (abonament) pentru cartea „*Viața lui Horea*”. Asemenea scrisori primesc inspectorul școlar Réthy Lajos și vicecomitele Barcsay. Scrisorile au fost expediate din România, dar ziarul maghiar susține că au fost tipărite în Hațeg. Scrisorile purtau și un sigil cu literele „R.I.” (România Iredentă). Vicecomitele și procurorul au pornit să caute pe autorii și răspânditorii tipăriturii „*Gazeta Transilvaniei*” se îndoiește totuși că invitațiile de abonament au fost tipărite în Hațeg, deoarece acolo nu există tipografie, decât numai dacă nu va fi existând una secretă, ironizează redactorul. A fi abonat la „*Viața lui Horea*”, constituia un delict politic. Pentru că a răspândit câteva exemplare din acest roman, cunoscutul fruntaș național Rubin Patița a fost condamnat în 2 septembrie 1885 la 6

săptămâni închisoare¹⁹. La aceasta se adaugă procesul lui George Barițiu, pentru publicarea unei serii de articole despre Horea, cu un an în urmă, cu ocazia centenarului Răscoalei din 1784, a cărui sărbătorire a fost interzisă de autorități²⁰.

În cercul Orăștiei s-au trimis, la 16 septembrie, circulare notarilor pentru a înștiința poporul să predea Proclamația în decurs de 8 zile²¹.

În legătură cu frământările provocate de Proclamație, ziarele guvernamentale au început să-i atace pe români ca „nepatrioți” și „agitatori”.

Un răspuns curajos și demn, acestora, vine tocmai de la Deva, printr-un articol publicat de „*Gazeta Transilvaniei*”²², cu titlul „*Cine e nepatriot și cine agitează?*”, semnat „*Cassiu*”.

Autorul arată că ziaristica șovină, cuprinsă de delir, zi de zi strigă că țara e plină de nepatrioți care nu fac altceva decât agită mereu. Acești agitatori au fost descoperiți în special între „oamenii cu carte” ai naționalităților, intelectualii independenți ai românilor și sașilor din Transilvania. Vina lor capitală este că nu se lasă deznaționalizați.

De fapt, agitatori prin faptele lor sunt opresorii, clasele dominante, sunt miniștrii „constituționali” care nu vor să vadă nenorocirile din țară, care despoaie pe alegătorii români, maghiari, germani și de alte naționalități de libertatea de a-și da votul după plac. Nepatrioți, se spune mai departe în articol, sunt acei miniștri care risipesc averea țării pentru scopuri de deznaționalizare și caută

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 215 din 27 august (8 septembrie), 1885, p. 2.

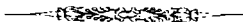
²⁰ *Observatorul*, anul VII, nr. 98, din 20 (8 decembrie) 1884, p. 393.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 215 din 27 septembrie (9 octombrie) 1885, p. 2.

²² *Ibidem*, nr. 197, din 5 (17 septembrie 1885), p. 1-2.

să vâre vrajba între naționalități. Acei deputați care și-au câștigat mandatul prin corupție și toată fericirea lor este banul și luxul..., acei fișpani care terorizează municipii întregi, toți acei arhierei, profesori universitari, literați și academicieni care „fac politică de rasă”, acei procurori cămătari și președinți de tribunale afaceriști. Sunt analizate amănunțit și condamnate tarele coruptului regim maghiar. În nici un caz, încheie autorul, nepatrioți și agitatori nu sunt aceia care „nu voesc să asuprească pe nimeni, nici să răpească limba nimănui, dar nici nu vor suferi ca alții să le ia ceea ce le este cel mai scump pe lume”, și nici aceia „cari *protestează* în contra tuturor nedreptăților și fărădelegilor, reclamând egala îndreptățire națională!”²³

Ecoul atât de viu al „Proclamației Iredentei române” din 1885 a constituit și pentru orașul Deva o treaptă în consolidarea tradiției luptelor naționale, un impuls nou dat tendințelor de unitate nutrite ardent și pe aceste meleaguri românești.

²³ *Ibidem*, p. 2.

XII.

DOCUMENTE PRIVIND MIȘCAREA DACOROMÂNĂ LA DEVA ÎN 1885 ȘI 1905*

Evenimentele din comitatul Hunedoara legate de răspândirea manifestului tipărit la București cu data de 18 august 1885 și semnat „Comitetul de inițiativă al Iredentei române”, le-am urmărit în parte cu câțiva ani în urmă¹.

Pe baza unor noi documente și investigații, detalii ale acelor evenimente pot fi acum mai bine precizate.

Documentele pe care le reproducem în anexă, în traducere din limba maghiară², reflectă opiniile autorităților față de activitatea Societății de lectură din Deva supusă unei anchete severe.

Urmărirea Societății este prilejuită tocmai de apariția și la Deva a „Proclamației revoluționare” tipărită la București.

Cu ocazia cercetării anterioare am arătat că Proclamația a provocat o agitație neobișnuită în rândul dominanților și a determinat presa acestora să fluture insistent pericolul „Revoluției valahe”³ care s-ar pregăti în secret.

La Deva casa lui Francisc Hossu-Longin a fost minuțios perchezitionată pentru a se găsi Proclamația primită prin poștă,

* Publicat în: *Sargetia*, XX, Deva, 1986-1987.

¹ G. Neamțu, „Proclamația Iredentei române” din 1885, la Deva, în *Sargetia*, VI, 1969, p. 127-133.

² Mulțumim și pe această cale kolegei Bodor Maghioala pentru traducerea documentelor.

³ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 189 din 25 aug./6 sept. 1885, p. 1-2.

proclamație pe care în final declarase că a uitat-o pe masa Societății de lectură (la casină) din oraș. Dar nefiind găsită acolo Manifestul se procedează la o investigație mai amplă asupra Societății.

Societatea era „suspectă” de mai multă vreme și acum autoritățile găsiseră pretextul nimerit de a acționa în direcția desființării ei.

Societatea de lectură din Deva era destul de veche. Am găsit-o atestată la 1868. Septimiu Cetrășianu, corespondent al *Albinei*, scria că de mult se simțise necesitatea unei Societăți de lectură la Deva, aceasta inaugurându-se în sfârșit la 2 februarie 1868⁴.

La înființarea ei a contribuit cu deosebită energie vicecomitele Georgiu Ciacian, protopopul Ioan Papiu și avocatul dr. Lazar Petcu, frunțași cunoscuți ai Devei.

Societatea își propusese să activeze în spirit național, declarând că „... dacă voim să trăim ca națiune, trebuie nainte de toate să ne cultivăm limba și să ne susținem drepturile noastre”.

Ultimul obiectiv declarat, nu și înscris în statute, permitea o interpretare foarte elastică, implicând o activitate politică.

Se pare că acest spirit s-a păstrat destul de fidel până la 1885, din moment ce autoritățile voiau să o desființeze. Dovadă, acuzația că desfășoară activități „antipatriotice” și aceea nu mai puțin gravă, că Societatea propaga spiritul Proclamației căutată cu atâta insistență în comitat.

În final, măsurile preconizate reflectau cu prisosință intoleranța față de activitatea culturală și aspirațiile politice legitime ale românilor din Transilvania.

⁴ *Albina*, III, nr. 13 din 2/14 febr. 1868, p. 1.

Documentele prezentate provind dintr-o colecția a arhivelor Ministerului de Interne de la Budapesta reprezentând rezultatele unei anchete judiciare și preliminarile unei anchete administrative. Deși nu dispunem și de concluziile anchetei administrative, care, în mod sigur, nu o va fi infirmat pe cea judiciară, informațiile conținute în cele trei documente, ele singure pot lumina unele aspecte ale manifestărilor dacoromâne și mai ales atmosfera existentă în jurul acestei mișcări subterane.

Iată pe scurt despre ce este vorba în aceste documente: procurorul regal din Deva îl informează pe prim-procurorul din Târgu Mureș că în ciuda eforturilor agenților din justiție și administrație n-au reușit să obțină nici-un exemplar din Proclamația „agitatoare” și „injurioasă” la adresa împăratului Francisc Iosif.

Cu toate acestea, „*spiritul ei se extinde*”⁵ [sb. n.]. De fapt tocmai de acest spirit le era frică autorităților, deoarece Manifestul îndemna pe români să renunțe la credința față de împărat, și vădind un puternic spirit revoluționar, chema la luptă înarmată împotriva spoliatorilor și deznaționalizatorilor.

Dintr-un alt raport reieșea că Proclamația a ajuns în incinta sediului Societății. Ea s-a aflat tot timpul asupra lui Francisc Hossu-Longin, însă nu era exclus ca și alți membrii ai Societății să o fi primit, aceasta cu atât mai mult cu cât referatul ține să sublinieze că persoanele care conduc Societatea de lectură sunt de fapt reprezentanți ai elementelor celor mai nemulțumite de situația în care se aflau plasați românii în cadrul regimului, mai ales avocați și preoți.

⁵ A.N.D.J. Cluj, Colecția de documente a Ministerului de Interne, Budapesta, cutia 9, 1885, nr. 6288, Anexa I.

Aceștia, se spune în document, își petrec toată ziua la sediul Societății, zăbovind acolo uneori până noaptea târziu.

După informațiile sale, obținute pe căi lăaturalnice, desigur, procurorul dezvăluia că tocmai în acest timp se țineau acolo consfătuiri secrete și se plăsmuiau articole „tendențioase” ce urmau să apară în ziare. Tot acolo se întâlneau și cu oameni de încredere chemați din provincie, primind informații de la ei, dându-le totodată îndrumări.

Era privit cu suspiciune chiar și faptul că sediul Societății se afla pe terenul unde funcționa biroul de avocatură al corespondentului principal al gazetei românești, Francisc Hossu-Longin, căruia i se acordă în document și titlul de „conducător al elementelor ultraiste” cum mai era numiți luptătorii pentru Dacoromânia, ceea ce sporește mult, considerăm noi, prestigiul său de fruntaș al mișcării naționale românești ardelen.

Societatea poseda câteva ziare românești însă nu avea bibliotecă. Membrii ei „ultraiști” nu-i primeau în rândurile lor pe funcționarii de stat români cu „concepții juste” din punctul de vedere al autorităților, ba chiar își permiteau să-i dojenească necruțător deoarece erau înclinați la compromis cu regimul.

După câteva date utile despre istoricul Societății de lectură din Deva, denunțul se încheie îndemnând la luarea de măsuri împotriva Societății, care ar fi chiar *inițiatoarea* „uneltirilor” extremiștilor români.

În sesizarea prim-procurorului Sebestyén Mihály către primul ministru Tisza Kálmán, din 21 septembrie 1885, acesta concluzionează

că Societatea de lectură nu era decât un paravan menit a camufla adunările și „uneltirile” membrilor ei care de altfel erau și conducătorii mișcărilor „antipatriotice” din comitatul Hunedoara⁶.

Cel de al treilea document⁷, datat 28 septembrie 1885 este adresat comitelui Hunedoarei, aducându-i la cunoștință că Societatea de lectură din Deva nu-și respectă statutele, ci slujea - după opinia prim-ministrului Tisza Kálmán - doar încurajării „uneltirilor antipatriotice” a extremiștilor români, mascând adunările și consfăturile secrete ale acestora, cerându-i formal comitelui Hunedoarei să deschidă o anchetă administrativă mai largă și să-i raporteze asupra rezultatelor acesteia.

Presupunem că ancheta administrativă va fi având detalii mai numeroase, dar, în general, concluzii asemănătoare.

Aducând la lumină aceste documente, vrem să subliniem că ele relevă o realitate politică a vremii, presupusă, dar puțin atestată documentar, datorită caracterului ei subteran.

Alături de mișcarea națională legală, bine cunoscută de istoriografia noastră, exista și o puternică mișcare dacoromână. Aceasta își putea permite să expedieze sute de Proclamații în Transilvania, iar membrii sau simpatizanții ei din Deva, la adăpostul unei Societăți cu statut cultural, desfășurau o activitate abia bănuită de autorități, însă cu rezultate extrem de vii în sânul poporului românesc, în rândul căruia propaga spiritul dacoromân de luptă pentru unirea Transilvaniei cu România.

*

⁶ *Ibidem*, nr. 5343, Anexa II.

⁷ *Ibidem*, nr. 5343, 104, Anexa III.

Este deosebit de interesant să urmărim după două decenii cum a evoluat teama autorităților de „revoluția valahă” împotriva căreia au dus o luptă atât de aprigă la 1885 dar mai ales în timpul Memorandului.

Desigur condițiile istorice sunt altele, mai complexe, însă esența rămăsese aceeași, românii se aflau oprimați tot de către regimul dualist.

Documentul emis la Deva în 25 decembrie 1905⁸, o informare către Ministerul de Interne, analizează faptele reale de pe teritoriul comitatului Hunedoara ce stăteau la baza unei campanii de presă antiromânești.

Agitația și frica de o răscoală generală a românilor nu era justificată potrivit documentului, dar conștiința nedreptății regimului dualist maghiar, determina autoritățile să recunoască în sinea lor legitimitatea și posibilitatea unei astfel de răscoale.

Cea mai importantă schimbare produsă în cele două decenii a fost trecerea românilor la activism, pas politic ce depășea tarele unui pasivism perimat din punct de vedere istoric. Activismul avea totuși șansa de a dezvolta simțul politic și revendicativ al românilor.

Spiritul înnoitor și combativ al activismului se conjuga cu știrile despre revoluția democratică din Rusia, așa încât teama autorităților de unele „semne” rău prevestitoare din interiorul țării devenea și mai apăsătoare.

⁸ *Ibidem*, Cutia 1905, neinventariat, Anexa IV.

Criza guvernamentală adusese Ungaria în pragul falimentului. „Liberalii” căzuseră de la putere după 30 de ani iar guvernul Fejérváry⁹ conducea fără o bază parlamentară. Lupta pentru votul universal amenința cercurile conducătoare maghiare cu eventualitatea pierderii supremației naționale.

În această situație de criză externă și internă, mișcarea națională românească trăia un adevărat reviriment.

Comitatul Hunedoarei se încadra și el în această mișcare, înscriindu-se între cele mai active centre de luptă națională din Transilvania, dacă n-ar fi să amintim decât *Libertatea* și *Foaia interesantă* de la Orăștie.

Aici se vor desfășura pentru prima dată după peste 30 de ani alegeri parlamentare care vor constitui un succes în ciuda faptului că a reușit candidatul guvernului. Numeroase adunări electorale românești pe întreg teritoriul Transilvaniei, munca stăruitoare de deșteptare a poporului român desfășurată de P.N.R. îngrijora tot mai mult autoritățile maghiare.

Tensiunile sociale se împleteau din ce în ce mai strâns cu tensiunile naționale omniprezente în Ungaria poliglotă. Nemulțumirile naționale cumulate cu cele sociale, sub influența revoluției democratice din Rusia, amenințau să ducă la o izbucnire de proporții.

În aceste condiții, către sfârșitul anului 1905, dominanții încearcă o dviersiune, recurgând la o campanie tendențioasă de presă, concentrată asupra așa zisei „revoluții valahe”.

⁹ *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 288.

Agitând pericolul național, cercurile guvernamentale de la Budapesta sperau să obțină o polarizare a opiniei publice maghiare paralizând astfel orice demers social.

Manifestând mereu tendințe centrifuge, românii puteau fi oricând o sperietoare ce putea fi manevrată cu eficiență de către politicienii maghiari fără scrupule în scopul reprobabil de a oprima altă națiune lovind astfel în adevăratele interese ale propriului popor. De altfel, în trecut, a mai fost folosită adesea această diversiune.

Campania de presă antiromânească își are originea în campania electorală devenită într-o anumită măsură accesibilă și românilor.

În cercul electoral al Hunedoarei prin decesul lui Török Béla¹⁰ devine vacant un nou cerc românesc.

În adunarea electorală din 25 noiembrie 1905¹¹ din Hunedoara, aderenții Partidului Național au proclamat candidatura avocatului dr. Victor Bontescu.

Alegerile au fost fixate pentru 5 decembrie 1905 și *Tribuna* de la Arad, ziarul cel mai combativ pe care-l aveau românii la acea dată, îndemna într-un editorial inspirat „La luptă!”; apeluri identice făcea și *Libertatea* de la Orăștie¹².

Înainte de alegeri cu câteva zile, deputații români, împreună cu personalități politice locale, au cutreierat satele din cerc deșteptând poporul, cerându-i să aleagă un reprezentant român în dietă¹³.

¹⁰ *Tribuna*, Arad, IX, nr. 208 din 6/19 nov. 1905, p. 2.

¹¹ *Libertatea*, Orăștie, IV, nr. 47 din 5/18 nov. 1905, p. 1. Cf. *Tribuna*, nr. 209 din 8/21 nov. 1905, p. 2.

¹² *Tribuna*, nr. 212 din 13/26 nov. 1905, p. 1 și *Libertatea*, nr. 48 din 12/25 nov. 1905, p. 1.

¹³ *Tribuna*, nr. 216 din 13/26 nov. 1905, p. 1.

Lupta electorală se deschidea din nou după o lungă perioadă și doar după două adunări populare. Contra lui V. Bontescu, fiu al avocatului Bontescu din Hunedoara, candida un fost viceșpan, Hallaky Artur, adversar declarat al votului universal, dar care se bucura de sprijinul hotărâtor al jandarmilor și autorităților.

Cercul electoral al Hunedoarei devenise o adevărată fortăreață asediată: 300 de soldați (de la regimentele din Sibiu și Orăștie) și 100 de jandarmi împânzesc zona alegerilor. Hunedoara dispunea de 1279 de voturi, dar se aprecia că mulți votanți români din satele aparținătoare cercului nu vor putea veni din cauza distanței, a drumului impracticabil și a condițiilor meteorologice.

V. Bontescu, Russu Șirianu și V. Osvadă au vizitat diferite bresle meșteșugărești unde meșteșugarii români entuziaști au declarat că îi vor alege pe V. Bontescu, ceea ce au și făcut, dovedind o comportare vrednică. Pretutindeni erau români cu ramuri de brad la căciulă și peste 50 de fruntași politici făceau propagandă electorală¹⁴. Presa românească sublinia și faptul că V. Bontescu a intrat în lupta electorală nu numai pentru drepturile românilor ci și pentru votul universal, adică și pentru drepturile maghiarilor.

Cu toate că lupta a fost susținută și aprigă, dr. Victor Bontescu întrunește 468 de voturi iar Hallaky 567. Cauzele acestui rezultat erau cele prevăzute, plus abuzurile și presiunile jandarmilor pe tot timpul votărilor¹⁵. Deși candidatul român nu a reușit, alegerile au constituit

¹⁴ *Libertatea*, nr. 52 din 10/23 dec. 1905, p. 3. Cf. *Tribuna*, nr.218 din 23 nov./6 dec. 1905, p. 3-4; cf. și nr. 225 din 3/16 dec. 1905, p. 1.

¹⁵ *Tribuna*, nr. 219 din 24 nov./7 dec. 1905, p. 1-2. Cf. *Libertatea*, nr. 50 din 26 nov./9 dec. 1905, p. 1-2.

un succes deschizând larg drumul spre activismul politic la românii din acest întins comitat, cum se sublinia și în articolul din *Libertatea*: „Nu mâhniți ci mândri!”¹⁶.

A doua zi după alegeri se află că în comuna Cerbăl s-a iscat o încăierare când s-au pus steagurile lui Hallaky deoarece poporul s-a împotrivit. Ca urmare, un țăran a fost înjunghiat cu baionetele de către jandarmi. Incidentul a fost calificat cu totul exagerat și disproporționat de către presa oficială drept „revoluție” și începe a fi intens exploatat de presa ostilă românilor. Adăugându-se la acest incident și altele de pe întinsul Transilvaniei, mai ales din comitatul Arad, se ajunge la un adevărat strigăt de groază că se întorc vremurile lui Horea și Iancu.

Cu tiluri ca: „Românii din Ardeal se înarmează”¹⁷, „Primejdie în Ardeal” și altele, era timorată opinia publică maghiară. Campania a mers amplificându-se. Ziarele din Budapesta reproduceau, fiecare, știrile ziarelor locale, inserând și corespondențe anonime îndoielnice sau chiar răuvoitoare, așa încât agitația pornită pe această temă, acționând asupra unei opinii publice sensibilizate, dă rezultate.

Autoritățile din Brad și Baia de Criș intră în panică și cer viceomitelui Hunedoarei să trimită armata și în pofida protestelor românilor se trimite un batalion din regimentul arădean¹⁸.

*Aradi Közlöny*¹⁹ din 13 decembrie 1905 își asigură cititorii că „un nou 48 este în ajun de a se întâmpla”, iar *Függetlenség* concurându-l, publică editorialul „Se naște revoluția”.

¹⁶ *Libertatea*, nr. 51 din 3/16 dec. 1905, p. 2. Cf. *Tribuna*, nr. 220 din 26 nov./9 dec. 1905, p. 1-2. Cf. și *Foiaia interesantă*, Orăștie, I, nr. 6 din 25 dec. 1905, p. 1.

¹⁷ *Tribuna*, nr. 221 din 27 nov./10 dec. 1905, p. 1. Cf. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 260 din 26 nov./19 dec. 1905, p. 2-3.

¹⁸ *Tribuna*, nr. 224 din 1/14 dec. 1905, p. 1-2.

¹⁹ *Ibidem*, loc. cit.

Clubul deputaților români protestează printr-o telegramă către tron împotriva trupelor trimise în localitățile românești²⁰, arătând că Hălmagiul și Bradul sunt în pace. Se săvârșește - spun deputații români - un abuz administrativ pe baza unor știri nefondate, tendențioase.

„Tendința” era evident, mai crunta oprimare a românilor, astfel încât presa ostilă continuă să publice articole ca: „Ardealul stă în fața băii de sânge”, „Românii s-au răsculat”, „Sate întregi sunt în flăcări” și altele asemenea²¹.

„Revoluția valahă” se menține pe prima pagină a gazetelor zile de-a rândul provocând o adevărată isterie până când treptat protestele românilor și dezmințirile liniștitoare își găsesc locul. Campania și-a atins însă scopul de a exarceba spiritele formând un curent de opinie și mai ostil românilor. Ba mai mult, ministrul de interne dă următoarele dispoziții: 1) Acolo unde cei din fruntea comitatelor consideră că există o primejdie reală, să ceară armată. 2) În localitățile amenințate să se sporească numărul jandarmilor. 3) Procurorii să fie vigilenți și să urmărească pe cei ce „ațâță” poporul român. 4) Poliția să interzică ținerea de adunări ale românilor pe teritoriul a 11 comitate²².

În articolul „Alarmă din Deva” se consemna existența în arestul tribunalului a doi români în legătură cu pretinsa revoluție, preotul Lupșor Adam din Turdaș și teologul Vișoiu din Chitid. A mai fost arestat

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 267 din 4/17 dec. 1905, p. 1-2. Cf. *Tribuna*, nr. 225 din 3/19 dec. 1905, p. 1.

²¹ *Tribuna*, nr. 227 din 6/19 dec. 1905, p. 3.

²² *Ibidem*. nr. 226 din 4/17 dec. 1905, p. 3.

și dus la Deva și preotul Suciu din Petrila precum și țăranul Simion Ionaș²³. „Revoluția din Orăștie”²⁴ a avut și ea o istorie cu jandarmi, ostași și patrulări nocturne, numai bune să îngrozească pe cei slabi de înger. Așa se face că preoții și învățătorii sunt denunțați că țin adunări secrete prin biserici, că fac comploturi, călătoresc în grup, șoptesc, plănuiesc și dirijează acțiuni împotriva statului. Pe lângă acestea, ziariștii mai scriau despre: „...demolarea telegrafului, nimicirea liniei ferate, sfredelirea tunelului, asedierea castelelor, subminarea gărilor”²⁵, despre dinamită și bombe.

În parte, formularea de mai sus cuprinde acțiuni reale înregistrate în raportul de la Deva pe care-l dăm în anexă, însă într-un context mult mai modest. Astfel prefectul enumera următoarele incidente din comitat: scoaterea a 19 șuruburi de la traversele liniei ferate, tăierea unui stâlp telefonic și că s-a tras în poștalionul Băița-Brad fără a se putea depista însă nici unul dintre făptuitori²⁶.

Din raportul prefectului către ministrul de interne, reiese că autoritățile erau sensibilizate mai ales împotriva preoților greco-catolici și ortodocși localnici, care sunt acuzați a fi „fanatizat în măsură mare poporul român de rând” la alegerile din 5 decembrie 1905.

În rest se confirma poziția ziarelor românești care au susținut că e inutil a se trimite armata pe sate.

²³ *Libertatea*, nr. 62 din 10/23 dec. 1905, p. 3 și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 269 din 8/21 dec. 1905, p. 2.

²⁴ *Tribuna*, nr. 229 din 10/23 dec. 1905, p. 2.

²⁵ *Ibidem*, nr. 232 din 14/27 dec. 1905, p. 2.

²⁶ Anexa IV.

Mai consemnăm că nu s-au făcut numai arestări ci și percheziții. Astfel la 21 decembrie 1905, în satul Chitid din zona Hațeg, la clericul Ignatie Vișoiu s-au căutat „scrisori revoluționare” de către ajutorul de notar Keresztes cu 4 jandarmi, confiscându-i-se scrisorile personale, cartea *Politicianismul și cultura română* de Rădulescu Motru și *Octoiul mic*, care au fost trimise procurorului din Deva. Respectivul cleric, fusese arestat cu câteva zile înainte tot în chestiunea „revoluției valahe”. A fost apărat de avocatul Iustin Pop din Deva²⁷.

Până la urmă se dovedi că frica nu era atât de mare de „revoluția valahă” cât de cea rusă. Această stare de fapt este relevată într-un articol publicat ca replică la confiscarea armelor de la numeroși români din comitatul Hunedoara: „Revoluția - susține corespondentul *Tribunei* - se poate produce și fără de puști, furia poporului flămând și fără drepturi e mai puternică decât orice arme”²⁸. Se atrage atenția în continuare că de fapt revoluție este, dar în Rusia, cerându-se totodată măsuri corecte de îndreptare a situației în monarhie.

Agitația presei, trimiterea jandarmilor și soldaților în comitate a fost considerată însă de cotidianul *Magyarország*²⁹ drept bună și utilă deoarece: „Trimiterea pe acolo a puterii armate a făcut ca până și cel din urmă păstor să înțeleagă că acum nu se poate face așa ușor revoluție ca la 1848...”.

²⁷ *Libertatea*, nr. 53 din 17/30 dec. 1905, p. 3. Cf. *Tribuna*, nr. 233 din 15/28 dec. 1905, p. 4.

²⁸ *Tribuna*, nr. 234 din 17/30 dec. 1905, p. 4.

²⁹ din 2 ianuarie 1906. Apud *Tribuna*, nr. 237 din 21 dec./3 ian. 1905/1906.

Trimiterea de jandarmi și soldați în comitatul Hunedoara a fost deci o pură campanie de intimidare, iar cât privește agitația din presă, aceasta fusese, după cum am mai spus, o încercare de a produce o isterie dirijată cu ajutorul acestui instrument de comunicare, un mod de a abate atenția opiniei publice interne de la criza politică și economică din monarhia austro-ungară. Ea nu putea avea drept rezultat decât suspiciune și neîncredere, situație ce convenea desigur doar cercurilor conducătoare.

De reținut și faptul că în această campanie antiromânească s-au unit ziarele guvernamentale cu cele ale opoziției, cele locale cu cele centrale, realizând, pentru scurt timp, în această problemă, o unitate de vederi neobișnuită în peisajul politic al vremii.

În concluzie, abstracție făcând de situațiile imaginate de presa șovină manevrată la diverse niveluri, din faptele reale dezvăluite și atestate de documentul din 25 decembrie 1905, pe care-l publicăm în anexă, reiese clar că extremiștii, dacoromânii sau iredentiștii (cum mai erau denumiți) existau și acționau.

Cele două episoade de istorie locală de la 1885 și 1905, care se integrează organic în istoria generală a românilor, împreună cu cele patru documente, considerăm că sunt demne de interes, mai ales datorită aspectului lor subteran, inedit.

Nu vor trece mulți ani și „revoluția valahă”, așteptată cu atâta îngrijorare de cercurile dominante austro-ungare, va veni cu adevărat, în condiții istorice imprevizibile, în cadrul unui război mondial, realizând obiectivele naționale urmărite de români.

Se cuvine deci ca Marea Împlinire de la 1 Decembrie 1918 să consemneze în istoria ei de aur și aceste modeste mișcări locale răspândite pe tot întinsul Transilvaniei dat fiind că ele au susținut atât moralul și dârzenia românilor în lupta lor, cât și continuitatea ideii de Unitate.

ANEXA I

19 septembrie 1885, Deva. Procuratura din Deva către prim-procurorul Sebesyén Mihály din Târgu Mureș. Denunță activitatea „antipatriotică” a Societății de lectură din Deva. Arată că aceasta nu-i decât un paravan pentru activitățile politice ale extremiștilor români. Cere desființarea Societății.

Domnule prim-procuror regal!

Până acum nu au reușit nici agenții de justiție, nici cei din administrație să obțină măcar un exemplar din Proclamația agitatoare, instigatoare, injurioasă la adresa regelui, a iredentei românești, trimisă pe teritoriul nostru, dar faptul că spiritul ei se extinde, iar la propagarea acestui spirit contribuie nu în mică măsură o asociație care a obținut de la autoritățile superioare autorizație de funcționare, Societatea de lectură din Deva este incontestabil.

Conform raportului meu nr. 5378 din 8 l.c. înaintat d-voastră, cert este faptul că proclamația sosită pe adresa Societății române de

lectură a ajuns prin intermediul lui Francisc Hossu-Longin în imediata apropiere a sediului acestei Societăți și de acolo i s-a pierdut urma.

Incontestabil este și faptul că personalitățile conducătoare ale Societății de lectură sunt reprezentanții elementelor celor mai nemulțumite: avocați, preoți, particulari români, ei își petrec nu numai ziua la sediul Societății, ci îi poți vedea adunându-se unul câte unul chiar noaptea târziu și zăbovind acolo. După informațiile mele particulare, demne de încredere, în acest timp se țin consfătuiri la care se discută încunoștințările tendențioase ce urmează să apară în ziare.

Ei cheamă din provincie pe unii oameni de încredere, iau informații de la ei și le dau instrucțiuni. Împrejurarea în sine că sediul Societății este pe terenul unde se află biroul pamfletarului și conducătorului elementelor ultraiste nu este o coincidență ci mai curând rezultatul unei precauțiuni bine chibzuite.

Societatea posedă abia câteva ziare românești, bibliotecă nu are, iar de scopul ei nu se ține seama de loc. Membrii patrioți și nu concepții juste ai corpului de funcționari de stat și de comitat nu o pot vizita din cauza atitudinii ultraiste a membrilor ei care îi ponegresc și îi dojenesc necruțător atât personal cât și public, în ziare, pentru că nu au aceleași vederi politice. Cine se poartă astfel cu cei din neamul lor, de ce nu sunt ei oare în stare față de cei de alt neam. Dintre moderații cu conduită patriotică mai mulți sunt membri și vizitatori ai cazinoului național maghiar unde pe lângă ziarele și revistele maghiare numeroase se găsesc și ziare și reviste nemțești și românești mai importante. Dacă extremiștii ar fi conduși de spiritul

culturii și al înțelegerii, atunci ar putea fi și ei membri bine primiți acolo.

Principiile de bază ale Societății de lectură de mai multe ori amintite, au fost înaintate de către publicul din comitatul Hunedoara la sfârșitul anului 1868 fostului guvern ardelean, unde, în 29 aprilie au primit clauzele de aprobare. Nu am reușit însă să aflu numărul. La începutul anilor 70 Societatea a fost desființată din lipsă de participare și dacă-mi amintesc bine, în 1874 și-a reluat din nou activitatea.

Activitatea nepatriotică și de direcție greșită a societății amintite, semnalată mai sus, oricât de demne de încredere ar fi informațiile mele particulare, nu poate fi demascată prin măsuri de acțiune publică.

Am considerat deci de datoria mea să o semnez și să o aduc la cunoștința domniei voastre, rugându-vă cu respect ca înaintând raportul meu forurilor superioare, să influențați mersul lucrurilor în așa fel, încât să se ia măsurile cuvenite împotriva asociațiunii care nu numai că nu este în stare și nu se silește să corespundă scopurilor fixate în statute, ci, care sub pretextul educației publice apare ca inițiatoarea uneltirilor extremiștilor ce și-au propus ca scop tulburarea coexistenței pașnice a cetățenilor.

Deva, 19 septembrie 1885

Procuratura regală.

ANEXA II

21 septembrie 1885, Târgu Mureș. Prim-procurorul Sebestyén Mihály către prim-ministrul Tisza Kálmán aducându-i la cunoștință că Societatea de lectură din Deva s-a abătut de la scopurile culturale, membrii ei fiind conducătorii mișcărilor „antipatriotice”. Cere luarea de măsuri împotriva Societății.

Domnule prim-ministru!

În raportul din data de 19 l.c. nr.6288, adresat mie și trimis în original de către procurorul din Deva, care conform dispoziției mele a colaborat la ancheta deschisă de tribunalul imperial din localitate, în urma publicării la București a Proclamației semnate de „comisia de organizare a Iredentei” din România și răspândit aici, procurorul își exprimă convingerea că asociația care funcționează la Deva sub denumirea de Societatea română de lectură, abătându-se de la scopul constituirii ei, nu are în vedere interesele culturalizării publice, ci, membrii ei sunt conducătorii mișcărilor antipatriotice și nelegiuite care au loc din când în când în județul Hunedoara.

Localurile asociației sunt folosite numai cu scopul de a camufla adunările ținute în scopul acestor uneltiri ilegale.

Din moment ce chiar prim-procurorul, care este de naționalitate română și e cunoscut de mine ca un om de caracter ireproșabil și cu

o comportare ponderată, își exprimă cu stupefacție această convingere, eu trebuie să consider această situație cu deplină încredere.

Astfel, țin de datoria mea să vă prezint cu respect acest raport pentru a lua măsurile înțelepte de cuviință în această privință.

Cu cel mai adânc respect rămân slugă preaplecătă,

Târgu Mureș, 21 sept. 1885

Sebestyén

Mihály

prim-procuror regal

ANEXA III

28 septembrie 1885, Budapesta. Prim-ministrul Tisza Kálmán către prefectul de Hunedoara. A aflat că Societatea de lectură din Deva servește la încurajarea „uneltirilor antipatriotice” ale extremiștilor români. Cere ca după o cercetare atentă să i se înainteze un raport.

Prefectului de Hunedoara

Am aflat că Societatea română de lectură din Deva nu se străduiește să atingă scopurile fixate în statute, ci servește numai

încurajării uneltirilor antipatriotice ale extremiștilor români în măsura în care poate folosi la mascarea adunărilor și consfătuirilor secrete ale instigatorilor.

Vă rog să binevoiți ca referitor la această situație să adunați datele necesare, să urmăriți cu cea mai mare atenție activitatea Societății, să ordonați cercetarea reglementară la cele observate și să-mi înaintați un raport asupra rezultatelor.

Cabinetul primului ministru.

28 septembrie 1885.

ANEXA IV

25 decembrie 1905, Deva. Prefectul Huendoarei Mano Lászlo, către ministrul de interne Kristóffy. Expune situația mișcării naționale românești din județ. Sunt știri alarmante provocate de mai multe zvonuri. Moșierimea a cerut de la autorități forță armată. Au fost știri neîntemiate. Fapte reale au fost: scoaterea a 19 șuruburi de traverse de la calea ferată, tăierea unui stâlp cu cablu telefonic și că s-a tras asupra poștalionului Băița-Brad. Înarmarea poporului nu e decât un zvon.

Excelenței sale domnului ministru de interne regal,

Budapesta

Pe baza ordinelor excelenței voastre emise luna trecută sub nr. 543, 547, 569 res, precum și pe baza știrilor alarmante apărute în ultima vreme în presa cotidiană din capitală că pe teritoriul acestui județ mișcările naționale românești, primind un caracter primejdios periclitează deja și siguranța publică a Ungariei; pe baza rapoartelor depuse de autoritățile superioare însărcinate cu măsurile prealabile, precum și pe baza experienței mele personale obținută în urma călătoriilor și contactelor mele pe teritoriul județului, îndrăznesc să vă înmânez raportul meu obiectiv de mai jos.

Fapt este că pe teritoriul județului, poate chiar și în comunele mai lăturalnice, s-a răspândit în prima jumătate a acestei luni zvonul că „în ziua de 19 a acestei luni locuitorii să fie pregătiți pentru un mare eveniment”; în comunele unde locuiesc câteva familii de moșieri maghiari, în urma acestor discuții, s-a răspândit între locuitorii români un alt zvon: „a sosit acum vremea noastră, s-a terminat cu stăpânirea maghiară, de acum se vor alege pentru toate funcțiile publice numai români, pentru că împăratul-rege s-a certat cu ungurii” - „cu ungurii termină ei!”, dar în ce fel, despre asta nu s-a vorbit; sursa răspânditorilor acestor zvonuri nu se poate depista, dar servitorimea maghiară în slujbă la moșierii maghiari a produs mare agitație în clasa moșierimii maghiare din județ. Aceasta a intervenit la autorități pentru a detașa forță publică.

La zvonurile răspândite aici au contribuit și știrile alarmante din alte localități românești, știri publicate în presa din capitală, care au fost până la urmă în mare parte dezmințite, dar acest fapt nu a avut ca rezultat liniștirea deplină a ungarilor.

În aceste împrejurări, acțiunile mele s-au orientat spre a dezminți știrile neîntemeiate din presa capitalei și de a publica în buletinele județului știri liniștitoare; pe de altă parte mi-am dat silința să dezminț temeinicia acestor știri și să influențez liniștirea spiritelor prin contact direct. Între timp, forțele militare trimise în mai multe părți ale județului la propunerea procurorului, în timp ce au liniștit în parte ungarimea, pe de altă parte au stârnit bănuieli în rândul acelor care nu vedeau un motiv serios pentru îngrijorare, și au stârnit și un mare interes mai ales în mijlocul poporului de rând; astfel că după părerea mea modestă, detașarea forței publice pe timp scurt, cu toată retragerea ei rapidă a avut rezultate îndoielnice.

În legătură cu aceste zvonuri, a căror surse și răspânditori nu s-au putut depista, faptic s-au ivit următoarele cazuri puțin îngrijorătoare: de-a lungul căii ferate de stat s-au scos 19 șuruburi de traversă, s-a tăiat un stâlp cu cablu telefonic, s-a pușcat asupra poștalionului Băița-Brad, dar delicvenții nu erau de depistat nicăieri.

Fapt este că în vederea alegerilor deputaților județului Hunedoara, ținută în 5 l.c., în zilele premergătoare acesteia, agenți străini fără suflet și preoți greco-catolici și ortodocși localnici au fanatizat în mare măsură poporul român de rând în interesul candidaților lor pe teritoriul acestor 2 plăși aparținătoare circumscripției locale. Au rupt în mai multe ori drapelele naționale ale contracandidaților, deci au desfășurat acțiuni de teroare.

Referitor la faptul că poporul de rând se pregătește pentru înarmare - nu există de loc date precise - după părerea mea nu sunt altceva decât zvonuri fără teme; în prezent nu sunt mai multe arme în mâna poporului de rând decât au fost până acum: ocupația păstorilor o face necesară.

Referitor la aceasta am îndrumat de mai multe ori, ultima dată în luna octombrie a.c. - acum am îndrumat din nou și în mod sever autoritățile îndreptățite, la prudență maximă în privința eliberării autorizațiilor de port-arme și la eventualele interziceri, precum și la confiscarea armelor deținute fără permis.

La cele scrise mai sus doresc să adaug că după părerea mea modestă în prezent nu e nici vorbă de o ofensivă violentă din partea poporului român de rând împotriva siguranței publice a ungurimii. În rândul acesteia însă, nu se va putea potoli în curând agitația și suspiciunile provenite din acest caz, ceea ce se datorește și situației politice generale regretabile.

Excelența voastră, primiți exprimarea sinceră
a respectului meu deosebit,

Deva, 25 decembrie 1905,

Mano Lászlo

prefect.

XIII.

DESTINUL CĂRȚILOR DESPRE HOREA APĂRUTE CU OCAZIA CENTENARULUI RĂSCOALEI (1784-1884) *

Sărbătorirea centenarului răscoalei de la 1784 din Transilvania nu s-a rezumat doar la manifestații de factură politică, ci, cu această ocazie, un pios omagiu marelui eveniment i-a fost adus și prin apariția a patru cărți, care deși de valoare inegală au avut totuși un destin asemănător și, departe de a trece neobservate, au marcat serios din punct de vedere spiritual aniversarea.

Cele patru cărți sunt: 1) *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785* de N. Densușianu¹, 2) *Horea* de I. Pop-Florantin², 3) *Martirii libertății* de I.C. Drăgescu³ și 4) *Centenarul revoluției române de la 1784* sau *Albumul lui Horea, Cloșca și Crișan*, semnat de mai mulți autori⁴.

Patru cărți care au zguduit atât conștiințele oprimatorilor, cât și a celor oprimați. Toate patru au apărut pe teritoriul României. La toate patru li s-a interzis a pătrunde și a fi citite pe teritoriul Transilvaniei și Ungariei. Și încă un fapt semnificativ care le

* Publicat în: *Sargetia*, XX, Deva, 1986-1987.

¹ Nicolae Densușianu, *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784-1785*, București, 1884, VI+523 p.

² I. Pop-Florantin, *Horea. Roman original după istorie și tradiție*, „Biblioteca pentru toți”, nr. 797-798. București, [1885], 142 p.

³ Ioachim C. Drăgescu, *Martirii libertății. 1784. Opt-zeci și patru. Horea*, R. Sărat, 1884, 63 p.

⁴ *Centenarul revoluției române de la 1784 (Horia, Cloșca, Crișan)*, București, 1884, 110 p.

caracterizează: autorii a trei dintre cele patru cărți erau ardeleni stabiliți în Țară, iar în cea semnată de mai mulți autori, adică în *Album*, domina spiritul ardelenilor, deși aici, ca un simbol al aspirațiilor comune, participau substanțial și tinerii munteni și moldoveni.

După ce aceste cărți au ieșit de sub pana autorilor și teascurile tipografilor, răspândirea și receptarea lor nu s-a desfășurat în liniște; au debutat cu o viață agitată; elogiata de cei pentru care au fost scrise și contestate de cei ce se temeau de adevărul istoric, așa încât urmărindu-le soarta, vom avea revelația că apariția și difuzarea lor au constituit momente importante ale unei mișcări naționale comune pe ambele versante ale Carpaților, menită a impulsiona mai vechea luptă a românilor pentru unitate în granițele mult visatei Daco-României.

I. Începem cu cea mai importantă carte din grupul celor patru, *Revoluția lui Horea* de N. Densușianu. Nu ne vom ocupa de valoarea ei subliniată adesea de istorici în decursul vremii⁵ și care de altfel a și fost încununată cu laurii premiului academic „Heliade Rădulescu” ci vom încerca, pe bază de documente, să urmărim impactul operei și oficialitățile statului austro-ungar.

De la bun început, N. Densușianu, scriindu-i prietenului său din Deva, Fr. Hossu-Longin, îi mărturisea acestuia că scrierea sa nu va fi oprită la granița monarhiei austro-ungare deoarece el a fost obiectiv și nu a lăsat să vorbească decât documentele⁶.

⁵ P. Teodor, *N. Densușianu, istoric al răscoalei lui Horia*, în *SUBB. Historia*, 29, 1984, p. 19-34. Vezi și S. Mîndruț, *Contribuții epistolare la biografia operei istoricului Nicolae Densușianu (1879-1898)*, în *Sargeția*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 295-303.

⁶ A.N.D.J. Cluj (Biblioteca Centrală Universitară), Fondul Fr. Hossu-Longin, Ms. 4119, f. 80-87. Cf. Ioan Georgescu, *Centenarul revoluției lui Horea. O scrisoare de acum 50 de ani a lui N. Densușianu*, în „*Convorbiri literare*”, LXVIII, 1935, nr. 1-2, p. 50-53.

N. Densușianu se înșela însă. Textul documentelor nu a plăcut efectiv și ca atare vama de la Predeal a oprit imediat un lot de 20 de volume⁷, considerate ca suspecte, încălcând astfel grosolan Convenția comercială cu România care stipula libera circulație a produselor editoriale.

Iată și o apreciere nu lipsită de interes a funcționarului care a citit și a tradus fragmente din cartea lui Densușianu, apreciere existentă într-o colecție de documente a Ministerului de Interne de la Budapesta: «Cartea în sine este scrisă obiectiv, în sensul că nu înfrumusețează faptele „eroilor”, dare redă cu fidelitate cruzimile răsculaților. Cu toate acestea scriitorul istoriei nu găsește cuvinte pentru condamnarea acestui vandalism, ba din contră, încearcă să apere orice cruzime, spunând că așa-și face dreptate poporul subjugat, ca oamenii lui Horea. Printre rânduri, reiese acea intenția a scriitorului, că pentru cruzimea românilor vrea să-l facă răspunzător pe „împărat”». Iar recomandarea pe care o face este cât se poate de grăitoare: „Nu prea ar fi de dorit intrarea acestei cărți în circuit public nici din punct de vedere politic, nici statal; întrucât cititorul neavizat, în timp ce citește nu-i place să judece și astfel poate fi dus în eroare de asemenea lecturi”. Și iată concluzia: „...răspândirea acestei cărți ar putea să agite foarte ușor dorințele revoluționare, ceea ce ar produce numai tulburări publice. De aceea, consider această carte periculoasă nu atât din punct de vedere al conținutului ei, ci mai ales pentru [eventuala ei] influență”⁸.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 215 din 11(23) nov. 1884, p. 1.

⁸ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de documente a Ministerului de Interne de la Budapesta*, cutia 9/1885. Răspunsul la ordonanța nr.1670/1885, Budapesta, 14 febr. 1885, S. Farkas.

Deci contrar așteptărilor sale N. Densușianu este nevoit să înfrunte ostilitatea regimului dualist. Așa cum îi promisese lui Fr. Hossu-Longin nici el nu a stat cu brațele încrucișate ci a adus problema în fața guvernului din Budapesta și evident, în presă. Revoltându-se pe bună dreptate, el nu poate nicicum înțelege de ce sunt oprite scrierile istorice pe teritoriul Ungariei din simplu motiv că unor cercuri sus-puse „nu le place textul documentelor”.

Acționează prompt. Publică în *Românul* o scrisoare adresată primului ministru și totodată ministru de interne, Tisza Kálmán, în care proclamă răspicat câteva adevăruri elementare asupra cărții sale arătând că: „este o operă pur istorică scrisă pe baze exclusiv științifice fără să atace monarhia ori vreo naționalitate”, cu alte cuvinte, o simplă colecție de documente. „Istoria și materialele istorice”, spune Densușianu, „nu pot să fie taxate ca elemente de agitare”, iar dacă interpretarea acestor documente nu ar conveni funcționarilor vamali de la Predeal, să se știe că „Asupra valorii acestor interpretări, de natură pur istorică sunt chemați să judece bărbații erudiți, oamenii de știință, dar nicidecum administrațiunea politică sau funcționarii vamali”.

Potrivit concepției sale de om de știință N. Densușianu nu poate presupune că un stat ar voi să-și închidă granițele „în contra științei, în contra istoriei” și consideră deci cu totul arbitrară măsura luată de autoritățile de la Predeal. Lovitura o consideră gravă, căci dacă la acea dată se întâmpla ce se întâmpla cu istoria anilor 1784 și 1785, mâine, afirma cu îngrijorare N. Densușianu, se poate întâmpla același lucru cu istoria altei epoci, având în vedere că „nu știm ce fel de

interpretări de fapte sau documente vor putea să afle plăcerea funcționarilor vamali” din Austro-Ungaria. În fond, relevă marele învățat român, prin astfel de măsuri se urmărea ca „știința istorică să ajungă servila pasiunilor exagerate ale unor funcționari vamali din Predeal sau din alt loc”⁹, făcând, evident, aluzie la tendințele șovine ale guvernului condus de Tisza Kálmán.

Scrisoarea deschisă a lui Densușianu este preluată imediat și de presa românească din Transilvania¹⁰. Apar și recenzii elogioase la adresa cărții; încep să fie publicate fragmente din ea în *Gazeta Transilvaniei*, iar prin scrisori, cititorii ardeleni o solicită autorului și librăriilor.

Micul război al lui Densușianu cu autoritățile chezaro-crăiești continuă să fie comentat și în România. Unul dintre cei ce dezbat situația cărții lui Densușianu este și publicistul Ionescu-Gion, care afirmă în *Românul* din București, că ori de câte ori un regim oprimator cum era cel din Budapesta, a încercat să facă rău „literaturii, filozofiei, științei, ori de câte ori a încercat să înăbușească vocea vreunui învățat sau să-i ardă cartea, tot de atâtea ori i-a făcut bine literaturii, filozofiei și științei, a dat și mai multă putere vocii învățatului, a pricinuit cărții arse un renume, o căutare înmiit mai mare ca aceea ce avea întâi”¹¹. De aceea el crede că *Revoluția lui Horea* scrisă de N. Densușianu, se va difuza și mai mult în Transilvania potrivit principiului că interzisă fiind va fi și mai căutată, iar interzicerea în sine era cea mai bună reclamă pentru carte.

⁹ *Românul*, XXVIII, nr. din 17 nov. 1884, p. 1030.

¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 222 din 20 nov. (2 dec.) 1884, p. 2.

¹¹ *Românul*, XXVIII, nr. din 28 noiembrie 1884, p. 1062-1063.

În urma vehementului protest, șeful legației austro-ungare din capitala României, baronul Mayr, cel mai detestat diplomat din București, îi răspunde cu „grabă” lui Densușianu, în 3 ianuarie 1885, asigurându-l că interdicția de care a fost lovită importarea operei sale istorice în Ungaria a fost ridicată¹².

Din păcate asigurările baronului Mayr fuseseră date mai degrabă de ochii opiniei publice a străinătății, căci documentele Ministerului de Interne din Budapesta consemnau în continuare confiscarea, sechestrarea și nimicirea cărților lui Densușianu. Astfel, în 6 martie 1885 este percheziționată librăria din Năsăud, iar în capul listei cărților confiscate se află opt exemplare din *Revoluția lui Horea*¹³, ceea ce produce indignarea și revolta presei românești ardelenice. În 23 mai 1885, după două ore de percheziție la negustorul George Nădășan din Ciuchici, se găsește și se confiscă opera lui Densușianu, despre care corespondența *Gazetei* afirma plastic că solgăbirăul (judele nobiliar) „a pus-o în lanț sau cel puțin a încarcerat-o”¹⁴. Este o mult grăitoare imagine despre ceea ce poate însemna o carte care e dotată cu o așa bogăție de idei și o atât de puternică forță de influențare, capabilă - după credința autorităților - a zgudui rânduielele unei societăți. Pentru aceleași motive a fost percheziționat și negustorul Ioan Penra din Răcășdia.

La auzul acestor abuzuri, prestigiosul publicist și om politic, G. Barițiu, sfidează cu temeritate guvernul îndemnându-l cu amară ironie să nu se limiteze la librăria din Năsăud, ci să sechestreze

¹² *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 251 din 29 dec. 1884, p. 3.

¹³ *Observatorul*, VII, nr. 17 din 11 mart./27 febr. 1885. p. 68. Cf. *Telegraful român*, XXXIII, nr.25 din 2/14 martie 1885, p. 99.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 108 din 16(28) mai 1885, p. 1.

dintr-odată toate librăriile, bibliotecile, ziarele și tipografiile, să adune toate abecedarele românești, cărțile de citire și de rugăciuni, „care - afirmă el - sunt cele mai periculoase arme ale agitatorilor daco-români” și „să le transporte la Budapesta, să facă un auto-da-fé cu ele, sau să le arunce în Dunăre, iar pe autorii lor, câți mai sunt în viață să-i arunce prin temnițe”¹⁵.

Istoria revoluției de la 1784 a lui Densușianu este confiscată și la Lugoj, încă din 27 decembrie 1884¹⁶ de la avocatul Coriolan Brediceanu, printr-o adevărată țesătură de manopere și intrigi, după cum reiese din actele Ministerului de Interne ungar; se dezvăluie astfel că pachetul cu cărți a fost urmărit încă de la Ploiești de unde fusese expediat de profesorul gimnazial Vergiliu Popescu fost supus austro-ungar și colaborator al românilor „extremiști” din Lugoj¹⁷.

La fel sunt puse sub obroc și zece volume sosite la I. N. Ciuzu din Brșov. *Revoluția lui Horea* fiind și aici suspectată, guvernul este chemat să-și dea verdictul¹⁸.

Față de toate aceste abuzuri, presa românească din Țară nu putea face mai mult decât să-i încurajeze pe ardeleni și să le ridice moralul, clamând așa cum făcea ziarul *Națiunea* din București, că românii din România liberă au datoria „să-și ridice vocea când văd că frații lor sunt lipsiți de nutremântul minții și inimii lor, și dacă nu putem pentru moment face altfel, cel puțin să le spunem că aici în România liberă, ei nu sunt uitați”¹⁹.

¹⁵ *Observatorul*, VIII, nr. 17 din 11 martie/27 febr. 1885, p. 68.

¹⁶ *Unitatea națională*, I, nr. 5 din 20 dec. 1885, p. 2.

¹⁷ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de doc. a Min. de Int. de la Budapesta*, cutia 9/1885, nr. 1259/1884 și 78/3 ian. 1885. Cf. și 1312/84.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 308.

¹⁹ Apud *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 52 din 6 (18) martie 1885, nr. 2, *Voci române*.

II. Cealaltă carte, marcând de data aceasta a o sută aniversare de la moartea lui Horea se intitula simplu *Horea* nuvelă istorică originală de I. Pop-Florantin. Nu era o lucrare literară ieșită din comun. Se inspira în principal din documentele publicate de N. Densușianu și era de fapt chiar o punere în dialog a acestora²⁰. Stilul romantic, patriotic exaltat putea însă duce, după părerea autorităților, la deșteptarea sentimentelor naționale, motiv pentru care au și fost confiscate trei exemplare de la Rubin Patița din Alba Iulia, care apucase totuși să vândă 17 bucăți. Este interesant de remarcat că în ordinul de percheziție nr. 2778/L.f. din 4 august 1885 împotriva lui Patița²¹, Horea era numit „dușman al patriei”! Dacă după o sută de ani de la evenimente, într-un act oficial, Horea mai era calificat astfel înseamnă că starea de spirit a autorităților era foarte proastă.

Avocatul deținător și colportor al acestei „ultra-periculoase” scrieri a și fost condamnat la 6 săptămâni închisoare. Cu mare greu, după nesfârșite proceduri juridice, abia în 30 martie 1886 a reușit să preschimbe această sentință privativă de libertate în amendă de 150 fl.

Era atât de strașnică supravegherea la care erau supuși intelectualii români din Transilvani, încât atunci când I. Pop-Florantin, autorul năpăstuitei cărțului îi scrie avocatului Rubin Patița exprimându-și regretele pentru condamnarea sa, deși o face pe altă adresă (a protopopului Tordășeanu din Alba Iulia), scrisoarea este confiscată la poștă, deschisă de procuror și după 3 zile înapoiată destinatarului cu apostila: „S-a deschis de autoritate”²².

²⁰ *Observatorul*, VIII, nr. 14 din 28/16 febr., p. 56.

²¹ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 165 din 26 iul. (7 aug.) 1885, p. 2.

²² *Ibidem*, nr. 212 din 24 sept. (6 oct.) 1885, p. 2.

Tânărul organ de publicitate a lui Slavici, *Tribuna*, urmărind și el evoluția procesului lui Rubin Pațița, îl încuraja pe acesta asigurându-l că nu se va înspăimânta nimeni din pricina pedepselor, iar Pațița însuși se va bucura de „îndoită stimă și iubire a connaționalilor săi”²³.

O prigoană largă este dezlănțuită împotriva cărții lui Florantin mai ales în comitatul Albei Inferioare, unde în iulie 1885 este confiscată de la judele comunal din Cut, iar vicecomitele ordona notarilor „a pândi în toate comunele după această carte, căci nu este iertată citirea ei”²⁴. S-a confiscat de la mai multe persoane în Bozu. Scopul perchezițiilor, potrivit părerii corespondentului *Gazetei Transilvaniei* ar fi fost „terorizarea cărturarilor români de la sate!”.

De remarcat că mișcarea daco-română aflându-se în anii ei de revirement, doi înalți funcționari din Deva, un inspector și un vicespan, Réthy Lajos și Barcsay Kálmán, au primit tipărituri semnate de mână „Iredenta română”, în care erau invitați să se aboneze la *Viața lui Horea*²⁵ de I. P. Florantin, fapt considerat de o gravitate deosebită de Ministerul de Interne al Ungariei.

Oricum, românii erau nemulțumiți și acuzau autoritățile că în țară se măsoara cu două măsuri; una pentru națiunea dominantă din punct de vedere politic, alta pentru celelalte naționalități; deoarece prima își putea etala în librării scrierile personalităților neamului lor, pe când celelalte naționalități cum erau și românii, nu aveau voie să publice și să citească cărți în genul celor despre Horea, deoarece în caz contrar asupra lor se dezlănțuia o adevărată vânătoare care se încheia cu confiscări, amenzi și condamnări la închisoare.

Bănuim totuși că volumele care au mai reușit să pătrundă pe diverse căi în Transilvania au fost bine ferite de ochii dușmănoși.

²³ *Tribuna*, II, nr. 191 din 23 aug. (4 sept.) 1885, p. 762.

²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 159 din 18 (30) iulie, 1885, p. 2.

²⁵ *Ibidem*, nr. 200 din 8 (20) sept. 1885, p. 1.

III. Cu *Martirii libertății* a lui Ioachim C. Drăgescu, aceeași istorie.

În lucrarea *Versuri contemporane despre răscoala lui Horea*²⁶ a fost considerată ca o reparație a cărții lui Drăgescu, editată în 1867, sub titlul *Noaptea carpatine*. Eroarea a fost preluată și de Gh. Bartoș în *Bibliografia răscoalei lui Horea*²⁷, unde și el o consideră drept o reeditare a acelorași *Noapți carpatine*, când de fapt ea este un rezumat restrâns pe 63 de pagini a părții a doua a vechii cărți, adică a paginilor de la 101 la 268. Tendința broșurii lui Drăgescu era net daco-românistă, având frecvente referiri la situația anului 1884.

Merită să reținem că I. C. Drăgescu aduce aici amănuntul de sorginte memorialistică, acela că în armata țărănească a lui Horea a luptat dându-și viața și un strămoș al generalului Magheru.

Tribunalul de presă din Budapesta declară și această carte indezirabilă, dușmănoasă statului, iar Ministerul de Interne, prin rescriptul din 13 noiembrie 1885²⁸, ordonă tuturor autorităților țării obligativitatea „confiscării acelei broșuri”²⁹. La începutul anului 1886 în toată Transilvania se răspândește o nouă circulară, până jos la notari, care, după cum li se cerea, trebuiau să facă cercetări minuțioase în toate satele aparținătoare notariatului respectiv, pentru a găsi această broșură și a o confisca³⁰.

IV. *Albumul lui Horea, Cloșca și Crișan*, intitulat *Centenarul revoluției române de la 1784* nu are nici el o soartă mai bună. Apariția cărții face parte din acțiunile omagiale aduse de tinerii ardeleni refugiați la București, ce doreau ca și în acest fel să sărbătorească aniversarea celor 100 de ani de la eveniment. Centenarul devenise el

²⁶ D. Prodan, în *Analele Arhivei de Folklor*, VI, 1924, p. 5-32.

²⁷ Gh. Bartoș, *Răscoala lui Horea, bibliografie analitică*, București, 1976, p. 126.

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, XLVIII, nr. 247 din 1885, 6 (18) nov., p. 2.

²⁹ *Tribuna*, II, nr. 254 din 6/18 nov. 1885, p. 1015.

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, XLIX, nr. 11 din 15 (27) ian. 1886, p. 2.

Însuși expresia unei adevărate mișcări al cărei suflet erau membrii societății „Carpații”, cunoscuții Secășanu și Ocășanu, cu ajutorul substanțial al lui C. C. Dobrescu și al socialistului C. C. Bacalbașa. *Albumul* oferea o imagine virulentă a luptei declarată deschise, cu arma în mână, pentru unirea Transilvaniei cu România. Se consemna în documentele Ministerului de Interne că aici „Ardealul este deja numit Țară Românească”³¹.

În paginile acestuia se publică tot ce putea irita mai mult autoritățile ungare, de la poezii, proză, documente și până la anecdote, toate subliniind dorința românilor pentru unitate chiar recurgându-se de pe acum, din 1884, la lupta armată. Pe alocuri se folosesc din păcate unele expresii naționaliste care dăunează cu frumusețea etică a marelui ideal.

Broșura este mult lăudată de gazetele românești din Transilvania³², dar condamnată de *Neues Wiener Tageblatt*³³ și alte ziare străine care vedeau în *Album* și în celelalte manifestări închinată răscoalei și martiriului conducătorilor ei, doar aspectul atâțării spiritului de eliberare națională prin luptă armată, nu și justetea acestei cauze.

Între materialele din *Album* se află și unul deosebit de interesant, o poezie puternic influențată de ideile iredentiste, semnată de G. Chernbach (student moldovean la facultatea de drept din București), poezie care încă din mai 1884 avea mare căutare și se vindea tipărită pe foi volante în capitală, sub pseudonimul Gheorghe din Moldova. Poezia chema la luptă pentru unitatea românilor,

³¹ A.N.D.J. Cluj, *Colectia de doc. a Min. de Int. de la Budapesta*, cutia 9/1885, nr. 1070/85.

³² *Telegraful român*, XXXII, nr. 123 din 20 oct. (1 nov.) 1884, p. 493. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 203 din 26 oct. (7 nov.) 1884, p. 3.

³³ Apud *Gazeta Transilvaniei*, nr. 167 din 13 (25) sept. 1884, p. 2.

anticipând mărețul eveniment: „Și cu drag pe-a lumii hartă,/ Azi privirea noastră cată/ Țările ce au să-nchege Dacia neatârnată”. Suprema cerință unitate de acțiune: „Și-ori-ce dușmănie piară/ Din hotar până-n hotar,/ Între robii din lăuntru/ Și-ntre robii din afară”. În final cere românilor să se obișnuiască cu gândul sacrificiului suprem dacă vor să trăiască liberi³⁴.

Și față de *Album* actele Ministerului de Interne de la Budapesta aveau cuvinte aspre; iată câteva care nu necesită comentarii: „O asemenea carte trebuie arsă imediat acolo unde se găsește”³⁵. Iar când alături de cartea lui Densușianu și alte câteva, în transportul confiscat de la librarul Klein Mór junior, din Arad în vara lui 1885 va fi găsită și broșura *Centenarul revoluției române de la 1784*, se specifică limpede că aceasta face parte dintre cărțile „prevăzute a fi confiscate” fiind trimisă de urgență, cu actele însoțitoare, Ministerului de Interne pentru a se lua „măsuri în vederea distrugerii” acesteia³⁶.

Iată așadar, cum toate cele patru cărți, apărute la aniversarea centenarului revoluției populare de la 1884-1885 au avut mai mult sau mai puțin același destin: interzise, urmărite, confiscate, condamnate, arse. Era rezultatul unei politici îndreptate împotriva aspirațiilor naționale legitime ale românilor.

În fine, cele patru cărți au evidențiat cu și mai multă pregnanță viabilitatea și forța ideilor care le conțineau, provocând o adevărată panică în rândul autorităților care au depus toate eforturile pentru a împiedica răspândirea lor. Încă odată se confirmă adevărul că, ideile sunt mai tari și mai de temut decât baionetele.

³⁴ *România liberă*, VIII, nr. 2055 din 11 mai 1884, p. 3.

³⁵ A.N.D.J. Cluj, *Colecția de doc. a Min. de Int. de la Budapesta*, cutia 9/1885, nr. 1070/85.

³⁶ *Ibidem*, nr. 75139 din 14 dec. 1885.

XIV.
SĂRBĂTORIREA „CENTENARULUI HOREA”
(1784-1884),
SIMBOL AL LUPTEI PENTRU
UNITATEA ROMÂNILOR*

La 1884 se succedaseră deja 100 de ani de la seismul social cu implicații naționale al răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan, dar reverberațiile neîmplinirilor și nemulțumirilor pe care anii nu le-au șters, și pe care dualismul austro-ungar le resuscita într-o formă mai rafinată, mocneau adânc în frustratul spirit românesc.

Regimul „mâinii de fier” a lui Tisza Kálmán devena din zi în zi tot mai sufocant, lovind în presa, școala, cultura și dezvoltarea economică a românilor din Transilvania, crezându-se a fi la adăpost prin aderarea nefirească dar inevitabilă a României la Tripla Alianță în 1883.

În ciuda opresiunii guvernanților și a unei afișate indiferențe a guvernului de la București, formal aliat al Austro-Ungariei, dorința nestăvilită de a cinsti memoria celor trei luptători pe tărâm social și național, concentrată în formula „Centenarul Horea”, a dus la o campanie susținută în timp și intensitate, conferind anilor 1884-85 atributul unei perioade deosebit de agitate în care s-a ajuns la arestări și persecuții, procese și complicații diplomatice.

* Publicat în: *Acta Musei Napocensis*, XXII-XXIII, 1985-1986.

Toate aceste neliniști se desfășurau pe fundalul demersurilor pentru celebrarea centenarului, vădit fiind că valorile și aspirațiile răscoalei de la 1784, perene în conștiința românilor, câștigaseră atunci, după 100 de ani, sensuri noi, mai adânci și mai bogate. Noile semnificații, mai ales naționale, veneau să alimenteze maturizarea mișcării dacoromâne, dând glas liber împlinirii visului de unitate, care prin larga sa extindere devenise o forță politică recunoscută atât de prieteni, cât și de adversari. În fruntea acestui curent politic ce cuprinsese ca un torent ambele versante ale Carpaților stătea gruparea tinerilor radicali emigrați din Transilvania în România, adepți înflăcărați ai ideii dacoromâne, uneori numită și iredentistă. Sensul cuvântului de sorginte italiană era folosit de membrii mișcării pentru a-și exprima într-o formă eclatantă aspirația ardentă a făuririi cu un ceas mai devreme a unui stat național unitar, prin adoptarea unor metode similare celor folosite la 1784, renunțând, cu alte cuvinte la lupta legală, parlamentară.

Greutățile și piedicile întâmpinate de cei ce voiau să sărbătorească concomitent „centenarul Horea” în România și Transilvania, deși aveau cauze diferite, au fost reale și serioase. Depășirea, atenuarea sau escamotarea impedimentelor drastic impuse de stăpânire s-au datorat solidarității opiniei publice a tuturor românilor - sprijinită de o parte a presei naționale. Mulți au înfruntat baionetele jandarmilor din Sălaj, Alba Iulia și Apuseni, iar alții au sfidat persecuțiile poliției din București.

Temerarii ce stăteau în fruntea acestei acțiuni de masă apărând demnitatea națională rosteau de data aceasta în numele sacralui

centenar că ora înfăptuirii unității naționale se apropia vertiginos și nu mai era decât o chestiune de timp.

Ioan Slavici întreba retoric în *Tribuna*: „Horea-Cloșca și unirea tuturor românilor într-un singur stat: ce au a face acestea una cu alta?!”¹ Răpunsul era că cele două probleme atât de deosebite aveau în comun elementul „frică” inspirat stăpânitorilor de conștiința nedreptății dominației lor. Într-un alt articol, tot Slavici constata că nu știe cu certitudine dacă Horea „S-a intitulat ori nu rege al Daciei”, dar că tinerii care s-au pribegit din Transilvania „țin cu orice preț, ca el să se fi intitulat așa, stăruie cu tot dinadinsul ca ideea regatului dac să fie națională română, pentru că aceasta e singura lor mângăiere”².

Odată cu stabilirea firelor care legau răscoala lui Horea de unirea românilor, atrăgea în continuare atenția cercurilor conducătoare că intensificarea oprimărilor după 100 de ani de la răscoală ar putea duce la explozia unei noi mâinii populare ce nu va mai putea fi controlată și dădea a se înțelege că ea va realiza tocmai acea „unitate temută” de stăpânitorii vremelnici.

Să urmărim deci cum s-a țesut planul acestei acțiuni, cum a fost proiectată și cum s-a desfășurat această nobilă mișcare sui-generis, cu întinse efecte dinamizante pentru societatea românească în mijlocul căreia se flutura pentru prima dată deschis, cu o asemenea vehemență, steagul inexorabilei unități.

¹ *Tribuna*, I, nr. 74 din 14/16 iul. 1884, p. 293.

² *Idem*, I, nr. 75 din 15/27 iul. 1884, p. 297.

Pentru românii din Austro-Ungaria, inițiativa sărbătoririi centenarului Horea a venit și din partea lui Pavel Rotariu, redactorul gazetei *Luminătorul* din Timișoara. În articolul „Întru memoria lui Horea”³ din 23 iulie 1883, Rotariu atrăgea atenția publicului român că în anul următor se vor împlini 100 de ani de când românii din Transilvania, fără îndemn, conducere și instruire din partea intelectualilor, au dat primul semn de reînviere, care trebuia comemorat pentru efectele lui folositoare atât pentru români, cât și pentru „frații maghiari cu cari avem să trăim în dragoste și frățietate”. Spera ca nimeni să nu se opună sărbătoririi evenimentului care a pus atât de relevant în evidență simțul de libertate și curajul poporului de a și-o recâștiga prin propriile forțe.

Stratagama, sau naivitatea, a fost prompt spulberată de furia presei guvernamentale. Astfel soarta centenarului părea deja pecetluită cu un an înainte. Dacă presa guvernamentală s-a pretat la o așa urgie de invective doar pentru exprimarea unei intenții, însemna că pătura conducătoare rămăsese surprinzător de sensibilizată la o distanță în timp atât de apreciabilă de eveniment, putându-se prevedea o reacție dură din partea ei.

Articolul lui Rotariu a fost etichetat de „agitatoric”, deoarece prin comemorarea eroilor neamului era acuzat de a intenționa să cultive virtutea și eroismul pentru „timpuri de trebuință”, dar presa intolerantă se întreba, care vor fi acele „timpuri de trebuință”? desigur, acest gen de educație nu putea fi îndreptat decât împotriva integrității coroanei Sfântului Ștefan.

³ *Luminătorul*, IV, nr. 56 din 16/28 iul. 1883, p. 1-2.

Din Iași, mult mai târziu, *Noua revistă* revendică primatul ideii organizării centenarului. Adnotând articolul periodicului ieșean, Gh. Secășanu face însă în *România liberă* o precizare demnă de toată încrederea datorită poziției sale de președinte al Societății „Carpații”: «Sunt doi ani de când Societatea „Carpații” a pus mai întâi pe tapet, în una din ședințele sale, chestiunea centenarului lui Horea»⁴. Informația indică deci o ședință din toamna anului 1882.

Un rol de frunte în inițiativa sărbătoririi centenarului Horea se pare a-l fi avut și *Dacia viitoare* de la Paris, despre care *Tribuna* susținea că: „ideea unei serbări a centenarului răscoalei de la 1784 s-a ivit mai întâi tot la Paris”⁵, lansată probabil de unul dintre cunoscuții tineri socialiști, Horea Rosetti. Deoarece *Dacia viitoare* a apărut abia la 1 februarie 1883⁶, primatul de necontestat al inițiativei revine de fapt Societății „Carpații”. De altfel, demersul lui Pavel Rotariu pare să fi fost tot de inspirație „carpatină”, dacă e să dăm crezare opiniei presei guvernamentale care-l încadra categoric între dacoromânii de frunte din Banat.

Dar indiferent de încercarea pedantă pentru a stabili cui i-a revenit mai întâi inițiativa, o reală importanță istorică are afirmația *României libere* care comunica faptul cum „cu inima am fost toți demult de o idee”, adică de aceeași părere. Și așa era, pentru că presa românească și numeroase grupuri sociale de dincolo și de dincoace de

⁴ *România Liberă*, VIII, nr. 2157 din 19 sept. 1884, p. 3.

⁵ *Tribuna*, I, nr. 76 din 17/29 iulie 1884, p. 301.

⁶ Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, I (1820-1906), București, p. 183.

Carpați s-au raliat cu mult entuziasm și speranță în a ridica steagul acestei sărbătoriri atât de dragi sufletului românesc avid de libertate socială și națională.

George Barițiu, susținând și el sărbătorirea centenarului, avertiza în *Observatorul* că „A nu face această serbare, ar însemna a ne arunca în foc toată istoria noastră, și aceasta numai ca să nu se supere guvernul”⁷. Răscoala de la 1784, mai spunea el, era tot atât de importantă pentru românii din Transilvania, pe cât era de importantă pentru francezi revoluția din 1789. Îi îndemna totodată pe conaționali să-i imite pe francezi în căldura cu care își serbează marile evenimente ale istoriei lor naționale.

Întâmplător sau nu, tocmai la Paris are loc prima manifestare jubiliară, la celebra Universitate Sorbona unde profesorul Alfred Rambaud reînvie în cadrul cursului său de istorie imaginile viguroase ale eroilor tumultuoasei răscoale de la 1784 din puțin pe atunci cunoscuta Transilvanie⁸.

Faptele nu se opresc însă la elevate comemorări științifice, departe, în străinătate, ori la declarații de intenții ca aceea din *Luminătorul*.

Societatea „Carpații” face din acțiunea sărbătoririi centenarului Horea o problemă de mândrie națională. Se alege o comisie ce va elabora un program potrivit căruia se va desfășura sărbătorirea. Centenarul va fi cinstit atât de către românii ardeleni refugiați în România, cât și de către autohtoni, căci se spune în comunicat: „faptele istoriei naționale ne privesc pe toți, oriunde s-ar fi petrecut”.

⁷ *România liberă*, VIII, nr. 2155 din 16 sept. 1884, p. 1-2.

⁸ *Luminătorul*, V, nr. 15 din 22 febr./5 mart. 1884, p. 1-2.

Arătând de ce acțiunea pornește din România, în comunicat se mai preciza cu îndreptățit scepticism că: „Cine știe cum se va putea sărbători în actualele împrejurări revoluția lui Horea în Transilvania. Demnitatea națională cere însă ca cel puțin sub scutul coroanei lui Mihai și Ștefan să ne gândim la faptele marilor martiri de la 1784, așa cum reclamă însemnătatea lor și datoria noastră de a nu uita pe cei ce mor pentru libertatea neamului românesc”⁹.

Avântul pentru sărbătorire a cuprins inimile cu adevărat românești nu numai de la București și Iași, ci din *toată țara*, ceea ce dădea speranțe organizatorilor că evenimentul va fi celebrat într-un mod demn de martirii eroi. Tinerii socialiști de la *Noua revistă ieșeană* comunicau fraților de peste Carpați că dacă pentru moment nu le puteau oferi vreun ajutor, cel puțin voiau să le arate prin această sărbătorire că nu i-au uitat, că inimile lor bat pentru dâșii, că aveau același cuget ca și ei; că românii din România liberă doreau unirea cu frații lor „într-un singur mănunchi”¹⁰.

Problema care mai era de lămurit consta în luarea și a unei hotărâri dacă să fie aniversată izbucnirea răscoalei ori execuția lui Horea și Cloșca. Ieșenii propun primul moment, deși societatea „Carpații”, ulterior, în *Unitatea națională*, organul ei de presă, va oferi spațiu tipografic în 1885 și manifestărilor închinare celor executați pe roată, după cum propusese de altfel și George Barițiu, în ciuda măsurilor autorităților care înăbușeau pe loc sau preîntâmpinau prompt orice tentativă de sărbătorire a răscoalei în Transilvania¹¹.

⁹ *România liberă*, VIII, nr. 1988 din 19 febr. 1884, p. 3.

¹⁰ *Idem*, nr. 2068 din 30 mai 1884, p. 2-3.

¹¹ *Observatorul*, VII, nr. 84 din 1 nov./20 oct. 1884, p. 338.

Programul propus la București era simplu, fără pretenții de pompă oficială. La 2 noiembrie 1884 românii erau îndemnați să sărbătorească cei 100 de ani de la izbucnirea răscoalei (data fusese comunicată unei delegații de tineri carpațini chiar de Nicolae Densușianu). În cadrul acestei sărbătoriri, „comitetul” înscrisese: 1) publicarea unui *album* la care urmau să colaboreze publicști și scriitori de dincolo și de dincoace de Carpați; 2) litografierea portretelor lui Horea, Cloșca și Crișan pentru a le răspândi în casele românilor; 3) organizarea unui banchet al tinerimii la București pe data de 2 noiembrie, la care să ia parte reprezentanți ai românilor de peste tot; 4) din venituri și contribuții să se înființeze un „Fond al lui Horea”, din care să se ajute acei dintre românii subjugăți ce ar cădea victime opresiunii¹².

Modest program, constata și I. C. Drăgescu, un mai vechi luptător pe terenul mișcării dacoromâne; atât de modest, încât guvernul de la Budapesta ar trebui să fie recunoscător autorilor lui pentru moderația ce și-au impus-o¹³.

Dar abia a fost publicat programul, că atât la București, cât și în Austro-Ungaria presa oficială s-a năpustit asupra lui ca la un act capabil să modifice cine știe ce raporturi de forțe în echilibrul european.

Bucureștiul legat de „alianță” era nevoit să cedeze pretențiilor monarhiei, care a cerut prin ambasadorul Mayr înăbușirea oricăror mișcări pentru sărbătorirea centenarului Horea¹⁴.

¹² *Românul*, XXVIII, nr. din 5 iulie 1884, p. 559. Cf. *România liberă*, VIII, nr. 2098 din 5 iulie 1884, p. 3.

¹³ *România liberă*, VIII, nr. 2112, din 22 iulie 1884, p. 2.

¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 116 din 10/22 iulie 1884, p. 2 și nr. 117 din 11/23 iulie 1884, p. 1.

„Alianța” era de fapt nenorocitul motiv pentru care guvernul și ziarele sale din București demonstau că serbarea ar putea produce mari încurcături statului față de puternicul vecin. E adevărat, se spunea: „Apelul este plin de sentimentalism” dar, „este el și patriotic în împrejurările actuale?”. În ultimă analiză, opinia publică era destul de dezorientată: era „patriotic” să rezisti presiunii, sau, dimpotrivă, era „patriotic” să cedezi?! Și iată centenarul devenit aproape „problemă europeană” gata să periclitizeze stabilitatea și pacea în Balcani!¹⁵

Poziția guvernului Brătianu este rapid însușită de tânăra *Tribună* de al Sibiu, care în felul ei voia să dea ajutor guvernului românesc, încercând totodată și să evite dezlănțuirea unei prigoane masive împotriva românilor din Transilvania, căci, arăta ea: „Guvernul prin organele sale oprește serbarea: își pune oamenii să pândească după români și să miroase nu cumva au de gând să se întrunească spre a serba centenarul”¹⁶, deci, să se renunțe la serbare, deoarece „prea suntem agitați - zicea tot *Tribuna* -, prea suntem necăjiți, prea suntem dispuși la mișcări violente, și serbarea nu poate decât să înăsprească încordarea nenorocită ce există între noi și”¹⁷ stăpânitori. Nu de aceeași părere era însă *Gazeta Transilvaniei*, *Observatorul* și *Luminătorul*.

Cel ce va răspunde cu puritate și demnitate intransigentă la vânturarea de către presa guvernamentală a doctrinei că adevărat patriot este acela care cedează din rațiuni de stat, concepție acreditată la București, dar și la *Tribuna*, va fi tot I. C. Drăgescu.

¹⁵ *Telegraful*, București, nr.3639.

¹⁶ *Tribuna*, I, nr.155 din 24 oct./5 nov. 1884, p.617.

¹⁷ *România liberă*, VIII, nr.2112 din 22 iulie 1884, p.2.

Patriotismul autentic, afirmă el, nu este acela al unor căpătuți și ajunși, pentru care patria e doar acolo unde le merge bine, ci acela al înflăcăraților idealști, asemenea celor ce au făcut din Italia sfâșiată o patrie mare, una și nedespărțită. Or, pentru români tocmai asemenea inimi ardente și generoase „vor fi trebuincioase în marea zi a probelor și luptelor”¹⁸.

„Din toate părțile - mai spunea el - ni se recomandă prudență, tact, un patriotism tăcut, rece, mărginit: ni se spune că sunt manifestări care compromit țara și viitorul ei. Vorbele sunt prudente, diplomatice, dar adevăratului patriotism cine-i poate pune limită?”

În consecință, reafirmă Drăgescu, „Anul 1784 este o dată însemnată în viața poporului român, ziua de 21 octombrie [2 noiembrie] este o sărbătoare națională; a o uita este a uita trecutul, a ne face nedemni de viitor” [...] „Vom serba centenarul și vom da tributul nostru de recunoștință, de admirație și dragoste umbrelor sfinților martiri Horea, Cloșca și Crișan și tututor celor căzuți cu ei pentru o cauză sfântă: ne vom închina memoriei lor, vom binecuvânta numele lor și din exemplele lor vom culege puteri noi în lupta pentru progres și pentru reconstituirea naționalității noastre”¹⁹.

După această lecție de patriotism. Însușită de largi cercuri ale ardelenilor emigrați și de tot mai mulți români autohtoni, poziția guvernului Brătianu devenea extrem de delicată, aflat între presiunile Austro-Ungariei și presiunile propriei opinii publice.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

În Țară se sărbătorește totuși cu mult entuziasm și avânt centenarul răscoalei. La București intervine și amestecul poliției, dar, voit sau nu, ineficient. La Craiova sărbătoarea e liberă și sclipitoare - se adună și o importantă sumă de bani pentru o școală din Transilvania. Grandios se sărbătorește centenarul la Iași, presa fiind de acord că de la 1859 capitala Moldovei n-a mai asistat la o manifestare atât de măreață. Tot ce avea Iașul mai distins a participat la sărbătoare, iar jurnalul *Națiunea* îi înștiința pe românii ardeleni că ideea unității s-a deșteptat în conștiința întregului popor român și că secolul care a dat unitatea Italiei și Germaniei va oferi speranțe întemeiate și celorlalte popoare care „mai sunt sub asupritori străini”²⁰.

La Galați, C. Ressu ține o cuvântare aprinsă despre starea românilor ardeleni la 1784²¹. Cu sobrietate centenarul se mai sărbătorește la Brăila și în alte localități mai modeste, ba chiar și în unele comune.

Dacă în Țară se putea sărbători liber centenarul, cu mai mare sau mai mic fast (dar în nici un caz oficial), să vedem pe scurt cum se desfășoară această acțiune în Transilvania.

Dorința de a-l aniversa ca pe o măreață sărbătoare a fost judicios subliniată de *Neues Wiener Tagblatt*, care arăta că românii, pretutindeni în românescul Ardeal, vor să dea „memoriei [eroilor] lor obolul admirațiunii și adorării lor”, iar ziarele românești îi și sărbătorească pe „marii anteluptători ai ideii române de unitate”²².

²⁰ *Luminătorul*, V, nr. din 31 oct./12 nov. 1884, p. 4.

²¹ *Românul*, XXVIII, nr. din 24 oct. 1884, p. 954.

²² *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 167 din 13/25 sept. 1884, p. 2.

Serbările populare erau însă drastic interzise prin ordin ministerial, doar presa mai putea, în limitele cenzurii, desigur, să formuleze o parte din cele ce le gândea despre răscoala de la 1784. Bătrâna *Gazetă* cu întinerite elanuri publica în articolul comemorativ din 2 noiembrie [21 octombrie st.v.] 1884 mai multe păreri în această chestiune, subliniind în special că românii din Munții Apuseni „Cu cinci ani înaintea marelui revoluții franceze [...] au înălțat steagul libertății și s-au sculat în contra opresorilor lor pentru apărarea drepturilor omului”²³.

La încercări sau presupuse încercări de sărbătorire a centenarului răscoalei, guvernul Tisza reacționa prompt. Numai la zvonul că în Sălaj, pe dealul Drăguței se vor aduna 10-20.000 de români, Ministerul de Interne trimite de urgență 120 de jandarmi care au patrat și au păzit împrejurimile timp de mai multe zile²⁴.

În Caransebeș se fac arestări și procese cu ocazia serbării de 3/15 Mai, crezându-se că a fost asimilată cu „centenarul Horea”, dar mai ales pentru că după serbare s-a jucat hora, pe care oficialitatea o considera o manifestare închinată lui Horea. Rezultatul a fost că românii care și-au petrecut acest mai în „Valea Raiului” au schimbat numele locului în „Valea lui Horea”²⁵.

Tinerii români de la Universitatea din Budapesta au vrut să serbeze centenarul în cadrul Societății „Petru Maior”. Intenția a fost drastic suprimată²⁶.

²³ *Idem*, nr. 199 din 21 oct./2 nov. 1884.

²⁴ *Luminătorul*, V, nr. 44 din 3/15 iun. 1884, p. 4.

²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 200 din 23 oct./4 nov. 1884, p. 2.

²⁶ *Idem*, nr. 206 din 31 oct./12 nov. 1884, p. 2.

Pe scurt, guvernul era hotărât să curme, constituțional sau nu, de la rădăcină, orice mișcare în ceea ce privește centenarul lui Horea. Toți comiții supremi au primit de la Budapesta dispoziții confidentiale, că, oriunde s-ar ivi în Transilvania vreo mișcare pentru sărbătorirea memoriei lui Horea și Cloșca, să intervină imediat cu forța armată pentru a o înăbuși²⁷.

Nu mai rămânea deci un teren prea larg pentru a împlini această acțiune și e semnificativă exasperarea unui brașovean, care, confruntat cu atâta intoleranță, îi scria lui George Barițiu: „Amintirea martirilor poporului, cu intimidări și amenințări, nu vor șterge-o din piepturile românilor, din contră, ne vor face să-i sărbătorim cu pietatea care o merită, iar dacă nu ni s-ar permite a serba memoria faptelor și a morții lor violente ca victime ale libertății, atunci românii tot îi vor serba în inimile lor, dinaintea icoanei sacre, înaintea căreia ei aprind candela sau făclia de ceară în casele lor, în dumineci și sărbători”²⁸.

Deși trecut printr-un proces de presă din cauza unui articol închinat lui Horea, Cloșca și Crișan, G. Barițiu îndemna fără preget ca, dacă nu a fost întru totul posibilă sărbătorirea izbucnirii răscoalei, măcar centenarul morții năpraznice a lui Horea și Cloșca să fie sărbătorit după cum se cuvine. Iată cuvintele sale: „românii să sărbătorească amintirea primului veac de la lupta lui Horea, în mod demn național, fără zgomot, fără a provoca și irita spiritele celor netoleranți”. Nu concepea amânarea sărbătoririi pentru centenarul

²⁷ *Luminătorul*, V, nr. 81 din 10/22 oct. 1884, p. 4.

²⁸ *Observatorul*, VII, nr. 57 din 30/18 iulie 1884, p. 230-231.

următor, deoarece, mai spunea el: „Noi românii să nu uităm că avem să sărbătorim primul centenar al lui Horea; [căci] un alt prim centenar nu-l vom avea nicicând, iar până la alt veac vor trece de-a rândul două, poate trei generațiuni. Și ce vor zice acele generațiuni la caz că noi nu vom serba centenarul? Alta nimic, decât că n-am existat, n-am știut să trăim în necazurile noastre ca un popor demn de fiii Romei. Și acesta destul blestem va fi pe noi”²⁹.

Acțiunea de sărbătorire a centenarului morții eroilor de la 1784 sub formă de parastase se va încerca să se desfășoare între zidurile bisericilor, ultimul refugiu național, dar și aici autoritățile interzic cu strășnicie acțiunea. Unde nu se respectau dispozițiile ministeriale, soseau jandarmii care-i scoteau pe români din biserici cu baionetele, așa cum s-a întâmplat în cele două biserici din Lupșa.

Acesta este deja un alt aspect al sărbătoririi centenarului, asupra căruia nu vom stăruii; vom încheia cu acțiunea moșilor din Sălciua, acțiune care ni s-a părut a fi deosebit de impresionantă.

Mai multe cete de jandarmi ocupau la 26-27 februarie 1885 muntele Găina. S-au așezat în posturi pentru a păzi Valea Arieșului ca să nu se poată face vreo demonstrație în memoria lui Horea, Cloșca și Crișan, ceea ce a dus la o acțiune populară spontană de o ingeniozitate surprinzătoare.

Sub ochii jandarmilor neputincioși datorită distanțelor, în seara zilei de 27 februarie, moși rămași necunoscuți, pe trei dealuri, înjghebară ruguri masive, și, în același timp, ca la un semnal, cele

²⁹ *Idem*, VIII, nr. 13 din 25/13 febr. 1885, p. 49-50.

trei ruguri de pe cele trei dealuri s-au aprins în coloane de foc ale căror vâlvătăi se înălțară către cerul limpede și sticlos al nopții de iarnă. De pe fiecare deal, izbucni pe rând, câte un strigăt puternic, care făcea să vibreze munții cu ecourile lui: „Întru memoria lui Horea!” se auzea de la un foc, „Întru memoria lui Cloșca!” se auzea de pe celălalt deal, și în fine, „Întru memoria lui Crișan!” se auzi de pe al treilea, și în cor, temerarii anonimi deteră glas urării „Trăiască opinca română!”³⁰, opinca fiind în mintea și în sufletul lor atât elementul de legătură dintre țăranul de la 1784 cu cel de la 1884, cât și elementul comun, de unitate al țăranului din Apuseni până-n Suceava sau din Craiova până-n Dâmbovița.

Și cu aceasta munții se potoliră pentru o vreme.

La 1884 și 1885 spiritul unității românilor aflat la cumpăna vremii a clocotit mai viu, cuprins de patimi nobile și străbune visuri mărețe, iar focurile aprinse de anonimii moți de la Sălciua în cinstea celor trei suflete ale martirilor eroi ai răscoalei de la 1784 vor lumina și mai intens idealurile rostite atât de limpede în apriga foaie dacoromânească *Unitatea națională* condusă de Gh. Secășanu: „să sădim în toate inimile idealul Unității celei Mari, desăvârșite, când Carpații nu vor mai fi un lanț ce strânge, ci un brâu ce susține - pentru neamul românesc”³¹.

Tot cu ocazia sărbătoririi acestui centenar care s-a bucurat de atâta venerație la toți românii, un „opincar” de asemenea rămas și el anonim scria, fără pretenții de stil, la *Gazeta săteanului*, adresându-se

³⁰ *Tribuna*, II, nr. 49 din 2/14 martie 1885, p. 195.

³¹ *Unitatea națională*, I, nr. 1 din 6 dec. 1884, p. 1.

celor ce încercau a îmbrăca trecutul în uitare, prezentul chinuit în ocară și viitorul ardelenilor de-atunci în vâl de moarte, făcând cu robustețe o profeție de vizionar lucid al logicii evoluției istorice care merită a fi citată: „nu e departe timpul - susținea el la 1884 - în care veți vedea în toate orașele dintre Tisa și Dunăre, statuia de bronz a lui Horea”³², în opinci, cu sarica pe umerii săi neîncovoiați, privind în zare cu ochii săi fulgerători.

Nu încapă îndoială că, așa cum rezultă din cercetarea noastră, momentul aniversării „centenarului Horea” nu a constituit o simplă festivitate, mai lesne ținută în Țară, ori mai greu realizată în Transilvania, ci a fost un moment însemnat al luptei naționale, punct de reper până la Memorand. Iar cei ce s-au avântat în tumultul sărbătorii, de la simplul țaran ce-și oferea modesta pomană de sufletul lui Horea și până la distinsul George Barițiu, au făcut-o sub simbolul luptei pentru unitatea românilor, luptă ce la un veac după răscoală s-a ridicat la un nivel nebănuit de înalt, de coerent și de cuprinzător.

³² *România liberă*, VIII, nr. 2149 din 7 sept. 1884, p. 3.

XV. ECOUL RĂSCOALEI DIN 1907 ÎN TRANSILVANIA*

În sufletul țaranului român din Transilvania, flăcările răscoalei de dincolo de Carpați au luminat în primăvara lui 1907 speranțe în realizarea justiției sociale dar și naționale. De la Gh. Doja, Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, tradițiile seculare de luptă pentru pământ și păstrarea ființei naționale se transmiseseră ca un nobil atavism generațiilor succesive și puțin a lipsit Transilvaniei ca 1907 să fie transformat într-un nou 1848.

Răscoala țăranilor din România și-a proiectat spectrul asupra tuturor claselor și păturilor sociale din Transilvania. Atitudinile, reacțiile diverse, pozitive, negative sau contradictorii ale acestora, oferă cercetătorului largi posibilități de analiză și interpretare. Mărturii ale viului ecou al răscoalei la țăranii din Transilvania sunt nenumărate, cuprinse în documente de arhivă, articole din presa vremii, corespondențe, memorii etc. Ne mulțumim să subliniem că influența răscoalei a fost mai puternică asupra frământărilor din Maramureș (elogiate de poetul maghiar Ady Endre), asupra mișcărilor argaților din Bihor și Timiș, sufocați de o lege care prevedea condiții de muncă ce reînviu fostele relații între feudali și iobagi¹. Împotriva acestei legi „despre servitori” au vorbit în parlament unii deputați români, iar presa românească o aprecia ca „... o lege pe

* Publicat în: *Familia*, seria a V-a, III (103), nr. 2 (18), februarie 1967.

¹ Șt. Pascu, *Unele aspecte ale problemei agrare, în Destrămarea monarhiei austro-ungare (1908-1918)*, București, 1964.

care mulți o cred greșită și rea”². După ce în 1906 grevele de seceriș atinseseră apogeul, o nouă răbufnire se face simțită în vara anului 1907. Una dintre acestea a fost greva celor 240 de secerători de lângă Oradea de pe proprietatea lui Schwartz Márton³.

Multe organizații ale partidului social-democrat, ca cele din Oradea, Timișoara, Dej, Satu Mare, au sprijinit revendicările țărănimii în adunări la care luau parte țărani și muncitori români, maghiari și germani, ceea ce demonstra o autentică solidaritate.

Muncitorii se ridicau și ei mânuind aceeași armă clasică a grevelor. Acum, în 1907, putem număra nu mai puțin de 145 de mișcări greviste (sunt realități statistice). Numărul sindicatelor crește la 233, iar presa muncitorească se declară alături de țărănimea răsculată din România. Gazeta *Adevărul (Glasul poporului)*, organ social-democrat, apărut la Budapesta, pentru „poporul muncitor român”, își manifestă simpatia față de țărani în numeroase articole. Într-unul dintre ele se spune: „Țăranii desmoșteniți pe care îi numim noi proletarii sclavi albi din Moldova și-au împlinit cupa răbdării cea plină de lacrimi zadarnice - moldovenii s-au răsculat, moldovenii fac rebeliune și țara toată stă încremenită”⁴.

Intelectualitatea română se afla și ea în fierbere. Milita pentru revendicări democratice, împotriva măsurilor de deznaționalizare a guvernelor maghiare șovine și mai ales împotriva proiectului de lege al lui Apponyi.

² *Telegraful Român*, Sibiu, an LV, nr. 53 din 15/28 mai 1907, p. 217.

³ I. Cicală și A. Egyed, *Ecoul răscoalei țăranilor din 1907 din România în Transilvania*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, Ed. Acad. Române, 1957, p. 248-249.

⁴ I. Cicală, *Din istoria presei muncitorești din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, nr. VII, 1964, p. 277-278.

Așa cum pe țărani din România foamea și lipsa de pământ i-a ridicat la luptă, tot așa, pericolul deznaționalizării prin aplicarea legii lui Apponyi a ridicat la luptă mase ale poporului român din Transilvania. Participau la aceste mișcări, țărani, muncitori, mica burghezie, preoți, învățători, personalități ale intelectualității legate de popor. Scânteia, „lex Apponyi”, a reaprins cu violență focul luptelor naționale, căci ea amenința cu desființarea școlilor confesionale românești, slovace și sârbești, prin înlocuirea lor cu școli de stat a căror limbă de predare trebuia să fie limba maghiară. Întreaga presă românească a luat poziție. *Telegraful Român* atrăgea atenția asupra pericolului: „... trebuie să spunem că nici o primejdie mai mare n-a amenințat niciodată biserica și școala noastră, ca cea cuprinsă în legea contelui Apponyi. Proiectul acestea de lege, e, după convingerile noastre, mult mai jignitor pentru noi, de cum era nefericitul proiect al fostului ministru Berzeviczy, și el înseamnă nimicirea cu desăvârșire a școlii române”⁵.

Protestele românilor, sârbilor și slovacilor, semnate uneori de mii și zeci de mii de persoane, curgeau spre Budapesta și spre Viena, iar adunările de protest se terminau cu morți, răniți și arestați. Enumerăm câteva dintre aceste „adunări populare” care în martie și în aprilie aveau o rubrică fixă cu acest titlu. În 3 martie la Șiria, în 10 martie la Blaj, în 26 martie la Sibiu, în 30 martie la Alba Iulia, tot în martie la Arad și Nădlac, în 2 aprilie la Făgăraș. Adunarea din Beiuș convocată la 14 aprilie a fost dizolvată cu forță armată. Alte adunări s-au ținut sau au fost împrăștiate la Șomcuta Mare, Baia de Criș, Oravița și Orăștie.

⁵ *Ibidem*, nr. 16 din 13/26 febr. 1907, p. 66.

La adunarea de la Sibiu luaseră parte 3.000 de oameni⁶, la Arad tot câteva mii, iar la Blaj 4.000 de oameni. Aici s-a cerut printre altele, organizarea unei adunări de protest „a întreg-neamului românesc”. Oratorii își încheiau discursurile cu versuri din G. Coșbuc: „Tot una e, dac-ai murit/ Flăcău ori moș îngârbovit/ Dar nu-i tot una leu să mori/ Ori câne înlăntuit”⁷.

Cea mai grandioasă dintre adunările amintite, a fost poate cea de la Făgăraș unde au participat peste 10.000 de români. Se spunea acolo: „Cerem introducerea votului universal, fără restricțiune și votarea secretă pe comune, cerem libertatea presei și a întrunirilor publice, precum și introducerea dărei progresive”... Proiectul de rezoluție a fost „primit din partea adunării cu unanimitate și cu mare entuziasm. Se vedeau fețe udate de lacrimi de bucurie și ziceau cei mai bătrâni, că de la 48 nu s-a mai pomenit în țara Oltului o astfel de însuflețire pentru apărarea limbei, legei și neamului românesc”⁸.

Un mare răsunet și o întinsă circulație a avut-o mica broșură editată de Partenie Cosma (directorul băncii „Albina”) care recunoaște deschis multe adevăruri amare. Este intitulată „Răscoala țărănească în România”, inițial conținutul broșurii fusese publicat în *Telegraful Român* ca articol de fond⁹. P. Cosma acuză pe boieri că deși G. Coșbuc le atrăsese atenția asupra situației

⁶ *Ibidem*, nr. 29 din 15/28 martie 1907, p. 117.

⁷ *Tribuna*, Arad, an. XI, nr. 46 din 27 febr./12 martie 1907, p. 25.

⁸ *Telegraful Român*, nr. 33 din 24 martie/6 aprilie 1907, p. 135.

⁹ *Ibidem*, p. 133-134.

mizare a țaranului, „s-au făcut că nu pricep acest apel și ziceau că nu se potrivește cu stările din România, ci cu cele din Rusia”. Referindu-se la proiectul de reforme îl califică cu luciditate de economist: „Mare parte din acelea sunt numai măsuri *paliative*”. N. Iorga, remarcând articolul, notează că: „...face un strașnic rechizitoriu partidelor noastre și cere pentru țaran drept la pășune și pădure”¹⁰.

Presa din Transilvania, deși reproduce evenimentele ad literam după ziarele bucureștene lasă totuși să apară numeroase comentarii obiective, în care se dezvăluie adevărata situație, afirmându-se că „Mișcarea are un *caracter absolut social în specie agrar și e îndreptățită în contra mării proprietăți* (s.aut.). E o încercare violentă care se face pentru schimbarea actualei stări de lucruri”¹¹.

În paginile *Telegrafului Român*, N. Iorga (cu ocazia unei dezmințiri) își definește răspicat poziția sa față de răscoală în fața opiniei publice din Transilvania. Sfidând parcă întregul guvern afirmă: «Sunt liber să am sentimentele democratice cele mai hotărâte, să iubesc pe țaranul nostru fiindcă e așa de Român, așa de sărac, așa de nedreptățit, sunt liber s-o spun, sunt liber să predic această iubire fără ca vre-un guvern să aibă dreptul a-mi spune „până aici” sau: „dă-ți seamă”!» Îndreptățind parcă răscoala prin înțelegerea sa, încheie: „Încă odată, n-am nici un amestec în turburări, pe cari *le înțeleg* (s.aut.), fără să le fi provocat.”¹²

¹⁰ După *Telegraful Român*, nr.36 din 31 martie/13 aprilie 1907, p.147.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, an LXX, nr.59 din 15/28 martie 1907, p. 3.

¹² *Telegraful Român*, nr.41 din 12/15 aprilie 1907, p.167.

Se poate spune că seriozitatea cu care a fost privită răscoala țărănească din România, impulsul pe care l-a dat aceasta luptei naționale și sociale a poporului român din Transilvania, se înscrie în istoria provinciei românești ca un moment important, când mulțimile de români de aici, solidarizându-se cu cele din România, își vor manifesta tot mai deschis și tot mai intens *idealul de unitate națională* (s.n. - G.N.), în cadrul unui stat profund democratic, mult visata Dacoromânie.

Ecoul răscoalei din 1907 din România în Transilvania este și un exemplu de cum o mișcare cu specific social, poate declanșa sau impulsiona o mișcare cu specific național.

XVI.

GENEZA NOTEI LUI ROBERT LANSING DIN 5 NOIEMBRIE 1918 PRIVIND ASPIRAȚIILE DE UNITATE ALE ROMÂNIEI*

Unul dintre cele mai importante acte care au precedat și au dus la realizarea unirii Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, a fost nota guvernului Statelor Unite din 5 noiembrie 1918, semnată de secretarul de stat Robert Lansing.

Deși în general cunoscută, totuși, importanța ei nu a fost până acum îndeajuns subliniată, iar geneza ei nu a fost nici ea aprofundată. Subiectul merită însă tot interesul cercetării.

Emiterea acestei note a Guvernului american, hotărâtoare pentru destinele României, se leagă de activitatea neobosită a căpitanului Vasile Stoica, aflat în Statele Unite de mai multă vreme (vara lui 1917).

Deși pacea de la Buftea - București a consfințit înfrângerea României, spre sfârșitul războiului, aceasta își aduna toate forțele pentru a reîntra în luptă a cărei soartă se schimbase deja net în favoarea Antantei.

În Statele Unite, dr. N. Lupu, Al. Lahovary și V. Stoica, în august, septembrie și octombrie insistau pe lângă cercurile politice americane aproape din „om în om” să obțină un angajament sau o declarație de încurajare pentru România. Această străduință, declara Vasile Stoica în cunoscuta sa carte-document¹, îmi stăpânea

* Publicat în: *Acta Musei Porolissensis*, XXII, Zalău, 1998.

¹ Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926.

„întreaga mea activitate, mai ales după ce guvernul Statelor Unite recunoscuse oficial îndreptățirea aspirațiilor cehoslovace și iugoslave”². Lui V. Stoica îi săriră în ajutor reprezentanții respectivelor naționalități oprimate din Austro-Ungaria, care își uniseră forțele în Uniunea Medio-Europeană³, și care, în ședința ei din Philadelphia, la propunerea lui V. Stoica, adresă către guvernul american o moțiune redactată de acesta: „Uniunea Democratică Medio-Europeană considerând împrejurările create acum de curând în Ungaria de evenimentele războiului și de atitudinea hotărâtă a aliaților și a Statelor Unite și înțelegând pe deplin viitoarea dezvoltare a situației pe Dunărea de Jos și în Europa sud-estică, își exprimă dorința ca deplina recunoaștere să fie acordată aspirațiilor de libertate a celor patru milioane de români din Ungaria și Austria, a căror voință de a fi dezrobiți de jugul unguresc și austriac și uniți cu frații lor liberi din România a fost exprimată de regimentele lor de voluntari din Armata Română e exprimată azi de legiunile lor cari luptă umăr la umăr cu Aliații pe câmpurile de război din Franța, Italia și Siberia”⁴.

În 19 octombrie, V. Stoica prezintă un scurt memoriu asupra problemelor românești ministrului de interne Lane Franklin (pe care V. Stoica îl considera cel mai influent ministru din cabinetul președintelui W. Wilson).

Pe baza memoriului, V. Stoica relatează că a avut și o analiză amănunțită a problemei românești cu importantul ministru. Acesta îi

² *Idem, op. cit.*, p. 47.

³ *Idem, op. cit.*, p. 47-48.

⁴ *Idem, op. cit.*, p. 47-48. Moțiunea a fost preluată și publicată și de *Public Ledger* din 26 octombrie 1918.

și promise că la prima ședință a guvernului va aduce memoriul său în discuție.

În campania sa de a smulge guvernului american o declarație de simpatie și de susținere a idealurilor naționale ale României, V. Stoica va recurge și la o metodă des uzitată în acea vreme, aceea de a trimite telegrame guvernului american din partea sutelor de *societăți românești* care împânzeau America. În prealabil, V. Stoica se adresează printr-un apel discret respectivelor societăți și organizații românești sugerându-le ca de peste tot să expedieze telegrame președintelui W. Wilson și secretarului de stat Robert Lansing, în care să solicite recunoașterea Unirii tuturor românilor⁵. Pentru ca nu cumva societățile să trimită telegrame greșit concepute, a redactat chiar el aceste telegrame și le-a trimis societăților, urmând ca ele să completeze doar adresele și să le expedieze la Washington, așa încât, susține Stoica, Președintele și guvernul au și primit peste 300 de telegrame doar într-o săptămână, campanie ce a susținut eforturile sale și până la urmă a avut și ea rolul ei în emiterea notei din 5 noiembrie 1918.

În 24 octombrie căpitanul V. Stoica înmână un memorandum mai cuprinzător lui William Philips și dezbătu cu dânsul toată dimineața problema românească pe baza hărților și statisticilor pe care le pregătise.

Memoriul fusese redactat în 22 octombrie 1918 și poartă ștampila „Assistent Secretary” cu data de 23 octombrie 1918⁶. În 24, W. Philips

⁵ V. Stoica, *op. cit.*, p. 48.

⁶ National Archives, Washington, D.C., Microcopy 367, roll: 493. Index Biureau: 763.72.119/10456.

îi va transmite secretarului de stat (adică ministrului de externe Robert Lansing) rugămintea esențială din Memoriul lui Vasile Stoica, adică aceea de a exprima, oficial sau neoficial, simpatia și sprijinul față de românii din Transilvania.

Era o dorință ardentă din partea căpitanului V. Stoica deoarece avea semnale din țară că românii erau demoralizați tocmai pe când se pregăteau să reentre în război, iar propaganda inamică împotriva unirii Transilvaniei cu România se intensificase.

Cele două documente le-am depistat la Arhivele Naționale din Washington.

Memoriul confirmă necesitatea unui astfel de gest din partea guvernului american și îl și argumentează:

România a pierdut circa 800.000 de vieți (o zecime din numărul populației ei); a suferit distrugerii imense. Intervenția ei a ajutat la salvarea Verdunului, ceea ce a și fost recunoscut de Artisticide Briand.

Ținta României a fost de a elibera milioanele de români din afara granițelor sale.

Dorința românilor de a fi liberi și uniți cu România a fost demonstrată și de cei 100.000 de voluntari cu 1500 de ofițeri care au luptat în armata României. Azi luptă o legiune în Italia și alta în Franța. În Statele Unite se organizează o altă legiune.

În Transilvania domnește „liniștea spânzurătorilor” și guvernul maghiar înăbușe fără milă orice manifestare de viață românească. Se apreciază că în Transilvania și comitatele anexate au fost executați de autoritățile maghiare circa 15.000 de români.

Se impune deci un sprijin moral pentru toți românii a căror

problemă vitală era tocmai libertatea românilor din Ungaria și Austria. Se solicită deci o *declarație clară* din partea oamenilor de stat americani în favoarea întregirii națiunii române și libertatea tuturor provinciilor românești de a se uni cu România.

Aceasta cu atât mai mult cu cât cuvântarea senatorului Lodge care a arătat că America susține libertatea și unirea polonezilor, cehoslovacilor și iugoslavilor, însă în ce privește România a vorbit doar de „restaurarea ei” [în granițele dinainte de război], ceea ce a produs o impresie atât de descurajantă încât „ambasadorul Franței la Iași a telegrafiat la Washington pentru a [cere] informații explicative”.

Profitând de această situație, „Propaganda germană a folosit acest fapt în cel mai inteligent mod, răspândind credința că Aliații au abandonat România și cauza eliberării românilor din Austro-Ungaria”. Activitatea acestei propagande a fost ajutată și de condițiile de predare aliata impuse Bulgariei, care n-au inclus în teritoriile ce urmau a fi evacuate de trupele bulgare, provincia românească Dobrogea.

Descurajarea s-a adâncit și din cauza răspunsul lui Woodrow Wilson dat Austro-Ungariei în 18 octombrie care declară destrămat acest Imperiu. Deși în principiu îi includea și pe românii din Imperiul dualist, nementionând și această națiune împreună cu iugoslavii și cehoslovacii între națiunile ce trebuiesc a fi eliberate de sub jugul austro-ungar, a făcut o impresie foarte dureroasă românilor, în special asupra românilor transilvăneni în Franța, Italia și Statele Unite, și după toate probabilitățile va face o impresie și mai dureroasă asupra românilor din Transilvania și România, unde germanii și ungurii

vor încerca să explice aceasta ca o dezaprobare a luptei pentru libertate a românilor”.

Acest discurs a și provocat scrisoarea deschisă a lui Traian Vuia, publicată la Paris în revista Comitetului Român Național, *La Transylvanie*⁷.

Și această stare de spirit este produsă tocmai în momentul în care România se pregătește să reintre în război, ori tocmai acum România are nevoie de încurajare și ajutor!

După ce România a fost forțată să facă pace, arată V. Stoica, „unica speranță a românilor pentru salvarea lor a fost America”. Deci V. Stoica proprune guvernului Statelor Unite în Memorandumul său două soluții esențiale: „1. O declarație în favoarea eliberării românilor din Ungaria și Austria și a unirii lor cu România” și 2. aprobarea organizării Legiunii române pentru a fi dusă să lupte în România. Cel de al doilea punct l-am tratat în altă lucrare⁸. Primul punct a avut șansa să fie luat în considerare ca foarte serios de către autoritățile americane, care vor și acționa în acest sens. Iată ce scrie cu referire la punctul 1 William Philips, către ministrul de externe (secretarul de stat) Robert Lansing: „Stimate d-le Secretar, Însărcinatul cu afaceri al României și căpitanul Stoica, Președintele Ligii Naționale a Românilor [din Statele Unite] m-au invitat adeseori să rog Departamentul, oficial sau neoficial, să-și exprime simpatia față de românii din Transilvania. Ei își imaginează că românii sunt foarte mult descurajați de omisiunea din partea noastră a oricărei

⁷ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 323-324.

⁸ Gelu Neamțu, *În America pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. S.C. „Dageron Impex” S.R.L., Cluj-Napoca, 1997, p. 111-139.

referiri la români ca una dintre naționalitățile oprimate din Imperiul Austro-Ungar. Această omisiune, asociată cu recenta declarație a senatorului Lodge este larg vehiculată în România de elementele germane cu scopul direct de a dovedi că Statele Unite au pierdut orice interes pentru bunăstarea românilor. Starea de spirit astfel creată într-un moment când România își recâștigă spiritul ei de luptă, îmi pare foarte nefericită, pentru că nu este adevărat că acest guvern a abandonat România”.

În final, William Philips propune: „Ași putea pregăti o foarte scurtă declarație” dacă ați dori eventual să o citiți în fața unei delegații de români. Și încheie cu prudență diplomatică astfel: „Simt cinstit că în momentul de față este foarte multă nevoie de ceva și că noi am putea găsi un remediu fără să ne angajăm în vreun fel la viitoarele aranjamente teritoriale”.

Recomandarea către Secretar este datată 24 octombrie, ceea ce înseamnă că lucrurile se desfășurau rapid.

V. Stoica rugase pe William Philips să îi aranjeze o audiență la Președintele Wilson, dar nu s-a putut deoarece era foarte solicitat în acea perioadă de sfârșit de război. Motivul, același: era hotărât cu toată energia a obține o declarație în favoarea României, înainte ca tratativele de pace începute cu Germania să fie duse la bun sfârșit.

O copie a Memoriului o prezintă și lui William Bullitt.

În 31 octombrie 1918 V. Stoica mai prezintă un memoriu, de data aceasta, personal ministrului de externe R. Lansing. Presupunem că și acest memoriu să fi avut un conținut similar cu cel anterior (dacă nu va fi fost chiar acela), deoarece V. Stoica însuși consemna că în cuprinsul său „*Ceream ca Statele Unite să facă o declarație hotărâtă*”

*de aprobare a aspirațiilor noastre de unitate națională*⁹ și preciza totodată că deoarece românii li se dădea de înțeles că au pretenții prea mari, în același memoriu cerea ca „*Statele Unite să ne aprobe aspirațiile în principiu*” deoarece, desigur, stabilirea granițelor se va face la Conferința de Pace.

V. Stoica a obținut promisiunea ministrului că memoriul său va fi luat în serioasă considerare.

La 1 noiembrie sosiră știri despre situația din Transilvania și despre declarația lui Al. Vaida-Voevod din 18 octombrie 1918 făcută în parlamentul de la Budapesta și care în fapt era *declarația de independență a Transilvaniei*. V. Stoica a fost acela care a dat oficialilor americani explicații și lămuriri despre această declarație.

În 2 noiembrie 1918 V. Stoica se mai întâlnește o dată (la o masă comună cu mai multe personalități) cu W. Philips și are din nou o lungă convorbire cu el.

Iată deci cum drumul către declarația mult dorită era în sfârșit deschis. Promisiunile se împlineau cu seriozitate. În ședința guvernului american din dimineața de 4 noiembrie fu discutată atitudinea Statelor Unite față de România. După masă, V. Stoica fu invitat de William Bullitt la ministerul de externe (Departamentul de Stat) și întrebat: „cam ce aș dori eu să se pună într-o declarație precum cerusei în memoriu?”. Cei doi s-au înțeles asupra *notei* cunoscute, care, stilizată de W. Bullitt, fu prezentată în ședința cabinetului american din 5 noiembrie 1918, care fu primită aproape fără nici o schimbare și la orele 5 după masă, fu radiotelegrafiată guvernului român de la Iași.

⁹ V. Stoica, *op. cit.*, p. 49.

În 6 noiembrie 1918, Associated Press publica următorul comunicat, reprodus de întreaga presă de limbă engleză din lume: „Washington D.C., 6 noiembrie 1918. Guvernul Statelor Unite a promis astăzi că prin influența sa va da României tot sprijinul ca această țară, în conferința păcii generale, să-și câștige justele sale drepturi politice și teritoriale. România întotdeauna a sperat o reunire cu frații săi din Transilvania, ținută între granițele Imperiului Austro-Ungar. Asigurarea de simpatie și ajutor din partea Statelor Unite s-a dat astăzi într-un mesaj al Ministerului de Externe către legațiunea americană din Iași, trimis într-o cablogramă, spre a fi transmis guvernului român”. Mesajul este următorul: „Guvernul Statelor Unite a avut neconținut în vedere viitoarea fericire și integritatea României ca țară liberă și independentă și încă înainte de a exista starea de război între Statele Unite și Austro-Ungaria președintele a trimis Regelui României un mesaj de simpatie și apreciere. De atunci încoace, împrejurările s-au mai schimbat și prin urmare președintele dorește să vă informeze că guvernul Statelor Unite nu pierde din vedere aspirațiunile neamului românesc, atât din afara cât și din lăuntru granițelor Regatului. A fost mărturie la luptele, suferințele și jertfele aduse de acest neam pentru dezrobirea sa de dușmani și apăsători. Guvernul Statelor Unite simpatizează adânc cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiunile românilor de pretutindeni și nu va neglija să-și întreprindă la timpul potrivit influența sa, ca justele drepturi politice și teritoriale ale neamului românesc să fie obținute și asigurate față de orice năvălire străină¹⁰ .

¹⁰ *Idem, op. cit., p. 50-51. Cf. Desăvârșirea Unității Naționale-Statale a Poporului Român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, III, Ed. Șt. și Enciclopedică, București, 1986, p. 45-47.*

Nota guvernului american, semnată de (secretarul de stat) ministrul de externe Robert Lansing a produs o bucurie imensă la românii din Statele Unite, dar mai ales la românii de acasă, din Transilvania și România.

Nota guvernului american a fost tipărită pe exemplare de hârtie colorată în roșu-galben și albastru și aruncată din aeroplane pe vechea linie a frontului, fiind popularizată și în Transilvania.

Un astfel de act, venit din partea Statelor Unite, una din puterile Aliate învingătoare, echivala pentru români cu o consfințire hotărâtoare a idealurilor lor de unitate națională, înfăptuindu-se astfel visul secular al realizării Dacoromâniei (România Mare) în granițele sale etnice.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse inedite

I Arhivele Naționale Române

1. Direcția Județeană Cluj: Colecția de documente a Ministerului de Interne al Ungariei.

II Arhiva Istorică a Filialei Cluj a Academiei Române

Fond Ioan Micu Moldovan (Azi la Arh. Naț. Dir. Jud. Cluj).

III Biblioteca Universității "Lucian Blaga" din Cluj-Napoca

1. Fond Francisc Hossu Longin
2. Fond Gh. Pop de Băsești (Azi la A. N. D. J. Cluj).

IV Biblioteca Academiei Române (București)

1. Manuscrise Românești: 1005, 1006, 1007; 1060.
2. Fondul G. Barițiu.
3. Fondul Al. Roman.
4. Arhiva Al. Roman.

V Biblioteca Centrala de Stat (București)

1. Fondul Magheru.

VI Biblioteca Municipiului Oradea

1. Fond documentar, V 2001. Petru Dejeu

VII Muzeul Județean Brașov

1. Arhiva Mureșenilor.

VIII Arhiva Institutului de Istorie "George Barit" Cluj-Napoca

Colectivul de publicare a documentelor revoluției din Transilvania de la 1848-1849 – foto și xerografii. Colecția de documente transcrise 1848 "S. Dragomir".

IX Arhivele Naționale Maghiare (M.O.L), Budapesta
Fond G.P. și G.Pr.

X National Archives, Washington D. C.
Microcopy 367 roll. 493. Index Bureau.

B. Surse editate

1. *Anul 1848 in Principatele Române. Acte și documente II*, București, 1902.

2. Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe doua sute de ani în urmă*, II, Sibiu, 1890.

3. Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București 1967.

4. Dragomir, Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, V, Cluj, 1946.

5. Hodoș, Nicolae, Ionescu Al Sadi, *Publicațiile periodice românești*, I, București, 1913.

6. Maiorescu, Titu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, București, 1925.

7. Păcățian, T.V., *Cartea de aur*, IV; VII, Sibiu.

8. Pavel, Teodor, *Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația puterilor centrale (1878-1895)*, vol.I-II, Ed. Facla, Timișoara, 1986.

9. Pop, Augustin Z. N., *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959.

10. *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, III.

C. Presă

1. *Albina*
2. *Amicul popoprului* (1867)
3. *Amicul școalei*
4. *Concordia*
5. *Dimineața* (București 1919)
6. *Familia*
7. *Federațiunea*
8. *Gazeta Transilvaniei*
9. *Libertatea* (Oraștie)
10. *Luminătorul*
11. *Națiunea*
12. *Neamul românesc*
13. *Noua revistă* (Iași)
14. *Observatorul*
15. *Revista Carpaților*
16. *România Liberă*
17. *Românul* (Arad)
18. *Românul* (București)
19. *Telegraful român*
20. *Traian*
21. *Tribuna* (Arad)
22. *Unitatea națională*

D. Cărți, studii și articole

1. Abrudeanu, Ioan Rusu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, [1930].
2. Bacalbașa, C., *Bucureștii de altă dată 1885-1901*, București, 1928.
3. Bădescu Scipione, I., *Coroana României. Poezii*, București, 1881.
4. Bartoș, Gh., *Răscoala lui Horea, bibliografie analitică*, București, 1976.

5. Bozdog, I., *Statul polițist*, Extras din "Gazeta Transilvaniei", 1943-1944, p. 15.
6. Brătescu G., *Un student patriot de acum un secol, Ioachim C. Drăgescu*, în Spitalul, LXXXIV, nr. 1, 1971, p. 27-32.
7. Bunea, Aurelia, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din 1848-1849*, în Anuarul Inst. de Ist. Cluj, 1969, XII, p. 17-52.
8. Cheresteșiu, V., *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966.
9. Cicală, I., Egyed, A., *Ecoul răscoalei țăranilor din 1907 din România*, în Transilvania, în Studii și referate privind răscoalele țăranesti din 1907, București, 1957.
10. Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968.
11. Dăianu, Ilie, *Forțele latinătății regeneratoare. Un suflet eroic uitat: Dr. Ioachim C. Drăgescu*, în România eroică, nr. 8, Cluj, 1938.
12. Dan, M., Teodor, P., Răduțiu, A., *Ideea de unitate a poporului român oglindită în istoriografie*, în An. Inst. de Ist. Cluj, XI, 1968, p. 46.
13. Densușeanu, Nicoale, *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785*, București, 1884.
14. Dinurseni, Ilie, (pseudonimul lui Miron Cristea), *Alexandru Roman 1826-1897*, Sibiu 1897.
15. Drăgescu, I., *Un glas din popor*, Craiova, 1908.
16. Drăgescu, Ioachim C., *Noaptea carpatine sau Istoria martirilor libertății*, Pesta, 1867.
17. Drăgescu, Ioachim, *Doruri și speranțe*, Torino, 1871.
18. Drăgescu, Ioachim, *Pro Patria, poveste despre începutul și menirea neamului românesc*, Craiova, 1913.
19. Dragomir, S., *Avram Iancu*, București, 1965.
20. Frâncu, Teofil, *Preumblări*, Ediție de Luana Popa, Cluj-Napoca, 1982.
21. Georgescu, Ioan, *Centenarul revoluției lui Horea. O scrisoare de acum 50 de ani a lui N. Densușeanu*, în Convorbiri literare, LXVIII, 1935, nr. 1-2, p. 50-53.
22. Georgescu, Ioan, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935.
23. Grămadă, I., *România jună*, Arad, 1912.

24. Iorga, N., *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I, București, 1934.
25. Iorga, Nicolae, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic, românul*, București, f.a.
26. Kogălniceanu, M., *Interpelețiunea privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886, p. 32.
27. Kogălniceanu, M., *Scrisori (1834-1849)*, publ. de Petre V. Haneș, București 1913.
28. Lapedatu, Al, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București 1937.
29. Lapedatu, Al., *In jurul asasinării lui Barbu Catargiu*, București, 1933.
30. Lungu, Traian, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea, 1889-1900*, București, 1967.
31. Maior, L, *Organizarea administrativă a Munților Apuseni ca "Țară Roânească" de către Avram Iancu (1848-1849)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Ser. Hist.*, fasc. 2, 1972, p.42.
32. Maior, Liviu, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, 1972, p. 65-70
33. Manciulea, Șt., *T. Cipariu și Astra*, Blaj, 1943.
34. Mândruț, Stelian, *Contribuții epistolare la biografia operei istoricului Nicolae Densușeanu (1879-1898)*, în *Sargeția*, XVIII-XIX, 1984-1985, p. 295-303.
35. Mocanu, I.G., *Figuri dobrogene. Un profesor de la Tulcea: Gh. Secășanu*, în *Analele Dobrogei*, vol. II, 1928, p. 174-180.
36. Neamțu, Gelu, *In America pentru Unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997.
37. Neamțu, Gelu, *Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, în *Studii*, t. 20, 1967, p. 924.
38. Netea, V., *George Barițiu*, București, 1966.
39. Netea, Vasile, *Spre unitatea statală a poporului român 1918*, 1983.
40. Papiu Ilarian, Al, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852.

41. Pârvan, Vasile, Pagini din trecut, în *Luceafărul*, nr. 21 din 1903, p. 338-341.
42. Pascu, Șt., Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Cluj, 1868.
43. Pervain, I., Chindriș, I., *Corespondența lui Al. Papiu Ilarian*, Cluj, 1972, vol. II.
44. Popescu, Mih., *Frații din regat și școala română din Ardeal*, în *Țara Bârsei*, VIII, nr. 5, 1936, p. 416-417.
45. Pop-Florantin, I., *Horea. Roman original după istorie și tradiție*, București [1885].
46. Popovici, D., *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva românească*, tom. IX, partea I-a, 1943, p. 125-143.
47. Stan, Apostol, Vlăduț, Constantin, *Gheorghe Magheru*, București, 1963.
48. Sterca Șuluțiu, I., *Avram Iancu. Biografie*, în *Transilvania*, XXVIII, 1897, p. 87-88.
49. Stoica, Vasile, *În America pentru cauza românească*, București, 1926.
50. Surdu, Bujor, *Conferința națională de la Mercurea (1869)*, în *An. Inst. de Ist. Cluj*, VIII, 1965, p. 205.
51. Teodor, P., *George Bariț și Principatele române până la 1848*, în *An. Inst. de Ist. Cluj*, VI, 1963, p. 80.
52. Teodor, Pompiliu, *N. Densușeanu, istoric al răscoalei lui Horea*, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Historia*, 28, 1984, p. 19-34.
53. Trócsányi, Zsolt, *Az erdélyi parasztság története, 1790-1848*, [Istoricul țăranimii din Transilvania], Budapesta, 1956, p. 350-359.
54. Urechia, V. A., *Actele și solemnitatea oficială și neoficială a inaugurării Societății literare române*, București 1867.
55. Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, 1968.
56. Veniamin, L., *Iredenta română*, în *Contemporanul*, VII, nr. 11, 1891, p. 438-476; nr. 12, p. 541-569.

INDICI

A

Abrud – 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 35, 36, 37, 38, 57.
Adevărul - 225, 265, 380.
Alba Iulia - 95, 152, 193, 289, 312, 358, 364,
381.
Albina (bancă) – 250, 382.
Albina – 143, 165, 191, 193, 329.
Alecsandri, Vasile – 45, 48, 113.
Aleea Blank – 218, 219.
Alegătorul – 265.
Alexandrescu, Gr. – 48, 79.
Alexandru cel Mare – 110.
Altarul – 243, 265.
Alutan – 207.
Amante – 214.
America – 276, 387, 389.
Amicul poporului – 173, 176, 177.
Andrássy, Gyula – 54, 63, 64, 65, 91, 150,
194, 222.
Anglia – 14.
Antanta – 385.
Apor – 133.
Apponyi – 380, 381.
Apuseni – 364, 374, 377.
Arad – 122, 123, 165, 170, 178, 286, 298, 335,
337, 362, 381, 382.
Aradi Közlöny – 337.
Aricescu, B. – 16.
Ardeal – 83, 84, 144, 217, 237, 285
Arhiva românească – 48, 49.
Arhivele Olteniei – 198.
Armatu, Elisei – 9.
Armin, von – 15.
Aron, Florian – 9, 136.
Aronovici, A. – 202.
Asachi, Gheorghe – 48, 107.

Associazione in pro dell'Italia iridenta –
267.
Astra – 44, 296.
Aurelian, P. S. – 107, 115.
Austria – 13, 14, 43, 53, 54, 81, 85, 88, 91, 116,
128, 130, 164, 165, 193, 194, 199, 210,
386, 389, 390.
Austro-Ungaria – 65, 66, 93, 110, 113, 114,
153, 164, 170, 181, 224, 228, 229, 230,
231, 237, 243, 260, 262, 265, 268, 277,
279, 280, 281, 282, 286, 288, 355, 363,
366, 370, 372, 386, 389, 391.
Avram, Iancu – 17, 22, 24, 33, 34, 35, 36, 38,
57, 77, 184, 337, 379
Axente Sever – 221.

B

Babeș, Vincențiu – 58, 61, 65, 73, 103, 106,
135, 166, 170, 191, 221, 312.
Bacalbașa, C. – 272, 361.
Baia de Arieș – 21, 37, 122, 152, 314, 337,
381.
Balcani – 371.
Balint, Simion – 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32,
34, 213.
Balomiri, Ioan – 321.
Baș, C. – 12.
Banat – 10, 77, 96, 162, 163, 168, 196, 234,
235, 259, 289, 367.
Banciu, Ax. – 108.
Bárcsay, A. – 300, 325.
Bárdosi – 300, 313.
Barițiu, George – 9, 13, 15, 18, 26, 27, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 58, 59, 60, 61,
62, 64, 78, 79, 103, 127, 146, 150, 154, 156,
162, 165, 166, 167, 170, 178, 180, 186,
187, 191, 195, 197, 198, 221, 225, 226, 233,

- 235, 255, 290, 293, 295, 297, 298, 299, 301, 307, 308, 309, 313, 315, 326, 356, 368, 369, 375, 378.
- Baritiu, Ieronim C. – 235.
- Bartoș, Gh. – 360.
- Basarabia – 14, 15, 43, 96.
- Baternai, Alexandru – 24.
- Băița – 300, 339, 347, 349.
- Bălăcianu, I. – 65.
- Bălășescu, Nicolae – 9.
- Bălcescu, Nicolae – 9, 12, 13, 16, 19, 48, 49, 120, 258, 276.
- Bărnuțiu, Simion – 26, 34, 35, 92, 132, 137.
- Begnescu, Nicolae – 26, 27.
- Behr – 238.
- Beiuș – 77, 78, 108, 122, 381.
- Belgia – 174.
- Bendeguci – 189.
- Benedek, Jancsó – 143, 144
- Bercianu, Laurian – 292.
- Berlin – 15, 42, 43.
- Berzeviczy – 381.
- Bethlen – 264.
- Bianu, I. – 158.
- Bichisiu – 122.
- Biharia – 122.
- Bihor – 77, 109, 379.
- Billroth – 200.
- Binder – 95.
- Binele public – 228, 230.
- Biserica – 266.
- Bistra – 24.
- Bisztrai, József – 24.
- Blaj – 7, 12, 15, 21, 22, 25, 26, 27, 30, 32, 48, 49, 72, 74, 114, 122, 123, 126, 127, 136, 149, 154, 171, 172, 178, 185, 190, 192, 193, 199, 212, 214, 215, 217, 218, 244, 261, 288, 302, 307, 316, 381, 382.
- Blăjel – 126, 171.
- Blășianu, Alimpiu – 172, 216.
- Bobeică – 203.
- Bodea, Cornelia – 6, 8.
- Bodești – 152.
- Boer, Nicolae – 22.
- Boerescu, V. – 81.
- Boeriu, Nicolae – 23.
- Bogáthi, György – 103, 221.
- Bohățiel – 192.
- Bojincă, Damaschin – 9.
- Bolintineanu – 48 .
- Bolliac, Cezar – 48, 79, 107.
- Bontescu, Michail – 292.
- Bontescu, Victor – 312, 335, 336.
- Bosnia – 215.
- Bozu – 359.
- Brad – 16, 337, 338, 339, 347, 349.
- Braniște, Valeriu – 108.
- Brașieu – 122.
- Brașov – 12, 46, 49, 66, 113, 127, 154, 166, 196, 225, 227, 264, 302, 316, 357.
- Brăila – 59, 68, 373.
- Brăteanu, D – 191.
- Brătianu, I. – 54, 55, 58, 63, 68, 91, 94, 106, 147, 148, 150, 154, 190, 247, 281, 371, 372.
- Brătianu, Dim. – 12 .
- Brendușianu, Iacob – 79.
- Briand, Aristide – 388.
- Brote, Eugen – 295.
- Brutus – 187.
- Bruți – 191.
- Bucegi – 229.
- Buciumul – 27, 86, 87.
- Bucovina – 14, 15, 46, 75, 96, 165, 196,
- București – 12, 48, 50, 56, 66, 72, 81, 82, 88, 93, 95, 103, 129, 150, 154, 157, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 185, 186, 188, 190, 195, 198, 202, 203, 206, 211, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 228, 230, 231, 232, 234, 235, 240, 242, 245, 255, 259, 260, 264, 267, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 299, 308, 317, 328, 345, 355, 356, 357, 360, 361, 363, 364, 369, 370, 371, 373, 385,

- Buda – 80.
 Budapesta – 53, 55, 57, 63, 69, 81, 92, 95,
 104, 105, 108, 109, 167, 170, 172, 222,
 231, 236, 251, 259, 262, 265, 271, 282,
 286, 288, 320, 321, 330, 335, 337, 346,
 348, 353, 354, 355, 356, 357, 360, 362,
 370, 374, 375, 380, 381, 392.
 Buftea – 385.
 Bukarest Tagelblatt – 277.
 Bukaresti Hirlap – 284.
 Bulgaria – 389.
 Bullitt, William – 391, 392.
 Butariu – 152.
 Buteanu, Ioan – 22, 23, 28, 32, 108.
 Buzău – 42.
- C**
- Caffé Troidl – 202.
 Callușiu – 209.
 Calvaria – 189.
 Câmpeni – 21, 24, 27, 29, 30, 35, 36
 Câmpia Libertății - 72, 74.
 Cantacuzino, G. – 158.
 Cantemir, Dimitrie – 42, 107.
 Caransebeș – 122, 123, 233, 374.
 Caraș Severin -122.
 Carcalechi, Zaharia – 42.
 Carleanu, Georgiu – 254.
 Cârlova, V. – 79.
 Carol I – 54, 63, 114, 222, 269.
 Carpații (societate) – 5, 68, 181, 182, 230,
 233, 236, 240, 241, 242, 244, 256, 266,
 269, 272, 277, 279, 281, 283, 284, 288,
 307, 316, 317, 361, 367, 368, 369, 377.
 Cassiu – 326.
 Catargi – 215.
 Catargiu, Barbu – 221.
 Catilini – 189.
 Catoni – 191.
 Ceica – 99, 106, 109.
 Cerbăl – 337.
 Cernăuți – 49.
 Cetrășianu, Septimiu – 329.
 Cezar – 134.
 Chendi, Ilarie – 107.
 Chernbach, G. – 361.
 Chețianu, Tului – 278.
 Chiseleff – 232.
 Chitid – 338, 340.
 Ciacian, Georgiu – 329.
 Cianad – 122.
 Cionca – 237.
 Cipariu, Timotei – 44, 48, 49, 78, 107, 112,
 127, 128, 165, 166, 168, 171, 186, 198,
 200, 213,
 Ciuc – 67.
 Ciuchici – 356.
 Ciulinul – 225.
 Ciurcu, Al. – 281.
 Ciurcu, N. – 281.
 Ciuzu, I. N. – 357.
 Clain, Samuil – 9.
 Cloșca – 269, 351, 360, 363, 365, 369, 370,
 372, 375, 376, 377, 379.
 Cluj – 12, 26, 28, 68, 84, 103, 200, 201, 203,
 204, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 216,
 218, 231, 234, 280, 302, 316, 320.
 Cohalm – 302.
 Cojocaru, Ilie – 28.
 Columb – 212.
 Concordia – 81, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91,
 93, 96, 111, 126, 163, 165, 172, 177, 207,
 213, 320,
 Constantinopol – 154, 210.
 Constanța – 180, 182, 204, 205.
 Constituționalul – 225.
 Corbu – 67.
 Corcheș, Nicolae – 29, 30, 33.
 Coriolan Brediceanu – 357.
 Corna – 37.
 Coroianu, Iuliu – 281, 297.
 Coroiu, Nicolae – 178.
 Cosma, Partenie – 63, 82, 126, 290, 295, 382.
 Coșbuc, George – 382.

- Covasna – 225.
Cozma, Gheorghe – 29.
Crainic, Romul – 292.
Craiova – 55, 128, 129, 134, 137, 138, 154,
155, 156, 179, 180, 185, 197, 198, 202,
203, 205, 207, 212, 214, 216, 278, 373,
377.
Crețianu, G. – 107.
Crisior – 77.
Cristea, Ilie Miron – 108.
Crișan, C. – 282, 351, 360, 363, 370, 372, 375,
376, 377, 379.
Csürös, Antal – 324.
Curierul – 225.
Curticăpeanu, V. – 130.
Cut – 359.
Cuza, Alexandru Ioan – 44, 51, 81, 86, 89, 162.
- D**
- Dacia – 43, 94, 182, 196, 201, 365.
Dacia literară – 44, 45.
Dacia viitoare – 367.
Dacoromânia – 5, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 19, 89, 90, 96, 98, 118, 125, 130,
131, 144, 158, 159, 165, 167, 170, 190,
222, 225, 236, 240, 256, 258, 284, 287,
288, 312, 352, 384.
Dâmbovița – 377.
Davila, Carol – 172.
Dăianu, I. – 124.
Deák, Ferencz – 110.
Dealul Spirii – 112.
Dej – 380.
Democratul – 225.
Deusușianu, Nicolae – 299, 351, 352, 353,
354, 355, 356, 357, 358, 362, 370.
Depărățeanu, Al. – 107.
Der Osten – 147.
Deva – 202, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299,
300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308,
309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317,
319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327,
328, 329, 330, 332, 333, 338, 339, 340,
342, 344, 345, 346, 347, 350, 352, 359.
Diamandi, I. Manole – 64.
Die Presse – 89.
Die Reform – 99.
Diogene – 190.
Dobra – 225, 292.
Dobrescu, C. C. – 278, 361
Dobrogea – 180, 181, 198, 205, 389.
Doja, Gh. – 379.
Dolj – 205.
Donici, Al. – 79, 107.
Dragomir, Silviu – 6, 8, 22, 35, 36.
Dragoș, I. – 77.
Drăgescu, Brutus I. – 185.
Drăgescu, Ioachim C. – 5, 98, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
135, 137, 138, 142, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 171, 173, 174, 175,
178, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 187,
190, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 203,
204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212,
214, 215, 216, 218, 219, 351, 360, 370,
371, 372.
Drăguței – 374.
Drepturile omului – 260.
Droc-Bănciulescu, I. – 281.
Dronca, Ioan – 178.
Duca, Alexie – 178, 236.
Duhamell – 232.
Dunăre – 198, 215, 216, 268, 378.
- E**
- Egyetértés – 143, 320.
Eissenstein – 234, 235.
Elek – 287.
Elveția – 137, 139, 174.
Eminescu, Mihai – 134, 244.
EMKE – 280, 317.
Endre, Ady – 379.
Erdely – 80.

Europa – 19, 43, 62, 138, 216, 228, 231, 271, 386.

F

Familia – 60, 124, 125, 126, 129, 139, 172, 298.

Făgăraș – 91, 302, 316, 381.

Fălcoianu, I. – 168.

Federațiunea – 60, 61, 84, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 118, 127, 134, 143, 148, 149, 152, 211.

Fejérváry 334

Fiizi, Mihály – 27, 32.

Florescu, Aurelia – 6.

Foaia interesantă – 334.

Foaie pentru minte, inimă și literatură – 9, 45, 48, 208.

Fodor, Ioan – 292.

Francisc Iosif – 271.

Frâncu, Teofil – 274.

Frankfurt – 14.

Franklin, Lane 386

Franța – 14, 93, 152, 157, 176, 190, 197, 386, 388, 389,

Fraternitatea Austro-Ungară și română – 266, 279.

Függetlenség – 337.

Fulea, Joachim – 295.

G

Galați – 272, 373.

Garibaldi – 117, 137, 153, 268, 269.

Gazeta sâteanului – 377.

Gazeta de Transilvania – 9, 35, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 63, 69, 70, 71, 99, 129, 143, 162, 165, 186, 244, 254, 259, 306, 323, 325, 326, 355, 359, 371, 374.

Gazzetta de Turin – 202.

Găinari – 254.

Gedeon – 216.

Geoagiu – 294.

Georgescu, Gh. – 42.

Georgescu, I. – 124.

Gerando, de – 10.

Germania – 14, 93, 157, 373, 391.

Gheena – 195.

Gherla – 122, 123, 192.

Ghica, Ioan – 13, 46, 54, 94, 113.

Glasul poporului – 380.

Goldiș, Vasile – 108.

Golescu, A. G. – 11, 12, 14, 162.

Grachi – 189.

Graiul României – 82.

Graz – 178.

Grădișteanu, I. – 158.

Grămadă, I. – 124.

Grecia – 190.

Grigorovița – 186.

Gritta, Nicolae – 28, 30, 31.

Groza, Petru – 312.

Gura Râurilor – 34.

Gura satului – 60.

H

Haidu-Sabolciu – 122.

Hallaky, Artur – 336, 337.

Haralamb, Alexandrina (n. Magheru) – 128, 137.

Hașdeu, B. P. – 57, 113, 170.

Hațeg – 291, 292, 301, 303, 311, 325, 340.

Hălmagiul – 338.

Heliade Rădulescu, I. – 48, 79, 127, 199.

Herman – 189.

Hertegovina – 215.

Hirsch, Adolf – 321, 323.

Hirsch, Samuil – 321, 323.

Hodoș, Iosif – 56, 57, 58, 91, 97, 102, 165, 166, 168, 170.

Homorod, Anderco de – 200, 201, 203, 204.

Hon -- 88.

Horea – 68, 75, 177, 182, 183, 207, 208, 269,

273, 283, 299, 318, 325, 326, 337, 351,

352, 353, 355, 356, 358, 359, 360, 363,

364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 372,

374, 375, 376, 377, 378, 379.

Horșă, Augustin – 97.
Horváth, Simon – 321, 322.
Horváth, Simon 322
Hossu-Login, Francisc – 290, 292, 295, 296,
297, 298, 299, 312, 314, 320, 323, 328,
330, 331, 343, 352, 354,
Hunedoara – 290, 291, 292, 293, 294, 296,
297, 300, 301, 308, 309, 310, 312, 321,
328, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 340,
341, 344, 346, 347, 349.

Hunfalvy – 69.

Hunyad – 300.

I

Iași – 15, 48, 50, 90, 225, 231, 267, 269, 373,
389, 392

Innsbruk – 35.

Ionaș, Simion – 339.

Ionescu, Ion – 16.

Ionescu, Nicolae – 12.

Ionescu, Take – 113, 114.

Iorga, Nicolae – 6, 41, 125, 185, 383.

Iorgovici, Paul – 9.

Isac, Aurel – 297.

Istrati, Constantin I. – 184, 204, 205, 206,
207.

Istru – 216.

Italia – 127, 128, 137, 149, 151, 152, 157, 172,
179, 190, 195, 196, 197, 202, 209, 373,
386, 388, 389.

Iulia (societate) – 231.

J

Jósika – 10.

József, Gazda – 11.

Jurnalul din Barcelona – 96.

K

Kallay – 271.

Kálmán, Barcsay – 359.

Kálmán, Tisza – 264, 284, 285, 305, 331, 332,
345, 346, 354, 355, 363.

Kálnoky – 66, 181, 288.

Keresztes – 340.

Kézdialmás Kováts, Josef – 31.

Kogălniceanu, Mihail – 5, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68,
69, 70, 71, 72, 73, 78, 90, 94, 99, 100, 107,
113, 170, 231, 258,

Kolozsvári Közlöny – 88.

Koncz Aladar – 322.

Korona Herczeg – 81.

Kossuth – 77, 192.

Kozma – 25, 29, 31, 33, 34.

Kristóffy – 347.

Kubinsky, E. – 222.

Kuistenge – 73.

L

La confederazione latina – 62.

La Gazette de Hongrie – 308.

La Transylvanie – 390.

Lachman – 181.

Lachmann, Friedrich – 223, 225.

Lahovary, Al. – 385.

Lansing, Robert – 385, 387, 388, 390, 391.

Lapedatu, Al. – 6, 41, 241.

Laurean – 230.

Laurian, A. T. – 9, 11, 127, 199, 258.

Laurian, D. A. – 255.

Lázár, Apor – 11.

Lazăr, Aurel – 108.

Lazăr, George – 9.

Le bien public de Paris – 62.

Lengyel, Sámuel – 27.

Lerchenfeld, Károly – 24.

Libertatea – 334, 335, 337.

Liuba, Sofronie -- 178.

Lodge – 389, 391

Lugoș – 122, 123, 357.

Luminătorul – 366, 368, 371.

Lupaș, Ioan – 6, 41.

Lupșa – 376.

Lupșor, Adam – 338.
Lupu, N. – 385.
Lusignan – 103, 221.

M

Macedonia – 154, 210, 211.
Madrid – 96.
Magazine für die Literatur des
Auslandes – 42.
Magheru, Gheorghe – 221, 360.
Magyar Sajtó – 87.
Magyarország – 340.
Maior, Liviu – 42.
Maior, Petru - 9, 42.
Maiorescu, Ioan – 9, 11, 14, 17, 162.
Maiorescu, Titu – 125.
Maiorescu, Vasile – 9.
Maniu, Vasile – 237, 278.
Mano, László – 347, 350.
Manolescu – 135.
Maramureș – 77, 122, 162, 203, 379.
Marea Neagră – 215.
Massi – 201.
Mayr – 224, 237, 279, 280, 356, 370.
Mazzini, G. – 137, 139, 151, 183, 179.
Măcelariu, Ilie – 55, 99.
Mecca – 193.
Mediaș – 216.
Micu Moldovan, I. – 55, 57, 58, 99, 114, 115,
119, 126, 134, 138, 146, 153, 154, 155,
159, 177, 179, 180, 185, 207, 209, 210,
212, 214, 215, 216, 218.
Miercurea – 289.
Mihai Viteazul – 156, 369.
Mihail, S. – 134.
Mihalcea, I. – 280.
Mihalescu – 214.
Mihali, Simion – 55, 155.
Mihalț – 24.
Mihăilescu, Ștefan – 242.
Mihu, Ioan – 295.
Miklós, Wesselényi – 18.

Mocioni – 15, 103, 221.
Mocioni, Andrei – 166.
Mocioni, Antoniu – 106.
Moga, Dumitru – 29, 32, 33.
Moisil – 206.
Moldova – 12, 14, 15, 17, 18, 20, 31, 33, 43,
46, 47, 49, 52, 76, 88, 196, 361, 373, 380.
Moncioni, Georgiu – 106.
Mór, Klein – 362.
Morgen Post – 88.
Munteanu – 302.
Muntele Găina – 376.
Muntenia – 49, 196.
Mureșan, Iacob – 84.
Mureșan, Ioachim – 82, 126.
Mureșanu, Andrei – 31.
Mureșanu, Aurel – 46, 55, 71, 232.
Mureșanu, I. – 51, 151.
Mureșanu, Iacob – 50, 64.
Mureșianu, I. – 179.
Murgu, Eftimie – 9, 11.

N

Nadăș – 11.
Naționalul – 81.
Națiunea – 204, 225, 259, 265, 357, 373.
Nădășan, George – 356.
Nădlac – 381.
Năsăud – 122, 151, 179, 356.
Neamul românesc – 185.
Neda, Ioan M. – 198.
Negruzzi, C. – 45, 48.
Nemeș - 27.
Némethy, János – 21.
Nemzet – 325.
Nesselrode – 14.
Neues Wiener Tagblatt – 361, 373.
Nichita, Ioan – 178.
Nobili (Nemeș), Ioan – 17.
Noua Pressă liberă – 194.
Noua revistă – 255, 367, 369.

O

- Obedenaru – 135.
 Oberdank – 268.
 Observatorul – 156, 180, 244, 255, 290, 292,
 299, 306, 309, 368, 371.
 Ocășanu, Gheorghe – 255, 256, 272, 281,
 317, 361.
 Odobescu, Al. – 107, 113.
 Olariu, Alăxiu – 295, 314.
 Olt – 59.
 Oltenia (ziar) – 134, 155.
 Oltenia – 129.
 Omladina – 267.
 Oprea, Nicolae – 295.
 Oradea (Mare) – 75, 78, 79, 104, 105, 122,
 123, 313, 380.
 Oravița – 381.
 Orăștie – 291, 292, 299, 304, 326, 334, 335,
 336, 339, 381.
 Orient – 271.
 Osten – 190.
 Osvadă, Vasile C. – 312, 336.
 Otteleșanu – 203.
 Ötves, Márton – 30.
 Ovidiu – 180.

P

- P. Euxin – 215.
 Padova – 80.
 Pál, Kozma – 20, 21.
 Pálfy – 84.
 Pandrof – 236.
 Pap, Alexandru – 76.
 Pap, Iosif – 76.
 Papfalvy – 192.
 Papiu Ilarian, A. – 59, 77, 78, 79, 80, 86, 94,
 162, 163, 166, 203, 256.
 Papiu, I. – 304, 305, 311.
 Papiu, Ioan – 290, 292, 295, 296, 297, 299,
 314, 329.
 Paris – 10, 46, 70, 76, 281, 367, 368, 390.
 Partium – 163.

- Pascu, Șt. – 125.
 Patay – 234.
 Pațița, Rubin – 325, 358, 359.
 Pavel, Teodor – 241.
 Péchy – 103.
 Pecurariu, Avram – 292.
 Penra, Ioan – 356.
 Perczel – 192.
 Pesta – 65, 82, 83, 89, 106, 115, 122, 126, 127,
 128, 129, 163, 168, 173, 191, 194, 199,
 200, 207, 209, 210, 221.
 Pesti Hirnök – 165, 167.
 Petco, Lazar – 295, 300, 301, 314, 329.
 Petersburg – 228.
 Petrescu, Radu – 221.
 Petrila – 339.
 Petru Maior (societate) – 105, 374.
 Philadelphia – 386.
 Philips, William – 387, 390, 391, 392.
 Pind – 210.
 Pinerolo – 195.
 Pisa – 199.
 Piso, Sabin – 295.
 Plevna – 181.
 Ploiești – 198, 225, 277, 357.
 Plopu, Gh. – 108.
 Poenița – 254.
 Politik – 167.
 Pop Gherendi, Iosif – 321, 322.
 Pop, Alexandru [Al. Papiu Ilarian] – 11.
 Pop, Băsești de George – 70, 99, 117.
 Pop, Iustin – 312, 340.
 Pop, S. – 83, 91, 126.
 Pop, Samuil – 292.
 Pop, Sigismund – 82, 90.
 Pop, Sigismund Victor – 173.
 Pop, Vasiliu – 288.
 Popa – 191.
 Popa, Mircea – 125.
 Popescu – 216.
 Popescu Candiano – 164.
 Popescu, M. – 41.

- Popescu, Virgiliu – 357.
 Pop-Florantin, I. – 351, 358, 359.
 Poporul – 225, 260.
 Popovici, D. – 41, 61, 62.
 Popp, Alesiu – 297.
 Porumbaru – 237.
 Poruțiu, Ioan – 60, 97, 99, 102.
 Poszner Károly Lajos – 286, 287.
 Praga – 167.
 Predeal – 228, 229, 236, 284, 353, 354, 355.
 Presa – 95.
 Presa de dimineață – 150.
 Presa liberă – 147.
 Prusia – 110.
 Prut – 268.
 Puchner – 10.
 Pumnul, Aron – 76.
- R**
- Rabella – 201.
 Rambaud, Alfred – 368.
 Râșca – 47.
 Rațiu – 60, 211, 213.
 Rațiu, Emilia – 153.
 Rațiu, Felicia – 157.
 Rațiu, Ioan – 59, 155, 156, 290.
 Răcășdia – 356.
 Rădulescu Motru – 340.
 Războiul – 204.
 Reșinariul – 266.
 Réthy, Lajos – 300, 325, 359.
 Revista Carpaților – 83.
 Rezbel – 211.
 Richthofen – 15.
 Rokitansky – 200.
 Roma – 122, 187, 201, 204, 209, 214, 228, 376.
 Roman, Alexandru – 5, 44, 57, 58, 60, 61, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 126, 127, 133, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 199, 221.
 Roman, C. – 11.
 Roman, Iosif – 104.
 Roman, Leontina – 104.
 România (ziar) – 84.
 România – 39, 40, 41, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 70, 71, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 108, 110, 113, 115, 118, 119, 127, 132, 134, 135, 137, 140, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 163, 169, 170, 179, 180, 181, 189, 190, 194, 196, 199, 202, 207, 208, 210, 215, 221, 222, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 243, 246, 247, 252, 253, 256, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 271, 276, 277, 280, 282, 284, 285, 286, 288, 295, 301, 306, 307, 308, 316, 317, 318, 323, 324, 345, 351, 353, 355, 356, 357, 361, 363, 364, 368, 369, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 392.
 România iredentă – 281, 282.
 România liberă – 66, 67, 182, 224, 225, 243, 244, 254, 255, 256, 262, 265, 367.
 Românii de peste munți – 283.
 Românul – 55, 82, 86, 93, 95, 97, 99, 100, 101, 108, 129, 150, 181, 203, 211, 282, 306, 308, 309, 354, 355.
 Romanul, Cristian – 9.
 Romanul, Miron – 292, 306, 307.
 Romanu-Vivu, Constantin – 258.
 Romelia – 211.
 Rosetti, C. A. – 48, 58, 79, 107, 127, 163, 199.
 Rosetti, Horea – 367.
 Roșia Montană – 23, 28, 29, 37.
 Rotariu, Pavel – 366, 367.
 Roth, Daniel – 12.
 Roth, Ludwig Șt.- 16.
 Rudolf – 230, 231, 300.
 Rusia – 13, 14, 53, 63, 231, 333, 340, 383.

- Russo, A. – 12.
Russu Șirianu – 336.
Russu, C. – 373.
- S**
- Sályom Fekete Ferencz – 321.
Salzberg von – 224.
Samitca – 197.
Sander – 284.
Sânzianu, Nicolae – 303.
Satmariu – 122.
Satu Mare – 380.
Sălaj – 364, 374.
Sălciua – 376, 377.
Săulescu, G. – 48, 107.
Schmerling – 17.
Schvartz, Márton – 380.
Scipione Bădescu – 224.
Sebes, Josef – 28.
Sebestyén, Mihály – 331, 342, 345, 346.
Secășanu, Gheorghe – 5, 237, 242, 243, 344, 245, 246, 247, 248, 250, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 273, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 317, 367, 377, 361.
Secula, George – 290, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 304, 307, 308, 310, 314, 315.
Sennyei – 167.
Sentinela, R. – 303.
Serbia – 54, 110.
Sever, Axente – 9, 103.
Severu, Ausențiu – 213.
Siberia – 386.
Sibiu – 12, 16, 22, 24, 26, 29, 32, 33, 62, 66, 103, 114, 122, 123, 129, 158, 161, 164, 168, 171, 227, 244, 254, 289, 290, 291, 295, 296, 297, 302, 310, 312, 315, 316, 336, 371, 381.
Sicilia – 268.
Sihleanu, Al. – 107.
Siklo – 287.
Silași, Gh. – 115, 150.
Silvași – 319.
Simionașu, Ioan – 295, 311.
Simonffy – 77.
Sion, George – 12, 48, 83, 113.
Sivu – 221.
Slatina – 157, 206.
Slavici, Ioan – 359, 365.
Socec – 284, 285, 286.
Societatea Academică Română – 44.
Societatea literară română – 111, 112, 113, 117, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168.
Societatea sârbă de eliberare și unificare – 267.
Sófalvi, Josef – 30.
Solyon Fekete Ferencz – 310.
Sorbona – 368.
Spania – 152, 157.
Spălnaca – 319.
Spitzel – 227.
St. Barbara – 75.
Staadler, Cornel – 224.
Statele Unite ale Americii – 385, 386, 388, 390, 391, 392.
Stănescu, Hareta – 64.
Stănescu, V. – 298, 299.
Steaua României – 223.
Sterca Șuluțiu, Al. – 172.
Sterca Șuluțiu, I. – 22, 23, 24, 35
Stoica, Vasile – 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392.
Sturdza, D. A. – 115.
Sturdza, M. – 43.
Suceava – 377.
Suciu – 339.
Sürgöny – 84.
Susman, G. – 292.
Századunk – 222.
Széchenyi – 9.
Szuba, Jovitzá – 29.
Șaguna, A. – 15, 29, 187, 236.
Șincai, Gh. – 9, 42, 45.

- Țiria - 381. 144, 146, 150, 151, 152, 153, 157, 158,
 Șomcuta mare - 381. 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169,
 Ștefan cel Mare - 194, 369. 179, 180, 183, 184, 194, 196, 199, 202,
 Ștefan, St. - 94, 98. 210, 211, 213, 221, 223, 225, 227, 231,
 Ștefania - 230. 232, 234, 235, 236, 238, 241, 243, 244,
 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253,
 254, 255, 259, 261, 263, 264, 265, 266,
 267, 268, 269, 272, 273, 276, 279, 2780,
 281, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 289,
 291, 293, 294, 299, 301, 302, 304, 307,
 308, 309, 311, 312, 316, 317, 319, 321,
 326, 329, 332, 334, 337, 342, 351, 355,
 358, 359, 360, 361, 363, 364, 366, 368,
 369, 371, 373, 375, 378, 379, 381, 383,
 384, 385, 388, 389, 390, 392.
 T
 Tabaidi, Károli - 286. Trefort - 302, 307.
 Târgu Jiu - 206. Tribuna - 120, 129, 143, 144, 157, 182, 244,
 Târgu Mureș - 148, 192, 242, 254, 318, 323, 282, 323, 324, 335, 340, 359, 365, 367,
 330, 342, 345, 346. 371.
 Târnava Mică - 126. 371.
 Teclu - 284. 371.
 Telegraful român - 164, 224, 232, 244, 260, 384, 385, 388, 389, 390, 392.
 381, 382, 383. T
 Teleki - 10. Trefort - 302, 307.
 Teleki Károly - 319. Tribuna - 120, 129, 143, 144, 157, 182, 244,
 Teleki, József - 12, 23. 282, 323, 324, 335, 340, 359, 365, 367,
 Theodorescu, M. - 124. 371.
 Timiș - 122, 379. Tripla Alianță - 230, 232, 308, 363.
 Timișoara - 88, 366, 380. Trócsányi, Zsolt - 21.
 Tincu, Avram - 290, 304, 305, 311. Tulcea - 253.
 Tinerimea sârbă-croată - 267. Tulgheș - 67.
 Tioc, Todor - 35, 36. Turcia - 13, 14, 210.
 Tisa - 215, 378. Turda - 59, 60, 61, 153, 156, 211, 289, 302,
 Tisza - 66, 69, 374. 316.
 Tiur 288 Turdaș - 338.
 Tofăleni - 133. Turin - 178, 201, 203, 204, 208.
 Tordășeanu - 358. Tutova - 59.
 Torino - 129, 149, 152, 172, 179. Țara Românească - 12, 13, 17, 18, 20, 31,
 Török, Béla - 335. 32, 33, 46, 52, 76, 88, 162, 165, 325, 361.
 Torontal - 122.
 Toth, Györgyi - 28.
 Traian (ziar) - 99, 100.
 Traian - 68, 88, 94, 157, 184.
 Transilvania (societate) - 128, 187, 203.
 Transilvania - 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18,
 19, 20, 22, 23, 28, 29, 31, 33, 37, 39, 40, 41,
 43, 45, 46, 48, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 75,
 79, 85, 88, 91, 94, 95, 96, 111, 113, 116,
 122, 124, 125, 127, 132, 133, 139, 143,

262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270,
272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279,
280, 281, 282, 283, 369, 377.

Uniunea Medio-Europeană – 386.

Universul – 218.

Urechia, V. A. – 113.

Ūrmōsi, Ferenc – 29.

Ursu, Ion – 218, 219.

V

Vaida-Voevod, Al. – 392.

Valahia – 14, 15, 18, 43.

Valea Arieșului – 376.

Vancsa – 192.

Vāndaroy, Lajos – 223, 230, 231, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 279, 280, 284.

Vārnāv, Iancu T. – 45.

Vatamaniuc, D. – 125.

Vaț – 60, 102, 106.

Verdunul – 388.

Vernescu – 230.

Veturia (nepoata lui Alexandru Roman)
– 104.

Victor, Emanuel – 268, 269.

Vida – 35.

Vidra – 24.

Vidra de Sus – 34.

Viēna – 12, 65, 75, 76, 99, 127, 129, 132, 139,
147, 149, 150, 167, 178, 179, 186, 188,
191, 199, 202, 221, 222, 228, 231, 251,
381.

Vișoiu, Ignatie – 338, 340

Vlad, Aurel – 312.

Voința – 243, 265.

Voința națională – 255.

Vuia, Traian – 390.

Vulcan, Iosif – 44, 53, 60, 61, 82, 106, 108,
124, 163, 298.

Vulcan, Samuil – 75.

W

Washington – 387, 388, 389,

Weiss, Starkenfels von – 226.

Wencel – 194.

Wesselényi – 9.

Wilson, Woodrow – 386, 387, 389, 391.

Wohlgemuth, L. – 17.

Z

Zalău – 178.

Zanini – 10.

Zarand – 17.

Zlatna – 20, 21, 24.

Zukunft – 147, 190.

CUPRINS

Argument.....	5-6
I Ideea Dacoromâniei simbol al luptei pentru unitate națională în timpul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania	7-19
II Aspirații dacoromâne reflectate în documentele unei anchete din Munții Apuseni la 1848	20-38
III Mihail Kogălniceanu și Transilvania	39-73
IV Alexandru Roman, militant pentru unitatea națională a românilor (1848-1897)	74-123
V I. C. Drăgescu, militant pentru republică și dacoromânism (1866-1914).....	124-160
VI Începuturile Academiei Române și idealul Dacoromâniei	160-170
VII Din corespondența unui militant dacoromân, Ioachim C. Drăgescu (1867-1914)	171-219
VIII Aspecte din activitatea serviciilor secrete austro-ungare în mișcarea națională dacoromână (1881-1885)	220-239
IX Acțiuni ale societății "Carpații" pentru realizarea idealului Dacoromâniei (1884-1885)	240-288

X	Din lupta intelectualității hunedorene împotriva dualismului austro-ungar (1881-1883)	289-316
XI	“Proclamația iredentei române” din 1885, la Deva ..	317-327
XII	Documente privind mișcarea dacoromână la Deva în 1885 și 1905	328-350
XIII	Destinul cărților despre Horea apărute cu ocazia centenarului răscoalei (1784-1884)	351-362
XIV	Sărbătoarea “centenarului Horea” (1784-1884), simbol al luptei pentru unitatea românilor	363-378
XV	Ecoul răscoalei din 1907 în Transilvania	379-384
XVI	Geneza notei lui Robert Lansing din 5 noiembrie 1918 privind aspirațiile de unitate ale României	385-394
	Bibliografie	395-400
	Indici	401-412

OFERTE

Editura „ARGONAUT”

Str. Ciucaș, nr. 5, bl. L-1, ap. 15.

Tel. / Fax: 0264 425626

0740 139984; 0746 752191

O.P. nr. 1; C.P. 190

Cluj-Napoca

E-mail: editura_argonaut@yahoo.com

Comandă nr.: 38/07.09.2005

Tiraj: 300 exemplare

Seria:

• Documente • Istorie • Mărturii •

«Toată fățăr[nic]ia de care poate fi capabil un om viclean nu este de ajuns spre a ascunde un simț[ământ] național. Eternele legi ale naturei nu se pot dezminți: "Jur că nu este un singur român, care să nu dorească Dacoromânia, și să nu dorească din tot sufletul și din toate puterile lui a lucra la înființarea ei". Acesta este adevărul. [...] Vom realiza ideea sau vom pieri. Aceasta este alternativa»

Alexandru Roman

Federațiunea, nr. 77 din 28 decembrie 1873

12 lei

